

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HUGO VICTOR

ATÉNGER MUNKÁSAI

091.
A NÉPSZAVA
komplexkedes

1
KIADÁSA
Budapesten

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

H U G O V I C T O R

A
TENGER
MUNKÁSAI

FORDITOTTA
HAJÓS KORNÉL

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST, 1921
A NEPSZAVA-KÖNYVKERESKEDES KIADÁSA
VII, Erzsébet-körut 35

~~P. S. 838~~

OSZK

54197

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Magyar Könyvtárnapló
1921 év. 190 sz.

„Világosság”-könyvnyomda rt. Budapest, VIII, Conti-u. 4.

*A vendégszeretet és a szabadság szik-
lájának, a régi normand föld e zugának,
ahol a tenger nemes, kis népe lakik,
Guernesey zord és nyájas szigetének,
mostani menedékhelyem és leendő sirom-
nak ajánlom ezt a könyvet.*

V. H.

A vallás, a társadalom, a természet; ezzel a hárommal küzd az ember. De ez a hármas küzdelem három szükségletét jelenti; hinnie kell, azért lett templom; valamit teremtenie kell, innen a község; élnie kell, azért lett eke meg hajó. Hanem ebben a három megoldásban három háboru van. Mind a háromból rejtelmes nehézségei származnak az életnek. Az ember mint akadályokkal találkozik velük, babona alakjában, előítélet alakjában és az elemek alakjában. Hármas végzet nehezedik reánk, a dogmák, a törvények és a dolgok végzete. A *Párisi Notre-Dame*-ban szerző utalt az elsőre, a *Nyomorultak*-ban leírta a másodikat; ebben a könyvben pedig a harmadikat tárgyalja.

Ehhez a három végzethez, mely az embert körülveszi, hozzájárul a belső végzet, a végső ananké, az emberi szív.

Hauteville-House, 1866 márciusában.

A La Manche-szigettenger.

***

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Régi földindulások.

Az Atlanti Oceán emészti a partjainkat. A sarki áramlat nyomása eltorzítja a nyugati sziklafalakat. Tengermenti bástyánkat aláaknázza Saint-Valery—sur—Sommetól Ingouvilleig, hatalmas sziklatömbök omlanak le, a víz, a kavicsok egész felhőit görgeti magával, öbleink megtelnek homokkal vagy kövekkel, folyóink storkolata betömődik. Mindennap leválk a normand föld egy szöglete és eltűnik a hullámokban. Ez a csodálatos munka, mely ma már meglassudott, valamikor borzasztó volt. Annak kellett lennie, hogy megteremthesse a roppant sarkantyut, Finistère-t. A sarki ár ereje megítélhető abból az erőszakos horpadásból, melyet Cherbourg és Brest között kimosott. A La Manche-öböl történelemelőtti időkben képződött ilyen módon a francia föld rovására. De az oceánpartunk ellen elkövetett utolsó, döntő cselekményének idejét mégis határozottan ismerjük. Hétszázkilencben, hatvan évvel Nagy Károly trónralépése előtt egy hullámcsapás elválasztotta Jerseyt Franciaországtól. Más, régebben elárasztott földek ormai is láthatók, mint Jersey. Ezek a vízből kiemelkedő csucok szigetek. Ezek alkotják azt, amit normand szigettengernek neveznek.

Munkás emberi hangyaboly él rajtuk.

A tenger működését, mely csak romokat teremtett, az ember iparkodása követte, ki ott népet alkotott.

II.

Guernesey.

Gránit délen, homok északon; szakadék itt, zátonyok ott. Lejtős, sik rétek, hullámzó dombok és kiálló sziklák; e redőkbe gyürt zöld szőnyeg rojtjával az oceán habja szolgál; a part hosszában mindent elsöprő ütegek; egymástól egyenlő távolságra lőrésekkel ellátott tornyok; az alacsonyabb parton mindenütt lőrésekkel és lépcsőkkel megszakgatott tömör mellvéd, melyet eláraszt a homok és ostromol a hullám, az egyetlen támadó, melytől félni kell; malmok, melyeket a vihar megfosztott árbocuktól; Valleban, Ville-au-Roiban, Saint-Pierre-Portnál, Tortevalban még forog némelyik; a sziklafalak közt horgonyvetőhelyek; a fővenyparton nyájak, a pásztor és a tehénbojtár kutyái szimatolnak és dolgoznak; a városi kalmárok apró talyigái ügetnek a mély utakon; gyakran látni fekete házakat, melyeket nyugati oldalukon bekátrányoztak az eső ellen; kakasok, tyukok, trágyadombok; mindenütt cyclopsfalak; a régi kikötőben ezek szerencsétlenségre leomlottak, pedig csodálatosak voltak alaktalan kötőmbjeikkel, hatalmas karóikkal és nehéz láncokkal; magas fákkal körülültetett majorok; könyökigérő falakkal szegett mezők, melyek furcsa sakktáblát rajzolnak a síkságokra; itt-ott valóságos sánc egy bogáncs körül, gránitkunyhók, kazamatabódék, golyómentes sátrak; néhol, a legelhagyottabb

helyeken egy-egy kis, új épület, tetején haranggal; az iskola; két vagy három patak a mezők alján; szilfák és tölgyek; a lilium egy különös fajtája, mely csak ott terem, a *Guernesey lily*; a nagy munkaidőben nyolc lóval vontatják az ekét; a házak előtt kőgyűrűbe rakott szénaboglyák; néhol régi, francia izlésű kertek, nyírott tiszafákkal, megformázott bokrokkal, kagylófaragású vázákkal és öztük almafák meg konyhanövények; a ritkaságkedvelők virágai a parasztok sövényei mögött; rododendronok a krumplibokrok között; a fűben mindenféle medvefülszinű alga tenyészik; a temetőben nincsenek keresztek, hanem kőlemezek állnak a teli hold fényében, mint a Fehér Asszonyok; tíz gótikus torony a látbatáron; ódon templomok, új dogmák; protestáns szertartások katolikus építményekben; a fővenyben és a szirteken elszórva komor, kelta rajzelmek állnak mindenféle formában, menhirek, penlvenek, hosszú kövek, boszorkánykövek, ingókövek, zengőkövek, barlangok, cromlechek, dolmenek; mindenfajta nyomok; a druidák után az apátok; az apátok után a plébánosok; az égből való bukás emlékei: az egyik csucsán, Mihály arkangyal kastélyánál Luciferé, a másik csucsán, a Dicart-foknál, Icarusé; télen is majdnem annyi a virág, mint nyáron. Ime: Guernesey.

III.

Guernesey, folytatás.

Termékeny, kövér föld. A legjobb legelő. A buzája kitűnő, a tehenei hiresek. A Saint-Pierre-du-Bois fűvén élő üszők méltók a confolensi

fensik kiváló birkáihoz. Franciaország és Anglia gazdasági egyesületei egyaránt megkoronázzák a guernesey-i mezők és barázdák remekeit. Igen természetes, hogy a mezőgazdaságot szolgálja az élénkforgalmu utaknak az egész szigetre kiterjedő kitünő hálózata. Az utak igen jók. Két ut elágazásánál lapos kő látható, melyen kereszt áll. Guernesey legrégebb helytartóját, az 1284-beli, a listán elsőnek szereplő Gaultier de la Salle-t fölakasztották, mert birói minőségében igazságtalanságot követett el. E kereszt — mondja a Helytartó keresztjének fölirata — utolsó térdeplésének és utolsó imájának helyét jelöli.

A tengert az öblökben horgonyzó nagy bárkák élénkitik, melyek tarkára mázolva, mint a mézeskalácsok, fehér-vörös kockákkal, félig feketére, félig sárgára, kínai zöldre, kékre és narancsszinűre, ferdényekkel vagy márványozással festve usznak a víz színén. Néhol hallani lehet a hajóvontatók egyhangu dalát, amint valamelyik bárka kötelét huzzák.

A földmivelők nemkevésbé elégedetteknek látszanak, mint a halászok. A kertészek szintén. A sziklák porával telített talaj nagyszerű; az iszaptól és tengeri növényekből álló trágya sőt juttat a gránithoz, innen van a rendkívüli életerő; a nedvek csodákat művelnek; magnoliák, mirtusok, borostyánrózsák, kék hortenziák virágzanak; tömérdek fukszia; árkádokat alkot a verbéna; geránium futja be a falakat; szabadban nő a narancs és a citrom; a szőlő nem, az csak melegházban éri meg, de ott kitünő; a kaméliák fákká nőnek; a kertekben háznál magasabb, virágzó áloékat lehet látni. Semmi sem dusabb és pazarlóbb, mint ez a nő-

vényzet, mely a villák és mezei házak kacér homlokzatát elrejtí és ékesíti.

Guernesey kellemes az egyik partján, de borzasztó a másikon. Elpusztult nyugati oldalát a szélesség szelei járják. Ott vizalatti szirtek vannak, szélviharok, megfenekléssel fenyegető, kis öblök, kifoltozott bárkák, ugarok, puszták, düledező házak, itt-ott egy alacsony és ingadozó tanya, sovány nyájak, rövid és sós fü, a komor szegénység nagy látványa.

Li-Hou a neve egy kis, pusztá szigetnek, mely közel a parthoz fekszik és apály idején hozzáférhető. Tele van bozóttal és barlangokkal. A li-hou-i tengeri nyulak ismerik az időt. Elő nem bujnak oduikból, csak ha beáll a dagály. Pittyét hánynak az embernek. Barátjuk, az oceán, elszigeteli őket. Ez a nagy testvériség, ez az egész természet.

Ha a Vason-öböl vízhortta fövényét fölásunk, fakat találunk alatta. Erdő van a homok rejtelmes mélységében.

Észélverte nyugati part durva halászhajói ügyes kormányosok. A tenger különös a La Manche-szigetek körül. Egészen a közelben, a Cancale-öbölben van a világnak az a pontja, ahol a dagály a legmagasabbra hág.

IV.

A fü.

A fü Guerneseyben éppen olyan, mint mindenütt, de mégis, kissé dusabb; a guernesey-i rét csaknem ugyanolyan, mint a cluges-i vagy gémenos-i gyp. Épp úgy megtaláljuk itt a takarmányféléket, mint akármelyik legelőn, találunk itt szarkalábat, vízi glyceriát, orsó-

idomu kalászokat, a Canari-szigetek phalari-
sát, zöld festéket szolgáltató bürköt, konkolyt,
sárga kankalint, gyapjasszárú kökörcsint, jó-
szagu kakukkfüvet, rezgő gyöngyvirágot, esős
idők gyűrűvirágját, vadhagymát, melynek
olyan kedves a virágja és oly csipős az illata,
kis buzogányhoz hasonlító ökörfarkkórót, ká-
vás zsurlót, szerbtövist, mely azért hasznos,
mert megköti a futóhomokot. Ez volna min-
den? Nem, van itt fürtösvirágú dactylus, sőt
bennszülött gazdászok szerint andropogonium
is. Van itt salátaboglárka, mely az órákat jelzi
és az időjárást megjósoló szibériai tejesfü.
Mindezek a sziget füvei; de senki sem tenyészti
őket, e szigetvilág sajátos növényzete ez, ahol
a gránit a talajuk és az oceán az öntözőjük.

Most járkáljatok csak közöttük kissé és
zavarjatok föl ezer bogarat, egyik undorító,
másik kedves; a fü alatt hosszubajuszu cincé-
rek, ormányosok, szöcskék, hangyák, melyek
azzal foglalatoskodnak, hogy megfejjék tehe-
nüket, a nünükét, nyálkás sáskák, Katicaboga-
rak: a jó Isten állatkái és földet turó rovarok:
az ördög bogarai; a fűszálakon és a levegőben
szitakötők, szárnyas hangyák, poszméh, arany-
szárnyu rózsabogár, bársonyos dongók, arany-
légy, lármás tücskök fognak nyüzsögni és
akkor némi fogalmatok lesz az álmokkal teli
látványról, mely egy juniusi délben Jerbourg
vagy Fermain-Bay mögött kínálkozik a kissé
ábrándos bogarászra vagy a kissé naturalista
költőre.

Egyszerre csak észre fogtok venni a puha
füben egy kőkockát, melybe ezt a két betűt
vésték: W. D., ami azt jelenti „War Depart-
ment“; azaz *Haditerület*. Ugy van. Kell, hogy

a civilizáció mutatkozzék. Anélkül műveletlen volna a környék. Menjetek a Rajna partjára; keressétek föl a természet legismeretlenebb rejtekeit; némely pontja a tájéknak annyira fenséges, annyira magasztos, hogy azt lehetne mondani, ott inkább közel van az isten, mint másutt; hatoljatok be a menedékekbe, ahol a hegyek közt legnagyobb a magányosság és ahol az erdőkben legnagyobb a csönd; válasszátok, teszem, Andernach és környékét; látogassátok meg a sötét és rideg Laach-tavat, mely majdnem rejtelmes, annyira ismeretlen; sehol sem felségesebb a nyugalom; az egész élet benne van az áhitatos nyugalomban; semmi sem zavar; mindenütt a nagy természetes rendetlenség mélységes rendje; sétáljatok megindultságokkal e pusztaságban, mely gyönyörűsége, mint a tavasz és bus, mint az ősz; bolyongjatok céltalanul; hagyjátok el az apátság romjait, merüljétek el a szakadékok megható békéjébe, a madarak dalába, levelek zugásába, igyatok tenyérrel a források vizéből, járjatok, elmélkedjétek, felejtsetek; szalmatetőre bukkanatok, egy fák közé rejtett tanyának a sarkára; a tanya zöld, illatos, kedves, egészen ellepi a repkény és a virág, tele gyermekkel és kacagással; közeledtek és a kunyhó sarkán, ahol megszakad az árnyék és ragyogva süt a nap, egy öreg kövön a vén falban *Niederbreisig*-tanya neve alatt ezt olvassátok: *22-e landw. bataillon 2-e comp.*

Azt hittétek, hogy falun vagytok, pedig egy ezredben voltatok. Ilyen az ember.

A tenger veszélyei.

Guerneseý nyugati partja mindenütt *Overfall*, olvasd: *nyaktörő*. A hullámok ügyesen kicshipkézték. Azt mondják — és a tenger kóborlóí megerősítik — a gyanus sziklák csucsán éjszaka kisérteties világosságok figyelmeztetnek vagy megcsalnak. A tengernek ugyanezek a bátor és hiszékeny csavargói meglátják a víz alatt a legendák meduzáját, a pokoli tengeri csalánt, melyet nem lehet megérinteni anélkül, hogy tüzet fogna a kéz. Az ilyen helyi elnevezés, mint például Tinttajeu, az ördög jelenlétét jelenti. Eustache Wace így beszél az ő ódon versében:

Miatta kezd kavarogni a tenger,
Növekedni a hullám és megzavarodni,
Feketedni az ég és feketedni a hab;
Csakhamar magasra duzzad az ár.

A La Manche ma épp oly zabolátlan; mint Tewdrig, Umbrafel, a fekete Hamon-dhû és Emyr Lhydau lovag idejében, aki Quimperlé mellé, Groix szigetére menekült. Ezen a tengervidéken vannak az oceánnak olyan szintadi fogásai, amiktől óvakodni kell. Például az, amelyik leggyakoribb szeszélye a channel-landi szélrózsának: viharos szél fuj délkelet-ről; majd beáll a nyugalom, töléletes szélesönd; föllélekzünk, ez néha egy órahosszat is eltart; egyszerre az orkán északnyugatról tér vissza, miután délkeleten megszűnt; azelőtt hátbakapott bennünket, most szembefuj; a vihar megfordult. Ha nem vagyunk tapasztalt kormányosok és régi tengerjárók, ha nem voltunk

elég óvatosak, hogy kihasználva a szélesöndet, megfordítsuk a hajó mozdulatait, mialatt a szél is megfordult, akkor vége, a hajó szétmállik és elpusztul.

Ribeyrolles, aki Braziliában halt meg, Guerneseyben való tartózkodása alatt (szakadozott följegyzéseket készített mindennapi tapasztalatairól, melyeknek egyik lapja reánk maradt: „Január 1-én. Ujévi ajándék. Vihar. Egy Portricuxból érkező hajó tegnap elveszett az Esplanade mellett. — 2-án. Egy háromárbocos elpusztult Rocquainenél. Amerikából jött. Hét ember halott. Huszonegy megmenekült. — 3-án. A csomag nem érkezett meg. — 4-én. A vihar tovább tart. — 14-én. Esik. A földomlás megölt egy embert. — 15-én. Viharos idő. A *Lawn* nem indulhat el. — 22-én. Erős szélvihar. Ót szerencsétlenség a nyugati parton. — 24-én. A vihar nem szünetel. Hajótörések mindenfelé.”

Nyugalom csaknem soha sincs az oceánnak ebben a zugában. Azért hangzik századok óta ebben a szélben vég nélkül Lhy-ouar'h-hen-nek, a nyugtalan antik poétának, a tenger e Jeremiásának sirállysíkkoltása.

De a vihar nem a legnagyobb veszedelme a szigettenger hajózásának; a szélvész erőszakos és az erőszakban figyelmeztetés van. Betérhetünk az öbölbe vagy egy hegyfok mögé, gondoskodván arról, hogy a vitorlákat minél alacsonyabban helyezzük el és ha elmúlt a szél, újra fölhuzzuk őket és megmenekülhetünk minden bajtól. A legnagyobb veszély ezen a vidéken a láthatatlan veszély, mely mindig jelen van és annál gyászosabb, minél szebb az idő. Ilyen találkozásoknál különös hajózási műve-

letekre van szükség. A Guernesey nyugati partjának tengerészei kitünően értenek ezekhez a műveletekhez, melyeket preventív mozdulatoknak lehetne nevezni. Senki sem ismeri náluk jobban a nyugvó tenger három veszedelmét, a „singe“-et, az „anuble“-t és a „derruble“-t. A „singe“ (swinge = orsó) a tengeri áramlat neve; az „anuble“ (sötét hely) a tenger feneké; „derruble“ (amit úgy ejtenek ki: *terrible* (rettenetes) a forgó, a köldök, a vizalatti sziklák tölcserje, a tengeralatti kut.

VI.

A szirtek.

A part majdnem mindenütt elhagyatott a La Manche-szigettengeren. A szigetek belseje mosolygó, de széleik zordak és barátságtalanok. Minthogy a La Manche csaknem földközi tenger, a hullámok rövidek és erőszakosak, a habok pedig csopódók. Ez kopácsolja a sziklafalakat és ez mossa le mélyen a partot.

Aki végigmegy a part hosszában, a tünemények egész sorozata mellett halad el. A szikla minden pillanatban megkísérli, hogy rászedje. Hol fészkelnek az illúziók? A gránitban. Nagyön különös jelenségek. Roppant kővarangyok emelkednek ki a vízből lélekzetet venni; óriás apácák sietnek meghajolva a láthatáron; fátyoluk megkövesedett redői olyanok, mintha a szél fujná; királyok elmélkednek plutói koronákban sziklatrónusokon, amit nem kimél a tajték; a sziklába temetett lények nyujtják ki karjaikat, láthatók az ujjak a nyitott kézen. A part alaktalansága mutatja ezeket. Ha köze-

lebb megyünk, nincs ott többé semmi. A kőnek vannak ilyen káprázatai. Ime egy erőd, ime egy ódon templom, ime omladékok és lerombolt falak zürzavara, mintha egy elhagyott városból tépték volna ki. Nincs ott város, sem templom, sem erőd, csak a sziklapart. Ha közeledünk, ha távolodunk, ha kerülünk, ha fordulunk, a part mindig változik; nincs kaleidoszkóp, melynek összeomlása hirtelenebb lenne; a látvány szétomlik, hogy ujraképződhessék; a távlat megteszi a magáét. Egy szikla egyik percben római háromláb, a másokban oroszlán, aztán angyal lesz kiterjesztett szárnyakkal; végül könyvet olvasó ülő alak lesz. Csak a felhők változtatják úgy az alakjukat, mint a sziklák.

Ezek a formák fölkeltik a nagyság eszméjét, de a szépségét nem. Távolról sem. Néha betegek és ocsmányok. A szikláknak csomói vannak, bütykei, kelései, daganatai, fekélyei, bibiresei. A hegyek a föld pupjai. Mme Staël, mikor meghallotta, hogy Chateaubriand, kinek kissé magas vállalai voltak, rosszat beszél az Alpokról, azt mondta: *ezt a pupos féltékenysége teszi*. A természet nagyvonalúsága és fensége, a tenger színe, a hegységek körvonalai, az erdők árnyéka, az ég kékje nem tudni miféle harmóniával kevert roppant bomlással bonyolódik össze. A szépségnek megvannak a maga vonalai, de az éktelenségnek is megvannak az övéi. Van mosoly és van vigyorgás. A szétomlás épp úgy hat a sziklákra, mint a felhőkre. Ezek lebegnek és szétoszlanak, azok szilárdak és elmállanak. A káosz nyugtalanságának maradványa megvan még a teremtésben. A pompának forradásai vannak. Néha szédítő rutság

vegyül a legnagyobb dolgokba, mintha tiltakoznék a rend ellen. Vannak a felhőkben torzképek. Vannak mennyei furcsaságok. Minden vonal megtörik a habokban, a lombokban, a sziklákon és nem tudjuk, milyen paródiákat fogunk bennük gyanítani. Itt az alaktalanság uralkodik. Soha egyetlen körvonal sem tökéletes itt. Nagyok, de nem tiszták. Figyeljétek meg a felhőket, mindenféle arcok rajzolódnak bennük, mindenféle hasonlóságok mutatkoznak, mindenféle vázlatos alakok; találhattok benne görög arcélt is. Megtaláljátok benne Calibant, de Vénust nem; soha föl nem fődözhetitek a Parthenont. De néha, mikor leszáll az éjszaka, felhőtalapzaton álló nagy, sötét, ködtömegekkel körülvelt folt fölrajzol a szürkületi ólomszinü égre egy roppant és idomtalan cromlechet.*

VII.

Az oceanba vegyülő tájék.

Nagyszerűek a guernesey-i majorok. Néme-lyik körül eleven sövényfal emelkedik az ut szélén és abból vágták ki a kocsibejárót meg a gyalogkaput. Az idő mély hasadékokat vájt ki a párkányokban és a bolthajtásokban, ahol vadgombák találnak oltalmat szétszóródó sporáik számára és amelyekben nemritkán alvó bőr-egereket lehet találni. A fák alatt ódon és szívós tanyák állnak. A viskók olyan régiek, mint a székesegyházak. Egy kőkunyhó falának szög-

* A cromlecek régi kelta emlékművek, függőlegesen álló, körben elhelyezett, faragatlan, oszlopszerű kődarabok.

letén, a hubies-i uton, egy oszlop töredéke áll ezzel az évszámmal: 1405. Egy másiknak, a balmoral-i parton, kőből faragott cimere van a homlokzatán, mint Ernani és Astigarraga parasztházain. A majorokban minden lépésnél láthatunk renaissancekori ferdényalaku ablakkereszteket, lépcsős tornyocskákat és boltíveket. Nincs kapu, amely mellett ne volna gránitból faragott padka.

Más kunyhók valamikor bárkák voltak; a hajó teknőjét fölfordítják, karókra és keresztgerendákra fektetik, ez a tető. Egy fenekével fölfelé fordított dereglye, ez a templom; ha a boltozatot lefelé fordítják, akkor hajó; az imádságok burája, ha visszafordítják, uralkodik a tengeren. A sivár nyugati községekben a közút úgy áll az ugarok között az ő kőből falazott kis kupolájával, mint egy arab kápolna. A mezők sövényét kilyukasztott gerenda zárja el, melynek kődarab a csapja; bizonyos jelekről megismerhetők a rőzsekerítések, melyeken manók nyargaltak éjszaka. A mély utak lejtőin tarka összevisszaságban kacérkodnak páfrányok; harangvirágok, vadrózsák, biborszínű bogycsok, fehér galagonya, piros galagonya, skót zsálya, kosborok és azok a hosszú, ráncos, szíjféle levelek, amiket „IV. Henrik gallérjának“ neveznek. Ez az egész növényzet tele van egy viruló, hüvelyes kórófélével, melyet szívesen lelegelnek a nőstény szamarak és amelyet a botanika eleganciával és szemérmesen *onagraria*-nak nevez. Mindenütt bozót, gyertyánligetek, „mindenféle gaz“; zöld sűrűségek, melyekben a szárnyasok csicsergő világa a csuszómászók világa leskelődik; rigók, kendericék, vörösbegyek, szarkák; nyilsebesen

szállnak az Ardennek-sárgarigói; csigavonalban röpködnek a seregélyek, máshol pintyölkék, tengelicék, picardiai hollók, piroslábu varjúk. Itt-ott egy vipera.

Apró, korhadtt famederben vezetett vizesések malmokat hajtanak, melyeknek zaja keresztülhallatszik a lombokon. Némelyik major udvarának közepén áll még az almaborsajtó és a régi, kivájt kőgyűrű, melyben a kerék forgott, hogy összetörje az almákat. Az állatok olyan vályukból ittak, mint a kőkoporsók. Talán egy kelta király porladt ebben a kőládában, melyből most a Junó-szemű tehén oltja a szomját. Harkályok és barázdabillegető kedves családiasággal együtt szedegetik a magot a tyukokkal. A tenger mentén minden rőt. A szél tépi a napégette leveleket. Némely templomot betakar a repkény, mely föl-fut a torony tetejéig. Helyenként a pusztávarból kidudorodó szikla tetején kunyhó áll. A kikötő hiányában partra huzott hajókat nagy kövekhez erősítik. A láthatáron megjelenő bárkák vitorlái inkább okker- vagy lazaeszínűek, mint fehérek. Azon az oldalukon, ahol az északi szél és az eső éri őket, a fáknak mohaprémjük van, sőt a repkény is olyan óvatos, hogv sűrű és dus mohabundát visel. Zajongás, lihegés, galyak törése, tengeri madarak zajos huzása, némelyiknek ezüstös hál csillog a csőrében, pillangók áradata, melyek évszaktok szerint változtatják a színüket, mindenféle nyüzsgés a harsány sziklák között. Legelészőlovak vágtatnak az ugaron át. Hemperegnek, fölszöknek, megállnak, szélnek borzolják a sörényüket és nézik a távoli habokat, melyek szüntelenül föl-váltják egymást. Az öreg parti

és mezei házakat májusban elborítja az ibolya, júniusban pedig az orgona.

A fővényen összedülnek az útegek. Az ágyuk elavulását fölhasználják a parasztok, halászok hálói száradnak a lóréseken. A „blockhaus“ omladozó négy fala között egy tévelygő szamár vagy egy cövekhez kötött kecske legeli a spanyolgyepet és a kék bogáncsot. Félig meztelen gyermekek nevetgélnek. Az ösvényen látható, jutókkuk nyoma.

Éste, a láthatár szélén sugárzó, leáldozó nap világít a lassan hazatérő teheneknek, akik a mély utakon meg-megállnak, hogy jobbról-balról letépdessék a sövényt, ami ugatásra ingerli a kutyákat. Az elhagyott nyugati hegyfokok hullámozó vonala elmerül a tengerben; néhány ritka tamarindbokor borzong rajtuk. A cyclopsfalak szürkületkor keresztülengedvén kövek közt a világosságot, tarajos széleikkel olyanok a dombok tetején, mint a fekete csipke. A szél zugása ebben a magányosságban olyan érzést kelt, mint a rendkívüli távolságok.

VIII.

Saint-Pierre-Port.

Saint-Pierre-Port, Guernesey fővárosának házaival valamikor faragott fából épültek, amit Saint-Maloból hoztak. Egy szép, XVI. századból való kőház még most is áll a Fő-utcában.

Saint-Pierre-Port szabad kikötő. A város völgyek és görbe dombok bájos zürzavarán emelkedik, mintha egy óriás marka vetette volna oda. A szakadékok lettek az utcák. Lépcsők rövidítik meg a tekervényeket. Az erősen

meredek utcákon föl- és alávágatva járnak a kitünő anglo-normand fogatok.

A főtéren szabadban, a kövezeten ülő vásáros asszonyokat veri a téli zápor, de néhány lépésnyire tőlük egy herceg bronzszobra áll. Jerseyben évenként egy lábnyi eső sik, Guerneseiben két és félhüvelyk. A halászokkal jobban bántak, mint a zöldségárusokkal; a hatalmas halcsarnokban márványasztalok vannak, azokra terítik ki nagyszerű, sokszor csodálatos fogásukat a guernesei halászok.

Nyilvános könyvtár nincs. Van egy irodalmi és gépészeti társaság. Van kollegium is. Annyi templomot építenek, amennyit csak lehet. Ha elkészültek, jóváhagyatják a „tanács urakkal“. Nem ritkán láthatunk szekereket végigvonulni az utcán csucsives ablakkeretekkel, amiket ez vagy az az ács ajándékozott ilyen meg olyan templomnak.

Van törvényszéki palotája Saint-Pierre-Portnak. A lilába öltözött bírák hangosan szavaznak. A múlt században a mészárosok nem adhattak el egy fontust sem, mielőtt a hatósági személyek ki nem választották a maguk élelmét.

Számos magán-„kápolna“ tiltakozik a hivatalos templomok ellen. Lépjünk be egy ilyen kápolnába. Hallani fogjuk, amint egyik paraszt magyarázza a többinek a nestorianizmust, vagyis a Krisztus-anya és Isten-anya között való árnyalatot vagy amint azt tanítja, hogy az Atya maga a hatalom, a Fiu pedig csak egyik fajtája a hatalomnak, ami nagyon hasonlít Abeilard eretnekségéhez. Az irlandi katolikusok sokan vannak és nem valami türelme-

sek, úgy hogy a teológiai értekezéseket néha ortodox ökölesapásokkal hangsúlyozzák.

A vasárnapi munkaszünet törvény. Minden szabad vasárnapon, csak egy pohár sört inni nem. Ha szomjas vagy „sabbat szent napján“, megbotránkoztatod a derék Amos Chick-et, akinek engedélye van fehér sört és almabort árulni a High-streeten. Vasárnapi törvény: énekelni ital nélkül. Az imán kívül sohasem mondják: *Istenem*, azt mondják: *my good*. *God* helyett *good*-ot mondanak.*

Egy penzió fiatal, francia házvezetőnőjét, aki ollóit összeszedvén, így sóhajtott: *Oh, Istenem!* elbocsátották, mert „káromkodott“. Az emberek sokkal inkább biblikusok, mint evangélikusok.

Van színház is. Kis kapu, amely folyosó-szerű, elhagyott utcára szolgál, ez a bejárat. A belseje közel áll ahhoz a stílushoz, amelyet a szénás félszerek architektúrája tett a magáévá. Sátánnak nincs pompája és rossz a szállása. A színház szomszédja a börtön, ugyanannak a gazdának másik szállása.

Az északi dombon álló Castle Carey-ben (hibás szókötés, úgy kellene nevezni: Carey Castle) pompás képgyűjtemény van, nagyobbára spanyoloktól. Ha nyilvános lenne, muzoumnak beillenék. Bizonyos előkelő házakban megmaradtak még különös fajtái azoknak a hollandi festett kockáknak, amilyenekkel Péter cár saardami kandallóját kirakták és azok a nagyszerű festett faienceok, amiket Portugáliában *azulejos*-nak neveznek és amelyeket nagy művészettel állított elő a régi kőedény-

* *God* = Isten, *good* = jó.

gyártó mesterség; napjainkban ez föltámadt, csodálattáraméltóbban, mint valaha, hála az olyan kezdeményezőknek, mint doktor Lassalle, az olyan gyáraknak, mint a Premières és az olyan gölöncsér-festőknek, mint Deck és Devers.

A jersey-i chaussée d'Antint Rouge-Bouillonnak nevezik, a guernesey-i faubourg Saint-Germaint pedig les Rohaisnek. Ott tulnyomóan szép, egyenes utcák vannak, valamenynyit kertek szegélyezik. Saint-Pierre-Portban több a fa, mint a háztető, több a fészek, mint a ház és hangosabb a madarak lármája a kocsik zörgésénél. A fehér és tiszta les Rohaisnek patriciusi külseje van, mint London előkelő negyedeirek.

Menj végig egy szakadékon, járd be a Millstreetet, lépj be valami hézagfélébe két magas ház között, menj föl a szűk és végeérhetetlen lépcső domborura kopott, ingó fokain és egy beduin városban találod magad; roskadozó házak, kátyuk, kövezetlen utcácskák, leégett oromfalak, besüppedt lakások, ajtók és ablakok nélkül való pusztasobák, amelyeket fölvert a gyom, a gerendák keresztülnyulnak az utcán, a romok meggátolják a közlekedést, itt-ott egy rozoga kunyhó, amelyben laknak; kis, meztelen gyerekek, sápadt asszonyok; az ember Zaatchában képzelemagát.

Saint-Pierre-Portban nincsenek óráások, hanem időmérő-készítők; nincsenek börtönőrök, hanem foglárók; nincsenek mázolók, hanem festők; nincsenek kőmivesek, hanem gipszvakolók; nincsenek tyukszemvágók, hanem chiripodisták; nincsenek szakácsok, hanem

konyhamesterek; nem kopognak az ajtón, hanem „meglegyíntik a nyilást“. Madame Pescott foglalkozása „vámügynök és a hajók szállítója“. Egy borbély ezekkel a szavakkal jelentette be boltjában Wellington halálát: „A harcosok kapitánya meghalt.“

Asszonyok járnak ajtóról-ajtóra, hogy eladják a bazároknak vagy a piacokon összevásárolt portékáikat; ezt az ipart házalásnak hívják. A házalók nagy fáradsággal keresnek néhány huszast naponta. Ime, egy házalónő kijelentése: „Bizony, ez szép dolog, hét fillért tettem félre ezen a héten.“ Egyik barátunk az utcán jártában öt frankot adott egyik házaló asszonynak; az így felelt: *Köszönöm uram, ez lehetővé teszi, hogy nagyban vásároljak.*

Május havában kezdenek a yachtok érkezni és a kikötő benépesül kényutazók hajóival; némelyik gőzös, de a legtöbbje goëlette. Az ilyen yacht havonként százezer frankjába kerül a gazdájának.

A cricket virágzik, az öklözés hanyatlik. A mértékletességi egyesületek uralkodnak, mondjuk ki, nagyon hasznosan. Körmeneteket tartanak és körülhordják a lobogóikat olyan szabdkörmivesi pompával, hogy még a kocsmárosokat is elérzékenyítik. Lehet hallani, amint így szólnak a vendéghez, akit kiszolgálnak: „Pohárból igyék, ne a palackból!“

Az emberek egészségesek, szépek és jók. A városi fogház nagyon gyakran üres. Karácsonykor a fogházőr, ha vannak foglyai, családias, kis ünnepi ebédet ad nekik.

A helyi építészetnek szívós képzelete van; Saint-Pierre-Port hü a királynőhöz, a bibliá-

hoz és a föltolható ablakokhoz; a férfiak mez-
telenül fürödnek; uszónadrág illetlenség volna,
hiszen az még hangsulyoz.

Az anyák kiválnak gyermekeik öltöztetésé-
ben; semmi sem bájosabb, mint kacérul ki-
eszelt, apró toalettek. A gyermekek egyedül
járnak az utcán; kedves és megható bizalom.
Porontyok vezetik a babákat.

Divat dolgában Guernesey Párist utánozza.
De nem mindig. Néha valami élénk vörös vagy
durva kék elárulja az angol szövetséget. De
hallottuk, amikor egyik helybeli divatárusnő
egy bennszülött, előkelő hölgygel tanácskozott
és az indigó meg a biborvörös ellen tiltakoz-
ván, ezt a finom észrevételt fűzte hozzá: „Le-
het, hogy rossznak talállok egyetlen színt, de
finomnak egy árvacskát.“

A guernesey-i hajóácsok hirnevesek; az ács-
telepek tele vannak kitatarozandó hajókkal.
Fuvola hangjai mellett huzzák szárazra a
hajókat. A fuvolásra — mondják az ácsmeste-
rek — nagyobb szükség van, mint egy mun-
kásra.

Saint-Pierre-Portnak Pollet-je van, mint
Dieppenek és Strandja, mint Londonnak. Tár-
saságbeli férfi nem mutatkoznék az utcán
albummal vagy tárcával a hóna alatt, de szom-
baton elmegy a vásárra és kosarat visz ma-
gával. Egy királyi személyiség átutazása ürü-
gyet szolgáltatott egy torony fölépítéséhez. A
város belsejében temetkeznek. A Collège-
utca egész hosszában, jobbról és balról két
temető van. Egyik falnak részét teszi egy 1610
februárjából való sír.

A Hyvreuse nyilvános kert olyan gyep-
ágyakkal és fákkal, mint a párisi Champs

Élysées, de ehhez a tenger is hozzájárul. Az Arcades nevű elegáns bazár kirakataiban ilyen hirdetések látni: *Itt kapható az illatszer, amelyet a 6. tüzérezred ajánl.*

A várost keresztül-kasul járják a kocsik tele söröshordókkal vagy kőszenes zsákokkal. A sétáló imitt-amott ilyen hirdetések is olvashat: *Itt állandóan kölcsön kapható egy szép bika, mint eddig is. — Itt a legmagasabb árat fizetik dohányért, ólomért, üvegért, csontért. — Eladó pudvás ujkrumpli, válogatható. — Eladó borsókarók, néhány zaboshordó, egy teljes, angolos szalónkészlet és egy kövér sertés, Mon-Plaisir-major, Saint-Jacques. — Eladók nemrég kiporolt lábtakarók, sárgarépa százával és egy jó, francia fecskendő. Tudakozódni lehet a Saint-André-lépcsőnél a malomban. — Eladó egy fejösszamár. Stb., stb.*

IX.

Jersey, Aurigny, Serk.

A La Manche-szigetek Franciaország tengerbe hullott morzsái, amiket Angolország összeszedett. Ez teszi bonyodalmassá a nemzetiségüket. A jerseyiek és a guerneseyiek nem föltétlenül angolok, pedig akarnák, de franciák, anélkül, hogy tudnák. Ha tudnák, mindent elkövetnének, hogy elfelejtsék. Ez meglátszik kissé a francia nyelven, melyen beszélnek.

A szigetvilágnak két nagyobb szigetje van, Jersey és Guernesey és két kisebb, Aurigny és Serk, nem számítva az aprókat, mint Ortach, Casquet, Herm, Jet-Hou, stb. Az apró szigete-

ket és szirteket itt, a régi Galliában, önkényesen úgy nevezik: *Hou*. Aurignyhez tartozik Bur-Hou, Serkhez Brecq-Hou, Guerneseyhez Li-Hou és Jet-Hou, Jerseyhez Écré-Hou, Granvillehez Pir-Hou. Van Hougue-fok, Hougue-öböl, Hougue-gyümölcsös, Houmet, stb. Van Chousey-sziget, Chouas-szirt, stb. A kezdetleges nyelvnek ez a nevezetes szógyöke, *hou*, mindenben föltalálható (*houle*, *huée*, *hure*, *hourque*, *heure* [a vérpad — *échafaud* — régi neve] *houx*, *houperon*, *hurlement*, *hulotte*, *chouette*, stb.); áthatol abba a két szóba is, amelyek a határtalant jelentik: *unda* és *unde*. Benne van abban a két szóban is, amelyek a bizonytalanságot fejezik ki: *ou* és *où*.

Serk a fele Aurignynek, Aurigny a negyede Guerneseynek és Guernesey a kétharmada Jerseynek. Egész Jersey-szigete pontosan akkora, mint London városa. Kétezerhét-száz Jerseyt lehetne szabni Franciaországból. Charassin, a kitünő közigazdász számítása szerint, ha Franciaországot úgy mivelnék, mint Jerseyt, kétszázhetven millió embert tudna táplálni; egész Európát. A négy sziget közül Serk a legkisebb, a legszebb; Jersey, a legnagyobb, a legbájosabb; a vad és mosolygó Guernesey hasonlít mindkettőhöz. Serk szigetén van egy ezüstbánya, de nem aknázzák ki csekély jövedelmezősége miatt. Jerseynek ötvenhatezer lakosa van, Guerneseynek harmincezer, Aurignynek négyezeröttszáz, Serknek hatszáz, Li-Hounak csak egy. Egyik szigettől a másikig, Aurignytól Guerneseyig és Guerneseytől Jerseyig hétmérföldes gyalogut lenne. Guernesey és Herm között a tengerárat kis Ruaunak, Herm és Serk között nagy Ruaunak nevezik. Franciaor-

szág legszebben fekvő pontja a Flamanville-fok. Guerneseyben hallani a cherbourgi ágyukat és Cherbourgban hallják a guernesey-i mennydörgést. A La Manche szigetvilágban, mint mondottuk, borzasztók a viharok. A szigettenger a szelek hazája. Minden sziget között van egy folyosó, amelyből fúj a szél. Rossz törvény a tenger számára, de jó a szárazföldnek. A szél elviszi a miazmákat, de a hajókat elsülyeszti. Ez a törvény megvan a Channel Islandon éppen úgy, mint minden szigettengeren. A kolera elsiklott Jersey és Guernesey fölött. De azért volt egyszer a középkorban Guerneseyben olyan dühöngő járvány, hogy a kormányzó elégette a levéltárakat, hogy megakadályozza a pestist.

Franciaországban szívesen nevezik ezeket a szigeteket *angol szigeteknek*, Angliában pedig *normand szigeteknek*. A La Manche-szigetek pénzt vernek, igaz, hogy csak rézpénzt. Még látható a római ut, amely Coutances-től Jerseyig vezetett.

Amint mondtuk, 709-ben történt, hogy az oceán elszakította Jerseyt Franciaországtól. Tizenkét parókia merült el. Néhány Normandiában élő család még ma is kegyura ezeknek a községeknek, de isteni jogaik viz alá merültek; ez megesik az isteni jogokkal.

X.

Történelem, legenda, vallás.

Kezdetben hat parókia volt Guernesey-szigeten és azoknak egy uruk volt, Néel, contentini vicomte, akit legyőztek 1047-ben a

dunes-i csatában. Ebben az időben, Duma-resq-kel szólva, a La Manche-szigetek között egy tűzhányó volt. A jersey-i tizenkét parókia dátumát följegyezték a coutances-i székesegyház Fekete Könyvébe. Briquebéc ura guernesey-i bárónak címezte magát. Aurigny Henri l'Artisan hűbére volt. Jersey két tolvajt uralt, Cézárt és Rollot.

A *Haro*-kiáltás a herceget illethette (*Ha! Rollo!*), ha csak nem a szász *haran* (kiáltani) szóból ered. A *Haro*-kiáltást térdenállva, háromszor ismétlik a főuton és azon a helyen, ahol kiáltották, minden munka szünetel mindaddig, amig csak igazságot nem szolgáltatnak.

Rollo, a normandok hercege előtt a szigeteken Salamon, a bretonok királya uralkodott. Azóta sok van Jerseyben Normandiából és sok van Guerneseyben Bretagneból; de a természet itt visszautasítja a történelmet; Jerseyben több a rét, Guerneseyben több a szikla; Jersey a zöldebb, Guernesey a zordabb.

Nemesi kuriák borítják a szigetet. Az essexi gróf hagyott egy romot Aurignyben, az Essex Castlet. Jerseyben volt Montorgueil, Guerneseyben a Cornet-kastély. A Cornet-kastélyt egy Holm vagy Heaume (sisak) nevű sziklán építették; ez a hasonlat megtalálható a Casquet-ben is, Casque (sisak). A Cornet-kastélyt Eustache, a picard kalóz ostromolta, Montorgueilt Duguesclin; az erődök — mint az asszonyok — kérkednek az ostromlóikkal, ha hirnevések.

A XV. században egy pápa semlegeseznek minősítette Jersey- és Guernesey-szigeteket. De a háborúra gondolt, nem a schismára. Calvin, akiről Jerseyben Pierre Morice, Guerneseyben

pedig Nicolas Baudoin prédikált, 1563-ban vont be a normand szigetvilágba. Fölvirágzott éppen úgy, mint Luther, de ma mégis erősen feszélyezi a wesleyanizmus, a protestantizmus kinövése, amelynek jövője van Angliában.

A szigetvilág bővelkedik templomokban. Ez a részlet megérdemli, hogy megálljunk mellett; mindenütt templomok. A hűséges katolikus ragaszkodás távol van innen; Jersey vagy Guernesey egy darabka földje több kápolnát hordoz, mint akár Spanyolország, akár Itália hasonló nagyságu területe. Methodisták, helyesebben primitív methodisták, egyesült methodisták, független methodisták, baptisták, presbiteriánusok, millenariusok, quakerek, bibliai keresztények, brethrenek (plymouthi testvérek), non-sectariánusok, stb.; vegyük hozzá az anglikán püspöki egyházat, számítsuk hozzá a római pápista egyházat. Jerseyben mormon kápolnát is láthatunk. Az ortodox bibliát arról lehet megismerni, hogy a Sátán nevét nagy kezdőbetű nélkül írják: *sátán*. Jól teszik.

A Sátánról jut eszembe, Voltairét gyűlölik. A *Voltaire* szó, úgy látszik, Sátán nevének egyik kiejtési módja. Ha Voltaire-ről esik szó, az elszakadtak egyesülnek, a mormon és az anglikán egymásra talál, egyetértés támad a haragban és valamennyi felekezet egyesül a gyűlöletben. Voltaire kiközösítése a protestantizmus minden változatának találkozási pontja. Nevezetes dolog, hogy a katolicizmus kiátkozza Voltairét, a protestantizmus pedig utálja. Genf tultesz Rómán. Az átkozódásbar is van crescendo. Calas, Sirven, annyi ékes-szó-ló lap a huszárvágások ellen nem számít semmit. Voltaire tagadta a dogmát, ez elég.

Védelmeszte a protestánsokat, de megsértette a protestantizmust. A protestánsok ortodox hátlátlansággal üldözik. Ha valaki Saint-Hélieren nyilvánosan beszél valami jótékony cél érdekében és szónoklatában Voltaire-nek nevezi magát, előre tudhatja, hogy a gyűjtés meg-hiusul. A multat is elvetik, ha csak egy lehetében benne van ez a szó: Voltaire. Hallgas-sák meg ezeket a hangokat: nem volt zsenije, sem tehetsége, sem szelleme. Öregnek sértegetik, proskribálják. Örökösen „megvitatják“. Ez az ő dicsősége. Voltaire-ről nyugodtan és igaz-ságosan beszélni, lehetséges ez? Ha valaki egy századon uralkodik és megtestesíti magában a haladást, akkor nem bírálattal van dolga, ha-nem gyűlölettel.

XI.

Régi fészkek, régi szentek.

A cycladok körivet alkotnak, a Manche-szigetek háromszöget jelölnek ki. Ha térképre tekintünk, ami madártávlatból nézett kép, a Channel Islandból háromszögletes tenger-részlet metsződik ki három sarokpont között, amelyek közül Aurigny az északi, Guernesey a keleti, Jersey pedig a déli csucs. Mind a három anyasziget körül apró szigetek helyezkednek el, mint a kis csirkék. Aurigny körül fekszik Bor-Hou, Ortach és a Casquet-k, Guernesey kö-rül Herm, Jet-Hou és Li-Hou; a francia part felé Jersey nyitja meg a Saint-Aubin-öböl haj-lását, amely felé ugy sorakoznak elszórtan, de összefüggően a Grelet és Minquiers sziget-csoportok ebben a levegőhöz hasonló, azurszinü vizben, mint a méhraj a köpü nyílása körül.

A szigettenger közepén, Guernesey és Jersey között Serk a kötőjel, amelyhez Breck-Hou és a Kecskek szigete csatlakozik. A Cycladok és a Channel Islands összehasonlításán bizonyára megütköznek a misztikus iskola, amely a restauráció alatt Eckstein útján de Maistre-hez csatlakozott és anyagot szolgáltatna számára a szimbolizmusához: Hellas archipelágusa kerek, *ore rotundo*, a La Manche szigetvilága szögletes, zeg-zugos, szaggatott; egyik a harmóniához hasonló, a másik a civakodáshoz; nem hiába görög az egyik és normand a másik.

Egykor, a történelem előtt való időkben, ezek a szigetek vadak voltak. Az első szigetlakók valószínűen azok a primitív emberek voltak, akiknek típusa ma is föltalálható Moulin-Guignonban és akik a benyomott állkapcsuak fajához tartoznak. Az év egyik felében halakból és kagylókból éltek, a másik felében a partra vetett bitang jószágokból. Az volt a jövedelmi forrásuk, hogy kirabolták a partjait. Csak két évszakot ismertek, *a halászat idejét és a hajótörések évadját*; éppen úgy, mint ahogy a grönlandiak a nyarat a *rén-szarvasvadászat*, a telet pedig a *fókavadászat idejének nevezik*. Valamennyi sziget — amelyeken később a normandok laktak — tele volt bogáncsal, szederindával, állatok oduival, kalózok tanyáival. Egy régi krónikás bátran kimondja, hogy a lakosok „patkányok és tengeri rablók“. Az odaérkező rómaiak csak nagyon középszerű intézkedéseket tettek a becsület érdekében; keresztrefeszítették a kalózokat és megünnepelték a *Furinaliákat*, a tolvajok ünnepét. Ezt az ünnepet még ma is megülik némely faluban és városban minden év július

25-én. Jersey, Serk és Guernesey szigetét egykor *Angus*, *Gargus* és *Bissargus*-nak nevezték. Aurignynek *Redanae* volt a neve, ha ugyan nem Thanet szigetét nevezték így. Egy legenda megerősíti, hogy a patkányok szigetén, *insula rattorum*, him nyulak és nőstény patkányok kereszteződéséből származott az indiai disznó, a „Turkey cony“. Ha hihetünk Furetièrenek, chalivoy-i abbénak, ugyanannak, aki szemére vetette La Fontaine-nek, hogy nem tudja, mi a különbség a kivágott fatörzs és a szálfærdő között, Franciaország sokáig nem vette észre maga mellett Aurignyt. Aurigny valóban kevés helyet foglal el Normandia történetében. Rabelais mégis ismeri a Normand-szigeteket, említi Herm és Serk-et, amelyet ő úgy nevez: Cerq. „Bizony mondom, olyan ez a föld, mint az, amit valaha láttam Cerq- és Herm-szigeteken, Bretagne és Angolország között.“ (Lyoni kiadás, 1558, 423. lap.)

A Casquet-sziklák a hajótörések miatt félelmes helyek. Kétszáz év előtt az angolok ipart üztek abból, hogy kihalásszák az ágyukat. Egy ilyen kagylókkal és csigákkal borított ágyu a valognes-i muzeumban van.

Herm szigetén valaha remeték laktak. Szent Tugdual, Szent Sampson barátja, Herm szigetén imádkozott, éppen úgy, mint Szent Magloire Serk-en. Remeték dicsfénye ragyogott minden sziklacsuca fölött. Hélier Jerseyben könyörgött, Marcouf a calvados-i sziklák között. Abban az időben volt ez, amikor Eparchias remetéből Szent Cybard lett az angoulême-i barlangokban és amikor Crescentius remete Trèves erdejének mélyén ledöntött egy Diana-templomot úgy, hogy öt éven át me-

roven nézte. Serk szigetén, amely az ő szentélye, az ő „jonad naomk“-ja volt, Serk szigetén írta meg Mac-gloir az ő Mindenszentek himnuszát, *Coelo quos eadem gloria consecrat*, amelyet Santeuil átdolgozott. Megint csak ott történt, hogy köveket dobált a szászokra, akiknek fosztogató hajói kétszer is megzavarták könnyörgésében. A szigetvilágot ebben a korban kissé kényelmetlenné tette az amwarydour is, a kelta gyarmat kacikája. Magloire időnként átkelt a vizen, hogy megegyezésre jusson a guernesey-i „mactierne“-nel, Nivou-val, aki próféta volt. Miután Magloire egy napon csodát művelt, fogadalmat tett, hogy többé nem eszik halat. Ezenkívül, hogy megvédelmezze a kutyák erkölceit és hogy szerzeteseinek ne támadjanak bűnös gondolataik, Serk szigetről eltiltotta a nőstény kutyákat; ez a törvény még ma is fönnáll. Szent Magliore számos más szolgálatot is tett a szigettengernek. Jerseybe ment, hogy észére térítse a csöcseléket, amelynek az a rossz szokása volt, hogy karácsony napján mindenféle állatnak öltözött föl Mithra tiszteletére. Szent Magloire megszüntette ezt a tévelygést. Ereklyéit Kopasz Károly hűbérura, Nominoë uralma alatt a lehon-lez-dinan-i szerzetesek ellopták. Mindezen cselekedeteket bizonyítják a bollandisták, *Acta Sancti Marculphi*, stb. és Trigan abbé *Egyháztörténelme*. Roueni Victrice, toursi Szent Márton barátjának Serk szigetén volt a barlangja, amelyből a montebourg-i apátság fejlődött ki. Ebben az órában Serk negyven hűbérur hitbizománya.

XII.

Helyi sajtóságek.

Minden szigetnek megvan a maga külön pénze, külön tájnyelve, külön kormányzata és külön elöitéletei. Jerseyt nyugtalanítja a francia földbirtokos. Hátha megveszi az egész szigetet? Jerseyben idegennek tilos földet vásárolni, Guerneseyben nem tilos. Ellenben a valósi szigor enyhébb az első szigeten, mint a másodikon; a jersey-i vasárnap alól van kibuvó, a guernesey-i alól nincs. A bibliát jobban végrehajtják Saint-Pierre-Portban, mint Saint-Hélierben. A guernesey-i birtokvásárlás, különösen tájékozatlan idegen számára, sajtóságes veszedelemmel jár; a vásárló husz esztendeig felelős az eladó kereskedelmi és pénzügyi helyzetéért, aszerint, hogy milyen volt az a vásárlás pillanatában.

Más bonyodalmak származnak a pénzek és mértékek különbözőségéből. A schelling, az egykori ascalin vagy chelin huszonöt fillért ér Angliában, huszonhatot Jerseyben és huszonnégyet Guerneseyben. A „királynő fontjának“ is vannak szeszélyei; a guernesey-i font nem egyenlő a jersey-ivel, amely viszont különbözik az angol fonttól. Guerneseyben ruddal mérik a földet, a rudat pedig vesszővel. Jerseyben ez a mérték változik. Guerneseyben csak francia pénzt használnak, de angol pénznek nevezik. A francot „tizpences“-nek mondják. Az arányosság annyira hiányzik a szigetvilágból, hogy több a nő, mint a férfi; hat asszony esik öt férfiúra.

Guerneseynek számos gunyveve van, közöttük némelyik archeológiai név; a tudósok *Gra-*

nosiá-nak nevezik, a lojálisok *kis Angliának*: Geometriai alakját tekintve, valóban hasonlít Angolországhoz; Serk lehet mellette Irland, de keleten fekszik. Guernesey vizeiben a kagyló-félék kétszáz változata él és negyven szivacs-fajta. A szigetet a rómaiak Saturnusnak szentelték, a kelták azonban Gwynnek ajánlották; nem sokat nyertek vele, mert Gwyn éppen úgy, mint Saturnus, gyermekeket eszik. Van egy régi francia kódex, amely 1331-ben keletkezett és *Törvénytársi Parancsolatok* a címe. Jerseynek viszont három vagy négy régi normand táblája van, a büntető törvény; az okiratok törvénytársi, a kereskedelmi törvény; a szombati bíróság, tulajdonképen büntető törvénytársi és az örökségi törvények. Guerneseynek ecet-, állat- és gyümölcskivitele van, de legfontosabb kiviteli cikke ő maga, mert főképen gipszet és gránitot szállít. Guernesey szigetén háromezret lakatlan ház van. Miért? A felelet — legalább egyik-másikat illetően — talán benne van e könyv valamelyik fejezetében. E század elején Jersey szigetén letelepedt oroszok emléke meglátszik a lovakon; a jersey-i ló különös keveréke a normand lónak és a kozák lónak; bámulatos futók és hatalmas igások. Hordozhatnák Tancredet és vonzolhatnák Mazeppát.

A XVII. században polgárháború volt Guernesey és a Cornet-kastély között, mert a Cornet-kastély Stuart-párti volt, Guernesey pedig Cromwell mellett állott. Majdnem olyan volt, mintha a Saint-Louis-sziget hadat üzenne a Quai des Ormes-nak. Jersey szigetén két párt van, a Rózsa és a Borostyán pártja; kicsiben a whigek és a torik. A rendek, a hierarchia, a

kasztok, osztályok fölötte tetszenek a szigetlakóknak ezen az archipeláguson, amelyet olyan találóan *az ismeretlen Normandiá*-nak neveznek. A guerneseyiekben különösen megvan a szigetek sajátossága, annyira, hogy szigetet alkotnak a lakosságban; legfölül ebben a kis társadalmi rendszerben hatvan család, a *sixty*, elzárkózva él; félmagasságban negyven család, a *forty*, alkot éppen olyan elszigetelt csoportot; körülöttük van a nép. Ami a hatóságot illeti, amely egyszerre helyi is meg angol is, így oszlik meg: tiz egyházközség, tiz lelkész, husz katonai parancsnok, százhatvan vám-szedő, egy királyi törvényszék államügyésszel és ellenőrrel, képviselőtestület, tizenkét bíró és egy tartományi főnök, akit baillif-nek neveznek. *Balivus et coronator*, mondják a régi okiratok. Törvényük a normandiai szokás. Az államügyész megbízást kap, a tartományi főnököt pedig pátenssel nevezik ki; nagyon komoly angol árnyalat. A tartományi főnökön, a polgári ügyek vezetőjén kívül van még doyen, a lelki ügyek szabályozója és egy kormányzó, aki a katonasággal rendelkezik. A többi hivatal részleteit föltünteti „azon Uraságok táblázata, akik a legelső hivatalokat töltik be a szigeten“.

XIII.

A civilizáció munkája a szigettengeren.

Jersey a hetedik kikötője Angliának. 1845-ben négyszáznegyven hajója volt a szigeteknek negyvenkétezer tonna térfogattal; hatvanezer tonnával érkező és ötvennégyezer tonnával induló, minden nemzetiségű ezerkétszázhatvanöt

hajó sürgött-forgott a kikötőben, köztük negyvenkét steamer. Ezek a számok husz év alatt több, mint megháromszorozódtak.

A bankjegyek széles területen forognak a szigeteken és kitünő eredménnyel. Jerseyben mindenki kibocsáthat bankjegyet, akit akar; ha a jegyek ellentállnak a kifizetések áradatának, a bank meg van alapozva. A szigetvilág bankjegye változatlanul egy font sterling. Azon a napon, amelyen az anglo-normandok megértik a járadékpapirokat, minden gyanakodás nélkül használni fogják és akkor furcsa látványa fog kinálkozni az utópia állapotának Európában és a befejezett haladásnak a Channel Islandon.

Szilárd, élénk, éber, gyors értelem jellemzi a jerseyieket, akik bámulatosan franciák lehetnének, ha akarnák. A guerneseyiek éppoly éleslátásuak és határozottak, de lassubbak.

Vitéz és erős nép, fölvilágosodottabb, mint hinnők, akik között nem egy meglepetés éri az embert. Angol és francia ujságokban bővelkednek; hat lap jelenik meg Jerseyben, négy Guerneseyben; igen nagy és igen jó lapok. Ilyen a hatalmas és leigázhatatlan angol ösztön. Tétélezzünk föl egy puszta szigetet; megérkezése után, másnap Robinson lapot fog alapítani és Péntek előfizet reá.

Ennek kiegészítése a falragasz. A rengeteg és korlátlan hirdetés. Mindenféle színű és méretű plakátok, nagybetűk, ábrák, képes szövegek a szabadban; Guernesey valamennyi falán hatalmas fölragasztott papirlapon egy hat láb magas ember csöngetyüvel a kezében félreveri a hirdetés harangját. Guerneseyben most több a hirdetmény, mint egész Franciaországban.

Ebből a nyilvánosságból élet származik. Nem

ritkán a gondolat élete, váratlan eredményekkel; egyenlővé teszi a lakosságot az olvasás szokásában, ami a modor méltóságát eredményezi. Saint-Héliér vagy Saint-Pierre-Port utjain szóba eredsz egy kifogástalan járókelővel, aki szigoruan begombolkozva, fekete ruhában, nagyon fehér ingben beszélget veled John Brownról és érdeklődik Garibaldi felől. Talán egy tiszteletes ur ez? Dehogy, ökörhajcsár. Egy kórunkbeli író érkezik Jerseybe, belép egy szatócsához* és a raktárhoz csatlakozó, nagyszerű szalónban, üveg mögött saját összes munkáit pillantja meg diszkötésben egy széles, magas könyvszekrényben Homér szobra alatt.

XIV.

Más sajátságok.

Egyik sziget barátságban van a másikkal; szeliden tréfálkoznak is. A Guerneseynek alárendelt Aurigny néha megneheztel és magához akarja kaparintani a tartományi főnökséget, hogy Guernesey legyen az ő bolygója. Guernesey harag nélkül visszavág ezzel a népszerű gnyndallal:

Vigyázz Péter, vigyázz Pál,
A guernesey-i reád talál.

E szigetlakók, egyetlen családja a tengernek, néha elkeserednek, de sohasem savanyuk. Aki durváknak tartja, nem ismeri őket. Nem járulunk hozzá a jerseyiek és guerneseyiek között folyó állítólagos szállóigészerű párbeszédhez: — *Szamarak vagytok.* — *Felelet:* — *Varangyok*

* Charles Asplet, Beresford-street.

vagytok. — Ilyen üdvözlés lehetetlen a normand szigeteken. Nem fogadjuk el, hogy Vadius és Trissotin két sziget lett az oceánon.

Aurignynek is megvan a maga aránylagos fontossága. A Casquet-sziget számára ő London. Houguernek, a világítótorony őrének leánya, aki a Casquet-szirteken született, huszéves korában Aurignybe utazott. Elkábult a esődülettől és visszakivánkozott a sziklájára. Sohasem látott még ökröket. Megpillantván egy lovat, fölkiáltott: Mekkora kutya!

A normand szigeteken korán megöregednek az emberek. Két járókelő beszélget: — Az a derék ember, aki minden nap erre járt, meghalt. — Hány éves lehetett? — Legalább is harminchat.

Sziget-Normandia asszonyai — gáncs ez? vagy dicséret? — nehezen állnak szolgálatba. Ugyanabban a házban kettő csak némi fáradsággal tud egyetérteni. Semmi engedményt nem tesznek egymásnak. Szolgálatuk emiatt nem simulékony, döcögős és sűrűn megszakítják. Közepesen foglalkoznak a gazdájukkal, anélkül, hogy az haragudnék érte. Lesz ahogy lesz. 1852-ben az események következtében egy francia család szállt partra Jerseyben és fölfogadott egy saint-brelade-i születésű szakácsnőt és egy bolay-bay-i származású szobaleányt. Egy reggelen a ház gazdája hajnalban kelve, a főutrá szolgáló ajtó mindkét szárnyát tárva-nyitva találta, de a cselédek nem voltak sehol. A két nő nem tudta megérteni egymást és egy veszekedés után nyilván azt hitték, hogy most már nem tartoznak egymásnak semmivel, összecsomagolták az apróságukat és elment mindegyik a maga útján, éjszakának idején,

otthagyván alvó gazdájukat és a kitárt ajtót. Egyik azt mondta a másiknak: *Nem maradok együtt egy iszákossal*, a másik azt felelte: *Nem maradok tovább együtt egy tolvajjal*.

A kettő mindig a tizen, ezt tartja egy százestendős közmondás ezen a vidéken. Mit jelent? Hogy, ha napszámos vagy szolgáló van a háznál, a két szemünket soha le ne vegyük a tiz ujjukról. Fősvény gazda tanácsa; a régi bizalmatlanság ez, mely elárulja a régi tunyaságot. Diderot beszéli, hogy Hollandiában egy kitörött ablaküveg bevágásához öt munkás jött; egyik hozta az új üvegtáblát, másik a ragasztót, a harmadik a vizescsöbört, negyedik a kenőkést és az ötödik a szivacsot. Két nap alatt öten be is tették az ablakot.

Bizony, ez a régi gótikus lassuság, mely a szolgaságból született, éppugy, mint ahogy a kreolok közönyössége a rabszolgaságból származik; minden nép közös büne ez, mely napjainkban eltünőben van haladás döngetésére, a Channel Islandon úgy, mint másutt, sőt talán gyorsabban, mint másutt. Ezekben a dolgos szigeti közösségekben a tevékenység becsület dolga és mindinkább a munka törvényévé lesz.

A La Manche-szigeteken még láthatók a múlt bizonyos dolgai. Például ez: — *Földesuri törvényszéket* tartottak Saint-Quen községben Malzard ur házában hétfőn, 1854 május 22-én, délben. A tartományi főnök elnökkölt, jobbján az előljáró, balján a poroszló. A tárgyaláson jelen volt Morville és más helységek nemes ura is, mert a község egy része az ő hűbérbirtoka. A tartományi főnök kivette az esküt az előljárótól, melynek tartalma ez: — Ön Istenben való hitére esküszik és fogadja, hogy jól és

hüségeseen gyakorolja a Morville-uradalom előljárói tisztét és megőrzi a főuri jogokat. — Az előljáró pedig fölemelve kezét és üdvözölvén a földesurat, ennyit mondott: Esküszöm.

A normand szigeteken franciául beszélnek, de némi változtatással. — Hogy van? — Gyöngén. Közbul. Kényelmesen. Ez annyit tesz: rosszul, nem rosszul, jól. Aki szomoru, annak „mélyen van a lelke“. Aki bajt sejt, „rossz szagot érez“, a hypochondriásnak „rögeszméje van“, az asztal „előke“, a ruha „dress“, a koporsó „halotti tok“; a csarnokban kevés az áru, az élelmiszerek ritkák: „távol vannak a halak és a főzelékek“. A leány nem engedi magát megölelni, mert fél a szüleihez „kócosan“ visszatérni. *Nemes (noble)* a leggyakrabban használt szó ezen a vidéken. Minden, ami sikerült, „nemes munka“ volt. A szakácsnő „egy nemes borjucombot“ hozott a piacról. A hizott liba „nemes lud“. Az igazságszolgáltatás és törvényhozás nyelvének is normand utóize van. Az iratköteget, a kereseteket, a törvénytervezeteket az íktatóba „szállásolják“. Az apa, aki férjhez adta a leányát, semmivel sem tartozik neki, „amig a férje fedezi őt“.

Ha egy leány, akinek nincs férje, teherbe esik, a normand szokás kifejezése szerint megjelöli a gyermek apját a lakosság között. Néha csak úgy kiválasztja. Persze, ez nem megy minden kényelmetlenség nélkül.

Az a franciaság, mellyel a szigetvilág régi lakói beszélnek, talán nem egészen az ő hibájuk.

Mintegy tizenöt év előtt — el kell mondanunk ezt a részletet — számos francia érkezett Jerseybe. (Megjegyezzük, hogy nem igen érthető,

miért hagyták el hazájukat; a lakosok *a csinos lázadóknak* nevezték őket.) Egyiküket meglátogatta a francia nyelv öreg tanára, aki — mint mondta — régen telepedett le ezen a vidéken. Elszászi volt a feleségével együtt. Ugylát-szott, nem sokra becsüli a normandiai francia nyelvet, mely a La Manche-szigetek nyelvjárása. Amint belépett, fölkiáltott: — Álig tudok üket megtánnitani az igazi frániárá. Itt olyan külömösen beszélnek.

— Hogyan, külömösen!

— Igen, külömösen!

— Ah ugy, különösen?

— Igen, igen, külömösen.

A professzor ur tovább panaszzkodott a „külömös“ normand nyelvjárásra. Mikor a felesége hozzá intézte a szót, a férj feléje fordult és azt mondta: — Ne csináljad nekem nyelvzavart.

XV.

Ódonságok és lim-lomok. Szokások, törvények és erkölcsök.

Állapítsuk meg, hogy ma már minden normand szigetnek megvan a maga kollégiuma, számos iskolája és kitünő tanárai; némelyik francia, mások guerneseyiek és jerseyiek.

Ami az elszászi professzor által elárult tájszólást illeti, az semmiképen sem megvetendő, igazi nyelv. Ez a tájszólás teljes, nagyon gazdag és nagyon különös nyelvjárás. Homályos, de mélyreható sugaraival megvilágítja a francia nyelv eredetét. Ennek a tájszólásnak külön tudósai vannak, akik közül meg kell említeni Métivier urat, a bibliának guernesey-i nyelvre

fordítóját, aki a kelta-normand nyelv számára ugyanaz, mint Elicagaray a spanyol-baszk nyelvre nézve.

Guernesey szigetén van egy kőtetőjű kápolna a nyolcadik századból és egy gall szobor a hatodikból, mely egy temető kapujának párkányzatát zárja be; valószínűen egyetlen példányok. A maga nemében szintén egyetlen példány Rollonak leszármazottja, nagyon derék gentleman, aki békésen lakik a szigeten. Belenyugszik abba is, hogy rokonnak tekintse Victoria királynőt.

Származása kétségtelennek látszik és nincsen benne semmi valószerűtlen.

A szigeteken, mint mondtuk, ragaszkodnak a címereikhez. Hallottuk, mikor M. szemrehányást tett G.-nek: *Elvették tőlünk a címereinket, hogy a sírjaikra akaszthassák.*

A paraszt ugy beszél: őseim.

Mindent eláraszt a liliom. Anglia szívesen átveszi a divatot, amit Franciaország levett. Kevés középosztályu polgár tagadja meg magától a liliommal díszített kerítést.

A rangon alul való házasodás iránt igen érzékenyek. Nem tudom már, melyik szigeten, azt hiszem Aurignyn, egyik nagyon régi borkereskedődinasztiából származó fiu mésalliance-ot kötött egy ujdonsült kalapos leányával; a fölháborodás általános volt, az egész sziget gáncsolta ezt a fiut és egy tisztas hölgy így szólt: *Milyen keserű serleget kell kiáriteni a szülőknek!* A palatinus hercegnő nem keseredett el gyászosabban, mikor egyik unokahugának — aki Tingry herceghez ment férjhez — azt vetette a szemére, hogy „a Montmorency-csöcselék közé keveredett“.

Aki Guernesey-ben karöltve jár egy nővel, az jegyese. A menyecske a nászt követő nyolc napon nem lép ki a házból, csak azért, hogy az istentiszteletre menjen. Egy kis fogság megfűszerezi a mézesheteket. Különben is illendő kissé szégyenlősnek lenni. A házasság olyan kevés formaságot követel, hogy titokban is maradhat. Cahaigne hallotta Jersey-ben egy öreg asszony és negyvenéves leánya között lefolyt párbeszédet: — Miért nem házasodtok már össze ezzel a Stevens-szel? Hát azt kívánja anyám, hogy kétszer menjek férjhez? — Hogyan? — Hiszen már négy hónapja házasok vagyunk.

Guerneseyben 1863 októberében egy leányt hat heti börtönre ítélték, mert „bosszantotta az apját“.

XVI.

A sajtóságok folytatása.

A La Manche-szigeteken még csak két szobor van; egyik Guerneseyben, a „hercegi hitves“, a másik Jerseyben áll és az *Aranyos Királynak* nevezik; így nevezik, mert nem tudják, kit ábrázol és kit tesz halhatatlanná. A saint-héliier-i nagy tér közepén emelkedik. Egy névtelen szobor még mindig szobor, ez is hizeleg a lakosság önszeretetének és valakinek így is csak dicsősége. Semmi sem nő ki lassabban a földből, mint egy szobor és semmi sem támad gyorsabban. Ha nem nő ki tölgy, kinő a gomba. Shakespeare még mindig várja a szobrát Angliában, Beccaria még várja Itáliában, de ugylátszik, Dupin ur megkapja a magáét Franciaországban. Az emberek szeretik látni a nyil-

vános meghódolást olyan emberek előtt, akik megtisztelnék egy országot, mint például Londonban a megindultság, a csodálat, a sajnálkozás és a gyászoló tömeg folytonosan növekedett, amint egymásután eltemették Wellington, Palmerstout és Tom Sayerst, az öklözőt.

Jerseyben van Akasztófahegy, Guerneseyben nincs. Hatvan év előtt fölakasztottak Jerseyben egy embert, mert tizenkét fillért lopott egy fiókból; igaz, hogy ugyanabban az időben Angliában fölakasztottak egy tizenhároméves gyermeket, mert lepényt lopott és Franciaországban lefejezték Lesurques-öt ártatlanul. Ezek a halálbüntetés szépségei.

Ma már Jersey — előbbre haladván, mint London — nem türi meg a bitófát. A halálbüntetést hallgatólag megszüntették.

A fogházakban nagyon vigyáznak az olvasmányokra. A fogolynak nincs máshoz joga, csak a bibliához. 1830-ban egy Béasse nevű halálraitelt franciának megengedték, hogy a bitófára várakozva, Voltaire drámáit olvashassa. Ezt a szörnyüséget ma már nem türik meg. Ez a Béasse az utolsóelőtti halálraitelt Guerneseyben. Tapner volt és — reméljük — lesz az utolsó.

A guernesey-i helytartónak 1825-ig kerek harminc font fizetése volt, körülbelül ötven frank, éppen úgy, mint III. Edward idején. Ma háromszáz font sterlingje van. Jerseyben „gyülekezet“ a törvényszék neve. Ha a peres fél nő, *actrice*-nek nevezik. Guerneseyben korbácsolásra ítélik az embereket; Jerseyben vaskalitikába zárják. Nevetnek a szentek ereklyéin, de nagy becsben tartják II. Károly öreg csizmáit.

Tiszteletteljesen őrzik Saint-Oenban. A dézsma érvényben van. Sétaközben láthatjuk a tizedszedők raktárait. A sonka-adót úgy látszik eltörölték, de a tyuk-adó dühöng. Aki e sorokat írja, évenként két tyukot ad Angolország királynőjének.

Az adót kissé furcsán vetik ki az adófizető egész vagyonára, akár valóságos az, akár csak gyanítható. Ezzel az a kellemetlenség jár, hogy nagy fogyasztó nem jön a szigetre. Ha Rothschild ur Guernesey valamelyik csinos mezei házában lakna, melyet huszezer frankért vásárolt, évenként százötvenezer frank adót fizetne. Hozzátehetjük, hogy ha évenként csak öt hónapig lakna ott, akkor nem fizetne semmit. A hatodik hónap a fenyegető.

Az éghajlat hosszuranyuló tavasz. Van tél is és kétségtelenül nyár is, de nem szélsőséges; soha Szenegál és soha Szibéria. A La Manche-szigetek éppen olyanok Anglia számára, mint a Hyère-szigetek Franciaország számára. Ide küldik Albionból a gyöngemellüeket. Az olyan községek például, mint Saint-Martin, kis Nizza-számba mennek. Tempé, Gémenos, Val-Suzon nem multja fölül a jersey-i Borju-völgyet vagy a guernesey-i Talbot-völgyet. Ha csak a déli lejtőket nézzük, semmi sem zöldebb, semmi sem enyhébb, semmi sem üdőbb, mint ezek a szigetek. A high-life is lehetséges itt. Számukra ezek a kis szigetek a nagyvilág. Ismételjük, franciául beszélnek, a legmagasabb társaságban így mondják: Rúzs van a kalapján (Elle a-z-une rose...). Ezt leszámítva, kellemes társalgók.

Jersey Don generálist csodálja, Guernesey

Doyle tábornokra tekint bámulattal. Két régi kormányzó a század elejéről. Jerseyben Don-troctet találunk, Guerneseyben Doyle-roadot. Ezenkívül Guernesey oszlopot emelt tábornokának, amit még a Casquet-szigetről is látni, Jersey pedig egy cromlech-et ajándékozott az ávéinek. Ez a cromlech Saint-Hélier szomszéd-ságában állott azon a dombtetőn, ahol ma a Regent-erőd fekszik. Don tábornok elfogadta a cromlech-et, a tömböket egyenként a parthoz gördítette, hajóra rakta és elvitte. Ez az emlék esodája volt a szigeteknek, mert ez volt az egyetlen cromlech, mely teljes kört alkotott; ez még látta a cimméreteket, akik ugy emlé-keztek Tubalkainra, mint az eszkimók Frobi-cherre; ez látta a keltákat, akiknek agya ugy aránylik a mai koponyához, mint tizenhárom a tizenhöz; ez látta még a furcsa fa-vivő-tornyokat, melyeknek vázát megtalálják a si-rokban; látta a silexek bunkóit, a druidák bárdjait; látta a nagy, füzfa Teutatést; létezett már a római fal előtt, magába foglalta négy-ezer év történetét; a matrózok éjszaka messzi-ről meglátták a hold fényében ezt a roppant sziklakoronát egyenesen állni Jersey meredek, magas partján. Ma csak egy kőrakás Yorkshire valamelyik zugában.

XVII.

A szélsőségek összeférnek.

Az elsőszülöttségi jog létezik, a dézsma létezik, az egyházközség létezik, a főurak léteznek, léteznek a hűbérek főurai és a sekrestyék főurai; a haro-kiáltás létezik, „a haro-kiáltás

Nicolle lovász és Godfrey méleches-i földesur között való ügye az ítélkező urak elé idéztetett, miután a törvényszék a szokásos könyörgés után helyet foglalt“. (Jersey, 1864.) A lovagok könyve létezik, az örökösödés és kitagadás joga létezik, a hitbizományok léteznek, a vérrokonok megváltása létezik, a mult létezik. Vannak „nagyurak“. Van helytartó. Van katonai parancsnok, vannak századosok és tizedesek. Van még huszad Saint-Sauveurben és gyűjtés Saint-Oenban. A szarvasagancsdijért minden évben díjlovaglást tartanak a tartományi főnökök. A vicomte áll elől, „kezébe tartván a királyi agancsot“. Karácsony, Husvét, Szent-János és Szent-Mihály napja törvényes lejárat napok. Az ingatlant nem adják el, hanem részesedésre bérbe adják. Ilyen párbeszédet hallunk az ítélelhozás előtt: „Előljáró, olyan nap, hely és óra-e ez, melyen a hűbéri és főrendi törvényszék törvénykezései nyilvánosságra hozhatók? — Igen. — Amen. — Amen.“ Előre látható az eset, mikor „a paraszt tiltakozik az ellen, hogy az öröksége nagybirtokok közé ékelődjék“. Vannak „mellékjövedelmek, talált kincsek, házasságkötések, melyekből a földesur hasznot húzhat“. Megvan „a földesur haszonélvezeti joga oltalom alapján mindaddig, míg ez alkalmasnak látszik“.

Csupa középkor, fogjátok mondani; nem, csupa szabadság. Jöjjetek ide, éljétek itt, létezétek itt. Mehettek, ahová akartok, tehettek, amit akartok, lehettek, amik akartok lenni. Senkinek sincs joga megkérdezni még a nevéteket sem. Van külön istenetek? Prédikáljatok róla. Van külön lobogótok? Tűzzétek ki. Hová? Az utcára. Fehér? Legyen. Kék? Nagyon jól

van. Vörös? A vörös is szín. Kifogásaid vannak a kormányzat ellen? Állj föl a sarokköre és beszélj. Nyilvánosan akartok gyülekezni? Gyülekeztetek. Titokban? Gyülekeztetek titokban. Hányszor? Ahányszor akartok. Milyen korlátok között? Korlátlanul. Akarsz népgyűlést tartani? Tartás. Hol? A piacon. Támadni akarom a királyságot? Senkire sem tartozik. Hirdetni akarsz valamit? Itt vannak a falak. Gondolkodj, beszélj, írj, nyomtass, szónokolj, mindez a te dolgod.

Mindent meghallgatni és mindent elolvasni az egyik részen, annyit tesz, mint mindent elmondani és mindent megírni a másikon. Ennél fogva tökéletesen szabad a szó és a sajtó. Nyomtathat, aki akar, apostol lehet, aki akar és főpap lehet, aki tud. Csak rajtatok mulik, hogy pápák legyetek. Nem kell mást tennetek, csak föltalálni egy vallást. Képzeljétek el új alakban Istent, akinek ti legyetek a prófétái. Ebben senkinek sem lesz keresnivalója. Szükség esetén a policeman segítségtekre lesz. Béklyó itt nincs. Teljes szabadság; nagyszerű látvány. Megvitatják a birói végzéseket. Ahogy megdorgálják a papot, megítélik a bírót. Az újságok kimondják: „A törvényszék tegnap igazságtalan ítéletet hozott.“ Meglepő, hogy a birói tévedést nem tartják jogosultnak semmiféle tiszteletre. Az emberi igazságszolgáltatást vita tárgyává teszik, éppugy, mint a mennyei kinyilatkozást. Az egyéni függetlenség nehezen mehet ennél messzebbre. Mindenki föltétlenül ura önmagának, nem a törvény szavai miatt, hanem az erkölcsök ereje alapján. Ez a korlátlanúság annyira teljes és annyira összevagyul az étellel, hogy ugyszólván nem is érez-

hető. A jogot lélegzeni lehet; szintelen, láthatatlan és szükséges, mint a levegő. De ugyanakkor „lojálisak“ az emberek. Ezek olyan polgárok, akiknek a hiúságához szükséges, hogy alattvalók legyenek. De egészében a tizenkilencedik század uralkodik és kormányoz. Minden ablakon betódul ebbe a fönmaradt középkorba. A régi normand törvényszerűséget minden ízében átjárja a szabadság. A düledező épület megtelt ezzel a világossággal. Soha még anachronizmus nem volt ily kevéssé makacs. A történelem gótikussá tette ezt a szigetvilágot, a munka és az értelem pedig időszerűvé változtatta. Kimenekült a megmerevedésből a nép egyszerű lélekzetvétele által. De ez nem akadályozza meg azt, hogy Méléches-nek hűbérura legyen. Feudalizmus jog szerint, köztársaság a valóságban. Valóban tünemény.

E szabadság alól van egy kivétel; csak egy; már egyszer jeleztük. Angliának van egy zsarnoka. Az angol zsarnoknak ugyanaz a neve, mint Don Juan hitelezőjének: Vasárnap. Az angol nép azt mondja: *time is money*; a zsarnok Vasárnap hat napra zsugorítja az angolok valóságos hetét, vagyis elveszi tőkékjük heted-részét. És ellentállni lehetetlen. A vasárnap a szokások által uralkodik és azok másfajta kényurak, mint a törvények. A vasárnapnak, Anglia e királyának walesi hercege a spleen. Ővé az unatkozás joga. Bezárja a műhelyeket, a laboratóriumokat, a könyvtárakat, a muzeumokat, a színházakat, sőt csaknem a kerteket és az erdőket is. Különben, ismételjük, az angol vasárnap kevésbé terheli Jerseyt, mint Guerneseyt. Guerneseyben egy szegény francia kocsmáros sört önt egy sétáló poharába; vásár-

nap van, tizennégy napi elzárás. Egy számüzetében élő varga dolgozni akar vasárnap, hogy kényeret adhasson a feleségének és gyermekeinek; bezárja az ablakokat, hogy ne hallják a kalapálást; ha meghallják, megbírságozzák. Egyik vasárnapon egy festő, aki nemrégén érkezett Párisból, megáll az uton, hogy lerajzoljon egy fát, egy százados megszólítja és föl-hívja, hogy hagyja abba a botránkoztatást és csak kegyelemből nem szállásolja az iktatóba. Egy southamptoni borbély megborotvált valakit vasárnapon; három font sterlinget fizetett a kincstárnak. Nagyon egyszerű, Isten pihen ezen a napon.

Különben boldog az a nép, mely hét nap közül hat napon szabad. Minthogy a vasárnap egyértelmű a szolgálattal, ismerünk nemzeteket, melyeknek hetenként hat vasárnapja van.

Előbb-utóbb ezek az utolsó bilincsek is lehullanak. Az ortodoxia szelleme bizonyára szívós. A colensoi érsek által indított per, például, kétségtelenül komoly dolog. De mégis, gondoljuk meg, mekkora utat tett meg a szabadságban Anglia azóta, hogy Eliott-ot bíróság elé idézték, mert azt mondta, hogy a napban emberek laknak.

Itt van az ősz, mikor az előítéletek lehullanak. Ez az óra a monarchiák alkonya. Az óra elérkezett.

A Normand-szigetek civilizációja halad és nem fog megállani. Autochton művelődés ez, de az nem akadály annak, hogy vendégszerető és kozmopolita legyen. Eljutott hozzá a tizenhetedik században az angol forradalom visszahatása, a tizennyolcadikban pedig a francia

forradalom visszahatása. Kétszer rázkódtatta meg a függetlenség.

Azonfölül valamennyi szigetvilág szabad terület. Rejtelmes műve a tengernek és a szélnek.

XVIII.

Menedék.

Az egykor félelmes szigetek megenyhültek. Szirtek voltak, ma menedékhelyek. A veszedelmek helyeiből a menekvés csucsai lettek. Aki a vészből menekül, idekapaszkodik föl. Minden hajótörött ide jön, a viharéi és a forradalmakéi. Ezek az emberek, a mindeféle tajtékkal borított tengerész és a számüzött együtt száradnak a meleg napon. Chateaubriand fiatalon, szegényen, ismeretlenül, hazátlanul ült egy kövön a guernesey-i öreg parton. Egy jó asszony megkérdezte: *Que désirez-vous, mon ami?* (Mit kíván, barátom?) Nagyon kellemes a francia számüzöttnék, rejtélyes enyhülés, hogy a Channel Islandon föltalálhatja azt a nyelvet, mely maga a civilizáció, a mi vidékünk kiejtését, mezőink és utcáink nótáit, *reminiscitur Argos*, XIV. Lajos tisztán beszélő, derék franciáknak egy hasznos csoportját lökte ez antik normand nép közé; a Nantesi edictum visszavonása életrekeltette e szigeteken a francia nyelvet. A Franciaországon kívül élő franciák szívesen időztek a La Manche-szigeteken; megsétáltatták e sziklák között álmaikat az emberekről, akiket vártak; ezt a választást megmagyarázza az a varázs, hogy itt megtalálják a hazai nyelvet. Rivière marquis, ugyanaz, akinek X. Károly azt mondta: *Igaz, elfelejtettem neked meg-*

mondani, hogy herceggé tettelek, sirt a jersey-i ulmalfák előtt és jobban szerette a Pierre roadot Saint Hélierben, mint az Oxford streetet Londonban. Pier roadon lakott Anville herceg, aki a Rohan- és a La Rochefoucauld-családokból származott. Egy napon Anville ur, kinek egy öreg vadászkutyája volt, az egészségéről tanácskozott egyik saint-hélieri orvossal, akit a kutyája számára is elég jónak talált. Kérte a jersey-i orvost, hogy rendeljen valamit a kutyájának. A kutyának kutyabaja sem volt és a nagyur csak tréfát üzött. A doktor elmondta az orvosi véleményét és másnap a herceg a következő számlát kapta:

„Két tanács;

1° A herceg ur számára egy arany,

2° A kutyája számára tíz arany.“

Ezek a szigetek mindig menedékei voltak a sorsüldözötteknek; a végzet minden formában végigment rajtuk II. Károly óta, aki Cromwell elől szökött, Berry hercegig, akit Louvel üzött. Kétezzer év előtt Cézár, akit Brutus üldözött, ide jött. A tizenhetedik század óta ezek a szigetek barátságba kerültek az egész világgal; a vendégszeretet a dicsőségük. Megvan bennük a menedékhelyek pártatlansága. A royalisták befogadják a legyőzött republikánust, a huge noták helyet adnak a menekülő katolicizmusnak. Sőt — mint mondtuk — megteszik azt az udvariasságot, hogy jobban gyűlölik Voltairet, mint azok. És minthogy — sokak szerint és főleg az államvallások szerint — ellenségeinket gyűlölni a legjobb módja annak, hogy bennünket szeressenek, a katolicizmus nagyon

kedveltnek érezheti magát a La Manche-szigeteken.

Az ujonnan érkező hajótörésből menekültekre, akik itt átmenetet tartanak az ismeretlen végzetbe, néha nagyon is mély a magányosság okozta levertség; a levegőben van a kétségbeesés; egyszerre csak simogatást érzünk; egy lehelet ért, mely fölemel. Mi ez a lehelet? egy jel, egy szó, egy sóhaj, semmiség. Ez a semmi elég. Ki nem érezte már ezen a világon a hatalmát egy ilyen semmiségnek!

Tíz vagy tizenkét év előtt egy francia, ki kevéssel azelőtt szállt partra Guerneseyben, bolyongott a nyugati homokpartokon egyedül, szomorúan, keserűn és elvesztett hazájára gondolt. Az ember Párisban kóborol, Guerneseyben bolyong. A sziget gyászosnak tünt föl előtte. Köd takart mindent, a parton zúgtak a hullámok, a tenger tajtékzó dörrenéssel támadt a sziklákra, az ég ellenséges volt és fekete. Pedig tavasz volt; de a tavasznak ijesztő neve van a tegeren: napéjgyenlőség. Nem szellő lebeg, hanem orkán és idézhetnénk egy májusi napot, mikor a hab husz lábbal magasabbra szökött, mint a Cornet-kastély legfelső síkján álló jelzőárbo cucsá. Ez a francia úgy érezte, hogy Angliában van; egy szót sem tudott angolul; egy vihartépett, régi Union-Jacket (az angol lobogó) látott lengeni egy elhagyottszirtfokon álló torony omladékain; két-három kunyhó állt ott; a távolban mindenütt homok, gyökerek, pusztaság, túskebokrck; néhány börtörku ütég; az emberfaragta kövek éppen olyan szomorúak voltak, mint amiket a tenger vájt ki; a francia érezte, hogy reánehezedik az a

...trü, belső gyász, a honvágy kezdete; nézett, hullgatott; sehol egy sugár; keselyük vadász-
tak, a felhők nyargaltak; ólomsúly az egész
láthatáron; nehéz ónfényü függöny ereszke-
dött le a zenitről; az unalom csontváza a vi-
har szemfedőjében; sehol semmi, ami a re-
ményhez hasonlított és semmi, ami a hazához
hasonlított volna; a francia álmódzott mind-
inkább elkomorodva; egyszerre csak fölemelte
a fejét; hang szállt az egyik kunyhó felől,
tisztá, üde, finom hang, egy gyermek hangja
és ez a hang franciául énekelt:

A mezők kulcsa, az erdők kulcsa,
A szerelem kulcsa!

XIX.

Franciaország emlékei a szigeteken nem
egyformán kedvesek. Ismerünk valakit, aki a
csodálatraméltó Serk-szigetén egy vasárnapon
régie éneket hallott, melyet vallásos hangok
énekelték ünnepélyesen, karban egy major ud-
varán, a kálvinisták komoly hangsúlyozásával:

Az egész világ büzös, büzös, büzös,
Mint egy dög.

Segits, segits, segits édes Jézusom,
Ki oly jóillatu vagy.

Szomorú, majdnem fájdalmas elgondolni,
hogy ilyen szavak mellett haltak meg emberek
a Cévennes-hegységben.*) Tragikus ez az ének

* A Nantesi edictum visszavonása után in-
dított vallásháboruban a cévennesi hegyekben bor-
zalmas kegyetlenségeket követtek el. 1685. Ford.

az önkénytelen kómikumával. Kacagnak rajta, pedig sirni kellene. Emiatt az ének miatt kiáltotta Bossuet, a negyven francia akadémikus egyike: Öljl! öljl!

Különben a vakbuzgóság számára, mely iszonyu, mikor ő üldöz, de fönséges és megható, mikor őt üldözik, semmit sem jelent a himnusz külsősége. Neki megvan az ő nagy és komor benső himnusza, melyet minden szaván keresztül a lelkébe rejtve énekel. Átviszi a fönséget még a groteszkbe is papjainak prózája vagy költészete, ő átalakítja ezt a költészetet hitének mérhetetlen rejtett harmóniájával. A formulák éktelenségét kiigazítja az eltürt megpróbáltatások és elszenvedett gyötrelmek nagyságával. Ahol a költészet hiányzik, oda a lelki ismeretet helyezi. A mártírium szövege lehet lapos, semmit sem tesz, hacsak a mártírnak nagy a lelke.

XX.

Homo edax.

Bizonyos idő alatt a sziget alakja megváltozik. A szigeteket az oceán építi. Az anyag örök, nem az alak. A halál örökösen gyur mindent a földön, még az emberfölötti emlékeket, még a gránitot is. Minden eltorzul, még az alaktalanság is. A tenger építményei is összeomlanak.

A tenger emelte, a tenger összedönti őket.

Ezeröttszáz év alatt csak az Elbe és a Rajna torkolatai között huszonhárom szigetből hét merült el. Keressétek a tenger fenekén. A tizenharmadik században teremtette a tenger a

Zuyderseet; a tizenötödikben teremtette a Bier-Bosch-öbölt, elárasztván huszonkét falut; a tizenhatodikban rögtönözte a Dollart-öbölt, mikor előntötte Torumot. Száz év előtt Bourg d'Ault előtt, mely ma a meredek normand sziklapart szélén áll, még látták a hullámok alatt a régi Bourg d'Ault tengerbe sülyedt tornyát. Écré-Hou-ban, azt mondják, apály alkalmával néha látni a druida erdők tengeralatti fáit, melyek a nyolcadik században merültek el. Valaha Guernesey összefüggött Hermmel, Herm Serkkel, Serk Jerseyvel és Jersey Franciaországgal. Franciaország és Jersey között egy gyermek is átlábolhatott a szoroson. Egy nyaláb rőzsét vetettek oda, mikor a coutances-i püspök átment, hogy meg ne nedvesedjék a lába.

A tenger épít és rombol: az ember pedig segít a tengernek, nem az építésben, hanem a rombolásban.

Az idő minden vasfoga között az ember csákánya dolgozik legtöbbit. Az ember rágcsáló. Minden megváltozik és elfajul körülötte, akár hasznára, akár kárára. Itt eltorzít valamit, ott átalakít valamit. Roland hasadékja nem annyira mese, mint látszik; az embervájtja seb a természetben. Az emberi munka forradásai meglátszanak az isteni munkán. Ugy látszik, a roncsolás egy része az ember földadata. Kisajátítja a teremtést az emberiség számára. Ez az ő hivatása. Megvan ehhez a vakmerősége, mondhatnók a kegyetlensége. Az együttműködés néha sértő. Az ember, ez a rövidlejárata élő, ez az örök haldokló vállalkozik a végtelenre. A természet minden árjára és apályára, az elem-

mel egyesülni kívánó elemre, a környező tüne-
ményekre, a mélységeken uszó hatalmas erőkre
az ember reákényszeríti a vesztegzárat. Azt
mondja: te sem fogsz messzire jutni. Ami neki
tetszésére van, azt a mindenségnek el kell fo-
gadnia. Különben nincs-e az ő számára a min-
denség? Ért hozzá, hogy azt csinálja belőle,
amit jónak lát. A mindenség a nyersanyag. A
világ, Isten műve, vázlata az embernek.

Minden akadályozza az embert, de semmi
sem állítja meg. A korlátra azzal felel, hogy
áthágja. A lehetetlenség olyan határ, mely
folytonosan hátrál.

Az a geológiai alakulat, melynek alapja a
vizözön iszapja, csucsá pedig az örök hó, az
ember számára csak egyszerű fal, mint a többi,
átlyukasztja és keresztülhatol rajta. Elmetszi
a félszigetet, kifurja a tűzhányót, legyalulja a
meredek sziklafalat, kivájja a fekvőt, apró da-
rabokra zuzza a hegyfokot. Valaha Xerxes ked-
véért fáradozott így; ma már nem olyan ostoba,
önmagáért teszi. A butaságnak ezt a csökkené-
sét haladásnak nevezzük. Az ember az ő házán
dolgozik és háza a föld. Földulja, áthelyezi,
megszünteti, ledönti, letarolja, aláaknázza, ki-
ássa, kivájja, fölturja, összetöri, porrá zuzza,
elpusztítja ezt, megszünteti azt és a rombolás-
sal épít. Semmi sem indítja habozásra, semmi-
féle tömeg, semmiféle tömb, semmiféle torlasz,
semmiféle tekintélye a nagyszerű anyagnak,
semmi fensége a természetnek. Ha a teremtés
roppant jelenségei a kezeügyébe esnek, mor-
zsává zuzza őket. Istennek ezen az oldalán el-
tépheti a hálót és az ember rohammal jut föl
a mérhetetlenségbe, kalapáccsal a kezében. A

jövendő talán romokban fogja látni az Alpokat. Globus, engedd cselekedni a hangyádat.

A gyermek összetört babájában keresi a lelkét. Mintha az ember is a föld lelkét keresné.

De azért ne tulozzuk a hatalmunkat, akármit csinál is az ember, a teremtés nagy vonalai ellentállnak; a legfőbb tömeg nem függ az embertől. Hatalmába keritheti a részleteket, de az egész nem. És jó, hogy így van. A Minden olyan, mint a gondviselés. Törvényei fölöttünk valók. Amit teszünk, a fölületnél nem jut tovább. Az ember csak fölöltözteti vagy levetkőzteti a földet; a kiirtott erdő egy levetett ruha. De lassubbá tenni a földnek tengelye körül való forgását, fokozni a pályáján való futását, elvenni vagy hozzátenni csak egy ölet is ahhoz a hétszáztizennyolcezer mérföldhöz, amit a föld naponta megtesz a nap körül, mérsékelni a napéjegyenlőség eltérését, megszüntetni csak egy csöpp esőt is, sohasem fog! Ami fölül van, fölül marad. Az ember megváltoztathatja az éghajlatot, de az évszakokat nem. Próbáljátok más pályán görđíteni a holdat!

Álmodozók — néhány kiváló is köztük — az örök tavasz visszaállításáról ábrándoztak a földön. Az ellentétes évszakokat, a nyarat és a telet, a föld tengelyének az ekliptikus síkhoz való hajlása idézi elő. Hogy az évszakokat megszüntessük, elegendő volna kiegyenesíteni a tengelyt. Semmi sem egyszerűbb. Verjétek a föld sarkába egy karót, mely a középpontjáig ér, erősítsetek hozzá láncot, keressetek a földön kívül teret a húzáshoz, fogjátok be tíz milliárd lovat, indítsátok el, húzassátok egyenesre a tengelyt és megkapjátok a tavaszotokat. Látható, hogy nem nagy dolog az egész.

Keressük inkább az édent. A tavasz jó, de a szabadság és az igazság többet érnek. Az éden erkölcsi dolog, nem anyagi.

Az, hogy szabadok és igazságosak legyünk, tőlünk függ.

Bennünk van a derült ég. Önmagunkban hordjuk az örök tavaszt. ~

XXI.

A kötörök hatalma.

Guernesey szigete „trinacria“. Az ilyen „háromfoku“ szigetek királynője Szicília. Szicília Neptun birtoka és a három hegyfokot a három-águ villa egy-egy ágának ajánlották. A három fokon három templom állott: Dextra, Dubia és Sinistra; Dextra a folyamok csuca, Sinistra a tengeré és Dubia az esőé. Ha Psammutis faraó azzal fenyegette is Trasideust, Agrigentia királyát, hogy „olyan kerekre faragtatja Sziciliát, mint egy korong“, a sziget megmenekült az ember átdolgozásától és megőrzi a három fokot mindaddig, míg a vizözön, mely alkotta, visszatér és lerombolja. Sziciliának mindig meglesz a Pelorum-foka Itália felé, Pachynum-foka Görögország felé és Lilyboeum-foka Afrika felé és Guerneseyben is mindig meglesz az Ancresse-csucs északra, a Plainmont-csucs dél-nyugat felé és a Jerbourg-fok délkeleti irányban.

Ezt leszámítva, Guernesey szigete csupa rombolás. A gránit jó, ki akar belőle? Az egész sziklapartot árverés alá bocsátották. A lakosok részletekben eladják a szigetet. A különös Roque-au-Diable-sziklát legutóbb néhány font

sterlingért kótyavetyélték el. Ville-Baudue hatalmas kőbányája kimerülvén, másikat nyitottak. Egész Anglia ezt a követ keresi. Csupán a Themse gátjához kétszázezer tonna szükséges. Lojális személyiségek, akik sokat adnak a királyi szobrok tartósságára, nagyon sajnálták, hogy a bronz Albert talapzata cheeseringi gránitból készült és nem jó, guernesey-i sziklából. Akárhogyan is van, Guernesey partjai leomlanak a csákányok alatt. Négy év alatt Saint-Pierre-Portban a Falve lakóinak ablakai alól egy egész hegy eltűnt.

És ugyanaz történik Amerikában, ami Európában. Valparaiso éppen most adja el a legtöbbet ígérő kőfaragónak a nagyszerű és tiszteletreméltó dombokat, melyek miatt a *Paradicsom Völgyének* (Val-Paraiso) nevezték el.

A régi guerneseyiek meg sem ismernék többé a szigetjüket. Azt kellene mondaniok: *kicserélték a szülőföldemet*. Wellington mondta ezt Waterloonál, mely szülőhelye volt. Tegyük azt is hozzá, hogy Guernesey, mely egykor francia nyelvű volt, most angolul beszél; ez a másik rombolás.

1805 körül meg két szigetből állott Guernesey. Egy tengersatorna szelte át egyik parttól a másikig, a keleti Crevel-hegytől a nyugati Crevel-hegyig. Ez a tengersatorna nyugaton a Fruquiers és a Sauts-Roquiens-sziklával szemben kezdődött; voltak elég mélyen a szárazföldbe nyuló öblei is, egyik Salterns-ig ért; a csatornának Braye du Valle volt a neve. Saint-Sampson, a múlt században bárkák horgonyzóhelye volt az ocean utcájának, szűk és tekervényes utcának két oldalán. Ép-

pen úgy, ahogy a hollandok kiszáritották a tengert Harlemnél és elég rut lapályt csináltak belőle, a guernesey-iek betemették a Braye du Valle-t, mely most rét. Az utcából zsákutcát csináltak; ez a zsákutca a Saint-Sampson-öböl.

XXII.

A szigetlakó nép jósága.

Aki látta a normand szigetvilágot, megszerette; aki lakott rajta, becsüli.

Nemes, kicsi nép lakja, lélekben nagy. A tenger lelke él benne. Különös fajta a La Manche-szigetek népe. Bizonyos fölényt éreznek a „nagy föld“-del szemben, lóhátról beszélnek az angolokkal és néha ráveszik őket, hogy lebecsüljék „ezt a két vagy három virágcserep földet ebben a tócsában“. De Jersey és Guernesey visszavág: *Mi normandok vagyunk és mi voltunk azok, akik meghódítottuk Angliát.* Mosolyoghattunk, de bámulhatunk is.

Eljön a nap, mikor Páris divatba hozza ezeket a szigeteket és megteremti a szerencsésüket; megérdemlik. Folyton növekedő virágzás vár rájuk azon a napon, melyen megismerik őket. Különös vonzóerejük az, hogy egyesítik magukban a tétlenségre teremtett éghajlatot és egy munkára teremtett népet. A Normand-szigeteken nincs annyi napfény, mint a Cycladokon, de több a lomb; éppen annyi lomb, mint az Orcadokon, de több napfény. Görög templomok itt nincsenek, de vannak cromlehek; Fingal-barlang nincs, de Serk van. A Huetmalom ér annyit, mint Tréport, az azette-i part fölér Trouville-jel és Plémont Étretat-val. A

vidék szép, a nép jó, a történelme büszke. Az elhagyott part fölséges. A szigeteknek van egy apostola, Hélier, egy költője, Robert Wace, egy hőse, Pierson. Anglia legjobb hadvezérei és tengernagyjai közül sokan születtek itt a szigetekben. Ezek a szegény halászok alkalomadtán bőkezűek lesznek; a lyoni árvizkárosultak és a manchesteri éhezők számára Jersey és Guernesey aránylag többet adtak, mint Franciaország és Anglia.*

Ez a nép egykori csempészéletéből megtartotta a kockázat és a veszély iránt való inyenc hajlandóságot. Mindenhova elmegy. Rajokat bocsát ki. A normand szigetvilág ma éppen úgy gyarmatosít, mint egykor a görög sziget-tenger. Ez ott dicsőség. Vannak jersey-iek és guerneseyiek Ausztráliában, Kaliforniában és Ceylonban. Észak-Amerikában van New-Jersey és New-Guernesey Ohio-ban. Ezeknek az anglo-normandoknak, noha kissé megbénítják őket a szekták, megronthatatlan képességeik vannak a haladásra. Sok a babona, igaz, de sok az ész is. Franciaország nem volt-e rabló? Anglia nem volt-e emberevő? Legyünk szerények és gondoljunk tetovált őseinkre.

Ahol valahol a rablás mestersége virágzott, most a kereskedelem uralkodik. Pompás átalakulás. Kétségtelenül a századok munkája, de az embereké is. Ezt a nagyszerű példát ez a

* Ime, — az 1856-i árvizkárosultak és Guernesey számára — az aláírt összegek arányainak részletezése: Franciaország adott lakosainak száma szerint, fejenként *harminc centime*-ot, Anglia *hat centime*-ot, Guernesey *harmincnyolc centime*-ot.
H. V.

parányi archipelágus szolgáltatta. Az ilyenféle kis nemzetek bizonyosságai a civilizációnak. Szeressük és tiszteljük őket. Ezek a parányi világok visszatükrözik minden fokozatukban a nagy, emberi alakulatokat. Jersey, Guernesey, Aurigny; a régi fészkek ma műhelyek. Egykor szirtek, most kikötők.

Aki megfigyeli az átalakulások sorozatát, melyet történelemnek neveznek, arra nézve nincs megindítóbb látvány, mint a tenger ez éjszakai népének lassu, fokozatos emelkedése és sarjadása a civilizáció napfényében. A sötétség embere megfordul és szembenéz a hajnallal. Semmi sem nagyobb és semmi sem meghatóbb. Egykor kalóz, ma munkás; egykor vad, ma polgár; egykor farkas, ma ember. Kevésbé vakmerő ma, mint valaha? Nem. De ma ez a vakmerőség a világosság felé halad. Mily ragyogó különbség van a mai parti hajózás között, mely kereskedik, tisztességes, barátságos és a régi kalózhajó között, melynek jelszava volt: *Homo homini monstrum!* A vámsorompó most hid lett. Az akadály most segítség. Ahol egykor kalóz volt ez a nép, most kormányos. És vállalkozóbb, bátrabb, mint valaha. Ez a vidék a kalandok földje maradt akkor is, mikor a becsületesség hazája lett. Minél alacsonyabb volt az indulás pontja, annál meghatóbb a fölemelkedés. A fészkek szennyének nyomai a tojás héján megcsodáltatja velünk a madár szárnyát. Helyén van, ha ma a Normand-szigetek régi kalózálatára gondolunk. E derüs és kedves vitorlák láttára, melyeket diadalmasan vezetnek a habok utvesztője és a sziklák között a lencse-rendszerrel ellátott és villamos világító-

tornyok, az elégedett lelkiismeret jó érzésével gondolunk a megállapított haladás mellől a régi vad és alattomos tengerészekre, akik iránytű nélkül hajóztak egykor ágyus naszádjukon a fekete hullámok fölött, melyeket távolságról-távolságra, foktól-fokig ólomfényvel világítottak meg az antik máglyák remegő lángjai, mialatt a mélységek roppant szele csapkodta vas ketrecüket.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TENGER MUNKÁSAI.

***

ELSŐ RÉSZ:
CLUBIN UR.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV:
**MIBŐL SZÁRMAZIK A GONOSZ
HIRNÉV.**

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Egy szó egy fehér lapon.

182* karácsonya nevezetes volt Guerneseyben. Azon a napon ugyanis hó esett. A La Manche-szigeteken emlékezetes az a tél, mikor fagy, a hó pedig eseményszámba megy.

Ezen karácsonyi reggelen egész fehér volt a Saint-Pierre-Port-tól Valle-ig húzódó út. Kilenc óra felé, kevéssel napkelte után, miután még nem volt itt az ideje annak, hogy az anglikánok a Saint-Sampson székesegyházba, a wesleyiánusok pedig az Eldad-kápolnába menjenek, az út majdnem elhagyott volt. Az első és a második forduló között lévő szakaszon csak három utas volt, egy gyermek, egy férfi és egy nő. E három vándornak, akik egymás mögött kis távolságra lépkedtek, látszólag semmi közük sem volt egymáshoz. A gyermek, mintegy nyolcéves lehetett, megállt és kíváncsian nézegette a havat. A férfi száz lépésre a nő mögött járt és mindketten a saint-sampsoni part felé haladtak. A még fiatal ember munkásnak vagy matrózfélének látszott. Köznapi ruháját viselte, barna, durva posztóból való rövid zubbonyt és kátrányosszárú nadrágot, ami arra látszott mutatni, hogy, az ünnep ellenére, nem valamelyik kápolnába tart. Durva bőrből való nehéz cipőinek nagy szögekkel kiveret talpa olyan nyomokat hagyott a hóban, melyek jobban hasonlítottak

a börtönlakathoz, mint emberi lábhoz. A nő nyilvánvalóan vasárnapi ruháját hordta; bő, flandriai selyemből való, vattázott köpeny volt rajta, mely alatt kacérul huzódott meg az írlandi popeline-ből való ruha fehér és rózsaszinben váltakozó szalagjaival és ha nem lett volna vörös harisnyája, párisi nőnek nézhették volna. Szabad, könnyü léptekkel haladt előre és erről a mozgásról, melyen meglátszott, hogy az élet terhét még nem hordozta, fölismerhető volt a fiatal leány. Megvolt benne a járásnak az a gyorsan muló kecsessége, mely a legfinomabb átalakulást mutatja, a kettős szürkületet, az asszony kezdetét az elmuló gyermekben. A férfi nem vette észre.

Egyszerre, egy zöld tölgyfacsoport közelében, mely egy szérü sarkában állott, a leány visszafordult; erre a mozdulatára a férfi reánézett. A nő megállt, ugylátszott, egy pillanatig szemlélte a férfit, aztán lehajolt és amaz látni vélte, hogy valamit ír az ujjával a hóba. Aztán föl-emelkedett, újból elindult, megkettőztette lép-teit, még egyszer visszafordult, most már nevetve és eltűnt az uttól balra, a bokrokkal szegélyezett ösvényen, mely a Lierre-kastély felé vezet. Mikor másodszor fordult vissza, a férfi megismerte Deruchette-et, a vidék egyik bájos leányát.

Nem érezte szükségét annak, hogy siessen és néhány pillanat múlva ott találta magát a tölgyfacsoportnál, a kert végében. Nem is gondolt már az eltűnt járókelőre és ha e pillanatban valami tengeri malac ugrik a vízbe vagy egy vörösbegy a bokorba, ez az ember nyilván tovább megy az utján, szemeit a süntre vagy a vörösbegyre függesztve. A véletlen tette, hogy

lesütött szempillái alól tekintete gépiesen esett arra a helyre, ahol a fiatal leány megállt. Két kis lábnyom volt a hóban és mellettük ezt a hóba kapart szót olvasta a férfi: *Gilliatt*.

Az ő neve volt.

Őt hívták Gilliatt-nak.

Sokáig állt ott mozdulatlanul, nézte ezt a nevet, a kicsi lábnyomokat, a havat, aztán elgondolkodva folytatta utját.

II.

Az Utca Sarka.

Gilliatt Saint-Sampson községben lakott. De nem szerették. Megvolt reá az ok.

Mindenekelőtt a ház, melyben lakott, „kisérteties“ volt. Megesik néha Jerseyben vagy Guerneseyben, hogy a mezőn vagy magában a városban, ha valami elhagyott helyen vagy akár lakosokkal tele utcán haladunk keresztül, olyan házat találunk, melynek a bejáróját eltorlaszolták. A bogáncs ostromolja a kaput. Undok, betapasztott deszkákkal szögezték be a földszinti ablakokat. Az emeletek ablakai részben nyitva állnak, részben zártak. Minden ajtót bereteszeltek, de minden ablak törött. Ha van udvar, a fü veri föl, a kerítés düledezik; ha van kert, abban csalán, szeder és bürök nő, ritka rovarokat találhatnánk benne; a kandallók besüppedtek, a tető behorpadt; a szobákban lehullott a vakolat, a fa korhadt, a kő penészes. A falakról hámlik a papir. Tanulmányozhatjuk a régi divatu papirkárpitokat, az empire sasait, a *directoire* egymást keresztező drapériáit és a XVI. Lajos korabeli csonka oszlopokat. A le-

gyekkel teli hálók a pókok zavartalan békéjét jelzik. Néha egy törött fazekat látni valami polcon. Ez „kisérteties“ ház. Az ördög jár oda éjszaka.

A ház is lehet hullá, mint az ember. Elég, ha valami babona megöli. Akkor szörnyü lesz. Az ily halott házak nem ritkák a La Manche-szigeteken.

A mezők és a tengerek népei nem egészen nyugodtak az ördög felől. A La Manche-belieknek, az angol szigetek és a francia partok lakóinak nagyon pontos tudomásuk van róla. Az ördögnek kiküldöttjei vannak az egész földön. Bizonyos, hogy Belfegor a pokol követe Franciaországban, Hutgin Itáliában, Belial Törökországban, Thamuz Hispániában, Martinet Svájcban és Mammon Angliában. Sátán éppen olyan császár, mint a többi. Satan Caesar. Igen nagy házat visz; Dagon a fő-kenyérmester; Succor Bénoth az eunuchok főnöke; Asmodeus a bankadó a játéknál; Kobal a színház igazgatója; Verdelet a szertartásmester és Nibbas a bohóc. Wierus, a tudós férfit, a jó strygológus és jól értesült démonografus Nibbast „a nagy csufolódónak“ nevezi.

A normand halászoknak nagyon óvatosaknak kell lenni, ha tengeren vannak, az ördög csalárdsága miatt. Sokáig az a hit járta, hogy szent Maclou a nagy, szögletes Ortach-sziklán lakott, mely keresztben fekszik Aurigny és a Casquet-sziklák között és ezt egykor sok öreg matróz megerősítette, mondván, hogy nagyon gyakran látták távolról a sziklán ülni és egy könyvből olvasni. Sok átkelő tengerész térdet hajtott az Ortach-szikla előtt addig a napig,

mikor a mese eloszlott és helyet adott az igazságnak. Fölfedezték és ma már tudják, hogy aki az Ortach-sziklán lakik, nem szent, hanem egy ördög. Ez a Jochmus nevű ördög azt a gonosz csinyt követte el, hogy több századon keresztül szent Maclounak adta ki magát. Végül maga az egyház is beleesett a tévedésbe. Ragu-hel, Oribel és Tobiel ördögök szentek voltak egészen 745-ig, mikor Zachariás pápa kinyomozta és kilökte őket. Hogy ilyen kitasztásokat végezhesünk, melyek bizony nagyon hasznosak, igen tájékozottnak kell lennünk az ördögök dolgában.

A vidék vénei mesélik — de ezek a dolgok már a múltéi —, hogy a Normand-szigetek katolikus népessége egykor, bizonyára akarata ellenére, inkább összeköttetésben volt a démonnal, mint a huguenoták. Miért? nem tudjuk. De az bizonyos, hogy ennek a kisebbségnek sok kellemetlenséget okozott az ördög. Jóindulatába fogadta a katolikusokat és sokat foglalkozott velük, ami azt a hitet keltette, hogy az ördög inkább katolikus, mint protestáns. Egyik legelviselhetetlenebb bizalmaskodása az volt, hogy éjszakánként meglátogatta a katolikus hitvesi ágyakat abban a pillanatban, mikor a férj már egészen elaludt, a feleség csak félig. Ebből aztán tévedések keletkeztek. Patouillet azt gondolta, hogy Voltaire ilyen módon született. Ebben nincs semmi valószínűtlen. Ilyen esetek tökéletesen ismertek és le vannak írva az ördögűzés szertartáskönyveiben *De erroribus nocturnis et de semine diabolorum* című fejezetben. Különösen Saint-Hélierben dühöngött ez a múlt század vége felé, valószí-

nüen büntetésül a forradalom büneiért. A forradalmi tulzások következményei kiszámíthatatlanok. Akárhogy is van, a démon beavatkozásának ez a lehetősége nagyon megzavarta az ortodox asszonyokat. Nem valami kellemes egy Voltairenek életet adni. Egyikük, nyugtalanságában, tanácsot kért a gyóntatójától, hogyan kellene idejében kideríteni a cserét. A gyóntató azt felelte: — Hogy megbizonyosodjék, az ördöggel van-e dolga vagy a férjével, tapogassa meg a homlokát; ha szarvakat talál rajta, bizonyos lehet... — Ugyan miben? — kérdezte az asszony.

Az a ház, melyben Gilliatt lakott, valamikor elátkozott volt, de ez megszűnt és most már csak gyanusnak tartották. Mindenki tudja, hogyha egy boszorkány telepedik valamelyik meghitt tanyájára, az ördög udvariasan átengedi, mert úgy találja, hogy eléggé megvan szállva és nem megy oda többé, hacsak nem hívják, mint az orvost.

Ezt a házat az Utca Sarkának nevezték. Egy föld- vagy inkább sziklanyelv csucsán állott, mely kis kikötőt alkotott a mélyvizü Houmet-Paradis-szakadékban. Ez a ház magányosan állott ezen a ponton, majdnem a szigeten kívül; éppen egy kis kert számára való földje volt. Magasabb dagályok néha megáztatták ezt a kertecskét. A Saint-Sampson-öböl és a Houmet-Paradis-szakadék között van a hatalmas, tömökkel és repkénnyel borított domb. a Château de l'Archange, úgy, hogy Saint-Sampsonból nem látni az Utcasarkot.

Guerneseyben nagyon ritkák a boszorkányok. Némely községben gyakorolják a mester-

sógüket, ezen a tizenkilencedik század nem változtatott semmit. Igazán bünös praktikákat üznek. Aranyat főznek. Fűveket szednek újfélkor. Görbén néznek a házi állatokra. Tanácsokat kérnek tőlük; ők elhozzák a betegek vizeletét palackokban és hallani lehet, amint halkan mormogják: *A viz nagyon zavaros*. Egyikük 1856 márciusában hét ördögöt állapított meg a „vizben“. Félnék tőlük és ők félelmesek is. Egyik minap megbabonázott egy péket „a kemencéjével együtt“. Másik olyan gonosztevő volt, hogy beragasztott és lepecsételt olyan borítékokat, „melyekben nem volt semmi“. Egy másik annyira ment, hogy egy polcon három palackot tartott a házában, melyeknek fölírása *B* volt. Ezeket a szörnyüéseket megállapították. Némelyik boszorkány igen előzékeny és két vagy három aranyért magukra veszik a betegségeket. És akkor ágyukban hemperegnek és kiáltoznak. Mialatt ők vonaglanak, te azt mondod: Lám, nincs már semmi bajom. Mások meggyógyítják minden bajodat, egy zsebkendőt kötvén a tested körül. Az ember elképed, hogy még senki sem jött rá, olyan egyszerű módszer. A mult században a guernesey-i királyi törvényszék máglyára vetette őket és elevenen elégette. Ma nyolc heti fogságra ítéli őket négy hétig kenyér és vízzel, négy hétig magánzárkával fölváltva. *Amant alterna calenae*.

Guerneseyben 1747-ben történt az utolsó boszorkányégetés. A város egyik terén, a Bordagekeresztuton történt. Ez a piac 1565-től 1700-ig tizenegy boszorkány megégetését látta. Általában mindent megvallottak a bünösök. De segi-

mutgombolyagot, kötőtűket és egy teli tányér levest hagytak a tűzhelyen, másnap reggelre a leves elfogyott, a tányért üresen és mellette egypár kötött kesztyűt találtak. Néhány fontért eladó volt a ház a démonnal együtt. Ez az asszony megvette; nyilván az ördög csábitására. Vagy az olcsó ára miatt.

Sőt többet is tett, nemcsak megvette, hanem bele is költözött a gyermekével együtt; ettől a pillanattól kezdve a ház ördögössége csillapodott. *Ennek a háznak mindene van, amit akar*, mondogatták a vidék lakói. A kísértetjárás megszűnt. Nem lehetett többé esténként kiáltásokat hallani. Nem volt már benne más világosság, csak a faggyu, amit a jó asszony meggyújtott. A boszorkány mécese fölér az ördög fáklyájával. Ez a magyarázat kielégítette a közönséget.

Az asszony hasznát látta a néhány öl földjének. Jó tehene sárga vaját adott. Learatta a retket, a babot és a burgonyát. Mint minden asszony, ő is „répát adott el hordószámra, hagymát százával és paszulyt mérőszámra“. Ő maga nem ment a piacra, hanem eladatta a termését Guilbert Falliot-val, az Itatókhoz címzett szatócsüzlet gazdájával. Falliot lajstromából megállapítható, hogy egyszer eladott számára tizenkét véka uj burgonyát.

A házat úgy ahogy kijavította, eléggé ahhoz, hogy lakható legyen. A legrosszabb időben sem folyt be az eső a szobákba. Csak két részből állt, a földszintből és a padlásból. A földszintet három szobára osztotta, kettőben aludtak, egyben ettek. A padlásra lépcső vezetett. Az asszony főzött és olvasni tanította a gyereket. Nem járt templomba és ez tette, hogy — jól

megfontolva — franciának nyilvánították. „Sehova“ sem járni, ez komoly dolog.

Különben az emberek semmit sem bizonyítanak.

Valószínű volt, hogy francia. A vulkánok köveket szórnak szét, a forradalmak embereket. Családok kerültek így el nagy messzeségekbe, sok rendeltetés vesztette el a hazáját, csoportok szóródtak szét és morzsolódtak föl; emberek hullottak a felhőkből, ez Németországban, az Angliában, amaz Amerikában. Meglepték ez országok igazi lakóit. Honnan jönnek ezek az ismeretlenek? Az a tüzhányó vetette ki őket, mely ott messze füstölög. Neveket adtak e levegőből hulló köveknek, e kitaszítottaknak és elveszetteknek, a sors e kitagadottjainak; emigránsoknak, menekülteknek és kalandoroknak nevezték őket. Ha maradtak, megtürték őket, ha tovább mentek, elégedettek voltak. Némelykor ezek teljesen ártalmatlan teremtések voltak, akiknek — legalább a nőknek — semmi részük sem volt az eseményekben, melyek elüldözték őket és igen meglepődtek, mikor elhajított kőnek érezték magukat. Gyökeret vertek, ahogyan lehetett. Nem vétettek senki ellen és nem értették meg, ami velük történt. Láttam egy szegény fücsomót rémulten a levegőbe röpködni egy aknakrobbanás alkalmával. A francia forradalom még messzebbre dobált mindent, mint más robbanás.

Talán ilyen fücsomó volt az az asszony, akit Guerneseyben *la Gilliatt*-nak neveztek.

Az asszony öregedett, a gyermek nőtt. Egyedül és elhagyatva éltek. Megelégedtek egymással. A nőtényfarkas és a farkaskölyök egymást nyalják. Ezt megint a szomszédok jóindulata

alkalmazta reájuk. A gyermekből suhanc lett, a suhancból férfi és akkor — a haladó élet régi kőрге mindig lehull — az anya meghalt. Fiára hagyta a sergentée-i rétet, a roque-crespel-i szőrüt és az utcasarki házat, sőt, a hivatalos leltár szerint „száz aranyat a zacskó szájában“, ami annyit tesz, hogy a harisnya szájában. A ház berendezéséhez két tölgyfaszekrény, két ágy, hat szék, egy asztal és a szükséges eszközök tartoztak. Egy polcon néhány könyv hevert és a sarokban nem minden rejtelmesség nélkül való bőrönd, melyet ki kellett nyitni a leltár miatt. Az arabeszekkel diszitett, fakó bőröndnek rézkulcsa volt és ólomcsillagokkal verték ki. Vadonatuji, teljes női kelengyével volt tele, szép dunkerque-i vászonból, ingek és szoknyák, több csipkés selyemruha és egy papirdarabon ez a halott kezétől való írás: *A feleségednek, mikor megházasodol.*

A haláleset leverte a túlélőt. Emberkerülő volt, most vad lett. A pusztaság nőtt körülötte. Nem elszigeteltség volt, hanem üresség. Amíg ketten vagyunk, az élet elviselhető. De egyedül, úgy érezzük, nem bírjuk vonszolni. Lemondunk arról, hogy huzzuk. Ez az első alakja a költésbeesésnek. Később megértjük, hogy a kötelesség a megalkuvások sorozata. Szemügyre vesszük a halált, megnézzük az életet és beleegyezzük. Hanem ez a beleegyezés véres.

Gilliatt fiatal volt, a seb beforrott. Ebben a korban a szív még kigyógyul. Lassanként elhalványuló bánata belevegyült körülötte a természetbe, ott valami bájta kapott, ami az emberekől távol a dolgok felé vonzotta és lelkét mindinkább beleolvasztotta a magányba.

IV.

Népszerűtlenség.

Gilliatt-ot nem kedvelték a községben. Nagyön természetes ellenszenv volt. Temérdek okát tudták. Mindenekelőtt a házzal magyarázták, melyben lakott. Aztán a származása. Ki volt az az asszony? és honnan ez a gyermek? E vidék népe nem szereti, ha valami rejtélyes van az idegeneken. Azután a ruhája, munkásruhát viselt, holott — ha nem is volt gazdag — megélhetett volna akkor is, ha semmit sem csinál. Továbbá a kertje, ahol a napéjegyenlőség hullámcsapásai ellenére burgonyája termett. Aztán azok a polcon álló vastag könyvek, amiket olvasott.

De még más okok is voltak.

Hogy van az, hogy magában él? Az Utcsarok olyan volt, mint egy megfigyelő kórház; Gilliatt-ot vesztegzár alatt tartották, tehát nagyön egyszerű, hogy elképedtek az elszigeteltségén és hogy őt tették felelőssé a magányért, melyet körülötte teremtettek.

Sohasem ment a templomi gyülekezetbe. Éjszaka gyakran kint járt. Boszorkányos dolgokat beszélt. Egyszer látták, amint meglepett arccal a fűben ült. Gyakran meglátogatta az Ancresse dolment* és a mezőn itt-ott előforduló varázsköveket. Bizonyosnak hitték, hogy látták, amint udvariasan köszöntötte az Éneklő Sziklát. Megvásárolt minden madarat, amit hoztak neki és szabadon bocsátotta. Tisztességtudóan viselkedett a polgári személyekkel Saint-

* A dolmenek régi emlékkövek. Mint a cromlechek. Ford.

Sampson utcáin, de szívesen kerülőt tett, hogy ne találkozzék velük. Gyakran halászott és mindig hallal tért vissza. Vasárnapokon a kertjében dolgozott. Volt egy dudája, melyet Guerneseyn átvonuló skót katonáktól vásárolt és azon játszott esténként a tengerparti sziklák között. Olyan mozdulatokat tett, mint a magvető. Hát mittévő legyen a vidék ilyen emberrel?

Ami a könyveket illeti, melyek az elhunyt asszonytól maradtak és amelyeket olvasott, aggasztóak voltak. Jacquemin Hérode tisztelendő, saint-sampsoni rektor, mikor a házban megjelent, hogy eltemesse az asszonyt, a könyvek hátán ezeket a címeket olvasta: *Rosier szótára*, Voltaire: *Candide*; Tissot: *Szózat a néphez az ő egészségéről*. Egy francia emigráns nemes, aki Saint-Sampson-ba vonult vissza, azt mondta: *Az lehetett az a Tissot, aki elvitte Lamballe hercegnő fejét*.

A tisztelendő megjegyezte egyik könyvnek mogorva és vészjósló címét: *De Rhubarbaro*.

Mint e cím elárulja, a munka latin lehetett és kétséges, hogy Gilliatt, aki nem tudott latinul, olvasta volna ezt a könyvet.

Csakhogy az ember pontosan éppen azokat a könyveket nem olvassa, melyekkel leginkább vádolják. A spanyol inquisitio ítelt ebben a kérdésben és minden kétséget eloszlatozott.

Egyébiránt a könyv Tilingius doktor értekezése volt a *rhebarbaráról*, melyet Németországban, 1679-ben adtak ki.

Nem voltak bizonyosak abban, hogy Gilliatt nem használ-e bűbájosságot, szürt leveket és főzeteket. Apró palackjai voltak.

Miért megy a sziklapartra sétálni éjszaka, néha egészen éjfélig? Nyilvánvalóan azért, hogy a gonoszokkal társaloghasson, akik éjszaka, a párában jönnek a tenger partjára.

Egyszer segített a tortevali boszorkánynak a taligáját kihuzni a kátyuból. A vén asszonynak Moutonne Gahy volt a neve.

Megütközést keltett a szigeten, hogy mikor a foglalkozását kérdezték, azt felelte: — *Halász vagyok, ha van megfognivaló hal.* — Képzelték magatokat az emberek helyébe; nem szeretik az ilyen feleleteket.

A szegénység és a gazdagság viszonylagosságok. Gilliatt-nak földje és háza volt, azokhoz képest, akiknek semmijük sincs, ő nem volt szegény. Egy leány, hogy próbára tegye vagy talán, hogy kissé elébe menjen — mert vannak nők, akik férjhez mennének az ördöghöz is, ha gazdag — egy napon azt kérdezte Gilliatt-tól: Mikor lesz már felesége? Így felelt: *Akkor lesz feleségem, mikor az Éneklő Sziklának férje lesz.*

Ez az Éneklő Szikla nagy kődarab, mely egyenesen áll a Lemézurier ur közeli szérüjében. Nagyon őrizkedni kell ettől a kőtől. Halani lehet ott egy láthatatlan kakas kukorékolását; rendkívül kellemtelen dolog. Aztán be van bizonyítva, hogy a garabonciások hozták ebbe a kertbe.

Éjszaka, mennydörgésben, emberek röpülnek a vörös felhők között, reszkető levegőben, azok garabonciások. Egy asszony, aki Grand-Miellesben lakik, ismeri őket. Egy estén, mikor garabonciások álltak a keresztuton, ez az asszony azt kiáltotta egy fuvarosnak, aki nem

tudta, melyik utra térjen: *Kérdezze meg tőlük az utat; jóltevő nép ez, igen művelt emberek a nagyvilági beszélgetésben.* Fogadni lehet, hogy ez az asszony boszorkány.

Az igazságos és bölcs I. Jakab király eleve-
nen megfőzette az ilyenféle asszonyokat, meg-
ízlelte a levest és a lé ízéről megmondta: *Ez
boszorkány volt, Ez nem volt boszorkány.*

Sajnálni lehet, hogy a mai királyoknak nincs
ilyen tehetségük, mely megérthetővé tenné az
intézmény hasznosságát.

Gilliatt, nem minden komoly alap nélkül, a
boszorkányság illatát hordozta. Hallották, mi-
kor egy viharos éjjélkor egyedül volt a tenge-
ren egy bárkán Sommeilleuse mellett és ezt kér-
dezte:

— Van itt valami még, amin tul kellene
lenni?

Egy hang felelt a sziklák tetejéről:

— Sőt! Vakmerő!

Kihez beszélt volna, ha nem ahhoz, aki fe-
lelt neki? Ez elég bizonyítéknak látszik.

Egy másik viharos estén olyan sötét volt,
hogy semmit sem lehetett látni, közel a Catiau-
Roquehoz, e két sor sziklához, melyeken pén-
tek este a boszorkányok, kecskék és manók
táncolnak, biztosra vették, hogy Gilliatt hang-
ját ismerik föl ebben a megdöbbenő beszélge-
tésben:

— Hogy érzi magát Vésin Brovard? (Kőmű-
ves volt, aki leesett egy tetőről.)

— Meggyógyult.

— Ördögbe! Magasabbról zuhant le, mint ez
a nagy oszlop. Csodálatos, hogy semmije sem
tört el.

— Jó idő járt mult héten a tengerifü gyűjtésére.

— Jobb, mint ma.

— De nem nagyon fog tódulni a hal a vásárra.

— Drága lesz.

— Hogy van a Catherine?

— Bájos.

„A Catherine“ nyilván valami sellő volt.

Gilliatt a látszat szerint a sötétség mesterségét üzte. Legalább senki sem kételkedett benne.

Látták némelykor a korsójával, amint vizet öntött a földre. De a földre öntött víz az ördög alakját mutatja.

A saint-sampsoni uton, az I. számú hámoszomszédságában van három lépcsőszerűen elhelyezett kődarab. A legfelső sikon valaha kereszt állhatott. Vagy akasztófa. Ezek nagyon gonosz kövek.

Nagyon hozzáértő és föltétlenül szavahihető emberek állítják, hogy látták Gilliattot e kövek közelében egy varangyosbékával beszélgetni. De Guerneseyben nincsenek varangyok; Guerneseyben csupa vipera él, Jerseyben csupa varangy. Ennek a varangynak uszva kellett átjönnie Jerseyből, hogy Gilliattal beszélhessen. A társalgás barátságos volt.

Ezeket a dolgokat megállapították, a bizonyosság az, hogy a három kő most is ott van. Aki kételkedik, elmehet megnézni, sőt a közelében van egy ház, melynek sarkán ez a fölirat olvasható: *Élő- és levágott állat-kereskedő, öreg kötelek, vas, csont, dohány; készségesen fizet és előzékeny.*

Rosszhiszeműnek kellene lennie annak, aki

kétségbevonná a kövek jelenlétét és a ház létezését. Mindez ártalmára volt Gilliattnak.

Csak a tájékozatlanok nem tudják, hogy a La Manche-tenger legnagyobb veszedelme a Sörényesek Királya. Ő a legfélelmesebb tengeri személyiség. Aki őt megpillantotta, két Szent Mihálynap között hajótörést szenved. Kicsi, mert törpe és süket, mert király. Tudja mindazoknak a nevét, akik a tengerbe vesztek és tudja, hol vannak. Alaposan ismeri az oceán tetetőjét. Alul széles, fölül keskeny tömör koponya, zömök test, éktelen, nyulós has, dudorodások a fejen, rövid lábak, hosszú karok, uszonyok a lábak helyén, karmok a kezein, széles zöld arc, ilyen a király. Karmai legyezőalakúak, uszonyai körmösek. Képzeljük el egy hal kísértetét, melynek emberi alakja van. Hogy végezzenek vele, exorcizálni kellene, vagy kihalászni. De mindaddig vészthozó lesz. Semmi sem olyan nyugtalanító, mint őt megpillantani. Az ember megsejti a hullámok fölött, a köd sűrűségében egy élőlény vonalait: alacsony homlokot, pisze orrot, lapos füleket, óriási száját, melyben nincsenek fogak, kékeszöld pofák, szarufa-szemöldök, dévaj szemek. Vörös, mikor a fény sápadt és halavány, ha a világosság biborszínű. Hullámos, merev szakálla van, mely szögletesre vágva terül el egy galléralaku hártján, mely elől és hátul hét-hét kagylóval ékes. Ezeket a kagylókat rendkívülieknek mondják a hozzáértők.

A Sörényesek Királyát csak háborgó tengeren lehet látni. A vihar gyászos tornásza ő. Alakja elmosódva látszik a ködben, szélben, esőben. A köldöke undok. Tengeriteknőc héja takarja az oldalait, mint valami mellény. Egye-

nesen állva emelkedik ki a gördülő hullámokból, melyek fölbuggyannak a szél nyomása alatt és sodródnak, mint a forgács az asztalos gyaluja alól. Egészen kiemelkedik a habból és ha van a láthatáron veszedelemben forgó hajó, arcát bizonytalan mosoly deríti föl, örült és rettentő arccal, sápadtan táncol a homályban. Bizony, ez csuf találkozás. Abban az időben, mikor Gilliatt a saint-sampsoniak töprengésének egyik oka lett, azok, akik utoljára látták a Sörényesek Királyát, kijelentették, hogy a galérijában már csak tizenhárom kagyló van. Tizenhárom; ezzel még veszedelmesebb lett. De hová lett a tizennegyedik? Odaadta valakinek? És kinek adta? Senki sem tudta megmondani és csak találgatásra szorítottak. De az bizonyos, hogy Lupin-Mabier ur Godaines-ből, — tekintélyes ember, huszonnégy holdra becsült birtokos, — kész volt esküt tenni arra, hogy egyszer látott a Gilliatt kezében egy nagyon különös kagylót.

Nem ritkán lehetett ilyen párbeszédet hallani két paraszt között:

— Szomszéd, ugye szép az ökröm?

— Puffadt az, szomszédom.

— Bizony, igaza lehet.

— Jobban iszik, mint eszik.

— Igaz biz az!

— Biztos, hogy nem Gilliatt verte meg a szemével?

Gilliatt meg-megállt a földek szélén a munkások mellett, vagy a kertek végén a kertészek mellett és az jutott eszébe, hogy ilyen rejtélyes szavakat intézzen hozzájuk:

— Mikor az ördögablája virágozik, arassátok le a téli zabot.

(Parenthesis: ördögzablája = a scabiosa virágja).

— A kőrisfa levelet hajt, nem fog többet fagyni.

— Nyári napforduló, a bogáncs virágzik.

— Ha nem esik júniusban, a gabonát megcsipi a dér. Óvakodjatok az üszögtől.

— A vadcseresznye fürtöket ereszt, óvakodjatok a teli holdtól.

— Ha az idő az ujhold után való hatodik napon olyan, mint a negyedik napon volt, akkor az egész hónapban tizenkét nap közül kilenc olyan lesz, ha a hatodik nap olyan, mint az ötödik, akkor tizenkét nap közül tizenegy lesz olyan.

— Rajta legyen a szemetek a szomszédaitokon, ha dolgotok akad velük. Vigyázzatok a gonoszágaikra. Ha meleg tejet itatnak a disznóval, fölfordul. Ha a tehén fogait bedörzsölik bodzával, nem eszik többet.

— A heringek ivnak, őrizkedjétek a láztól.

— A békák mutatkoznak már, ültessétek el a dinnyemagokat.

— A zuzmó virágzik, vessétek el az árpát.

— A hársfa virágos, kaszáljátok le a rétet.

— A nyárfa virágzik, vegyétek le a ponyvákat.

— Zárjátok be a melegházakat, a dohány virágzik.

És — szörnyűség! — ha követték tanácsait, jól jártak.

Egy júniusi éjszakán a dudáját fujta a parton és a pizstrángthalászat nem sikerült.

Szemben a házával, a homokparton, valamegyik este egy hinárral megrakott kocsi fölbo-

rult. Valószínűen félt, hogy a törvény elé kerül, mert nagyon fáradozott, hogy segítsen föl-
emelni a kocsit és ő maga rakta meg újra.

Egy kis leányt a szomszédban elleptek a tet-
vek, elment Saint-Pierre-Portba és visszajött
valami kenőccsel, mellyel bedörzsölték a gyer-
meket; és így Gilliatt szabadította meg a tet-
vektől, tehát tőle is kapta.

Mindenki tudja, hogy van olyan varázslat,
mellyel valakit tetvessé lehet tenni.

Gilliatt eljárt megnézegetni a kutakat, ami
veszedelmes dolog, ha az illetőnek rossz tekin-
tete van; tény az, hogy egy napon Arculons-
ban, Saint-Pierre-Port közelében, egy kut vize
megromlott. A jó asszony, a kut gazdája, így
szólt Gilliathoz: Nézd meg ezt a vizet. És
mutatott neki egy teli pohárral. Gilliatt val-
lott. — A viz zavaros, mondta, ez igaz. A jó
asszony bizalmatlankodva mondta: Hát akkor
gyógyítsd meg. Gilliatt kérdéseket intézett
hozzá: — van-e istállója? — van-e az istálló-
nak csatornája? — vajjon ez a csatorna nem
jut-e nagyon közel a kuthoz? A jó asszony azt
felelte, hogy igen. Gilliatt bement az istállóba,
csinált valamit a csatornával, elfordította a
folyását és a kut vize megint jó lett. A vidéken
gondolhattak, amit akartak. A kut nem lesz ok
nélkül rossz, aztán meg jó; egyáltalán nem ér-
tették a kut betegségét és valóban nehéz el nem
hinni, hogy Gilliatt megbabonázta ezt a vizet.

Falun összeszedik az ilyen jeleket, összeil-
lesztik és az egészről hirnév lesz.

Előfordult, hogy Gilliattot meglepték, mikor
az orra vérzett. Ez komoly dolognak látszott.
Egy sokat utazott hajógazda, ki már majdnem

körüljárta a földet, az erősítgette, hogy a tunguzoknál minden boszorkánynak vérzik az orra. Ha látják, hogy valakinek vér folyik az orrából, már tudják, mihez tartsák magukat. Az okos emberek mindenesetie megjegyzték, hogy ami a tunguzoknál jellemzi a boszorkányt, Guerneseyben talán nem éppen olyan fokban jellemzi.

Látták, mikor Szent Mihály-nap táján megállt Huriaux szérüskertjében a mezőn a videc-lins-i nagy ut mellett. Füttyült a mező felé és egy pillanat múlva odajött egy holló, még egy pillanat múlva pedig egy szarka. A dolgot egy előkelő ember bizonyítja, aki azóta magasrangú tisztviselő lett azzal a megbizatással, hogy könyvet vezessen a királyi hitbizományokról.

Hamelben az öreg asszonyok biztossággal állították, hogy egy reggel a csicsergő fecskék Gilliattot szólították.

Hozzátehetjük, hogy nem volt jószívü.

Egy napon egy szegény ember verte a szamarát. A szamár nem ment. A szegény ember facipőjével néhányszor hasbarugta és a szamár lebukott. Gilliatt odafutott, hogy fölemelje a szamarat, a szamár nem élt. Gilliatt fölpofozta a szegény embert.

Egy másik napon látta, amint egy fiu fészket hozott le a fáról, tele még egészen csupasz madárfiókával. Elvette a fészket a fiutól és anynyira ment a gonoszságban, hogy visszavitte a fára.

Az arramenők szemrehányásokat tettek neki, ő meg csak arra szoritkozott, hogy a madárszülőkre mutatott, akik a fa fölött vijjogtak és most visszatértek a fészekbe. A madarak vol-

tak a gyöngye oldala. Ez olyan jel, melyről a mágusok általában fölismerhetők.

A gyerekek örömeiket lelték abban, hogy kifosztották a sziklaparti jégmadár- és sirályfészkeket. Sok kék, sárga és zöld tojást szedtek ki belőlük, melyekből rózsákat raktak ki a kemence elején. De a meredek parton néha megesusztott a lábuk, lezuhantak és meghaltak. Semmi sem olyan szép, mint a tengeri madarak tojásaival diszitett kályhaellenzők. Gilliatt nem tudta, mit találjon ki, hogy rosszat teheszen. Saját élete veszélyeztetésével fölmászott a parti sziklahasadékokba és szalmabábokat akasztott oda öreg kalapokkal és mindenféle más madárijesztőket, hogy így megakadályozza a madarakat abban, hogy ott rakjanak fészket, a gyermekeket pedig az ebből következő odajárásban.

Ezért majdnem gyűlölik Gilliattot a vidéken. Vagy legalább fogják gyűlölni.

V.

Gilliatt többi gyanus tulajdonságai.

A közvélemény nem volt nagyon határozott Gilliatt felől.

„Ojtott gyereknek“ tartották, sőt némelyek annyira mentek, hogy „cambion“-nak állították. Cambion egy asszonynak az ördögtől való fia.

Ha az asszonynak egy férfitől hét egymásután következő gyermeke fiu, akkor a hetedik ojtott. De azért nem kell, hogy egy leány szakítsa meg a fiuk sorozatát.

Az ojtott gyerek valamelyik testrészén egy lilium természetes lenyomata van, tehát épp úgy meggyógyítja a görvélyt, mint a francia királyok. Ilyen ojtottak mindenfelé vannak Franciaországban, de különösen Orleansban. Gâtinais minden falujának megvan a maga ojtottja. A betegek meggyógyításához elegendő, ha az ojtott reáfúj a sebre vagy ha megérinteti a liliumát. A dolog különösen nagypéntek éjszakáján jár sikerrel. Mintegy tiz év előtt Gâtinais Ormes nevü helységének ojtottja, kit Szép Ojtottnak hívtak és akitől egész Beauce megye tanácsot kért, egy Foulon nevü kádár, kocsit és lovat tartott. A csendőrségnek kellett közbelépni, hogy a csodatevéseinek végetvesse- nek. A lilium a bal melle alatt volt. Más ojtottaké másutt van.

Vannak ojtottak Jerseyben, Guerneseyben és Aurignyben is. Ez bizonyára abból a jogból következik, amit Franciaország tart a Normand hercegségre. Máskülönben mire volna jó a lilium?

A La Manche-szigeteken görvélyesek is vannak; ez teszi szükségessé az ojtottakat.

Némelyek, akik egy napon ott voltak, mikor Gilliatt fürdött a tengerben, azt hitték, hogy liliumot látnak rajta. Mikor megkérdezték, felelet helyett kacagni kezdett. Mert nevetett néha, mint a többi emberek. Ez idő óta nem látták többé fürödni; csak veszélyes és magányos helyeken fürdött. És valószínűen éjszaka, holdvilágnál; be kell látni, ez is gyanus dolog.

Azok, akik nem akarták elhinni, hogy cambion, vagyis az ördög fia, azok nyilvánvalóan csalódtak. Tudniok kellett volna, hogy cambion

alig van másutt, mint Németországban. De Valle és Saint-Sampson ötven év előtt még a tudatlanság hazája volt.

Valakit Guerneseyben az ördög fiának hinni, ebben látható tulzás volt.

Gilliattól, annak ellenére, hogy nyugtalan-ságot keltett, tanácsokat kértek. Parasztok beszéltek el neki félenken a betegségeiket. Ebben a félelemben benne volt a bizalom; úgy van vidéken, minél gyanusabb az orvos, annál biztosabb az orvosság. Gilliattnak voltak gyógyszerei, melyeket az elhalt asszonytól megtartott; mindenkinek adott belőle, aki kérte és nem fogadott el pénzt. Meggyógyította az izületi gyulladást füvek alkalmazásával; egyik fiolájának tartalma megszüntette a lázt; a saint-sampsoni kémikus, akit mi gyógyszerésznek nevezünk, azt gondolta, hogy ez bizonyára chinafa-főzet. A kevésbé jóindulatuak szívesen elismerték, hogy Gilliatt elég jó ördög a betegekhez, amíg csak a gyógyszerekről van szó; de hogy ojtott volna, arról semmit sem akart hallani; ha egy görvélyes arra kérte, hogy engedje megérinteni a liliomot, felelet helyett bezárta az ajtót az orra előtt; a csodatétel olyan dolog volt, amit állhatatosan visszautasított; ami bizony nevetséges egy boszorkánytól. Ne légy boszorkány; de ha már az vagy, végezd a mesterségedet.

Volt néhány kivétel is az általános el-lenszenvből. A clos landési főúr, Landoys, levéltárnoka volt Saint-Pierre-Portnak, őrizte az iratokat és a születések, házasságok, halálozások lajstromát. Ez a Landoys levéltáros hiu volt arra, hogy Pierre Landaistól, a

bretagnei kincstárnoktól származtatta magát, akit 1485-ben fölakasztottak. Egy napon Landoys ur fürdés közben nagyon mélyen hatolt a tengerbe és fuldokolni kezdett. Gilliatt a vízbe vetette magát, ő is fuldokolni kezdett, de megmentette Landoyst. Ettől a naptól kezdve Landoys nem mondott többé rosszat Gilliattról. Azoknak, akik ezen csodálkoztak, azt felelte: *Miért kívánja, hogy megvessek egy embert, aki nem vétett nekem, hanem szolgálatomra volt?* Sőt a levéltáros bizonyos fokig barátságába fogadta Gilliattot. Ennek a levéltárosnak nem voltak előítéletei. Nem hitt a boszorkányokban. Kinevette azokat, akik félték a hazajáró szellemektől. Volt csónakja, szabad óráiban, szórakozás céljából halászott és soha semmi rendkívülit nem látott, legföljebb egyszer, holdvilágos éjszakán egy fehér asszony ugrált a víz fölött, de még ebben sem volt egészen bizonyos. Moutonne Gahy, a tortevali boszorkány egy kis zacskót adott neki, amit a nyakkendő alatt kell viselni és akkor megvéd a szellemektől; gunyolódott a zacskón és nem tudta, mi van benne; de azért hordta, mert mégis nagyobb biztonságban érezte magát, ha ez a holmi a nyakában volt.

Néhány vakmerő megkockáztatta, hogy Landoys urat követve, bizonyos enyhítő körülményeket találjon Gilliattban, bizonyos értékes jelenségeket, mértékletességét, tartózkodását a pálinkától és a dohánytól, néha odáig is elmentek, hogy ezt a szép dicséretet mondták el róla: *Nem iszik, nem füstöl, nem bagózik, nem szipákol.*

De a mértékletesség nem értékes tulajdon-

ság, mikor vannak mellette más tulajdonságok is.

Általános ellenszenv nehezedett Gilliattra.

De akármilyen volt is, Gilliatt, mint ojtott, szolgálatokat tehetett. Egyik nagypénteken éjjélkor — az ilyen kurákra használatos napon és órában — sugallatra vagy önkéntes vállalkozásból, a sziget valamennyi görvélyese egy tömegben eljött hozzá és összetett kezekkel, keserves panaszokkal kérték Gilliattot, gyógyítsa meg őket. Megtagadta. Erről megismerték az ő gonoszságát.

VI.

„A potroh.“

Ilyen volt Gilliatt.

A leányok csufnak találták.

De nem volt csuf. Sőt talán szép volt. Volt valami az arcélében az antik barbárból. Ha nyugodt volt, hasonlított a Traján-oszlop dákjaihoz. A füle kiesi és finom volt, nem rojtos-szélű és csodálatos formájú. A két szeme között mély, függőleges redő volt, mint a bátor és kitartó férfiaknak. A két szájszöglete lefelé húzódott, keserűen; homloka nemesen és derűsen domborodott; nyílt szemének szabad tekintetét kissé megzavarta a pillogás, amit a hullámok tükrözése idéz elő a halászoknál. Gyermeki kacagása kedves volt. Fogai olyanok voltak, mint a legtisztább elefántcsont. A nap majdnem négerré sütötte. Büntetlenül nem lehet az oceánba, a viharba, az éjszakába vegyülni; harmincéves korában negyvenötnek látszott. A szél és a tenger sötét álarcát viselte.

Gilliatt le Malin (Gonosz Gilliatt) volt a mellékneve.

Egy indiai mese mondja: Bráma megkérdezte az Erőt: Ki erősebb nálad? Azt felelte: Az Ügyesség. Egy kínai közmondás azt tartja: Mit nem tehetne az oroszlán, ha majom volna! Gilliatt nem volt sem oroszlán, sem majom; de a dolgok, amiket művelt, támogatták a kínai közmondást és a hindu mesét. Hatalmas és mindenre alkalmas ügyességével megtalálta a módját, hogy rendes alakja és rendes testi erejével óriás terheket emeljen és atléták mutatványait vigye végbe.

Tornász volt; egyformán használta a jobb- és a balkezét.

Nem vadászott, de halászott. Kimélte a madarakat, de a halakat nem. Jaj a némáknak! Kitünően uszott.

A magány vagy tehetségessé teszi az embereket vagy hülyékké. Gilliatról mindkét vélemény járta. Némely pillanatban „bámész arcú” volt, akkor ostobának tartották. Másik percben nem tudni, milyen mélység volt a tekintetében. Az antik Chaldeában éltek ilyen emberek; bizonyos órákban a pásztor homályossága átlátszóvá lett és látni engedte a mágust.

Egyszóval nem volt ő más, mint egy szegény ember, aki írni és olvasni tudott. Valószínű, hogy azon a határon állott, mely a gondolkodót elválasztja az álmodozótól. A gondolkodó akar és az álmodozó alárendeli magát. A magány megtoldja az egyszerű embereket és bonyolulttá teszi őket. Bensejüket áthatja a szent borzalom. Az az árnyék, melyben Gilliatt lelke élt, két elemből tevődött össze; majdnem egyenlő mennyiségben voltak meg benne, mind-

kettő homályos, de nagyon különböző: benne élt a tudatlanság, a végtelenség, kivüle pedig a rejtelem, a mérhetetlenség.

A sziklák mászásától, a szakadékokba való behatolástól, a szigetvilágban minden időben való jövés-menéstől, az akármilyen hajóval való bánnitudástól nagyszerű tengerésszé vált, anélkül, hogy hasznát vette volna, csakugy kedvtelésből, a maga szórakozására.

Született kormányos volt. Az a tengerész az igazi kormányos, aki inkább a fenéken hajózik, mint a víz felszínén. A hullám csak külső probléma, melyet folytonosan bonyolulttá tesznek tengeralatti alakulatai azoknak a helyeknek, ahol a hajó jár. Aki látta Gilliattot evezni a normand szirtek és zátonyok közt, azt gondolhatta, hogy a koponyájának boltozata alatt a tengerfenék térképe van. Tudott mindent és dacolt mindennel.

Jobban ismerte a vészjelzőket, mint a halászmadarak, melyek reájuk telepedtek. Az észrevehetetlen különbség a creux-i, alligande-i, trémies-i és sardrette-i uszó bóják között az ő számára teljesen tiszta és világos volt még ködben is. Ő nem habozott sem az anfré-i tojásdadvégü karónál, sem a rousse-i lándzsahegyü hármas villánál, sem a corbette-i fehér golyónál, sem a long-pierre-i fekete golyónál; nem félt, hogy összetéveszti a goubeau-i keresztet a la platte-i földbe ásott karddal vagy a barbées-i pörölyvégü karót a moulinet-i fecskefarku cölöppel.

Ritka tengerésztudománya különösen azon a napon keltett föltűnést, mikor Guerneseyben regattának nevezett tengerészversenyt tartottak. A föladat ez volt: egyedül indulni egy

négyvitorlás hajóval, elvinni Saint-Sampsonból Herm szigetére, mely egy mértföldnyire fekszik és visszavezetni Hermből Saint-Sampsonba. Egyedül vezetni egy négyvitorlás hajót, nincs olyan halász, aki meg nem tenné ezt, a nehézség nem látszik nagynak, de itt következik, ami súlyossá teszi. Mindenekelőtt maga a hajó, mely régi, rotterdami divatu, széles és öblös maszád volt, melyet a mult századbeli tengerészek *hollandi potroh*-nak neveztek. Még ma is lehet a tengeren találkozni ezzel a régi, puffadt és lapos hajómintával, melynek jobb- és baloldalán a széljárás szerint lecsapódó két szárny helyettesítette a gerincet. Másodszor a Hermből való visszatérés; a visszatérést kősúlyokkal nehezítik meg. Üresen mennek, megterhelve kell visszajönni. A verseny díja a naszád. Már előre a győztesnek ajándékozták. A naszád a hajókalauzé volt; a kormányos, aki husz éven keresztül vezette, a La Manche-tenger legizmosabb tengerésze volt. Halála után nem találtak embert, aki vezetni tudta volna, tehát elhatározták, hogy egy regatta díjává tüzik ki. A potroh, noha nem volt fődélzete, csábíthatta a pályázókat. Az árboca elől volt, ami fokozta a vitorlák huzóerejét. Másik előnye volt, hogy az árboc nem zavarta a rakodást. Szilárd teknő volt, nehéz, de erős és jól bírta az oldalt jövő hullámokat; igazi nénémasszony bárka. Sokan siettek maguknak követelni; a verseny kemény volt, de a díj szép. Hét vagy nyolc halász jelentkezett, a legerősebbek a szigeten. Egymásután tettek kísérletet; egy sem jutott el Herm-ig. Az utolsó bajnok arról volt nevezetes, hogy egy nagy vihar alkalmával

evezővel kelt át Serk és Brecq-Hou között a félelmesen háborgó tengeren. Visszavezette a bárkát és patakozott róla a veriték, mikor kijelentette: Lehetetlen. Akkor Gilliatt lépett a bárkába, megmarkolta előbb az evezőt, aztán a nagy vitorlakötelet és oldalra lökte. Aztán anélkül, hogy tőkéhez kötözte volna, ami nagy oktalanság lett volna és anélkül, hogy eleresztette volna, ura maradt a fővitorlának és engedte gördülni a csigán a szél ellen és anélkül, hogy az iránytól eltért volna, balkézrel megragadta a kormányrudat. Háromnegyed óra múlva Hermben volt. Három óra múlva, noha erős déli szél kerekedett és keresztbe fujt a révben, a potroh kőterhével és Gilliattal megérkezett Saint-Sampsonba. Kérkedésből és vitézkedésből a hermi kis bronzágyut is a teherhez csatolta, melyből a sziget népe minden év november 5-én lövöldözött Guy Fawkes halálának örömeire.

Guy Fawkes — futólag megjegyyezhetjük — kétszázhat éve halott már; az öröm bizony soká tart.

Gilliatt ekképen tulterhelve a bárkát Guy Fawkes ágyujával, noha déli szél járta a vitorlákat, visszavezette, mondhatnánk visszavitte a potrohot Saint-Sampsonba.

Ezt látva, mess Lethierry fölkiáltott: Ez után a bátor hajós!

És kezét nyújtotta Gilliattnak.

Mess Lethierryről lesz még szó.

A potrohot Gilliattnak ítélték.

Ez a kaland semmit sem ártott Gonosz meléknevének.

Néhányan kijelentették, hogy semmi bámu-

latos nincs, ha Gilliatt „lasponya“-ágot rejtett el a bárkában. De ezt nem lehetett bebizonyítani.

Ettől a naptól kezdve Gilliatt nem használt más hajót, csak ezt a potrohot. Ebben a nehéz bárkában járt halászni. Kikötötte abban a jó kis öbölben, mely kizárólag az övé volt, közvetlenül a háza fala mellett. Ha leszállt az este, vállára vetette a hálót, keresztülment a kertjén, átlépett a párkányt alkotó köveken, egyik szikláról a másikra bukdácsolt és beleugrott a bárkába.

Sok halat fogott, de az emberek erősítették, hogy a „lasponyaág“ mindig ott volt a hajón. A lasponya naspolyát jelent. Senki sem látta ezt a galyat, de mindenki hitte.

A fölösleges halat nem adta el, hanem elajándékozta.

A szegények kapták meg a halakat, de mégis haragudtak reá miatta, a lasponyaág miatt. Ez mégsem megy. Nem szabad megcsalni a tengert.

Halász volt, de nem csupán az: Hajlamból és szórakozásból három vagy négy mesterséget tanult meg. Asztalos volt, kovács, kerékgyártó, hajóács, sőt kissé gépész is. Senki sem tudott egy kereket úgy kijavítani, mint ő. Ő készítette a maga módja szerint valamennyi halászó eszközt. Az Utcasarok egyik kis zugában kis kovácstüzhelye és üllője volt és minthogy a potrohnak csak egy horgonya volt, ő egyedül csinált neki másodikat. Kitűnő horgony volt; gyűrűjének megvolt a kívánt ereje és Gilliatt, anélkül, hogy valaki tanította volna, megtalálta a pontos méretét a horgonypofáknak,

mely megakadályozza, hogy az iszapba fészkelődjenek.

Türelmesen pótolta a hiányzó szögeket tölgyfacsapokkal, ami lehetetlenné tette, hogy a lyukakat megegye a rozsdá.

Ilyen módon gyarapította a potroh jótulajdonságait. Az a haszna lett belőle, hogy időnként elmehetett egy-két hónapot eltölteni valamelyik elhagyott szigeten, mint Chousey vagy a Casquet-k. Azt mondták: Lám, Gilliatt már nincs itt. De ez nem okozott gondot senkinek.

VII.

A kísérteties ház kísérteties lakója.

Gilliatt az álmok embere volt. Ebből származott a vakmerősége és a féltékenysége is. Különös eszméi voltak.

Talán hallucinációi és illúziói voltak Gilliattnak. A hallucináció épp úgy eléri Mártont, egy parasztot, mint Henriket, egy királyt. Az Ismeretlen néha meglepetéseket szerez az emberi léleknek. Hirtelen repedés a homályon egyszerre látni engedi a láthatatlant, aztán összeszorul. Ezek a látományok néha átalakító hatásuk; Mohameddé tesznek egy tevehajcsárt és Jeanne d'Arcká egy kecskepásztor leányt. A magány fölszabadít bizonyos mennyiségű fenséges tévedést. Ilyen a lángoló csipkebokor legendája. Az eszmék rejtélyes ingadozása következik belőle, mely látnokká növeli az orvost és prófétává a költőt; ebből származott Hóreb, a Cédron, Ombros, Castalia megrágott borostyánjának mámorja, ez idézte elő dodonai Peleiót,

delphi-i Phemonoét, lebadea-i Trophoniust, Ezechielt a Kébaron és Jeromost Thébában. Az álomlátó állapot többnyire leveri és elkábitja az embert. A szent elbutulás létezik. A fakir úgy hordja látomásai terhét, mint a cretin a golyváját. Luther, amint az ördögökkel beszél a wittenbergi padlásszobában, Pascal, amint eltakarja a poklot a szobája kályhaellenzőjével, az obi néger, mikor a fehéreképü Bossum istennel beszélget, ezek azonos tünetnyek, de az agyvelők, melyeken áthatolnak, erejük és méreteik szerint különbözőképen viselik el. Luther és Pascal nagyok, nagyok is maradnak, az obi ostoba.

Gilliatt nem volt sem ilyen magasan, sem ilyen alacsonyan. Gondolkodó volt. Semmi több.

Kissé különösen látta a természetet.

Többször megtörtént, hogy a tenger tökéletesen tiszta vizében váratlanul elég nagy állatokat talált, melyeknek alakja különböző volt, meduzaféléket, melyek a vízből kiemelve hasonlítottak a lágy kristályhoz és visszadobva a vízbe, beleolvadtak a környezetükbe színük és átlátszóságuk azonossága által, annyira, hogy el is tűntek. Ebből arra következtetett, hogy miután élő átlátszóságok laknak a vízben, más — épp úgy élő — átlátszóságok lakhatnak a levegőben. A madarak nem a levegő lakói; azok kétlakiak. Gilliatt nem hitte, hogy a levegő lakatlan. Azt mondta: Ha a tenger teli van élőkkel, miért lenne üres a légkör? Levegőszinü teremtések eltűnnek a világosságban és megmenekülnek tekintetünktől; mi bizonyítja, hogy nincsenek? A hasonlóság arra mutat, hogy a levegőnek is megvannak a maga halai,

mint a tengernek; ezek a levegőbeli halak átlátszók lehetnek, ami a teremtő előrelátás jó-téteménye nekik és nekünk; minthogy átengedik testükön a világosságot, nem vetnek árnyéket és nincsenek körvonalaik, ismeretlenek maradnak előttünk és mi nem foghatjuk meg őket. Gilliatt úgy képzelte, hogy ha sikerülne lecsapolni a földről a légkört és ha halásznának a levegőben, mint egy halastóban, meglepő lények tömegét találnák benne. És — tette hozzá álmodozásában — sok dolog nyerne magyarázatot.

Az álmodozás, mely a gondolat ködös állapota, az álommal határos és kitölti a határait. Az élő átlátszóságtól lakott levegő az ismeretlen kezdete lenne, de azon túl kínálkozik a lehetőségek hatalmas nyílása. Más lények, más tények. Valami természetfölöttiség, de rejtett folytatása a végtelen természetnek. Gilliatt, abban a munkás tétlenségben, mely az ő létét alkotta, furcsa megfigyelő volt. Még az álmot is megfigyelte. Az álom érintkezik a lehetőséggel, melyet valóságatlanságnak nevezünk. Az éjszaka világa is világ. Az éjszaka, mint éjszaka, szintén mindenség. Az ember anyagi szervezete, melyre egy tizenöt mérföld magas levegőoszlop nehezedik, este fáradt, lehanyatlak a kimerültségtől, lefekszik, pihen; a huszemei lecsukódnak, de ebben a szunnyadó fejben, mely kevésbé tunya, mint gondoljuk, más szemek nyílnak ki; az Ismeretlen megjelenik. Az ismeretlen világ homályos dolgai szomszédjaivá lesznek az embernek, akár úgy, hogy valóságos érintkezés támad akár úgy, hogy a mélység távolságai kísértetiesen megnagyob-

bodnak; úgy tűnik föl, hogy a távolságok elmosódó élői eljönnek bennünket megnézni, hogy kíváncsiak reánk, a föld élőire; kísérteties teremtés jön föl vagy száll le hozzánk és egymás mellett haladunk valami szürkületben; látománybeli szemlélődésünk előtt a mienktől különböző élet tömörül és eloszlik, mely belőlünk és más dolgokból tevődik össze; és az alvó, aki nem tökéletesen lát, nem egészen öntudatlan, sejti ezt a különös állatiaságot, ezt a rendkívüli növényzetet, e borzasztó vagy mosolygó ólomszinüségeket, e lárvákat, ez álarcokat, ez alakokat, hidrákat, e zürzavart, e holdnélküli holdfényt, a csoda homályos széthullását, e növekedés és fogyatkozást a kavargó sűrűségben, e sötétségben lebegő alakokat, mindezt a rejtelmet, amit álomnak nevezünk, mely nem más, mint a láthatatlan valóság közeledése. Az álom az éjszaka aquariuma.

Igy álmodott Gilliatt.

VIII.

A „Gild-Holm’Ur“ kilátó.

Hiába keresnök ma a kis Houmet-öbölben Gilliatt házát, kertjét és a hasadékot, melyben a potrohot biztonságba helyezte. Az Utcasarok nincs többé. A kis félsziget, melyen a ház állott, ledőlt a kőfejtők csákányai alatt; szekerenként berakták a sziklakalmárok és gránitkereskedők hajóira. Rakodópart, templom és palota lett belőle a fővárosban. Az egész sziklaorom rég elment Londonba.

Ezek a tengerbenyuló sziklák hasadékaikkal, csipkázatukkal igazi kis hegyláncok; láttukra

olyan benyomása támad az embernek, mint az óriásnak, ha a Cordillerákat nézi. A tájszólás Banques — padoknak nevezi őket. Ezek a padok igen különböző alakúak. Némelyik hátgerinchez hasonlít, minden szikla egy-egy úsigolya; némelyik olyan, mint a hal szálkái, mások, mint a krokodil, mikor vizet iszik. Az Utcasarok padjának szélén nagy szikla állt, melyet a hometi halászok az Állat Szarvának neveztek. Ez a gulaalaku szirt a jersey-i csucshoz hasonlított, de nem volt olyan magas. A dagály elválasztotta a padtól és a Szarv olyankor elszigetelten állt. Apály alatt egy járható földszoroson lehetett odajutni. Ennek a sziklának nevezetessége egy természetes szék volt, melyet a hullám vágott ki és az eső lecsiszolt. Áruló volt ez a szék. Észrevétlenül vonzotta az embert a kilátás szépségével; megállt rajta „a látvány kedvteléséből” — mint Guerneseyben mondják —; valami ott tartotta; bűbáj volt a nagy láthatáron. A szék önként kínálkozott; olyan volt, mint egy fészek a sziklaorom homlokán; könnyű volt fölkapaszkodni ebbe a fészekbe; a tenger, mely a kőbe véste, lapos kövekből kényelmesen elhelyezett lépcsőfélét helyezte alá; az örvénynek van ilyen előzékenysége, óvakodjatok az ilyen udvariasságtól; a szék csábított, az ember fölszállt, leült rá; kényelmesen érezte magát; ülésül a haboktól lekerekített gránit szolgált, könyöklőül két kiszögellés, mintha éppen erre a célra készültek volna, háttámasztékul az egész magas függőleges sziklafal, melyet megbámulunk a fejünk fölött nem is gondolva arra, hogy lehetetlen volna megmászni; semmi sem egyszerűbb, mint hogy az ember ottfeledkezik a karosszékekben. Látni az

egész tengert, látni a messzeségben az induló vagy érkező hajókat, követhetünk a szemünkkel egy-egy vitorlát mindaddig, míg az oceán gömbölyüése alámerül a Casquet-sziklák mögött; bámulunk, nézünk, élvezünk, érezzük a szellő és az ár cirógatását; van Cayenneben egy bőregér, mely elaltatja az embert szelid és komor szárnycsapásaival; a szél ilyen láthatatlan denevér, ha nem dühöng, altat. Nézzük a tengert, hallgatjuk a szelet, érezzük, hogy elszunnyadunk az elragadtatástól. Mikor a szemek elteltek a legnagyobb szépséggel és világozással, gyönyörűség lecsukni őket. Hirtelen fölébredünk. Késő. A dagály lassan megnőtt. A víz körülvette a sziklát.

Elvesztünk.

Félelmes vesztegzár: a duzzadó tenger.

A dagály eleinte észrevehetetlenül közeledik, később már erőszakosan. A sziklához érkező, haragos lesz, tajtékzik. Az uszás nem mindig sikerül a szirtok között. Kitűnő uszók fulladtak a vízbe az Utcasarki Szarvnál.

Bizonyos órákban, bizonyos helyeken a tengert nézni méreg. Mint ahogy néha egy nőt nézni is az.

Guernesey legrégebb lakói egykor ezt a tengervájt székét Gild-Holm-'Ur vagy *Kidormur* Széknek nevezték. Azt mondják, kelta szó, melyet nem értenek azok, akik ismerik a kelta nyelvet, de értik azok, akik tudnak franciául. *Kidormur, Qui-dort-meurt*. Aki alszik, meghal. Így fordítják a parasztok.

Szabadon választhatunk eközött és Athénas ur fordítása között, melyet 1819-ben közölt, azt hiszem, az *Armoricain*-ben. E tiszteletreméltó

kelta nyelvismertő szerint Gild-Holm-'Ur annyit tesz: *Madárcsapatok megállója*.

Aurignyben van egy másik ilyenfajta szék, a Chaise-au-Moine, melyet olyan alkalmasan készített el a tenger egy kiszökellő szikladarab-
bal, hogy azt lehetne mondani, a tenger elő-
zékenységéből zsámolyt tett a lábunk alá.

Dagály közben, mikor duzzadt a tenger a Gild-Holm-'Ur nem látható. A víz teljesen el-
borítja.

A Gild-Holm-'Ur volt az Utcasarok szomszédja. Gilliatt ismerte és üldögegni szokott rajta. Gyakran járt oda. Elmélkedett? Nem. Mint mondtuk, álmodozott. De nem engedte, hogy a dagály meglepje.

MÁSODIK KÖNYV:
MESS LETHIERRY

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Hányatott élet, nyugodt lelkiismeret.

Mess Lethierry, a rettenthetetlen tengerész, nevezetes ember volt Saint-Sampsonban. Sokat hajózott. Volt matrózinas, vitorlás, őr az árbockosárban, második kormányos, fölügyelő, tiszt, kormányos, hajógazda. Most hajófelszerelő volt. Nem volt ember, aki úgy ismerte volna a tengert, mint ő. Mentésnél rettenthetetlen volt. Viharos időben a tengerpart hosszában járt és nézte a láthatárt. Mi az ott messze? Valaki bajban van. Egy weymouthi háromárbocos parti hajó, ez egy aurigny-i kutter, ez egy courseulle-i bisquine, egy lord yachtja, ez angol, francia, szegény, gazdag, ez az ördög, mindegy, bárkába ugrott, odahívott két vagy három vitéz embert, de szükségből el volt nélkülük is, egyedül szolgálta ki a hajót, eloldotta a kötelet, fogta az evezőt, kitaszította a bárkát a vizre, emelkedett, süllyedt, újra emelkedett a hullámokon, belemerült az orkámba, a veszedelembe. Messziről látták a szélben, villámok között, patakzott róla az eső, állt a bárkán oroszlán arcával és tajtékból volt a sörénye. Néha egész napját így töltötte veszedelemben, hullámok közt, esőben, szélben, odaszegődve a veszendő hajóhoz, megmentett embereket, megmentett terheket, szembeszállván a viharral.

Este pedig hazament és kötött egy pár harisnyát.

Ötven évig folytatta ezt az életet, tiz éves korától hatvan éves koráig, amíg fiatal volt. Hatvan éves korában észrevette, hogy már nem emeli föl félkézzel a Varclin kovácsműhely üllőjét; ez az üllő háromszáz fontot nyomott; és egyszerre foglya lett a köszvénynek. Le kellett mondania a tengerről. A hősi korból átlépett a patriarcha korba. Nem volt már egyéb, csak derék ember.

Egyszerre érkezett el a köszvényhez és a jóléthez. A munkának ez a két eredménye szívesen társul egymással. Abban a percben, melyben meggazdagodtunk, megbénulunk. Ez koronázza meg az életet.

Azt mondjuk magunknak: most élvezünk.

Az olyan szigeteken, mint Guernesey, a lakosság fele azzal tölti az életét, hogy a földjét járja, a másik fele azzal tölti az életét, hogy a világot járja. A munkások két fajtája, amazok a föld, ezek a tenger munkásai. Mess Lethierry az utóbbiakhoz tartozott. De azért ismerte a földet. Élete a munkás nehéz élete volt. Utazott a szárazföldön. Egy ideig hajóács volt Rochefortban, később Cette-ben. A világjárást említettük; ő körüljárta Franciaországot, mint ácssegéd. Dolgozott a Franche-Comté sómocsarainak levezető berendezésén. Ennek a derék embernek olyan élete volt, mint egy kalandornak. Franciaországban megtanult olvasni, gondolkodni, akarni. Elkövetett mindent és mindenben, amit tett, a becsületességre talált. Alaptermészete a matrózé volt. A víz hozzátartozott. Azt szokta mondani: A halak az én vendégeim. Valóban, egész életét két vagy há-

rom év kivételével, az oceánnak szentelte; ő úgy mondta: *a vízbe dobta*. Hajózott a nagy tengereken, az Atlanti- és Csendes-oceánon, de jobban szerette a La Manche-ot. Szeretettel kiáltotta: *Az ám a kemény dolog!* Ott született, ott is akart meghalni. Miután két vagy háromszor körülkerülte a világot, tudván, hogy mihez tartsa magát, visszatért Guerneseybe és nem mozdult el többé. Azontul már csak Granvillebe és Saint Maloba utazott.

Mess Lethierry guernesey-i volt, tehát normandi, tehát angol, tehát francia. Négyszeres hazája volt, mely elmerült, szinte belefulladt nagy hazájába, az oceánba. Egész életében, mindenütt megőrizte a normand halász erejéit.

Ez nem akadályozta meg, hogy alkalomadtán kinyisson egy régi könyvet, hogy örömet találjon benne, hogy ismerje a filozófusok és költők nevét és hogy kissé valamennyi nyelven beszéljen.

II.

Lethierry izlése.

Gilliat emberkerülő volt. Mess Lethierry volt a másik.

Ebben az emberkerülőben volt finomság.

Női kezek számára nehéz volt. Ifjúságában, mikor majdnem gyermek volt még, a matróz és a hajósinas közbenső állapotában, halotta, mikor a suffreni helytartó így kiáltott föl: *Ime, mily csinos leány, de mily pokoli nagy, vörös kezek!* Egy admirális szava mindenképen parancsol. A jóslat mögött rendelkezés

van. A suffreni helytartó finommá tette Lethierryt, aki kis, fehér kezeket követelt. A saját keze-e széles, mahagoni színű lapát, buzogány volt, ha könnyüségéről volt szó és harapofogó, ha simogatni kellett és eltört egy járdakövet, ha ökölbe szorítva reázuhant.

Sohasem házasodott meg. Nem akart vagy nem talált magához valót. Talán azon mulott, hogy ez a matróz hercegnői kezekre tartott számot. Ilyen kezeket pedig nem igen lehet találni a portbaili halászleányok között.

Mégis azt beszélik, hogy a Charente-megyei Rochefortban talált valaha egy grisette-et, aki megtestesítette eszményképét. Csinos leány volt, csinos kezekkel. Rossznyelvű volt és karmolt. Nem volt ajánlatos kikötni vele. Félelem és gáncs nélkül való* körmei kiválóan csinosak, szükségből pedig karmok voltak. E bájos ujjak elbüvölték Lethierryt, aztán nyugtalanították és mivel attól tartott, hogy egy napon nem tud urává lenni urnőjének, elhatározta, hogy nem viszi a polgármester ur elé ezt a szerelmi viszonyt.

Máskor Aurignyben tetszett meg neki egy leány. Esküvőre gondolt, midőn valaki azt mondta neki: *Szerencsét kívánok, jó trágya-vető lesz a felesége.* Megmagyaráztatta magának ezt a dicséretet. Aurignyben az a szokás divatozik, hogy fölveszik a tehén ganéját és a falhoz vágják. A dobásnak fortélyja van. Mikor megszárad, leesik és akkor tüzelnek vele. Ezt a megszáradt ganéjt *coipiau*-nak ne-

* Chevalier sans peur et sans reproche — Félelem és kifogás nélkül való lovag. Bayard, a nagy francia hős mellékneve. Ford.

vezik. Csak olyan leány kap férjet, aki jó trágyahajító. Lethierry megszökött ettől a tehetőségtől.

Szerelem és szeretkezés dolgában jókora paraszti filozófia volt benne és a mindig megfoggott, soha le nem kötött matróz bölcsessége, azzal dicsekedett, hogy, fiatalkorában könnyen legyőzte magát a „cotillon“-nal. Amit ma krinolinnak neveznek, akkor cotillon volt. Többet és kevesebbet jelentett nála, mint az „aszszony“ szó.

A normand szigetvilág durva tengerészeiben van szellem. Csaknem valamennyi tud írni és olvasni. Gyakran látni vasárnaponként (kis, nyolcesztendő hajósinasokat valami kötélsomón ülni, könyvvel a kezükben. A normand tengerészek minden időben gunyolódók voltak és — mint még ma is — velős mondásokat használtak. Ilyen volt az a megjegyzés, amit a vakmerő Quéripel kormányos vetett oda Montgomerynek, mikor az II. Henrikkel való szerencsétlen lándzsatorése után Jerseybe menekült: *Bolond fej is betöri az üres fejet.* Egy másik, Touzeau, a Sainte-Brelade gazdája mondta Camus püspök rovására ezt a szójátékot: *Après la mort les pape deviennent papillons et les sires deviennent cirons.**

III.

A régi, tengeri nyelvjárások.

Ezek a channel islandi tengerészek igazi régi gallok. E szigeteket, melyek ma gyorsan

* Haláluk után a pápákból pillangók lesznek,
„felségekből férgék.” *Ford.*

angolosodnak, sokáig csak benszülöttek lakták. A serki paraszt XIV. Lajos nyelvén beszél.

Negyven év előtt a jersey-i és aurigny-i matrózok ajkán megtalálták a klasszikus tengeri nyelvjárást. Azt hitték, a tizenhetedik század tengerészetét hallják. Eljöhett volna egy specialista régiségbuvár tanulmányozni a hajómozdulatok és a tengeri csata antik tájszólását, melyen Jean Bart ordított a szócsőbe és amely megrémítette Hidde admirálist. Atyáink tegerészeti szókészlete, melyet ma már csaknem teljesen megújítottak, 1820 körül még használatban volt Guerneseyben. Az a hajó, mely jól állja a szelet, „jó guruló“; a hajó, mely elülső vitorláit és kormányát ellenére csaknem magától a szélirányhoz igazodik, „buzgó hajó“. Megkezdeni a mozgást: „levegőt fogni“; a hajó orrával fordulni valamerre: „fejfel fordulni“; kikötni a célnál gyors futás után: „elaltatni“; hátulról kapni a szelet: „zenekart csinálni“; rendetlenség a födélzeten: „csapdában lenni“; szél fujja a vitorlákat: „simán huz“. Mindezt most már nem használják. Ma így mondják: *louvoyer* (lavirozni), akkor úgy mondták: *leauvoyer*; ma: *naviguer*, (hajózni), akkor: *naviger*; ma azt mondják: *virer vent devant* (elülről jövő szélnek fordulni), akkor úgy mondták: *donner vent devant*; ma így mondják: *aller de l'avant* (előre haladni), akkor: *tailler de l'avant*; ma: *tirez d'accord* (huzzatok egyszerre), egykor: *halez d'accord*; ma: *dérapez*, (emeld ki), akkor *déplantez*; ma: *embraquez*, (feszítsd ki), akkor úgy mondták: *abraquez*; ma: *taquets* (tőkék, akkor: *bittons*; ma: *tribord* (a hajó jobb ol-

dala), régente: *stribord*; ma így mondják: *les hommes de quart à bâbord* (a baloldali negyed emberei), akkor azt mondták: *les basbourdis*. Tourville azt írta Hocquincourtnak: *nous avons singlé*. „La rafale“ (a szélvész) helyett *raffale* volt használatos, „bossoir“ (horgonytartó) helyett *boussoir*; „drosse“ (kormánykötél) helyett *drousse*; „loffler“ (szélirányban kormányozni) helyett *faire un olofée*; „élonger“ (kinyújtani) helyett *alonger*; „forte brise“ (erős szél) helyett *survent*; „jouail“ helyett *jas*; „soute“ (hajókamara) helyett *fosse*; ilyen nyelv járta e század elején a La Manche-szigetek hajóin. Ha Ango egy jersey-i kormányost beszélni hall, elérékenyült volna. A hirtelen szélfordulást „bolond szél“nek nevezték. Sehol másutt nem használták annyit a két gót kikötési módot, a vulture-t és a portugált. Nem hallani már a régi vezényszókat: *Tour-et-choque!* — *Bosse et bitte!* Ami *bout d'alonge* (nyújtott hegyü) volt Saint-Maloban, az Saint-Héliérben *oreille d'âne* (szamárfül) lett. Mess Lethierry tökéletesen úgy, mint Vivonne herceg, a földézet domboru hajlását *la tonture*-nek nevezte és a hajóács vésőjét *la patarasse*-nak. De ezzel a furcsa nyelvvel a fogai között Duquesne megverte Ruytert, Duguay-Trouin legyőzte Wasnaert, Tourville pedig 1681-ben kelepcébe csalta fényes nappal az első gályát, mely Algirt bombázta. Ma már holt nyelv. A tengerész-argot most egészen más, Duperré nem értene meg Suffrent.

A jelzések nyelve nemkevésbé megváltozott; a négy zászlócska, a vörös, fehér, kék és sárga távol van már a La Bourdonnais tizennyolc

lobogójától, melyeket kettesével, hármásával vagy négyesével tüznek ki és amelyek szükség esetén hetvenezer változatot szolgáltatnak távoli közlésekhez, nem akadnak meg soha és ugyszólván gondját viselik a vigyázatlannak.

IV.

Az ember sebezhető abban, amit szeret.

Mess Lethierry a kezében hordta a szivét; széles tenyér, nagy sziv. Az önbizalom, ez a bámulatos tulajdonság volt a fogyatkozása. Szokása volt, ha valamire vállalkozott, ünnepélyesen kijelenteni: *Becsületszavamat adom reá a jó Istennek.* Ezt mondván, véghez vitte. Hitt a jó Istenben, másban nem. Az a kevés eset, mikor templomba ment, udvariasságból történt. Tengeren babonás volt.

De azért soha vihartól meg nem hátrált, mert ellentmondást nem igen fogadott el. Nem türte sem az oceántól, sem mástól. Értett hozzá, hogyan kell engedelmességre kényszeríteni; ha a tenger ellentáll, annál rosszabb reá nézve; kényszerítette, hogy pártjára álljon. Mess Lethierry nem engedett. Nem sikerült őt megállítani sem egy ágaskodó hullámnak, sem egy vitatkozó szomszédnak. Amit mondott, megmondta, amit szándékozott, végrehajtotta. Nem hajolt meg sem az észrevételek, sem a vihar előtt. *Nem!* nem létezett számára sem egy ember szájában, sem a felhők dörgésében. Tultette magát rajta. Nem engedte meg, hogy valamit megtagadjanak tőle. Makacs volt az életben és rettenthetetlen az oceánon.

Legszívesebben maga készítette el a hal-

levesét, tudta, mennyi bors, só és hagyma kell bele, de inkább az elkészítését élvezte, mint az elfogyasztását. Valaki, akit az olajos vászonkalap megdicsőít, a redingót pedig elaljasít, aki szélben lobogó hajával Jean Barthoz hasonlít, kerek kalapban pedig Jocrissehoz, aki ügyetlen a városban, de félelmes a tengeren, a háta teherhordóé; sohasem káromkodik, nagyon ritkán, csak haragjában hangsúlyoz kissé, a●i mennydörgéssé lesz a szócsőben; paraszt, aki olvasta az Encyclopédiét, egy guernesey-i, aki látta a forradalmat, tanulatlan nagy tudós, semmi vakbuzgóság, de mindenféle látományok a Fehér Asszonytól a Szent Szüzig, Polyphèm ereje, Columbus Kristóf akarata, állhatatlan logika, valami a bikából és valami a gyermekből; majdnem pisze orr, hatalmas orcák, szájából nem hiányzik fog, csupa ránc, az arcát, melyen negyven esztendőn keresztül forgott a szélrózsa, mintha a hullám vájta volna ki, a vihar látszik meg a homlokán, testszinü szikla a szabad tengeren; és most helyeztetek ebbe a kemény arcba jóságos tekintetet, megkapjátok mess Lethierryt.

Mess Lethierry kettőt szeretett: Durande-ot és Déruchette-et.

OSZK

Original Székelyi Könyvtár

Original Székelyi Könyvtár

HARMADIK KÖNYV:
DURANDE ÉS DÉRUCHETTE.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Fecsegés és füst.

Lehet, hogy az emberi test csak látszat. Eltakarja a valóságot. Fényünkben vagy árnyékunkban megsűrösödik. A valósága a lélek. Világosan szólva: az arcunk csak álarc. Ha láthatnók az embert, aki a husnak nevezett illúzió mögött rejtőzködik, nem egy meglepetésben lenne részünk. Közös tévedése az embereknek, hogy a külső lényt a valóságos lénynek tartjuk. Némely leány például, ha látnák, hogy mi ő valójában, madárnak tünnék föl.

Madár, melynek leányalakja van; kiváló jelenség! Képzeljétek el, hogy elöttetek áll. Déruchette lesz. Gyönyörű teremtés! Kisértésbe visz, hogy azt mondjuk: Jó napot, barázdabillegető kisasszony. Nem látni a szárnyait, de hallani a csicsergését. Időnként énekel. Mikor fecseg, alatta áll a férfinek, mikor énekel, fölötte van. Valami rejtelmes van a dalban; a szüz egy angyal hüvelye. Mikor asszonnyá lesz, az angyal eltávozik; de később visszajön, egy kicsi lelket hozván az anyának. Várakozván az életre az, aki egy napon anya lesz, maga is sokáig gyermek; a kisleányból fiatal leány lesz, aki fülemile. Az ember láttára azt gondolja: mily kedves, hogy nem repül el! A kedves, fesztelen teremtés kényelmesen mozog a házban, ágról-ágra, azaz szobáról-szobára, be-

lép, kimegy, közeledik, távolodik, tollászkodik vagy a haját fésüli, mindenféle finom, kis zajt okoz és ki tudja, miféle kimondhatatlan dolgokat suttog a füledbe. Ő kérdez, mi felelünk, mi kérdezzünk, ő csicsereg. Csacsogunk vele. A csacsogás a beszédben való pihenés. Az ég van ebben a teremtésben. Egy kék gondolat, mely a ti fekete gondolataitokba vegyül. Köszönettel tartoztok neki, hogy oly könnyü, oly libbenő, szökkenő, oly megfoghatatlan és oly jóságos, hogy nem láthatatlan, ő, aki szinte megérint-hetetlen. Itt lenn szükséges a báj. Kevés fontosabb teendő van a földön, mint: bájosnak lenni. Az erdő kétségbeejtő madár nélkül. Föloldani az örömet, sugározni a boldogságot, a sok sötét dolog között kisugárzó fény lenni, megara-nyozni a sorsot, harmóniát, kecsességet, ked-veességet jelenteni, annyit tesz, mint szolgálatot tenni nektek. A szépség jót tesz velem, mikor szép. Ilyen teremtésben megvan az a varázs, hogy körülötte mindenkit elbájol; néha ő maga sem tud erről semmit, de ezzel még korlátla-nabb; jelenléte világít, közelsége melegít; el-megy mellettünk, elégedettek vagyunk; megáll, boldogok vagyunk; őt nézni, annyi, mint élni; a hajnal ő emberi alakban; ha nem tesz mást, csak jelen van, az is elég, édenné teszi a házat; a paradicsom sugárzik minden pórusán; ebben az elragadtatásban részesít mindenkit, anélkül, hogy egyebet tett volna, mint hogy mellettük lélekezett. Birtokában lenni a mosolynak, mely, nem tudni hogyan, megkönnyíti a roppant lánc sulyát, melyet minden élő közösen vonszol, — mit mondhatnék — ez isteni. Ilyen mosolya volt Déruchettenek. Sőt többet mondunk, Déruchette volt ez a mosoly. Van valami, ami job-

ban hasonlít hozzánk, mint a saját arcunk, az arckifejezésünk; van valami, ami jobban hasonlít hozzánk, mint az arckifejezésünk, a mosolyunk. Déruchette mosolya Déruchette maga volt.

A jersey-i és guernesey-i vör különösen vonzó. A nők, különösen a leányok, virágzó szépségűek. A szász fehérségnek és a normand üdeségnek vegyüléke ez. Rózsás arcok és kék szemek. De e szemekből hiányzik a csillag. Az angol nevelés kiölte. Ezek a tiszta szemek ellentállhatatlanok lesznek, ha egy napon megjelenik bennük a párisi mélység. Páris, szerencsére, még nem jutott el az angol nőkhöz. Déruchette nem volt párisi nő, de nem kevesebb volt, mint guernesey-i. Saint-Pierre Portban született, de mess Lethierry nevelte föl. Ugy nevelte, hogy takaros legyen; az lett.

Déruchette-nek közömbös és támadó volt a tekintete, anélkül, hogy tudott volna róla. Talán nem ismerte a szerelem szó értelmét, de szíven vette, ha beleszerettek az emberek. De rossz szándék nélkül. Nem is gondolt házasságra. Az öreg emigráns nemes mondta, aki Saint-Sampsonban vert gyökeret: *Puskapor van a kicsike kacérkodásában.*

Déruchettenek volt a legszebb keze a világon és a lábak méltók voltak a kezekhez, *mint a légy lábafeje*, mondta mess Lethierry. Egész személye tele volt jósággal és szelidséggel; családja és gazdagsága a nagybátyja, mess Lethierry volt; az volt a dolga, hogy éljen; tehetősége néhány dal, tudománya a szépség, szelímsége az ártatlanság, szíve a tudatlanság volt; kecses kreol lustaság volt benne elvegyülve könnyelműséggel és fürgeséggel, a gyermek-

kor ingerkedő vidámsága mélabura való hajlandósággal, a szigetlakók elegáns, de helytelen öltözékét viselte, virágos kalapokat, a homloka naiv, nyaka hajlékony és csábitó, haja gesztenyeszin, fehér bőrén nyáron néhány megbarnuló folt, szája nagy, egészséges és ezen a szájon a mosoly imádandó és veszedelmes világossága. Ilyen volt Déruchette.

Némelyik estén, mikor lement a nap, abban a pillanatban, mikor az éjszaka összevegyül a tengerrel, abban az órában, mikor a szürkület megdöbbenővé teszi a hullámokat, az ár komor emelkedésén betérni láttak a saint-sampsoni kikötő szűk bejáratán valami alaktalan tömeget, egy szörnyü árnyalakot, mely fütyült és köpködött, valami borzasztó dolgot, mely hörögött, mint egy állat és füstölt, mint egy vulkán, egy hydra-féle, mely tajtékozott a habban és ködöt vonszolt maga után, a város felé haladt rettentő evezőcsapásokkal és láng tört ki a szájából. Ez volt Durande.

II.

Az utópia örök története.

Csodálatos ujdonság volt 182.-ban egy gőzhajó a La Manche vizeken. Az egész normand part hosszú időre megrémült. Ma már, ha tiztizenkét steamer föl váltva keresztezi egymást a láthatáron, még a tekintetét sem emeli föl senki, legföljebb a szakértőket foglalkoztatják egy pillanatig, kik a füstjükről megkülönböztetik, hogy emez walesi szenet éget, amaz newcastleit. Welcome, ha jönnek, szerencsés utat, ha mennek.

A gőzhajó föltalálása idején, e század első negyedében, nem voltak ilyen nyugodtak és e gépeket a La Manche-szigetek lakói különösen rossz szemmel nézték. E puritán szigeteken, ahol Angolország királynőjét gáncsolták, mert megsértve a bibliát,* kloroform segítségével szült, a gőzhajó első sikere az volt, hogy *Ördög-hajó*-nak (Devil-Boat) keresztelték. Az akkori jó halászoknak, akik egykor katolikusok, később kálvinisták, de mindig vakbuzgók voltak, úgy tűnt föl, mint az uszó pokol. Egyik odaváló prédikátor erről a kérdéstről értekezett: *Van-e jogunk együtt dolgoztatni a tüzet és a vizet, melyeket Isten elválasztott egymástól?* Ez a tüzből és vasból való állat nem hasonlított-e Leviatanhoz? Nem annyi volt-e ez, mint emberi méretekben visszaállítani a kaoszt? Nem először történt, hogy a haladás emelkedését a kaoszhoz való visszatérésnek minősítették.

Órült eszme, durva tévedés, képtelenség; ez volt e század elején a tudományos akadémia ítélete, melytől Napoleon a gőzhajóról véleményt kért; a saint-sampsoni halászok menthetők, ha tudomány dolgában csak a párisi földmérők színvonalán állottak, vallás dolgában pedig olyan kis szigetet, mint Guernesey, nem lehet arra kényszeríteni, hogy több világossága legyen, mint egy nagy világrésznek, Amerikának. 1807-ben, mikor Fulton első hajója Livingstone védelme alatt, a Watt Angliából küldött gépével fölszerelve, födélzetén a

* *Genesis*, III. fej. 16. vers: Fájjalommal szüldöd magzataidat.

személyzetten kívül csupán két franciával, André Michauxval és egy másikkal első utját tette New-Yorkból Albanybe, véletlenségből éppen augusztus 17-e volt. Emiatt a methodizmus emelt szót és a prédikátorok valamennyi gyülekezetben elátkozták ezt a gépet, kijelentvén, hogy a *tizenhetes* szám az Apokalipszis tiz csápjának és hét állatfejének összege. Amerikában az Apokalipszis szörnyetegét idézték meg a gőzhajó ellen, Európában a Genézis szörnyetegét. Ez az egész különbség.

A tudósok elvetették a gőzhajót, mint lehetlent; a papok szintén elvetették, mint istentelenséget. A tudomány elítélte, a vallás kárhoztatta. Fulton egyik változata lett Lucifernek. A partok és mezők egyszerű népe csatkozott ehhez az ítélethez a kényelmetlen helyzet miatt, melybe ez az ujdonság hozta őket. Gőzhajó láttára a vallásos szempont ez volt: — A víz és a tűz ellentétek. Ezt az ellentétet Isten rendelte. Nem kell szétválasztani, amit Isten egyesített és nem kell egyesíteni, amit szétválasztott. -- A parasztok szempontja ez volt: félek tőle.

Akkor olyan vállalkozáshoz, hogy ebben a régi korban gőzhajó járjon Guerneseyből Saint-Maloba, nem kevesebb kellett, mint mess Lethierry. Csak ő gondolhatta ki, mint szabadgondolkodó és csak ő valósíthatta meg, mint bátor tengerész. Az ő francia részében támadt az eszme, angol oldala pedig végrehajtotta.

Elmondjuk, mi okból.

III.

Rantaine.

Negyven évvel az események ideje előtt, melyeket elbeszélünk, Páris határában, a körfal közelében a Fosse-aux-Loups és a Tombe-Issoire között gyanus tanya állt. Magában álló omladék volt, szükségből tolvajbarlang. Egy polgári banditaféle lakott benne feleségével és gyermekével; valamikor a Châtelet kormányzójának irnoka volt, aki határozottan tolvaj lett. Később az esküdszéken szerepelt. Ennek a családnak Rantaine volt a neve. A düledező viskóban egy mahagoni szekrényen két virágos porcelláncésze volt látható; egyikén aranybetűkkel ez a fölírás állt: *Barátságunk emlékére*, a másikon: *Nagyrebecsülés jeléül*. A gyermek együtt volt e lebujsban a bűnnel. Az apa és az anya, fél-polgárok, megtanították a gyermeket olvasni; nevelték. A sápadt anya, majdnem rongyokban, gépiesen „nevelést” adott a gyermekének, betűzgetni tanította, amit félbeszakított, hogy segítsen a férjének valakit törbe csalni, vagy hogy prostituálja magát valami arrajáróval. Ezalatt a Jézus Keresztje, nyitva azon az oldalon, hol abba-hagyták az olvasást, az asztalon maradt, a gyermek pedig álmodozva mellette.

Az apát és az anyát tetten érték és eltüntek a bűnhődés éjszakájában. A gyermek is eltűnt.

Lethierry bolyongásában találkozott egy magához hasonló kalandozóval, visszatartotta, ki tudja, miféle rossz lépéstől, szolgálatot tett neki, hálássá tette, megkedvelte, magához vette, elvitte Guerneseybe, alkalmasnak ta-

lálta a parti hajózáshoz és társult vele. A meg-
növekedett kis Rantaine volt.

Rantainenek, mint Lethierrynek, izmos nyaka, hatalmas, széles, teherhordásra alkalmas válla volt és olyan melle, mint a farnesei Herkulesnek. Lethierrynek és neki egyforma járása és egyforma külseje volt; Rantaine volt a magasabbik. Aki látta őket hátulról egymás mellett sétálni a kikötőben, így szólt: Ime, a két testvér. Szemben már nem így volt a dolog. Mindaz, ami nyílt volt Lethierryben, zárkózott volt Rantaineben. Rantaine óvatos volt. Rantaine mesterien vivott, harmonikán játszott, husz lépésről eloltotta a gyertyát golyóval, nagyszerűen öklözött, verseket szavalt az Henriadeból és megfejtette az álmokat. Könyv nélkül tudta Szent Dénes Sirjait, Treneuiltől. Azt beszélte, hogy összeköttetése volt a calicuti szultánnal, „*akit a portugallok zamorinnak neveznek*“. Ha lapozgathattak volna a kis jegyzőkönyvben, melyet magával hordott, többek közt ilyenfajta megjegyzéseket találtak volna: „Lyonban, a Saint-Joseph-börtön egyik zárkafalának repedésében egy eldugott reszelő van.“ Bölc s lassúsággal beszélt. Egy saint-louisi lovag fiának mondta magát. Felemás fehéreneműjében különböző betűk voltak. Senki sem volt olyan érzékeny, mint ő, becsületügyekben; verekedett és ölt. Volt valami a tekintetében egy anyaszínésznőéből.

Az erő szolgál a ravaszság burkolatául: ez volt Rantaine.

Ökölcsapásainak szépségével, melyet egy vásáron mért egy *cabeza de moro*-ra, nyerte meg Lethierry szívét.

Guerneseyben semmit sem tudtak a kaland-

jairól. Nagyon tarkák voltak. Ha a sorsnak ruhatára volna, Rantaine sorsának harlekin-ruhába kellene öltöznie. Világlátott volt és sokat átélt. Körutazó volt. A mesterségek egész skáláját üzte. Szakács volt Madagaszkáron, madártenyésztő Szumatrán, tábornok Honoluluban, vallásos hirlapíró a Galapagos-szigeteken, költő Oomrawuteeben, szabadkőmives Haiti szigetén. Utóbbi minőségében gyászbeszédet tartott a Grand-Goâveban, melynek ezt a részletét megörökítették az ujságok: „...Isten veled hát, szép lélek! Az eget kék boltozatán, ahová most szárnyalsz, bizonyára találkozni fogsz a jó Leandre Crameau abbéval a Kis Goâveból. Mondd meg neki, hogy tizóvi dicsőséges erőfeszítésed után befejezted az anse-à-veau-i templomot! Isten veled, fenkölt szellem, szab.-kőmivesek mintaképe!“ Szabadkőmives álarca nem akadályozta meg, hogy katolikus hamisorrot ne viseljen. Az első megszerezte számára a haladás férfait, a második a rendi férfiakat. Tiszta fehérvérűnek hirdette magát és gyűlölte a feketéket; de azért mégis, bizonyára bámulta Soulouque-ot.*

1815-ben, Bordeauxban a „zöldek“ közé állott.** Ebben az időben a királyüség füstje óriási fehér toll alakjában emelkedett ki a homlokából. Életét napfogyatkozásokkal töltötte, megjelent, eltűnt, újra megjelent. Per-

* Soulouque négyért 1849-ben Haiti császárává kiáltották ki. Ostobaságáról, hiúságáról és kegyetlenségéről hirhedt. 1859-ben letaszították a trónról.

Ford.

** Délfrancia royalisták csapatja. Jelvényül zöld szulagot viseltek.

Ford.

zselni való gazfickó volt. Tudott törökül; *guillotiné* helyett azt mondta: *neboïssé*. Tripolisban rabszolgája volt egy thalebnek és botütések között tanult meg törökül; az volt a kötelessége, hogy esténként a moschek ajtaja előtt fölolvassa a hiveknek a deszkácskákra vagy a tevé lapockájára irt koránt. Valószínűleg rene-gát lett.

Mindenre kész volt; a legrosszabbra is.

Nevetésben tört ki és ugyanakkor összehuzta a szemöldökét. Azt szokta mondani: *Politikában csak a befolyások számára hozzáférhetetlen embereket becsülöm*. Meg azt, hogy: *Vissza kell helyezni a Pyramist alapjára*. Inkább vidám és szivélyes volt, mint egyéb. Szájának formája meghazudtolta szavai értelmét. Orrcimpái lóhoz illettek volna. A ráncok keresztutja volt a szeme szögletében, melyeken mindenféle homályos gondolat adott egymásnak találkozót. Arckifejezésének titkát másutt nem lehetett kibetüzni, csak ott. A ludláb is keselyükarom volt nála. Koponyája alacsony volt a bubján és széles a halántékánál. Alaktalan és szőrrel borított füle azt látszott mondani: ne beszélj az állatról, mely ebben a barlangban lakik.

Egy szép napon Guerneseyben senki sem tudta, hová lett Rantaine.

Lethierry társa „elillant“, üresen hagyván a társulati pénztárt.

A pénztárban kétségtelenül Rantaine pénze hevert, de benne volt Lethierrynek ötvenezer frankja is.

Lethierry parti hajós és hajóácsi minőségében, negyvenévi iparkodással és becsületesség-

gel százezer frankot szerzett. Rantaine magával vitte a felét.

Lethierry, noha félig tönkrement, nem hajolt meg, hanem habozás nélkül arra gondolt, hogy fölemelkedjék. Irösszivi emberek vagyonát tönkretehetik, de a bátorságát nem. Akkor kezdtek beszélni a gőzhajóról. Lethierrynek az az ötlete támadt, hogy kísérletet tegyen Fulton annyit támadott gépével és „tüzi-hajóval“ kösse össze a szigetvilágot Franciaországgal. Mindenét föltette erre az eszmére. Reászanta, amiye még maradt. Hat hónappal Rantaine szökése után az elképedt saint-sampsoni kikötőből egy füstölgő hajót láttak kihaladni — mintha tűzvész lett volna a tengeren —, az első gőzhajót, mely a La Manche vizén uszott.

Ez a hajó, melyet a gyűlölet és a megvetés azonnal a „Lethierry gályája“ gunyévvvel ruházott föl, a Guernesey és Saint-Malo között való szabályos összeköttetés kezdetét jelentette.

IV.

Az utópia történetének folytatása.

A dolog — érthetően — eleinte rosszul ment. A Guernesey szigete és a francia part között hajózó bárkák tulajdonosai jajveszékelésben törtek ki. Merényletnek jelentették ki a Szentírás és az ő kizárólagos joguk ellen. Némelyik vallásos gyülekezet villámokat szórt. Egy Élihu nevű tisztelendő a gőzhajót „kicsapongás“-nak minősítette. A vitorlášhajót orthodoxnak nyilvánították. Tisztán látták az ördög szarvait az ökrök fején, melyeket a gőzhajó hozott és partra szállított. Jóideig tartott ez a

tiltakozás. De lassanként megszűnt, mikor észrevették, hogy ezek az ökrök kevésbé fáradtan érkeztek meg, kelendőbbek és a husuk jobb; hogy a tenger veszélyei az emberek számára is kisebbek; hogy az átkelés kevésbé költséges, biztosabb és gyorsabb; hogy meghatározott időben indultak és pontos órában érkeztek meg; hogy gyorsabban szállítva, a halak frissebbek maradtak és ezentul eláraszthatják a francia piacot a gyakori, guernesey-i halászatok fölöslegével; hogy a nagyszerű guernesey-i tehenek vaja az Ördöghajóval gyorsabban teszi meg az utat, mint a vitorlás sloop-pal és semmit sem veszít abból a minőségből, melyet megkövetett Dinan, Saint-Brieuc és Rennes; és végül észrevették, hogy — hála annak, amit *Lethierry gályájá*-nak neveztek — az utazás biztonsága, a közlekedés szabályossága, a könnyű és gyors jövés-menés, a forgalom növekedése, az eladási módok megsokszorozódása, a kereskedelem terjeszkedése miatt hasznát kell venni ennek az Ördöghajónak, mely meggyalázta a bibliát és meggazdagította a szigetet. Az erőslelkűek közül néhányan megkockáztatták, hogy bizonyos mértékig helyeseljék. Landoys ur, a levéltáros, becsesnek találta a hajót. Elvégre ez pártatlanság volt részéről, mert Lethierryt nem szerette. Először, mert Lethierry „mess“ volt, Landoys pedig csak „sieur“. Azután, noha Saint-Pierre-Portban volt levéltáros, Landoys a saint-sampsoni hitközséghez tartozott, melyben csak két férfiú volt, Lethierry és ő, akiknek nem voltak előítéletei; ez volt bizony a legkevesebb, amit

egymásban utálhattak. Elválasztotta őket, hogy ugyanazon a parton álltak.

Sieur Landoys mindazonáltal udvarias volt és helyeselt a gőzhajóhoz. Mások csatlakoztak Landoys urhoz. Ez aztán észrevehetően terjedt; az ilyen események olyanok, mint a dagály és idővel, a folytonos és növekvő siker, a teljesített szolgálat nyilvánvalósága és az általános jóllét gyarapodása megállapítottán, eljött a nap, mikor néhány bölcs kivételével, mindenki csodálta a „Lethierry gályáját.“

Ma már nem csodálnák annyira. Mostani gépszerkesztőink mosolyognának ezen a negyven év előtti steameren. A tünemény alakatlan, a csoda tökéletlen volt.

A jelenlegi nagy tengerjáró hajók és a kerekés, tüzes hajó között, mellyel Denis Papin kísérletezett a Fuldán 1707-ben, nem kisebb a különbség, mint a háromfödélzetű *Montebello* között — mely kétszáz láb hosszú, ötven láb széles volt, a fővitorla rudja száztizenöt láb hosszú, elbirt háromezer tonna súlyt, ezerszáz embert, százhusz ágyut, tizezer golyót és százhatvan csomag kartácsot hordozott magával, háromezerháromszáz font vasat okádván minden oldalra, mikor csatázott és ötezerhatszáz négyszögméter vásznat tárt ki a szélnek, mikor haladt — és a második századbeli dán dromon között, melyet tele bárdokkal, ijakkal és buzogányokkal a wester-satrupi tengeri iszapban találtak és a flensburgi városházán helyeztek el.

Pontosan százesztendőskor időköz választja el Papin első hajóját és Fulton első hajóját. „Le-

thierry gályája“ bizonyára haladás volt ehhez a két vázlathoz képest, de még maga is vázlat volt. De ez nem akadályozta abban, hogy remekmű legyen. A tudomány minden embriója ilyen kettős látványt kínál: szörnyeteg, mint magzat, csoda, mint csira.

V.

Az Ördöghajó.

„Lethierry gályáján“ nem volt árboc a „vitorla-ponton“ és ez nem volt hiba, mert a hajó-szerkesztésnek ez egyik törvénye; különben a hajónak tűz lévén a hajtóereje, a vitorlázat mellékes volt. Hozzátehetjük, hogy a kerekeshajó csaknem érzéketlen a reá alkalmazott vitorlázat iránt. A gálya nagyon rövid volt, nagyon kerek, nagyon zömök; széles orra és széles fara volt; a vakmerőség nem ment annyira, hogy könnyüvé tegye; a gályában meg volt a Potroh némely jó tulajdonsága és némely kellemetlensége. Kevéssé ingott, de sokat forgott. Dobjai igen magasak voltak. Hosszához képest sok volt a keresztgerendája. A tömör gép egészen elborította és hogy nagy megterhelésre tegyék alkalmassá a hajót, mérték-telenül emelni kellett a korlátokat, ami a hetvennégybeli hajók hibáját ismételte a gályán, melyeket le kellett tarolni, hogy harcolni és hajózni lehessen velük. Rövid lévén, gyorsan lehetett megfordítani, minthogy a kanyarodáshoz szükséges idő arányos a hajó hosszúságával; de a sulya megfosztotta attól az előnytől, amit a rövidsége nyújtott. Az eleje nagyon széles volt, ami lassu járásává tette, minthogy a

viz ellenállása arányos a bemerülés legnagyobb szelvényével és a hajó sebességének négyzetével. Orra függőleges volt, ami ma nem lenne hiba, de abban az időben változhatatlan szokás volt, hogy negyvenöt foku hajlása legyen. A hajóteknő minden görbéje jóhajlásu volt, de nem elég hosszú a kiszorított vízhasáb ferdeségéhez és főleg párhuzamosságához, melynek mindig oldalaival kellene a helyére visszatérni. Viharban a víz erősen nyomta majd előlről, majd hátulról, ami arra mutatott, hogy hibás a sulypontja. A teher, a gép súlya miatt, nem ott lévén, ahol lennie kellett volna, a sulypont gyakran a nagyárboc mögé került; ilyenkor a gőzre kellett támaszkodni, a fővitorlánban nem lehetett bizni, mert a nagyvitorla ilyen esetekben támogatás helyett kiszolgáltatta a hajót a szélnek. A menekvés az volt, ha közeledett a szél, hogy megeresztették a nagy vitorlakötelet; ily módon a szelet elől fogták föl az alsóvitorla sarkával, a nagyvitorlának pedig nem volt több hatása, mint egy hátsó vitorlának. Ez a művelet nehéz volt. A kormány az antik lapát volt, nem keréssel, mint ma, hanem ruddal forgatták a hátsó tőkéhez erősített sarkain egy vízszintes rud segítségével, mely a hajó korlátja fölött mozgott. Két csónak függött horgokon. A hajónak négy horgonya volt, a nagyhorgony, a második — dolgozó — horgony, *working-anchor*, és két ülőhorgony. E négy horgonyt az alkalom szerint majd a hátsó nagyhengerről, majd az elülső kishengerről bocsátották le láncokon. Ebben a korban a gőzcsiga nem pótolta még az emelőrud erejét. Minthogy csak két ülőhorgonya

volt, egyik balról, másik jobbról, a hajó nem tudott szilárdan megülni, ami bizonyos szelek előtt védtelenné tette. De mégis segíthetett magán a második horgonnyal. A bóják oly módon készültek, hogy elbirták a horgonyláncokat, anélkül, hogy elmerültek volna. A naszádnak meg voltak a hasznos méretei. Elég erős volt, hogy a nagyhorgonyt fölemelni bírja.

Ujdonság volt a hajón, hogy részben láncokkal szerelték föl, ami különben semmit sem rontott a mozgékonyságán haladás közben és a szilárdságán megállás alatt. Árbocain, noha csak másodrendűek voltak, nem volt semmi tökéletlenség. Szilárdak voltak, de durvák, mert a gőz nem követel annyi érzékenységet a fától, mint a vászontól. A hajó óránként két mérföld gyorsasággal haladt. Szükségből többet is. Ugy ahogy volt „Lethierry gályája“ jól állta a tengert, de nem volt csucs a víz hasításához és nem lehetett mondani, hogy szép a formája. Érezhető volt, hogy veszélyben, szirt vagy vitztölcsér előtt, nehezen kezelhető. Receptgett az alaktalan dolgok módjára. A hullámokon járva csikorgott, mint az uj cipő.

A hajó mindenekfölött tartály volt és mint minden inkább kereskedelemre mint harcra berendezett hajó, kizárólag rakodásra volt alkalmas. Kevés utast fogadott be. Állatok szállítása nagyon nehezé és különössé tette a rakodást. Akkor a hajó belsejében helyezték el az ökröket, ami igen bonyodalmas volt. Ma az első födélzeten szállítják. A Lethierry Ördög-hajójának dobjait fehérre festették, teknőjét a víz színéig tűzszinüre, a többi részét a kor csuf szokása szerint feketére.

Üresen hét lábnyit merült, megterhelve tizennégyet.

Ami a gépet illeti, hatalmas volt. Három tonnánként egy lóereje volt, ami csaknem a vontatóhajók ereje. A kerekeket helyesen, kissé a súlypont előtt helyezték el. A gép legnagyobb nyomása két légköri nyomás volt. Sok szenet fogyasztott, noha süritésre és kiterjedésre rendezték be. A támpont ingadozása miatt nem volt lendítőkereke és ezt, mint még ma is tesszik, pótolták egy kettős készülékkel, a forgó tengely végéhez erősített két végtelen csavarral, melyeket úgy helyeztek el, hogy az egyik mindig erőponton legyen, mikor a másik holtponton van. Az egész gép egyetlen öntöttvaslemezen nyugodott oly módon, hogy komoly sérülés esetén sem foszthatla meg a hullámcsapás az egyensúlyától és hogy az elromlott hajóteknő nem ronthatta meg a gépet. Hogy még szilárdabbá tegyék a gépet, a vezérművet a henger közelébe tették és így a gép emelőkarjának lökéseit a középről a szélekre vitték át. Azóta föltatálták az ingó hengereket, melyek fölöslegessé teszik a vezérművet, de abban az időben a henger mellé szerelt vezérmű olyannak látszott, mint a gépszerkesztés utolsó szava. A kazánt rekeszre osztották és ellátták sósvíz szivattyúval. A kerekek igen nagyok voltak, ami csökkentette az erővesztéséget, a kémény pedig igen magas volt, ami növelte a tüzhely léghezámát; de a kerekek nagysága kapaszkodója volt a hullámoknak, a kémény magassága pedig a szélnek. Fából való lapátok, vasküllök, öntött kerékagy, ilyenek voltak a jól és — meglepő dolog — szétszed-

hetően szerkesztett kerekék. Mindig három lapát merült a vízbe. A lapátok középsebessége nem multa fölül a hajó sebességének egy hatodát, ez volt ezeknek a kerekéknek a hibája. Ezenkívül a fogantyuk karja igen hosszú volt és a szabályzó nagy surlódással osztotta szét a gőzt a hengerben. Abban az időben ez a gép csodálatosnak látszott és az is volt.

Ezt a gépet Franciaországban, a bercy-i vasgyárban kovácsolták. Mess Lethierry gondolta ki; a gépész, aki az ő vázlata alapján szerkesztette, meghalt, úgy hogy ez a gép egyetlen és pótolhatatlan volt. A rajzoló megmaradt, de a szerkesztő hiányzott.

A gép ára negyvenezer frank volt.

Lethierry maga építette a hajót a nagy, földött műhelyben Saint-Pierre-Port és Saint-Sampson között a part első kanyarulatánál. Brémában vette a fát. Minden hajóács-képességét kimerítette ebben a szerkesztésben és tehetségét fölismerték az oldalakon, melyeknek eresztékei egyenlők, szorosak voltak és bekenvék sarangustival, az indiai gyantával, ami jobb, mint a szurok. A lemezek gondosan fölszögelvék. A feneket Lethierry bekente gallegalleval. Hogy a teknő kerekességét kiigazítsa, az orrtökére toldást erősített, ami megengedte, hogy az orrárbocra toldóárbocot tegyen. A vízrebocsátás napján azt mondta: ime, vízre mehet! A gálya — mindenki látta — valóban sikerült.

Véletlenül-e vagy szándékosan, július 14-én*

* 1789 július 14. A Bastille bevételének napja.
Ford.

bocsátotta vizre. Ezen a napon Lethierry a két dob között állva a fődélzeten, mereven nézte a tengert és fölkiáltott: — Rajtad a sor! a párisiak bevették a Bastillet; mi most elfoglalunk téged!

Lethierry gályája hetenkint egyszer tette meg az utat Guernesey és Saint-Malo között. Kedden reggel indult és pénteken este tért vissza, a szombati vásár előestéjén. Erősebb mintájú volt, mint a szigetvilág legnagyobb partjáró sloopjai és teherbirása arányos volt a méreteivel, azért az egyetlen utjával hozott és elszállított teher fölért egy közönséges hajó négy utjával. Emiatt nagy jövedelmet hajtott. Egy hajó hirneve a rakományától függ és Lethierry nagyszerű rakodó volt. Mikor ő maga nem tudott a tengeren dolgozni, kioktatott egy matrózt, hogy őt helyettesitse, mint rakodó. Két év múlva a gőzhajó évenként tiszta nyereségül hétszázötven font sterlinget jövedelmezett, vagyis tizennyolcezer frankot. A guernesey-i font huszonnégy frankot ér, az angolországi huszonötöt, a jersey-i huszonhatot. Ezek a copfok nem olyan kinaiak, mint látszanak; a bankok megtalálják benne a számitásaikat.

VI.

Lethierry bevonul a dicsőségbe.

A „gálya“ virágzott. Mess Lethierry közeledni látta az időt, mikor „monsieur“ lesz belőle. Guerneseyben nem lesz az ember csak úgy egyenesen monsieur. Az embertől a monsieurig egész létrán kell fölmenni; az első

lépcsőfok egész szárazon a név, teszem: Pierre; második lépcsőfok: Pierre szomszéd; azután harmadik fok, Pierre atya; azután, negyedik fokul sieur Pierre; ötödik lépcsőfok: mess Pierre; és végül a tetőpont: monsieur Pierre.

Ez a létra, mely a földön áll, az égig ér. Angolország egész hierarchiája benne van és benne helyezkedik egymás fölé. Ime, a mindig fényesebb lépcsőfokok: a monsieur, az ur (*gentleman*) fölött van az esq. (*a nemes*), az esq. fölött a lovag (életfogytiglan *sir*), aztán, tovább emelkedve a baronet (örökös *sir*), azután a lord, Skótországbán *laird*, azután a báró, azután a vicomte, azután a gróf (*earl* Angliában, *jarl* Norvégiában), azután a marquis, azután a herceg, azután Angolország pairje, azután a királyi herceg, végül a király. Ez a lépcső a néptől a polgárságig, a polgárságtól a bárósáig, a báróságtól a pairségig és a pairségtől a királyságig vezet.

Hála sikerült ötletének, hála a gőznek, hála a gépnek, hála az Ördöghajónak, mess Lethierryből valaki lett. Hogy megépíthesse a „gályát“, kölcsönt kellett kérnie; adósságot csinált Brémában és Saint-Maloban; de minden évben törlesztette.

Sőt hitelbe vásárolt a saint-sampsoni kikötő bejáratánál egy csinos, egészen új kőházat, mely a tenger és a kert között állott és melynek a sarkán ez a név volt olvasható: *les Bravées*. A Bravées-ház, amelynek eleje a kikötő falához tartozott, két sor ablakáról volt nevezetes, melyek északon a virágokkal teli udvarra, a déli oldalon az oceánra néztek,

ugy hogy a háznak két homlokzata volt, egyik a viharok, másik a rózsák felé.

Mintha a két lakó számára készültek volna e homlokzatok, mess Lethierry és miss Déruchette számára.

A Bravées-ház népszerű lett Saint-Sampsonban. Mert mess Lethierry végezetül népszerű lett. Ez a népszerűség kissé a jóságából, önfömladozásából és a bátorságából, kissé a megmentett emberek számából, nagyobbrészt a sikeréből származott és abból, hogy Saint-Sampson kikötőjének adta a gőzhajó érkezésének és indulásának kiváltságát. Látván, hogy az Ördöghajó jó dolog, Saint-Pierre-Port, a főváros, saját kikötőjének követelte, de Lethierry kitartott Saint-Sampson mellett. Szülővárosa volt. — Ott bocsátottak vizre, mondta. — Ezért támadt a nagy helyi népszerűsége. Adófizető birtokos mivoltában az lett, amit Guerneseyben *lakos*-nak neveznek. Ez a szegény matróz öt vagy hat fokot lépett keresztül a guernesey-i társadalmi fokozatokban; „mess“ lett, már érintette a „monsieur“ és ki tudja, nem történik-e meg, hogy átlépi a monsieur is? Ki tudja, nem olvassák-e egy napon a guernesey-i almanachban a *Gentry and Nobility* fejezetben ezt a hallatlan és büszke föliratot: *Lethierry esq. (nemes)?*

De mess Lethierry megvetette vagy inkább nem ismerte a dolgokat hiúságos oldalukról. Hasznosnak érezte magát és ebben örömet lelte. Az, hogy népszerű volt, kevésbé érintette, minthogy szükség volt reá. Mint mondtuk, csak kettőt szeretett, következőleg csak két törekvése volt, Durande és Déruchette.

Akárhogyan volt, játszott a tenger sorsjátékán és megnyerte a főnyereményt.

A főnyeremény az uszó Durande volt.

VII.

Közös keresztapa, közös védszent.

Miután megteremtette ezt a gőzhajót, Lethierry megkeresztelte. *Durande*-nak nevezte el. Többé nem nevezzük másképen: a Durande. Meg fogják nekünk engedni, akármilyen is a nyomdai szokás, hogy ne huzzuk alá ezt a *Durande* nevet és így alkalmazkodjunk Lethierry szelleméhez, aki számára Durande majdnem személy volt.

Durande és Déruchette ugyanaz a név. Déruchette a becéző alakja. Nyugoti Franciaországban igen elterjedt ez a becéző név.

A szentek falun gyakran viselik a nevük mellett annak valamelyik kicsinyítését és kiegészítését. Több személyt hittek ott, ahol csak egy volt. Nem ritka, hogy különböző nevek alatt azonos védőszentek szerepelnek. Lise, Lisette, Lisa, Elisa, Isabelle, Lisbeth, Betsy, ez a sokaság mind Elisabeth. Valószínű, hogy Mahout, Maclou, Malo és Magloire ugyanazon szent. Különben, nem ragaszkodunk ehhez.

Sainte Durande Angoumois és Charente egyik szentje. Tökéletes-e? ez a bollandisták dolga. Akár tökéletes, akár nem, kápolnái vannak.

Lethierry fiatal matróz korában Rochefortban járván, megismerkedett ezzel a szenttel, valószínűen valamelyik csinos charente-i nő, talán a szépkörmű grisette személyében. Elég

emlék élt még benne erről, hogy ezt a nevet adja annak a kettőnek, amit szeretett: Durande-ot a gályának és Déruchette-et a leánynak.

Apja volt egyiknek, nagybátyja a másiknak.

Déruchette a fivére leánya volt. Nem volt sem apja, sem anyja. Örökbe fogadta. Pótolta az apát és az anyát.

Déruchette nemcsak unokahuga volt, hanem keresztleánya is. Ő tartotta keresztviz alá. Ő talált számára védszentet, szent Durande-ot és a keresztnevet, Déruchette-et.

Déruchette, mint említettük, Saint-Pierre-Portban született. Beirták a napját a paróchia anyakönyvébe.

Mig az unokahug gyermek volt és mig a nagybátyja szegény volt, senki sem ügyelt erre a *Déruchette* névre; de mikor a kis leány miss lett, a matróz pedig gentleman, megütköztek a *Déruchette*-en. Elbámultak. Megkérdezték mess Lethierryt: Miért Déruchette? Azt felelte: Ez éppen olyan név, mint a többi. Több izben megkisérelték átkeresztelni. Nem állt reá. Egy napon egy előkelő hölgy, a saint-sampsoni high life tagja, egyike a *sixty*-nek, mint Guerneseyben mondják, egy nyugalomba vonult kovács felesége azt mondta mess Lethierrynek: Ezentul *Nancy*-nak hívom a leányát. — Miért nem Lons-le-Saulnier-nek? felelte. Az előkelő hölgy nem hagyta annyiban és másnap így szólt: Határozottan nem akarjuk ezt a Déruchette-et. Találtam egy csinos nevet a leányának, *Marianne*. — Valóban szép név, felelte mess Lethierry, de két csuf állat-

ból van összetéve: férjből (mari) és számárból (âne). Megtartja a Déruchette-et.

Csalódnék, aki e fönti szóból arra következtetne, hogy nem akarta férjhez adni a hugát. Bizony meg akarta házasítani, de a maga módján. Ugy gondolta, hogy olyasféle férje legyen a leánynak, mint ő maga, aki sokat dolgozzék, de ne sokat dolgoztassa az asszonyt. Szerette a férfiak sötét öklét és a nők fehér kezét. Hogy Déruchette el ne rontsa a bájos kezeit, kisasszonnyá tette. Zongorát vett neki, zongoramestert, egy kis könyvtárt, meg egy kis fonalat és tüket egy kis munkakosárban. Inkább olvasott, mint varrt, inkább zenélt, mint olvasott. Mess Lethierry kivánta így. Bájoság, ez volt minden, amit kivánt tőle. Ugy nevelte, hogy inkább virág legyen, mint nő. Aki tanulmányozta a tengerészeket, megérti ezt. A durvaságuk szereti a finomságot. Hogy a huga megvalósítsa a nagybátya ideálját, gazdagnak kellett lennie. Ezt jól megértette Lethierry. Nagy, tengeri gépe ezért a célért dolgozott. Durande-nak föladatává tette, hogy hozományt szerezzen Déruchette-nek.

VIII.

A *Bonny Dundee* dal.

Déruchette a Bravées legszebb szobájában lakott, melynek csomós mahagoni butorzata volt és zöld-fehér kockás függönnyel körülvett ágy diszitette. Két ablakából kilátás nyílt a kertre és a magas dombra, melyen a Valle-kastély emelkedett. Ennek a dombnak a másik oldalán állt az Utcasarok.

Ebben a szobában szokott Déruchette énekelni és zongorázni. Zongorán kísértte magát, mikor kedvenc dalát, a mélabus, skót *Bonny dundee*-t énekelte; csupa este volt a dalban, csupa hajnal volt a hangjában; kellemesen meglepő ellentét; a járókelők néha megálltak a domb alján, a Bravées kertfalánál és hallgatták ezt a hangot, mely oly üde és ezt a dalt, mely oly szomorú volt.

Déruchette a jövő-menő vidámság volt a házban. Örökös tavaszt varázsolt oda. Szép volt, de bájosabb, mint szép, csinosabb, mint bájos. A jó öreg kormányosokat, mess Lethierry barátait, a katonák és matrózok egy dalának hercegnőjére emlékeztette, ki oly szép volt, hogy „ilyenek tartották az ezredben“. Mess Lethierry azt mondta: Olyan hajfonata volt, mint a hajókötel.

Gyermekkorától fogva bübajos volt. Soká féltették az orrát, de a kicsike — bizonyára arra rendelve, hogy bájos legyen — megmaradt olyannak: a növekedés nem tett benne kárt; orra nem lett se nagyon hosszú, se nagyon rövid és mire felnőtt, elbájoló maradt.

Nagybátyját sohasem nevezte másképp, mint „atyám“.

Az eltűrte némi hajlandóságát a háztartás és a kertészkedés iránt. Ő maga öntözte a ritkafajú rózsákat, hasznára fordítván Guernesey szigetének a virágok számára oly vendégszerető éghajlatát. Mint mindenki, szabadban természetelt elvét sőt — ami még nehezebb — sikerült nepauli potentillát tenyésztenie. Kis konyhakertjét okosan rendezte; egymást követték benne a paraj és a retek, a

borsó és a paraj; tudta, hogyan kell ültetni a hollandi kelvirágot és a bruxellesi káposztát juliusban, a kalarábét augusztusra, a petrezselyemgyökeret ősze és télire való salátát. Mess Lethierry hagyta dolgozni, föltéve, hogy nem forgatja sokat az ásót és a gereblyét és főleg, ha nem ő maga trágyázott. Két szolgálot adott neki, egyiket Grace-nak (kellem), másikat Douce-nak (szelid) nevezték. Grace és Douce gondozták a házat és a kertet és nekik joguk volt ahhoz, hogy vörösek legyenek a kezeik.

Ami mess Lethierryt illeti, az ő szobája, a kikötőre szolgáló kis fülke volt a földszinti nagy terem mellett, melyen a bejáró volt és ahol a ház különböző lépcsői végződtek. Szobáját a függőágyával, órájával és a pipájával butorozta be. Egy asztal és egy szék is volt benne. A mennyezetet, a gerendákat mésztejjel fehérítették, éppugy, mint a falakat; az ajtótól jobbra kiszögezte a La Manche-sziget-tenger szép tengerészeti térképét, melyen ez az aláírás állott: *W. Faden, 5, Charing Cross. Geographer to His Majesty*; balra pedig azokból a nagy gyapotzsebkendőkből feszített ki egyet, melyek színesen ábrázolják a föld minden lobogóját és minden tengerészeti jelzéseit, középen az angol lobogóval (Union-Jack), négy sarkán pedig Franciaország, Oroszország, Spanyolország és az amerikai Egyesült-Államok lobogóival.

Douce és Grace két közönséges teremtés volt a szó jobb értelmében. Douce nem volt gonosz és Grace nem volt rut. A veszedelmes nevek nem rossz helyre jutottak. A még ha-

jadon Doucenak „lovagja“ volt. A La Manche-szigeteken használatos ez a szó; és a hozzávaló fogalom is. E két leánynak az a tulajdonsága volt, amit kreol-szolgálatnak lehetne nevezni, bizonyos lassúság, mely a szigetvilág cseléd-ségének sajátja. A csinos és kacér Grace szüntelenül a láthatárt vizsgálta a macska nyugtalanságával. Ezt azért tette, mert — mint Doucenak — neki is volt lovagja, sőt, azt beszélték, férje is, aki matróz volt és akinek a visszatérésétől tartott. A Grace és Douce között való árnyalati különbség az volt, hogy egy kevésbé szigorú és kevésbé ártatlan házban Douce szolgáló marad, Grace pedig szobaleány lett volna. De Grace nyilvánvaló ügyesége kárba veszett olyan nyíltszívű leánynál, mint Déruchette. Különben Douce és Grace szerelmeskedései titokban maradtak. Semmi sem jutott el belőle messz Lethierryhez és semmi sem főcesent belőle Déruchettere.

A földszinti alacsony teremben, a csarnokban, amelynek kandallóját padokkal és asztalokkal vették körül, a múlt században menekült, francia protestánsok zugszűléseket tartottak. A csupasz kőfal egész díszje egy fekete fakereszt volt, beleragasztott pergamennel, amelyet Bénigne Bossuet* meauxi püspök hőstettei ékesítettek. Ennek a sasnak valamelyik szegény egyházmegyebelije — akit a nantési ediktum visszavonásakor elüldözött és aki Guerneseybe menekült — akasztotta a keretef erre a falra bizonyosságul. Akinek sikerült ki-

* Jacques Bénigne Bossuet, a híres hitszónok mellékneve a *meauxi sas* volt. Ford.

betüzni a nehézkes, megsárgult írományt, ezeket a kevésbé ismert eseményeket olvashatta: — „1885 október 29-én a meauxi Érsek Ur követelésére a Király leromboltatta a morcefi és a nanteuil-i templomot.“ — „1686 április 2-án, elfogják Cochard-t és fiát a vallás miatt, a meaux-i Érsek Ur kívánságára. Szabadon bocsátották, mert megtagadták hitüket.“ — „1699 október 28-án a meaux-i Érsek Ur emlékiratot küldött de Pontchartrain Urhoz, melyben kimutatta, hogy a chalandesi és neuvillei leányokat, akik reformált vallásuak, az Uj-Katolikusok házában kellene elhelyezni Párisban.“ — „1703 július 7-én a meaux-i Püspök Ur kívánságára a Király parancsot adott, hogy kórházba zárják a rossz katolikus Baudoin nevezetű fublaines-i lakost és a feleségét.“

A terem mélyén, mess Lethierry ajtajának közelében kis deszkafülke állott — a hugenoták szószéke volt —, melyből rostéllyal elzárt kis ablak segítségével a Durande „hivatala“ lett, mess Lethierry személyes vezetése alatt. Az öreg tölgyfaállványon a Tartozik—Követel számokkal teleirt lapjai helyettesítették a bibliát.

IX.

Aki megjósolta Rantaine gazságát.

Amig mess Lethierry hajózni tudott, ő vezette a Durande-ot és nem volt más kormányosa, sem kapitánya, mint ő maga; de eljött az óra, mint mondottuk, amikor helyettesről kellett gondoskodnia. Sieur Clubint, egy Tortevalból való hallgatag embert, választotta ki

erre a célra. Clubin ur az egész tengerparton a szigorú becsületesség hírében állott. Második éneke és helyettese volt mess Lethierrynek.

Clubin ur, noha inkább jegyzőnek nézték volna, mint matróznak, ügyes és kiváló tengerész volt. Meg voltak benne mindazon ügyességek, melyeket az örökösén változó kockázat megkövetel. Ügyes rakodó volt, aggódó kötélkezelő, gondos és szakértő horgonytiszt, hatalmas segédkormányos, bölcs kormányos és bátor kapitány. Okos volt, néha annyira vitte az okosságot, hogy merészelt is, ami nagy dolog a tengeren. A kétségstől való félelmét a lehetőség megérzése enyhítette. Azok közé a tengerészek közé tartozott, akik bizonyos általuk ismert mértékig szembeállnak a veszéllyel és akik minden kalandból sikert tudnak kicsikarni. Clubin ur ezenfölül hírneves uszó volt; a hullámokban való mozgáshoz szokott ember volt, aki addig maradt a vízben, ameddig akart és aki Jerseyben elindulván a des-Pas kikötőből, megkerülte uszva a Collette-et, körülusztta az Elisabeth-kastélyt és két óra múlva visszatért az indulás helyére. Tortevalból való volt és azt beszélték, hogy gyakran tette meg uszva Hanois és a Plainmont csuca között a félelmes utat.

Azok között a dolgok között, amelyek leginkább ajánlották Clubin urat mess Lethierry előtt, az volt az egyik, hogy megismervén vagy a lelkébe látván Rantaine-nak, figyelmeztette mess Lethierryt ennek az embernek a becsületenségére, mondván: — *Rantaine meglopja őnt.* Ami be is teljesült. Nem egyszer, igaz, hogy csak kevésbé fontos dolgokban, mess

Lethierry igen lelkiismeretes próbára tette Clubin ur becsületességét és ezekben megnyugvást talált. Mess Lethierry azt mondta: Minden lelkiismeretesség minden bizalmat követel.

X.

Elbeszélések hosszú utazásokról.

Mess Lethierry mindig hajósruhát viselt, másképp nem jól érezte magát és inkább a matrózok zubbonyát viselte, mint a kormányosokét. Déruchette ezért fölhozta a kis orrát. Semmi sem bájosabb, mint amikor a kecsesség haragjában torzképet vág. — *Jó atyám, kiáltotta, pihá! de kátrányszagu.* És meglegyintette a széles vállát.

A tengernek ez a jó, öreg hőse meglepő dolgokat beszélt el utazásairól. Olyan madártollakat látott Madagaszkár szigetén, melyekből három elég lett volna egy házat befödni. Az Indiákon kilenc láb magas sóskát látott. Új-Hollandban pulyka és ludnyájakat látott, melyeknél a pásztorkutya egy agami nevű madár volt. Látott elefánt temetőket. Afrikában ember-tigrisfajta gorillákat látott, melyek hét láb magasak voltak. Ismerte valamennyi majom szokását a vad makitól, melyet *macaco bravo*-nak nevezett, a bögő majomig, melyet ő *macaco barbado*-nak mondott. Chiliben egy cerkóf-nőstényt látott, mely meghatotta a vadászt, mert a kicsinyét mutatta neki. Kaliforniában egy ledölt, odvas fatörzset látott, melynek belsejében egy lovas ember százötven lépést tehetett. Marokkóban látta a mozabitákat

és a biskriket, amint fütykösökkel és vasrudakkal verekedtek, a biskrik azért, mert *kelb*-nek nevezték őket, ami azt jelenti: kutya, a moza-biták azért, mert *khamsi*-nak gyalázták őket, ami annyit tesz, mint ötödik szekta. Láttá Kinában apró darabokra vágni a kalóz Kanhtong-kuan-larh-Koit, mert meggyilkolta egy falu kigyóját. Thun-dau-Môtban tanuja volt, mikor egy oroszlán ia városi piac közepéről elragadott egy öreg asszonyt. Ott volt a nagy kigyó megérkezésénél, ki Kantonból jött Saigonba, hogy a Cholen pagodában imádkozzék a Kwannam, a hajósok istennője ünnepén. A Moioknál megnézte a nagy Kwan-Su-t. Rio-Janeiroban látta, hogy a braziliai hölgyek este kis fátyolgombolyagokat tesznek a hajukba, mindegyikben egy-egy fénylő bogárral, szép foszforos léggel, melyek úgy diszitik a hajéküket, mint a csillagok. Uruguayban hangyabojjal verekedett, Paraguayban pedig pók-madarakkal, melyek szőrösek, gyermekfej-nagyságuak és lábaikkal betakarnak egy harmad rőf átmérőjü tárgyat, megtámadják az embert is, szőrszálakat dobálván reá, melyek befuródnak a husába, mint a nyilak és keléseket okoznak. A Tocantinbe ömlő Arinos-folyam fölött, Diamantina szüz, északi erdőiben a murcilagos-k rettentő denevér népével találkozott, emberekkel, akik fehér hajjal és vörös szemekkel születnek, az erdő homályában laknak, nappal alusznak, éjjel ébren vannak és halásznak, vadásznak a sötétségben; jobban látnak, ha nincs holdvilág. Beyrut közelében, egy expedíció táborozása alkalmával egyik sátorból elloptak egy csapadékmérőt; egy boszor-

kány, két-három bőrszalagba öltözve, hasonlított egy férfihez, aki a nadrágtartójába öltözködik, oly őrjöngve rázott egy szarv végére erősített csengetyüt, hogy egy hiéna jött oda, visszahozván a csapadékmérőt. Ez a hiéna volt a tolvaj. Ezek az igaz történetek annyira hasonlítottak a mesékhez, hogy mulattatták Déruchette-et.

A Durande bábja volt a kötelék a leány és a hajó között. Bábnak (*poupée*) nevezik a normand szigeteken az orrtökére faragott alakot, nagyjában kivésott faszobrot. Innen származik a *hajózni* szó értelmében ez a tájszólás: *a tat és a báb között lenni (être entre poupe et poupée)*.

A Durande bábja különösen kedves volt Lethierrynek. Ugy rendelte meg az ácsnál, hogy Déruchettere hasonlítson. Fejszecsapásnyira hasonlított. Egy hasáb fa volt, mely azon erőlködött, hogy bájos leány legyen.

Ez a könnyedén alaktalan tömb illuziót keltett mess Lethierryben. A hívő szemével nézte. Jóhiszemű volt a báb előtt. Tökéletesen fölismerte benne Déruchette-et. Olyan ez kissé, mintha a dogma hasonlítana az igazsághoz és a bálvány Istenhez.

Mess Lethierryt két nagy öröm érte hetenkint; egyik kedden, a másik pénteken. Első öröme az volt, hogy elindulni látta a Durande-ot; második, hogy visszatérni látta. Kikönyökölt az ablakon, nézte a művét és boldog volt. Volt ebben valami a Teremtésből. *Et vidit quod esset bonum.*

Pénteken, ha mess Lethierry kinézett az ablakán, fölért egy jelzéssel. Ha látták a Bravées

ablakában pipára gyujtani, azt mondták: Ah! a gőzhajó megjelent a láthatáron. Az egyik füst jelezte a másikat.

A Durande mess Lethierry ablaka alatt, a Bravées alapfalába erősített, nagy vasgyűrűhöz kötözte a kötelét. Ezeken az éjszakákon Lethierrynek nagyszerű álma volt függőágyában, mert egyik oldalán az alvó Déruchette-et, másikon a kikötött Durande-ot érezte.

A Durande kikötőhelye a kikötő tornyának szomszédságában volt. Egy kis benyuló kőpartja volt a Bravées kapuja előtt.

Ez a kőpart, a ház, a kert, a sövénnyel szegélyezett kis sikátorok, sőt a környező házak legnagyobb része ma már nem léteznek. A guernesey-i gránit kiaknázása vásárra vitte ezeket a területeket. Ezeket a telkeket ebben az órában már elfoglalták a kötőrők csákányai.

XI.

Pillantás a lehető férjekre.

Déruchette nőtt, de nem ment férjhez.

Ezt megnehezítette mess Lethierry, mikor fehérkezű leánnyá tette. Az ilyen nevelés később megbosszulja magát.

Különben ami őt illette, még külön is nehezé tette azzal, hogy a férjnek, akit Déruchette számára elképzelt, kissé a Durande férjének is kellett lennie. Egy csapással két leányról akart gondoskodni. Azt akarta, hogy egyiknek vezetője a másiknak is kormányosa legyen. Mi a férj? Egy áthajózás paranesnoka.

Miért ne legyen egy parancsolója a leánynak és a hajónak? A háztartás enged az árnak, apálynak. Aki hajót tud vezetni, tud vezetni asszonyt is. Mindkettő alá van vetve a holdnak és a szélnek. Clubin ur, alig tizenöt évvel fiatalabb, mint Lethierry, csak ideiglenes vezetője lehetett a Durandenak; fiatal kormányos kellett, végleges gazda, igazi követője az alapítónak, a fölthalálónak, az alkotónak. A Durande végleges kormányosa kissé a veje lesz Lethierrynek. Miért ne olvadjon egybe a két vő? Dédelgette ezt a gondolatot. Álmodozásában ő is vőlegényt látott. Hatalmas, rőt, napégette tengerész, a tenger bajnoka, ez volt az ő eszményképe. Déruchette-é nem egészen ilyen volt. Ő rözsásabb álmokat szőtt.

Bármiként volt is, a bátya és az unokahug egyetértettek abban, hogy nem sietnek. Mint-hogy Déruchette valószínű örökös nő lett, tömegesen kapott házassági ajánlatokat. Az ily tolakodások nem mindig jófajták. Mess Lethierry érezte. Azt dörmögte: arany leány, réz kérő. És elhárította a kérőket. Várt. A leány is.

Különös, hogy az arisztokráciáról keveset tartott. Erről az oldaláról mess Lethierry valószínűtlen angol volt. Nehezen hitték el az emberek, hogy visszautasított egy Ganduelt Jerseyből és egy Bugnet-Nicolint Serkről. Nem riadtak vissza azt is erősítgetni — mi nem hisszük, hogy ez lehetséges lett volna —, hogy nem fogadott el egy ajánlatot, mely az auringny-i arisztokráciából jött és hogy kitért az Édou-család egyik tagjának ajánlatai elől, aki pedig köztudomásu leszármazottja volt Édouard, a Hitvallónak.

XII.

Kivételek Lethierry jellemében.

Mess Lethierrynek volt egy hibája; nagy hibája. Gyülölt, nem valakit, hanem valamit: a papokat. Egy napon, éppen e szavakat olvasta — mert ő olvasott — Voltaireben — mert ő olvasta Voltairt —: „a papok macskák“, letette a könyvet és hallható volt, amint dörmögte: én azt hiszem, kutyák.

Vissza kell emlékeznünk arra, hogy a papok, a lutheránusok, a kálvinisták éppugy, mint a katolikusok, az Ördöghajó megalkotásában élénken harcoltak ellene és csöndesen üldözték. Forradalmat csinálni a hajózásban, megkísérelni, hogy haladást vigyen a Normand-szigetekre, megtermékenyíteni szegény, kis Guernesey-szigetet egy új találmánnyal, ez bizony, nem tagadjuk, kárhozatos vakmerőség volt. Kárhoztatták is egy kissé. Itt, hogy el ne felejtjük, a régi papi rendről beszélünk, mely erősen különbözött a maitól; ez csaknem valamennyi helyi egyházban liberális hajlandóságot tanusít a haladás iránt. Százféle módon gátolták Lethierryt; minden akadályt, amit a szónoklatokban és szentbeszédekben lehetett, szembeállítottak vele. Megutáltatván az egyházi emberektől, ő is megutálta őket. Az ő gyűlöletük enyhítő körülménye volt az övének.

De mondjuk ki, a papoktól való ellenszenve idiosyncrasia volt. Ahhoz, hogy gyűlölje őket, nem volt szükség arra, hogy őt gyűlöljék. Mint mondta, kutya volt ezekhez a macskákhoz. Ellenük volt eszméi miatt és ami a legkevésbé mérsékelhető, ösztönből. Érezte rejtett karmai-

kat és ő a fogait mutatta. Kissé megfontolatlanul és — ismerjük be — nem mindig a maga helyén. Soha különbséget nem tenni, igaztalan-ság. Nem jó a gyűlölet, ha tömeget illet. A savoyai vikárius sem talált volna nála kegye-lemre. Nem bizonyos, hogy jó pap lett volna mess Lethierry számára. Minthogy filozófus volt, kissé elvesztette a bölcsességét. A türel-mesek türelmetlensége éppugy megvan, mint a mérsékeltek dühe. De Lethierry oly elnéző volt, hogy nem lehetett igazán gyűlölködő. In-kább védekezett, mint támadott. Távol tar-totta magától az egyházi embereket. Azok ros-zszat tettek, ő arra szoritkozott, hogy ne akarja javukat. A különbség az ő gyűlöletük és az övé között az volt, hogy az övék harag volt, az övé pedig ellenszenv.

Guerneseyben, bármily kicsi sziget is, hely jut minden vallás számára. Befogadta a pro-testáns vallást is, meg a katolikust is. És te-gyük hozzá, nem ugyanazon templomban he-lyezte el mindkettőt. Németországban, Heidel-bergben például, nem voltak ilyen körülmé-nyesek; kettészelték a templomot; egyik fele szent Péteré, másik fele Calviné; kettő között válaszfal az ökölcsepások megelőzésére; a két rész egyenlő; a katolikusoknak van három oltáruk, a hugenotáknak is van három ol-tára; minthogy az istentiszteletek ugyanazon időben vannak, egyetlen harang cseng mind-két imához egyszerre. Egyszerre szólít Isten elé és az ördög elé. Egyszerűsítés.

A német hidegvérűség megbékél ezzel a szomszédsággal. De Guerneseyben minden val-lás otthon van.

Van orthodox paróchia és van eretnek egyházközség. Lehet választani. Mess Lethierry sem egyiket, sem másikat nem választotta.

Ez a matróz, ez a munkás, ez a filozófus, a munkának ez a parvenüje, bármily egyszerűnek látszott is, alapjában éppen nem volt együgyü. Volt benne ellentmondás és makacsság. A papok dolgában rendithetetlen volt. Ebben előnyt adhatott volna Montlosiernek.

Nagyon helytelen gunyolódást engedett meg magának. Furcsa szavakat használt, de volt értelmük. A gyónást úgy nevezte: „megfésülni a lelkiismeretet“. Az a kevés olvasottság, melyet két vihar között bizonyos olvasmányokból böngészett ki, hibás helyesírással bonyolódott össze nála. A kiejtése is hibás volt, de nem mindig öntudatlanul. Mikor Waterloo után a békét megkötötték XVIII. Lajos Franciaországa és Wellington Angolországá közt, mess Lethierry azt mondta: *Bourmont lett az árulója a két tábor egyesülésének.** Egyszer azt írta papság helyett, *papzsák*. Nem hisszük, hogy szándékosan tette.

Az, hogy anti-pápista volt, nem tette iránta engedelmezzé az anglikánokat. A protestáns rektorok nem szerették jobban, mint a katolikus plébánosok. Vallástalansága a legkomolyabb dogmák előtt is visszafojthatatlanul kitört. A véletlen vezette Jaquemin Hérode tisztelendő urnak a pokolról szóló szentbeszédéhez,

* Bourmont a *été le traître d'union* entre les deux camps.

Traité d'union = kötőjel, *traître d'union* = az egyesülés árulója. Ford.

egy nagyszerű szónoklathoz, mely elejétől végig tele volt szent idézetekkel, amik bizonyították az örök kint, a bünhődést, a gyötrelmeket, a kárhozatot, az engesztelhetetlen büntetést, a végtelen égetést, a kiolthatatlan átkot, a Mindenható haragját, a mennyei dühöt, az isteni bosszút, kétségbevonhatatlan dolgokat; mikor a hívőkkel együtt távozott, hallották, amint halkán mondta: — Látjátok, milyen nevetséges eszméim vannak. Én azt képzeltem, hogy Isten jóságos.

Az istentagadás kovászát franciaországi tartózkodása alatt szerezte.

Noha guernesey-i volt, még pedig elég tiszta vérű, a szigeten „a franciának“ nevezték *alkalmatlan* szelleme miatt. Ő maga sem rejtegette, hogy fölforgató eszmék hatják át. Eléggé bizonyítja ezt az az elvetemültség, mellyel ezt a gőzhajót, ezt az Ördöghajót megteremtette. Azt szokta mondani: *Én 1789-et szoptam*. Az pedig nem valami jó tej.

Fonákságokat persze elkövetett. Nagyon nehéz egészben maradni kis országokban. Franciaországban *megőrizni a látszatot*, Angliában *tekintélyesnek lenni*, ez a nyugodt élet ára. Tekintélyesnek lenni, ez magában foglalja egy csomó dolognak a megtartását a jól megszentelt vasárnaptól a jól megkötött nyakendőig. „Ne hagyjunk magunkra ujjal mutogatni“, ime, ez is szörnyű törvény. Az ujjal való mutogatás kisebbfajta kiátkozás. A kisvárosok, televényföldje a nénémasszonyoknak, különösen kitűnnek ebben az elszigetelő gonoszkodásban, mely a szemüveg sarkából vett átok. A legbátrabbak is rettegnek ettől az

átoktól. Szembeszállnak a golyózáporral, szembeszállnak a viharral, de meghátrálnak Pimbêche asszonyság elöl. Mess Lethierryben több volt a szívósság, mint a logika. De ilyen nyomás alatt még a szívóssága is engedett. „Vizet öntött a borába“, ez is olyan szólásmód, mely tele van rejtett, sokszor bevallhatatlan engedelményekkel. Félrevonult a papi személyektől, de nem zárta be végképen előttük ajtaját. Hivatalos alkalommal és a köteles pásztori látogatások idején kielégítően fogadta őket, akár a lutheránus lelkész, akár a pápista káplán volt. Nagy időközökben megtörtént, hogy elkísérte Déruchette-et az anglikán templomba, ahova az maga is csak az év négy legnagyobb ünnepén ment.

Egészen ezek a megalkuvások, melyek nehezére estek, izgatták és növelték belső lejtőségét, mely távolról sem hajlott az egyház emberei elé. Még több gunnyal kárpótolta magát. Ebben a keserűség nélkül való teremtésben nem volt fanyarság, csak ebben az irányban. De nem volt mód ezt megjavítani.

Valójában a vérmérsékletéhez tartozott és ki kellett vennie belőle a részét.

Minden papi rend visszatetszett neki. Forradalmi tiszteletlenség volt benne. Nem igen tett különbséget a vallás egyik vagy másik alakja között. Még annak a nagy haladásnak sem szolgáltatott igazságot: nem hinni a valóságos jelenlétben. Rövidlátása ezekben a dolgokban annyira ment, hogy nem látott különbséget a lelkész és az abbé között. Összetévesztette a tisztelendő doktort a tisztelendő atyával. Azt mondta: *Wesley sem ér többet, mint Loyola.*

Ha elhaladni látott egy lekipásztort a feleségével, elfordult. *Nős pap!* mondta azzal a képtelen hangsúllyal, mellyel abban az időben ezt a két szót Franciaországban kiejtették. Elmesélte, hogy legutolsó angolországi útja alkalmával látta, „London püspöknéjét“. Lázongása az ilyen frigyek ellen a haragig fokozódtak. — Szoknya ne vegyen el szoknyát! — kiáltotta. A papi hivatás úgy hatott reá, mint egy nem. Szívesen mondta: „se férfi, se asszony: pap“. Izléstelenül alkalmazta ugyanazokat a megvető jelzőket az anglikán papokra és a pápista papokra; mindkét „papi köntöst“ ugyanazon szólásmódokba öltöztette; nem vett magának fáradságot, hogy akár katolikus, akár lutheránus papokról volt szó, változtatson az akkoriban használatos katonás metonymiákon. Azt mondta Déruchette-nek: *Menj férjhez, akihez akarsz, csak papsipkához ne.*

XIII.

A gondtalanság hozzátartozik a kecsességhez.

Ha kimondott valamit, mess Lethierry emlékezett reá; ha kimondott valamit, Déruchette elfelejtette. Ez az árnyalat megkülönböztette az unokahugot a nagybátyjától.

Déruchette, úgy neveltetvén, amint láttuk, kissé megszokta a felelőtlenséget. Ismételjük, nem egy lappangó veszély van a nevelésben, melyet nem elég komolyan végeznek. Talán oktalanság, ha tulságosan boldoggá akarjuk tenni gyermekünket.

Déruchette azt hitte, minden jól van, ha ő elégedett. Különben érezte, hogy a nagybátyja

örül, ha őt vidámnak látja. Majdnem ugyanazon eszméi voltak, mint mess Lethierrynek. Vallásosságát kielégítette, ha évenként négyszer templomba ment. Láthatták karácsonyi ruhájában. Az életről nem tudott semmit. Mindene megvolt ahhoz, hogy egy napon örülten szerelmes legyen. Mig erre várt, jókedvű volt.

Énekelt, amikor eszébe jutott, csacsogott, amikor eszébe jutott, találomra élt, odavetett egy szót és tovább ment, csinált valamit és elfutott, kedves volt. Tegyük hozzá az angol szabadságot. Angliában egyedül járnak a gyermekek, a leányok a maguk urai, az ifjuságnak nyakába vetik a gyeplőt. Ilyen a szokás. Később ezekből a szabad leányokból rabszolga-asszonyok lesznek. Helyenvalónak találjuk itt ezt a szólást: szabadok a növekedésben, rabok a kötelességben.

Déruchette minden reggel úgy ébredt föl, hogy semmit sem tudott arról, amit előző este tett. Nagy zavarba hozta volna, aki megkérdezi, hogy mit csinált a múlt héten. De ez nem akadályozta meg, hogy bizonyos zavaros órákban rejtélyes rossz érzés ne fogja el és hogy ne érezze az élet valamely komorságának átvonulását virágzása és öröme fölött. Az ő azurjának ilyen felhői voltak. De ezek a felhők hamar elmentek. Kitörő kacagással szabadult belőlük és nem tudta, miért volt bus, nem tudta, miért lett derüs. Mindennel játszott. Csintalanul csipkedte azokat, akikkel találkozott. Gonoszkodott a fiukkal. Ha az ördöggel találkozott volna, annak sem irgalmaz, azt is megtréfálta volna. Olyan bájos, egyben olyan ártatlan volt, hogy visszaélt vele. Épp-

ugy mosolygott valakire, mint ahogy a kis macska karmol. Annál rosszabb annak, akit megkarmolt. Nem is gondolt reá többet. A tegnap nem létezett számára; a ma teljességében élt. Ime, mily nagy szerencse. Déruchetteben az emlék elenyészett, mint ahogy elolvad a hó.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NEGYEDIK KÖNYV:

A DUDA.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

A hajnal vagy egy tüzvész első pirkadása.

Gilliatt sohasem beszélt Déruchette-tel. Csak úgy ismerte, hogy messziről látta; mint ahogy a hajnali csillagot ismerik.

Abban az időben, mikor a saint-pierre-porti uton Valle mellett találkozott Gilliattal és azal lepte meg, hogy leírta a nevét a hóba, Déruchette tizenhat éves volt. Éppen előző este mondta neki Lethierry: Hagyd abba a gyerekeségeket. Most már nagy leány vagy.

Ez a *Gilliatt* név, amit ez a gyerek leirt, ismeretlen mélységbe hullott.

Mik voltak a nők Gilliatt számára? maga sem tudta volna megmondani. Ha valamelyikkel találkozott, félelmet keltett benne és maga is félt tőle. Csak végső szükségben beszélt az asszonnyal. Sohasem kívánt egy falusi leány „lovagja“ lenni. Ha egyedül járt az uton és nőt látott maga felé közeledni, átlépett valami kert kerítésén vagy behuzódott a bozótba, aztán tovább ment. Még az öregeket is kerülte. Látott egyszer életében egy párisi nőt. Egy átutazó párisi nő különös esemény volt abban az időben Guernesey szemében. És Gilliatt hallotta, mikor ez a párisi nő ezekkel a szavakkal beszélte el balesetét: „Nagyon bosszankodtam,

esőcseppek hullottak a kalapomra, őszi barackszinü volt és ez olyan szín, mely meg nem bocsájt.“ Ennek a jelenségnek emlékére a falára ragasztott egy régi metszetet, melyet egy könyv lapjai között talált és amely „egy chaussée d'Antinbeli hölgyet“ ábrázolt nagy díszben. Nyári estéken elrejtőzött a Houmet-Paradis-szakadék sziklái között és nézte, amint a parasztasszonyok ingben fürödtek a tengerben. Egy napon a sövényen keresztül nézte, mikor a tortevali boszorkány fölhumta a harrisnyakötőjét. Gilliatt valószínűen [REDACTED] volt.

Azon a reggelen, mikor Déruchette-tel találkozott és az nevetve leírta a nevét, hazament anélkül, hogy tudta volna, miért ment el hazulról. Éjszaka pedig nem aludt. Ezerféle dolgra gondolt; — hogy jó lenne fekete retket természetni a kertjében; hogy a fekvése jó; — hogy nem látta elmenni a serki hajót; talán történt valami azzal a hajóval? — hogy aranyvirágot látott, ami ritkaság ebben az évszakban. Soha sem tudta biztosan, mi volt számára az öreg asszony, aki meghalt; azt gondolta, hogy határozottan az anyjának kellett lennie és kétszeres gyöngédséggel gondolt reá. Gondolt a női kelengyére, mely a börtáskában volt. Gondolt arra, hogy Jaquemin Hérode tisztelendőt egyik vagy másik napon valószínűen doyenná nevezik ki a saint-pierre-porti püspök helyettesül és akkor megüresedik a saint-sampsoni lelkipásztor állása. Eszébe jutott, hogy karácsony másodnapja a hold huszonhetedik napjára esik, tehát a dagály három óra huszonegy perckor áll be, félig leapad hét

óta tizenöt perckor és egészen visszahuzódik kilenc óra harmincháromkor. Legkisebb részletéig visszaemlékezett annak a highlandernek a viseletére, aki a dudáját eladta neki, a bógánccsal diszitett sapkájára, pallosára, rövid és szögletes szárnyu kabátjára, szoknyájára, a „kilt“-re vagy „philabeg“-re, melyet az erszény és a dohányszaru ékesített; skót kőfajtából készült melltűjére; két övére, a sashwise-re és a belt-re; kardjára, a sword-ra; nagy késére, a dirk-re; a feketenyelű zsebkésére, a skene a-ra; a katona meztelen térdére, harisnyáira, gomboló-lábszárvédőire és csattos cipőire. Ez a fölszerelés kisértette, üldözte, lázassá tette és lecsillapította. Reggel ébredt föl és első gondolata Déruchette volt.

Másnap aludt ugyan, de egész éjjel a skót katonát látta. Álmában azt mondta magában, hogy karácsony után a törvényszéki tárgyalások január 21-én kezdődnek. Jaquemin Hérodéről, az öreg rektorról is álmodott. Mikor fölébredt, Déruchettere gondolt és igen nagy haragot érzett iránta; sajnálta, hogy már nem kisgyerek többé, másképp köveket dobálna az ablakába.

Azután arra gondolt, hogy ha még kicsi lenne, megvolna az anyja és sirni kezdett.

Azt tervezte, hogy két-három hónapot Chouseyben vagy Minquiersben tölt. De mégsem ment sehova.

Nem tette többé a lábát a saint-pierre-porti utra Valle tájékán.

Ugy képzelte, hogy a neve, *Gilliatt*, ott maradt a földbe vésve és hogy valamennyi járókelőnek látnia kell.

II.

Haladás lépcsőről-lépésre az ismeretlenben.

Viszonzásul mindennap látta a Bravéest. Nem szándékosan tette, hanem csak úgy arra-vetődött. Ugy találta, hogy utja mindig arra az ösvényre vezet, amely a Déruchette kert-fala mellett vezetett el.

Egy reggel, mikor ezen az ösvényen járt, egy kofaasszony, aki a Bravées felől jött, azt mondta a másíknak: *Miss Lethierry szereti a seakal-t.*

Készített a kertjében egy árkot seakal szá-mára. A seakal káposztaféle, melynek spárga-ize van.

A Bravées kertjének a fala igen alacsony volt, át lehetett lépni. Neki megdöbentő volt az a gondolat, hogy át is lépje. De az neki sem volt tilos, hogy mint mindenki, aki arra el-haladt, hallja a szobákban vagy a kertben be-szélők hangját. Nem hallgatódzott, de hallotta. Egyszer hallotta, amint a két szolgáló, Douce és Grace, pörlekedett. Lárma volt a házban. Ez a veszekedés megmaradt a fülében, mint valami zene.

Más alkalommal olyan hangot különböz-te-tett meg, mely nem olyan volt mint a többi és mely szerinte Déruchette hangja lehetett. El-szaladt.

A szavak, melyeket ez a hang kiejtett, örökre bevésődtek emlékezetébe. Minden pillanatban ismételte magában. Ezek a szavak voltak: *Legyen szives ideadni a seprőt!*

Fokozatosan megbátorodott. Meg mert állni. Megesett egyszer, hogy Déruchette a zongorájánál ült és énekelt; noha nyitva volt az ablak, kívülről nem lehetett látni. A *Bonny Dundeet* énekelte. A legény elsápadt, de annyira megkeményítette magát, hogy hallgatta.

A tavasz eljött. Egy napon Gilliattnak látománya volt; az ég megnyílt. Gilliatt látta, amint Déruchette öntözi a salátát.

Csakhamar többet is tett, nemcsak megállt. Megfigyelte a szokásait, megjegyezte az órákat és megvárta.

De gondja volt arra, hogy ne mutakozzék.

Lassankint, miközben a sziklatömböket ellepték a pillangók és a rózsák, órákon keresztül némán és mozdulatlanul rejtőzködött a fal mögött. senkitől sem látva, lélekzetét visszafojtva megszokta, hogy lássa Déruchette-et jönni-menni a kertben. Az ember hozzászokik a méreghez.

A rejtekhelyéről gyakran hallotta Déruchette-et mess Lethierryvel beszélgetni a gyertyánlugasban, ahol egy pad állt. A szavak tisztán jutottak el hozzá.

Milyen utra tért! Most már a leselkedéshez és a hallgatózáshoz érkezett. Sajnos, az emberi sziv öreg kém.

Volt ott egy másik pad is, látható és egészen közel, egy fasor szélén. Néha oda ült Déruchette.

A virágokról, melyeket leszakított és szagolt, kitalálta Déruchette izlését illat dolgában. A harangvirág illatát kedvelte leginkább, azután

a szekfüt, aztán a bazsalikomot, továbbá a jázmin. A rózsza csak ötödik helyen következett. Mégnézte a liliomot, de nem szagolta meg.

Az illatok e kiválasztásából Gilliatt gondolatban összeállította Deruchettet. Minden illatnak valami tökéletességet tulajdonított.

A pusztá gondolattól, hogy Dreuchette-tel beszéljen, égne meredt a haja.

Egy jó, öreg himzönő, akit az ő házaló mestersége időről-időre abba az utcácskába vezetett, mely a Bravées kerítése mellett huzódott, homályosan észrevette Gilliatt buzgó látogatásait a falnál és ragaszkodását ehhez az elhagyott helyhez. Föltételezett-e ennek a férfinak a jelenlétéből a fal előtt egy nőt a fal mögött? Észrevette-e a láthatatlan és bizonytalan fonalat? Koldus-vénségében elég fiatal maradt-e ahhoz, hogy emlékezzék valamire a szép időkből, tudta-e még élete telén és éjszakájában, mi az a hajnal? Nem tudjuk, de egy alkalommal „hivatalát teljesítve“, elhaladván Gilliatt mellett, feléje fordította mind azt a mosolyt, melyre még képes volt, inye között dörmögte: *az hevit.*

Gilliatt meghallotta ezt a szót, meglepődött és belső kérdőjellel mormogta: — Az hevit? Mit akart mondani a vénasszony? — Gépiesen ismételtette egész nap, de nem értette.

Egy estén, mikor az ablak mellett állt, öt vagy hat fiatal ancessei leány fürdött nagy élvezettel a Houmet-szakadékban. Ártatlanul játszottak a vízben száz lépésnyire tőle. Hargosan becsapta az ablakot. Ugy látszott, borzad a meztelen nőtől.

III.

A *Bonny Dundee* dal visszhangra talál a dombon.

A Bravées kertjének kerítése mögött töltötte az egész nyarat a fal egy zugában, amelyet eltakart a borostyán, elborított a csalán, a fává növekedett vadmályva. Kimondhatatlanul elgondolkodva állt ott. A gyikok, amelyek már hozzászóltak, ugyanazon köveken sütkéreztek a napon. A nyár sugárzó és cirógató volt. Gilliatt feje fölött jöttek-mentek a felhők. Egy kövön ült a füben. Mindenütt madárhang halatszott. Két kezébe támasztotta a homlokát és önmagától kérdezte: De végre is, minek irta a nevémet a hóba? A tengeri szél nagyokat sóhajtott. Időközönként a Vaudue távoli kőbányáiból a bányászok kürtje hangzott durván, figyelmeztetvén a járókelőket, hogy álljanak félre, mert egy akna föl fog robbanni. A saint-sampsoni kikötőt nem lehetett látni, de az árbcok hegye látszott a fák fölött. Sirályok szálltak szerteszét. Gilliatt anyjától hallotta, hogy a nők szerelmesek lehetnek a férfiakba, hogy ez néha előfordul. Megfelelt magának: Ime, értem, Déruchette szerelmes belém. És mély szomorúságot érzett. Azt mondta magának: De ő is, ő is reám gondol; ez jól van. Arra gondolt, hogy Déruchette gazdag, ő pedig szegény. Azt gondolta, hogy a gőzhajó utálatos találmány. Sohasem emlékezett arra, hogy a hónap hányadik napja van. Bizonytalanul nézte a sárga potrohu, nagy, fekete dongókat, amelyek rövid szárnyaikkal zugva hatoltak be a falak réseibe.

Egy estén Déruchette lefeküdni készült. Az ablakhoz közeledett, hogy bezárja. Az éjszaka sötét volt. Déruchette hirtelen hallgatózni kezdett. A homály mélyében zene szólt. Valaki, aki nyilván a domb lejtőjén volt vagy a Vallekastély tornyai alatt, vagy talán még meszszebb, egy dalt szólaltatott meg valami hangszeren. Déruchette megismerte kedvenc dallamát, a *Bonny Dundee-t*, amit valaki dudán játszott. Nem értette meg.

Ettől kezdve ez a zene időnként ismétlődött ugyanabban az órában, különösen nagyon sötét éjszakákon.

Déruchette nem igen szerette a dolgot.

IV.

**A bácsinak, a gyámnak, a hallgatag
férfiaknak,
A szerenád csak éjszakai lárma.**
(Egy kiadatlan színjátékból.)

Négy év mult el.

Déruchette közeledett a huszonegyedik esztendejéhez és még mindig nem ment férjhez.

Valaki így ír valahol: — A rögeszme furó. Minden évben egy fordulattal beljebb hatol. Ha ki akarják irtani belőlünk az első évben, kihúzzák vele a hajunkat; a második évben letépi a bőrünket; a harmadik évben összetörök a csontunkat; a negyedik évben kitépi az agyvelőnket.

Gilliatt ebben a negyedik esztendőben volt.

Még egyetlen szót sem szólt Déruchettehez. Álmodozott a bájos leány felől. Ez volt minden.

Megtörtént, hogy egyszer véletlenül Saint-Sampsonban látta Déruchette-et mess Lethierryvel csevegni a Bravées kapuja előtt, amely a kikötő útjára nyílt. Gilliatt megkockáztatta, hogy igen közel menjen hozzájuk. Biztosnak hitte magát abban, hogy amikor elhaladt mellettük, a leány mosolygott. Nem volt benne semmi lehetetlen.

Déruchette időnként még mindig hallotta a dudát.

Ezt a dudaszót mess Lethierry is hallotta. Végül föltűnt neki ez az elkeseredett zene a Déruchette ablakai alatt. Érzékeny zene, az sulyosbító körülmény. Éjszakai lovag nem az ő izlése szerint való. Férjhez akarta adni Déruchette-et, ha eljön a napja, ha a leány akarja és ő is akarja, egyszerűen és tisztán, regény nélkül és zene nélkül. Türelmetlenségében megleszte és azt hitte, Gilliattot látta. Haragjában körmével vakarta a barkóját és azt dörmögte: *Mit sipol ott az az állat? Szereti Déruchette-et, ez világos. Elvesztegeted az idődet. Aki Déruchette-et akarja, hozzám kell fordulnia, még pedig nem fuvolát fujva.*

Egy régóta előrelátott, jelentékeny esemény következett be. Hirdették, hogy a tisztelendő Jaquemin Hérode-ot a winchesteri érsek helynökévé, a sziget doyenjévé és Saint-Pierre-Port lelkészévé nevezték ki és hogy azonnal el fog költözni Saint-Sampsonból Saint-Pierre-Portba, mihelyt beiktatta az utódját.

Az új rektor nem késhetett soká. Ez a pap normand eredetű gentleman volt, Joë Ebenezzer Caudray, angolosan Cawdry.

A leendő rektorról olyan részleteket tudtak, amiket a jóindulat vagy a rosszakarat ellenkező értelemben magyarázott. Fiatalnak mondták és szegénynek, de a fiatalságát mérsékelte a sok tudomány, szegénységét a sok reménység. Azon a különleges nyelven, amelyet az örökösödés és a gazdagság számára teremtettek, a halált reménynek nevezik. Unokaöccse és örököse volt az öreg és dús gazdag saint-asaphi doyennek. Ha ez meghal, ő gazdag lesz. Ebenezer Caudray urnak igen megkülönböztetett rokonsága volt; majdnem joga volt a tiszteltreméltó címre. Ami a tudományát illeti, különbözően ítélték meg. Anglikán volt, de, Tillotson püspök szavai szerint, nagyon „léha“, tehát nagyon szigorú. Visszautasította a fariziuskodást; inkább a presbiteriumhoz csatlakozott, mint az episcopatushoz. A primitív egyházzal álmódott, ahol Ádámnak joga volt Évát választani és ahol Frumentanus, Hierapolis püspöke elragadhatott egy leányt, hogy feleségül vegye, így szólván a szülőkhöz: *Ő akarja, én is akarom, nem vagytok többé apja, nem vagytok többé anyja, én Hierapolis angyala vagyok és ez itt a hitvesem. Az atyja Isten.* Ha hinni lehetett annak, amit beszéltek, Ebenezer Caudray ur a *Tiszteld atyádat és anyádat* textust alárendelte a szerinte felsőbbrendű szövegnek: *Az asszony a férfi husa. A nő elhagyja az ő atyját és anyját és követi férjét.* Különbözik a törekvés az atyai hatalom korlátozására és a házassági kötelék minden módon való megteremtésének vallásos elősegítése sajátja az egész protestantizmusnak, különösen Angliában és kiválóképpen Amerikában.

V.

A jogos sikert mindig gyűlölik.

Ime, mit mutatott e pillanatban mess Lethierry mérlege. A Durande megtartotta mindazt, amit ígért. Mess Lethierry megfizette az adósságait, helyrehozta a veszteséget, törlesztette a brémai hitelt, megfelelt a saint-malói lejáratú napoknak. Mentésítette házáat a kölcsonőktől, melyek terhelték; visszavásárolt valamennyi kis járadékot, melyet erre a házra jegyeztek. Tulajdonosa volt egy nagy termelő tőkének, a Durandenak. A hajó tiszta jövedelme most évi ezer font sterling volt és még növekedett. Tulajdonképen a Durande volt az ő egész vagyona. És szerencséje volt a vidéknek is. Minthogy az ökrök szállítása adta a hajó egyik legnagyobb jövedelmét, a rakodás megjavítása és az állatok ki- és bejárásának megkönnyítése céljából el kellett távolítani a darukat és a két csónakot. Ez talán oktalanság volt. A Durandenak így csak egy ladikja maradt. Igaz, hogy az kitűnő volt.

Tíz év telt el Rantaine lopása óta.

A Durande fölvirágzásának volt egy gyöngé oldala, hogy nem keltett bizalmat; véletlennek hitték. Mess Lethierry helyzetét csak kivételnek fogadták el. Azt tartották, hogy szerencsés örültséget követett el. Valaki utánozta Cowesban, Wight szigetén, de nem sikerült. A kísérlet tönkre tette a részvényeseket. Lethierry azt mondta: Ez azért van, mert rosszul szerkesztették meg a gépet. De csak a fejüket ingatták. Az újdonságoknak ellensége az, hogy mindenki kíván belőlük; a legkisebb hiba rossz

hirüket kelti. A normand szigetvilág egyik kereskedelmi orakuluma, Jauge bankár, akivel Párisban egy gőzhajó-spekulációról tanácskoztak, állítólag hátat fordítva azt felelte: *Konverzáció az, amit ön ajánl nekem. A pénz átalakítása füstté.* Ellenben a vitorlás hajók annyi üzlettársat találtak, amennyit akartak. A tőke állást foglalt a vászon mellett a kazán ellen. A guernesey-i Durande tény volt, de a gőz nem volt elv. Ilyen elkeseredett a tagadás a haladással szemben. Azt beszélték Lethierry felől: *Ez jó, de nem kezdené újra.* A példája távolról sem bátorított, sőt félelmet keltett. Senki sem mert volna megkockáztatni egy második Durande-ot.

VI.

A hajótöröttek szerencséje, akik találtak a slooppal.

A napéjegyenlőség korán jelentkezik a La Manche tengeren. Szűk tenger ez, mely feszélyezi és ingerli a szelet. Február havában kezdődnek a nyugati szelek és mindenképen cibálják a hullámokat. A hajózás nyugtalan lesz; a parti nép a jelző árbocot figyeli; a hajók során töprengenek, melyek bajba juthatnak. A tenger csapdának látszik; láthatatlan kürt harsog, ki tudja, milyen csatában, őrjöngő szélrohamok dülnek a láthatáron; a szél rettentő. A homály fütyül és liheg. A felhők mélyében a vihar fekete arca duzzadó pofákkal.

A szél az egyik veszedelem, a köd a másik.

A ködtől minden időkben félték a hajósok. Bizonyos ködökben parányi jégprizmák függe-

nek és Mariotte ezeknek tulajdonította a nap és a hold udvarát, a parheliumot és a parase-
leniumot. A viharos ködök összetettek; egyen-
lőtlen fajsúlyu különböző gőzök összekevered-
nek benne a vizgőzzel és olyan rendben helyez-
kednek egymás fölé, hogy zónákra osztják a
ködöt és valóságos alakot adnak neki; a jód
van alul, a kén a jód fölött, a foszfor a bróm
fölött. Minthogy részese az elektromos és mág-
neses feszültségnek, ez megmagyaráz több tü-
neményt, Columbus és Magellan szent Elme-
tüzét; a hajókra eső hulló-csillagokat, melyek-
ről Seneca beszél; a két lángot, Castor és Pol-
luxot, amit Plutarchos ír le; a római légiót,
melyről Cézár azt hitte, hogy tüzet fogott a
dárdájuk; a duinoi kastély csucsát Friaulban,
melyből az őrtálló katona szikrákat csalt ki,
ha megérintette a lándzsájával és talán a föl-
villanásokat is, melyeket a régiek „Saturnus
földi villámainak“ neveztek. Az egyenlítő föl-
lött, mintha a földgömb körül kötözték volna,
roppant, állandó köd lebeg, a Cloud-ring,
a felhőgyűrű. A Cloud-ring föladata le-
hüteni a trópust, éppen úgy, mint a Golf-
áramnak az a föladata, hogy fölmelegítse
a sarkvidéket. A Cloud-ring alatt végzetes
a köd. A lovak szélességi foka ez, a *horse
latitude*; a mult század hajósai ott lovakat
dobtak a tengerbe; viharos időben azért, hogy
megkönnyebbüljenek, szélesöndes időben pedig
azért, hogy takarékoskodjanak az ivóvízkész-
lettel. Columbus mondta: *Nube abaxo es mu-
erte*. „Az alacsony felhő a halál.“ Az etrusz-
koknak, akik a meteorológiában ugyanazok
voltak, mint a kaldeusok a csillagászatban, két

főpapi méltóságuk volt, a mennydörgés főpapja és a felhők főpapja; az első a villámlásra figyelt, a második a ködre. A tarquiniai auguroktól tanácsot kértek a tyrusiak, a föníciaiak, a pelasgok és valamennyi kezdetleges hajósa az antik Belső-tengernek. A viharok keletkezésének módja ennél fogva sejthető: belsőleg összekötött a köd származásával és világosan szólva, ugyanazon tünemény. Az oceán fölött három köre van a páráknak, egy egyenlitői és két sarkköri; a tengerészek közös nevet adtak nekik: *A kulimászos fazék*.

A napéjgyenlőség idején minden tengervidéken veszedelmes a köd, de főleg a La Manche-on. Hirtelen éjszakát teremt a tengeren. A köd egyik veszélye — még akkor is, ha nem nagyon sűrű — abban áll, hogy megakadályozza a fenék változásainak fölismerését a víz színéről; félelmesen rejtegeti a szirtek és a fenék közelségét. Az ember szikla közelében van anélkül, hogy valami figyelmeztetné. A köd gyakran nem enged a futó hajónak más menekvést, mint a vitorláira bizza magát vagy horgonyt vet. A köd több hajótörést okoz, mint a szél.

Mégis, ezekben a napokban egy igen erősza-
kos vihar után, mely a ködöt követte, a *Cashmere* postahajó épen ért Angliába. Betért Saint-Pierre-Portba, mikor az első sugarak emelkedtek ki a tengerből, éppen abban a pillanatban, mikor a Cornet-kastélyból a hajnali ágyulövés hallatszott. A *Cashmere sloopot* várták, mert magával kellett hoznia a saint-sampsoni uj lelkészt. Kevéssel a hajó megérkezése

után elterjedt a hír a városban, hogy éjszaka a tengeren találkozott egy naszáddal, mely tele volt hajótörött matrózokkal.

VII.

A kóborló szerencséje, akit észrevett a halász.

Ezen az éjszakán, mikor elcsöndesült a szél, Gilliatt halászni ment, de nem ment messzire a potrohhál a parttól.

Mikor a dagály kezdetén visszatért, éjfél után két óra körül, nagyon szép napkelte mellett elhaladva a Szarv előtt, visszatérőben az Utcsarok öblöcskéje felé, úgy tűnt föl előtte, hogy a Gild-Holm'Ur szikla körvonalában árnyéket lát, mely nem a szikláé. Arra fordította a bárkát és észrevette, hogy egy ember ül a Gild-Holm'Ur székben. A tenger már igen magas volt, a sziklát körülvette a víz, a visszatérés már lehetetlen volt. Gilliatt nagy mozdulatokkal integetett az embernek. Az ember nem mozdult. Gilliatt közeledett. Az ember aludt.

Fekete ruhája volt. Olyan, mint egy pap, gondolta Gilliatt. Még közelebb ment és egy fiatal arcot látott.

Az arc ismeretlen volt előtte. A szikla szerencsére meredek volt, még eléggé kiállt és Gilliatt elérvén, hozzásimult a fal hosszában. A dagály eléggé fölemelte a bárkát, hogy a szélén nyújtózkodó Gilliatt elérhesse az ember lábát. Főlegyen esedett a párkányon és kinyújtotta a kezét. Ha e pillanatban lebukott volna, kétséges, hogy a víz fölé kerülhetett volna-e. A hullám csapkodott. Kikerülhetetlen lett volna az összezuzatás a hajó és a szikla között.

Meghuzta az alvó ember lábát:

— Hej, mit csinál ott?

A férfi fölébredt.

— Szemlélődöm, felelte.

Teljesen fölébredvén, újra megszólalt:

— Most érkeztem a vidékre, séta közben erre jöttem, a tengeren töltöttem az éjszakát, a kilátást szépnek találtam, fáradt voltam, elaludtam.

— Tíz perc múlva megfulladt volna — mondta Gilliatt.

— Bah!

— Ugorjon a bárkámba.

Gilliatt lábával tartotta a bárkát, egyik kezével megkapaszkodott a sziklába, a másikat pedig a feketeruhás embernek nyújtotta, aki könnyedén beugrott a bárkába. Nagyon szép fiatalember volt.

Gilliatt megragadta az evezőt és a potroh két perc múlva az Útcasarkon a hasadéokban volt.

A fiatalember kerek kalapot és fehér nyakkendőt viselt. Hosszu, fekete redingotját a nyakkendőig begombolta. Kerekre nyirt szőke haja volt, nőies arca, tiszta szeme és komoly arckifejezése.

• Azonban a potroh földet ért. Gilliatt átfüzte a kötelet a kikötőkarikán, aztán megfordult és a fiatalember nagyon fehér kezét látta, amely egy aranyat nyújtott feléje.

Gilliatt szeliden félretolta ezt a kezét.

Csönd lett. A fiatalember szakította meg.

— Ön megmentette az életemet.

— Talán — felelte Gilliatt.

A kikötés megtörtént. Kiléptek a bárkából.

A fiatalember újra kezdte:

— Az életemmel tartozom önnek, uram.

— Nem tesz semmit.

Gilliattnak ezt a feleletét ismét csönd követte.

— Ebből az egyházközségből való? — kérdezte a fiatalember.

— Nem — felelte Gilliatt.

— Hát melyik paróchiából való ön?

Gilliatt fölemelte a jobb kezét és az égre mutatva, így felelt:

— Abból ott.

A fiatalember köszöntötte és elvált tőle.

Néhány lépés után a fiatalember megállt, zsebében kutatott, kihuzott egy könyvet és visszatért Gilliathoz, feléje nyujtva a könyvet.

— Engedje meg, hogy fölajánljam ezt.

Gilliatt átvette a könyvet.

A biblia volt.

Egy pillanattal később Gilliatt, a párkányra könyökölve, nézte, amint a fiatalember befordul a Saint-Sampson felé vezető ösvényre.

Lassan lehajtotta a fejét, elfelejtette az ujonnan érkezettet, nem tudta többé, hogy a Gild-Holm'Ur kilátó létezik, minden eltűnt számára az álmodozás feneketlen mélységében. Gilliattnak volt egy örvénye, Déruchette.

Egy hang, amely őt szólította, visszahozta őt a homályból.

— Hej, Gilliatt!

Megismerte a hangot és fölemelte a tekintetét.

— Mi tetszik, Landoys ur?

Valóban Landoys ur volt, aki száz lépésre az Utcasaroktól, az uton ment kocsijába fogott kis

lovával. Megállt, hogy megszólítsa Gilliattot,
de elfoglaltnak és sietőnek látszott.

— Ujság van, Gilliatt.

— Hol?

— A Bravéesben.

— Ugyan mi?

— Ilyen messziről nem beszélhetem el.
Gilliatt megborzongott.

— Talán miss Déruchette férjhez megy?

— Nem.

— Mit akar mondani?

— Menjen a Bravéesbe. Megtudja.

És Landoys ur ráütött a lovára.

OSZK

Országos Szabvány-Könyvtár

ÖTÖDIK KÖNYV:
A FORGÓPISZTOLY.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Beszélgetés a Jean vendégfogadóban.

Clubin ur olyan ember volt, aki alkalomra várt.

Kicsi és sárga volt, olyan erővel, mint egy bikáé. A tengernek nem sikerült ezt elszáritani. Husa olyan volt, mint a viasz. Viaszgyertya színe mellett megvolt annak szerény fénye is a szemeiben. Emlékezete rendíthetetlen és különös volt. Ha egyszer látott egy embert, annyi volt, mintha az övé lett volna; mint egy bejegyzés a naplójában. Ez a rövid tekintet markolt. A szeme levonatot vett egy arcról és megőrizte; ha az arc megöregedett is, Clubin ur reátalált. Lehetetlen kikutatni ezt a szívszó emlékezetet. Clubin ur kevés beszédű, józan és hideg volt; soha egy kézmozdulatot sem tett. Őszinte arca mindenkit előre megnyert. Sokan naivnak tartották, a szeme sarkában egy redő meglepő ostobaságot árult el. Soha jobb tengerészt nála, mint mondtuk; senki sem volt alkalmasabb egy vitorla kifeszítésére, a szél nyomásának csökkentésére és szélirányba állított vitorla föntartására az alsó kötélzet segítségével. Semmiféle vallásosság vagy becsületesség hirneve fölül nem multa az övét. Gyanus lett volna, aki őt gyanusítja. Barátság füzte Rebuchet urhoz, aki pénzváltó

volt Saint-Maloban, a Saint-Vincent-utcában, a fegyverkovács mellett és Rebuchet ur mondogatta: *A boltomat is reábiznám Clubinre.* Clubin ur özvegy volt. A felesége tisztességes asszony volt, mint ahogy ő tisztességes férfi. Meghalt a mindenen keresztültörő erény hirtelével. Ha a helytartó szépeket mondott volna neki, elmondta volna a királynak; ha a jó Isten szerelmes lett volna belé, elmondta volna a plébánosnak. E házaspár, Clubin ur és urnő, Tortevalban valóra váltotta a *tiszteletreméltó* angol jelző eszményképét. Clubin urnő volt a hattyu; Clubin ur a hermelin. Egy folt megölte volna. Nem találhatott egy gombostüt, hogy meg ne keresse a gazdáját. Egy csomag gyufát kidoboltatott volna. Egy napon belépett egy saint-servani korcsmába és így szólt a korcsmároshoz: Itt reggeliztem három évvel ezelőtt, ön tévedett az összeadásban; és megterített a korcsmárosnak hatvanöt centimes-et.

Minden kedden Guerneseyből Saint-Maloba vezette a Durande-t. Kedden este érkezett Saint-Maloba, két napig ott tartózkodott rakodás céljából és pénteken reggel visszaindult Guerneseybe.

Volt akkoriban Saint-Maloban a kikötő mellett egy kis vendégfogadó, melyet Jean-fogadónak neveztek.

A mostani köpart kiépítésénél lerombolták ezt a fogadót. Abban az időben a tenger mosta a Saint-Vincent-kaput és a Dinan-kaput; Saint-Malo és Saint-Servan apály idején szekerekkel és taligákkal közlekedtek egymással, melyek a szárazon maradt hajók között forogtak, kanyarogtak, kikerülvén a tócsákat, horgonyo-

kat, köteleket és kockáztatván, hogy behasítják a bőrsapkáikat valamelyik alacsony orr-árbocon. Két dagály között kocsisok biztatgatták a lovaikat ott, ahol hat órával később a szél korbácsolta a habot. Ugyanezen a homokparton kóborolt egykor Saint-Malo huszonnégy kapuőrző vérebe, melyek 1770-ben megettek egy tengerésztszítet. E tulságos buzgóság miatt megszüntették őket. Ma már nem hallani éjszakai ugatást a kis Talard és a nagy Talard között.

Clubin ur a Jean-fogadónál szállt meg. Ott volt a Durande francia irodája.

A vámhivatalnokok és a parti őrök a Jean-fogadóba jártak étkezni és inni. Külön asztaluk volt. A binic-i vámhivatalnokok itt találkoztak a saint-malo-i vámszedőkkel, ami igen hasznos volt a szolgálatra.

A hajógazdák is odajártak, de külön asztalnál étkeztek.

Clubin ur egyszer egyikhez, máskor másikhöz telepedett, de mégis szivesebben ült a vámhivatalnokok asztalához, mint a hajógazdákéhoz. De mindkettőnél szívesen látták.

Ezeket az asztalokat jól szolgálták ki. Különös, mesterkéltséggel, hazájukbeli italokat kaptak az idegen matrózok. Egy Bilbaoból való divathős matróz heladát talált volna. Ihattak stout-ot, mint Greenwichben és barna gueuse-t, mint Anversben.

Hosszujáratu kapitányok és hajószerelők is megfordultak néha a hajógazdák asztalánál. Ilyenkor híreket cseréltek: — Honnan való a cukor? — Ez az édesség csak az apró nyereségek között szerepel. Háromezer zsák Bombay-

ból és ötszáz hordó Sagából. — Meglátjátok, a jobboldal végül megbuktatja Villétet. — És az indigó? — Nem kelt el, csak hét mérő Guatemalában. — A *Nanine-Julie* révbe jutott. Csinos háromárbocos bretagnei. — A két la platai város már megint veszekedik. — Ha Montevideo hizik, Buenos-Ayres soványodik. — A *Regina-Coeli* terhelését át kellett rakni, mert Callaoban megsérült. — A kakao megy; a caraques-i zsákokat kétszázharmincnyolc, a trinidad-i zsákokat hetvenhárommal jegyzik. — Ugy rémlik, mintha a Champ de Marson tartott szemlén azt kiáltották volna: Le a miniszterekkel! — A saladerokból való zöld, sózott bőr fogy, az ökör hatvan frankkal, a tehén negyvennyolccal. — Átvonultak a Balkánon? — Mit csinál Diebitsch? — San Franciscoban hiányzik az ánizslikőr. — A plagniol-i olaj csöndes. — A Gruyère-sajt harminckét franc mázsánként. — Nos, XII. Leo meghalt? — Stb.

Hevesen kiabáltak és magyaráztak eféléket. A vámszedők és parti örök asztalánál nem beszéltek olyan hangosan.

A parti és kikötői rendőrség dolgai kevésbé harsány és kevésbé világos párbeszédet követeltek.

A hajógazdák asztalánál egy öreg, hosszú-járatu kapitány, Gertrai-Gaboureau ur elnökölt. A Gertrai-Gaboureau ur nem ember volt, hanem barométer. A tengeren való jártassága meglepően csalhatatlan időjóslová tette. Megmondta, milyen idő lesz másnap. Kikopogtatta a szelet, megtapogatta a dagály ütőerét. A felhőnek azt mondta: mutasd a nyelvedet. Vagyis a villámot. Doktora volt a hullámnak,

a szellőnek, a szélvésznek. Az oceán az ő betege volt; úgy utazta körül a világot, megvizsgált minden éghajlatot jó egészségben és betegen; alaposan ismerte az évszakok patológiáját. Ilyesféle kijelentéseket hallottak tőle: — A légsulymérő egyszer 1796-ban három vonalnyira sülyedt a vihar alá. — Szerette a mesterségét. Gyűlölte Angliát mindazzal a barátsággal, amit a tenger iránt érzett. Gondosan tanulmányozta az angol tengerészetet, hogy megismerje a gyöngé oldalát. Megmagyarázta, hogy az 1637-beli *Sovereign* miben különbözött az 1670-beli *Royal William*-tól és az 1765-beli *Victory*-tól. Összehasonlította a felsőrészeket. Sajnálkozott az 1514-beli *Great Harry* földészeti tornyain és tölcéséralaku árbockosarain, valószínűen a francia golyó szempontjából, mely oly szépen elhelyezkedett ezeken a fölülteken. A nemzetek csak tengerészeti intézményeik által léteztek számára; a rokonértelmű szók a sajtáságaihoz tartoztak. Angliát szívesen mondta *Trinity House*-nak, Skóciát *Northern Commissioners*-nek és Irlandot *Ballast Board*-nak. Áradt belőle az utbaigazítás; maga volt az ábécé és az almanach, a vizállásmutató és a tarifa. Kivülről tudta valamennyi világítótorony vámját, főleg az angolokét; egy pennyt kell fizetni, ha ez előtt haladunk el, egy farthinget amaz előtt. Megtudta mondani: *A Small's Rock világítótornya azelőtt kétszáz gallon olajat fogyasztott, most ezeröttszáz gallont éget el.* Egy napon, a hajón, súlyos betegségbe esett; halottnak hitték, a hajószemélyzet körülállta függőágyát és ő félbeszakítván a végvonaglást, így szólt az ácsmesterhez: —

Előnyös lenne az árbockapcsokhoz minden oldalon csapokat illeszteni, melyre öntöttvas csigakerekeket lehessen tenni, hogy azon menjenek keresztül a kötelek. — Mindezekből egy nagyszerű alak származott.

Ritka eset volt, ha a beszéd tárgya ugyanaz volt a gazdák asztalánál és a vámhivatalnokok asztalánál. De most előállott ez az eset, pontosan első napjaiban annak a február hónapnak, melybe elbeszélésünk eseményei vezetnek bennünket. A háromárbocos *Tamaulipas* vonta magára a két asztal figyelmét, melynek kapitánya Zuela volt és Chileből érkezvén, oda volt visszatérendő. A gazdák asztalánál a rakományáról beszéltek, a vámhivatalnokok a mozdulatairól.

A copiapo-i Zuela kapitány kissé columbiai chilei volt, aki függetlenül küzdött a függetlenségi háboruban, egyszer Bolivar mellett, máskor Morillo pártján, aszerint, hogy hol talált inkább hasznot. Meggazdagodott, szolgálataira lévén mindenkinek. Senki sem volt nála Bourbon-pártibb, bonapartistább, abszolutistább, liberálisabb, istentagadóbb és katolikusabb. Ahhoz a nagy párthoz tartozott, amelyet Jövedelmező-pártnak lehetne nevezni. Időközönként kereskedelmi célból megjelent Franciaországban és ha hiszünk a szóbeszédnek, szivesen szállított a földéjzetén menekülő embereket, csődbejutottakat vagy politikai száműzötteket, nem sokat törődött vele, ha fizettek. A behajzási eljárása egyszerű volt. A szökevény a part valamelyik elhagyott pontján várakozott és a horgony fölszedése pillanatában Zuela érte küldött egy csónakot. Így szöktetett meg előző

utja alkalmával valakit, akit a Berton-ügyben elmakacsoltak, ez alkalommal pedig, azt beszéltek, arra számított, hogy magával visz néhány embert, akik a Bidassoa-ügyben gyanusak voltak. A rendőrség, amelyet figyelmeztettek, rajta tartotta a szemét.

Ez az idő a menekülések kora volt. A restauráció reakció volt; a forradalmak kívándorlásra vezettek, a restaurációk száműzetést vontak maguk után. A Bourbonok visszatérésének első hét vagy nyolc esztendejében pánik volt mindenütt, a pénzügyi körökben, az iparban, a kereskedelemben; ezek inogni érezték a földet, amelyet elárasztott a csőd. A politikában: vad futás. Lavalette menekült, Lefebvre-Desnouettes menekült. Delon menekült. A kivételes törvényszékek dühöngtek, főleg Trsetaillon. Szöktek a saumuri hidon, a Réole-téren, a párisi Observatoire falán, az avignoni Taurias-tornyon, a történelemben gyászosan álló árnyképek, amelyek a reakciót jelzik és még ma is meglátszik rajtuk a véres kéz. Londonban a Franciaországba ágazó Thistlewood-pör, Párisban a Belgium, Svájc és Itália felé ágazó Trogoff-pör megsokszorozta az aggodalmak és eltünések okait és növelte azt a mély földalatti futást, amely az akkori társadalmi rend legfelsőbb fokait is kiürítette. Biztonságba helyezkedni, ez volt mindenki gondja. Gyanuba keveredni annyi volt, mint elveszni. Vádoltatni annyi volt, mint kivégeztetni. A rögtönítelő törvényszék szelleme örködött az intézmény fölött. Az ítéletei nyájasak voltak. Az emberek Texasba, a Sziklás hegységbe, Peruba, Mexikóba menekültek. A Loire emberei

— akkor haramiák, ma leventék — alapították az Asile-mezőt. Béranger egyik dala mondta: *Vadak, mi franciák vagyunk; szánjátok meg a dicsőségünket.* Hazátlanná lenni, ez volt a menekvés. De minden egyszerűbb, mint futni; örvény van ebben a két szótagban. Minden akadály annak, aki menekül. Az ellopózás magában foglalja az álruhát. Tekintélyes, sőt kiváló emberek a gonosztevők e kibuvójáig szátlottak alá. És még az is rosszul sikerült nekik. Valószínűtlenek voltak benne. A megszokás, hogy szabad kezük legyen, megnehezítette az átcusuzást a hurkokon. A rendőrség szemében egy kihágást elkövető tolvaj kifogástalanabb, mint egy tábornok. Elképzelhető-e, hogy az ártatlanság kénytelen magát kendőzni, hogy az erény eltorzítja a hangját, hogy a dicsőség álarcot visel? Az ily gyanus arcu átkelő szinte hirdette magát a hamis utlevelet szimatolók előtt. A szökésben levő ember félszeg mozgása nem bizonyította, hogy nem hős van a szemünk előtt. Azon időkre jellemző és mulékony vonások, amelyeket a történelem rendesen elhanyagol, de amelyeket egy század igazi festőjének alá kell huznia. A tisztességes emberek e futása mögött kevesebb ellenőrzés mellett és kevésbé gyanusan menekültek a gazemberek. Az utonálló, aki kénytelen volt eltűnni, fölhasználta a zürzavart, a száműzöttek közé számította magát és nagyobb ügyességével a homályban becsületesebb embernek látszott, mint a becsületes emberek. Semmi sem félszegebb, mint a fegyencé lett becsületesség. Nem ért meg semmit és ügyetlenségeket művel. Egy

okmányhamisító könnyebben szabadult, mint egy konventtag.

Furcsa dolog, de megállapítható, hogy — azt lehetne mondani: különösen a becstelen emberek számára — a szökés jól végződött. A civilizációnak az a mennyisége, amit egy gazfickó magával hozott Párisból vagy Londonból, a vagyont pótolta számára a kezdetleges, vagy műveletlen országokban, tanácsokat adott neki és kezdeményezővé tette. Semmi lehetetlen nem volt abban a kalandban, hogy megszök-
vén a törvénykönyv elől itt, papi hivatalhoz jusson ott. Látomány volt az eltűnésben és nem egy szökés eredménye lett olyan, mint az álom. Ilyenféle szökés az ismeretlenbe és a rejtelmesbe vezetett. A csődbejutott, aki elment Európából a hold nyílásán keresztül, husz év múlva újra megjelent, mint Mogol nagyvezére vagy mint király Tasmaniában.

A szökésben való segítség ipar volt és tekintve a gyakoriságot, nagy hasznot hajtó ipar. Ez a spekuláció kiegészített bizonyos kereskedelmet. Aki Angliába akart menekülni, a csempészekhez fordult; aki Amerikába akart szökni, az oly hosszujáratu csempészekhez fordult, mint Zuela.

II.

Clubin észrevesz valakit.

Zuela néha a Jean-fogadóba ment étkezni. Clubin ur látásból ismerte.

Különben Clubin ur nem volt gőgös; nem találta méltatlannak, hogy látásból ismerjen utonállókat. Sőt néha annyira ment, hogy való-

ban megismerkedett velük, kezét nyujtván nekik a nyílt utcán és jónapot kívánt. Angolul beszélt a smuggler-rel és törte a spanyolt a contrabandista-val. Ilyesféle velős mondásai voltak: — Jóra lehet fordítani a rossz ismeretét. — A vadőr haszonnal cseveghet a vadorzóval. — A kormányosnak ki kell tapogatni a kalózt, mert a kalóz szirt. — Megizilem a gazfickót, mint az orvos megizleli a mérget. — Erre nem volt felelet. Mindenki igazat adott Clubin kapitánynak. Helyeselték, hogy nem valami nevetséges finnyáskodó. Ki merte volna megrágalmazni? Minden, amit tett, nyilvánvalóan „a szolgálat érdekében“ történt. Nála minden egyszerű volt. Semmi sem tehetné gyanussá. Ha a kristály foltot akarna magán ejteni, nem sikerülne. Ez a bizalom, a hosszú becsületesség méltó jutalma volt, ezért oly kitűnő a jól megalapozott hirnév. Akármit tett vagy akármit látszott tenni, az erény értelmében gonoszkodásnak találták; biztosították számára a vétek nélkül valóságot; — ráadásul nagyon is óvatosnak mondták; és ilyen vagy olyan barátkozásból, ami mást gyanussá tett volna, ő az ügyesség tekintélyével került ki. A ravaszságának ez a hirneve ellentmondás és zavar nélkül harmónikusan olvadt össze egvességének hirnevével. Létezik naiv ravaszság. Ez egyik változata a becsületes embereknek, még pedig a legjobban becsült változata. Clubin ur azok közül az emberek közül való volt, akiket, ha bizalmas beszélgetésben találnak egy csalóval vagy rablóval, elfogadnak úgy, megértéssel, annál nagyobb tisztelettel és övék a közbecsülés elégült szemhunyorítása.

A *Tamaulipas* befejezte rakodását. Indulóban volt és készült fölszedni a horgonyait.

Egyik kedden este a Durande még világosban érkezett Saint-Maloba. Clubin ur a hajó hidján állva és a kikötés mozdulataira figyelve, észrevett két embert, akik a Petit-Bey közelében, két szikla között, egy igen elrejtett helyen a homokparton beszélgettek. Szeméhez illesztette tengerészlátcsövét és fölismerte az egyik embert. Zuela kapitány volt. Ugy tetszett neki, hogy a másikat is fölismeri.

Ez a másik ember magastermetű, kissé szürkülőhaju volt. Magastetejü kalapot és a Barátok komoly öltözetét viselte. Nyilván quaker volt. A szemeit szerényen lesütötte.

A Jean-fogadóba érkezve, Clubin ur megtudta, hogy a *Tamaulipas* tiz nap mulva szándékozik indulni.

Azóta megtudták, hogy még más értesüléseket is szerzett.

Éjszaka beállított a Saint-Vincent-utcai fegyverkovácshoz és így szólt hozzá:

— Tudja-e, mi az a revolver?

— Igen — felelte a puskaműves — amerikai pisztoly.

— Egy pisztoly, mely ujrakezdi a társalgást.

— Valóban, kérdez és felel.

— És visszavág.

— Ugy van, Clubin ur. Egy forgó cső.

— És öt vagy hat golyó.

A fegyverkovács kinyitotta a szája szögletét és nyelvével azt a cettintést hallatta, mely a fej csóválásával együtt csodálkozást fejez ki.

— A fegyver jó, Clubin ur, azt hiszem, sokra fogja vinni.

— Egy hatlövetű revolvért szeretnék.

— Nincs.

— Hogy lehet az, ön puskaműves?

— Még nem tartom ezt a portékát. Még újdonság, látja. Kezdő. Franciaországban még most is csak pisztolyokat csinálnak.

— Az ördögbe!

— Még nem kereskednek vele.

— Az ördögbe!

— Hanem kitűnő pisztolyaim vannak.

— Én forgópisztolyt akarok.

— Beismerem, hogy az alkalmasabb. De várom csak, Clubin ur...

— Mire?

— Ha jól tudom, véletlenül van egy eladó darab most Saint-Maloban.

— Forgópisztoly?

— Igen.

— Eladó?

— Igen.

— Hol van?

— Azt hiszem, megtudhatom. Tudakozódom utána.

— Mikor mondhat nekem feleletet?

— Alkalmi vétel. De jó.

— Mikor jöjjeek vissza?

— Ha én szerzek önnek forgópisztolyt, az jó lesz.

— Mikor ad választ?

— Legközelebbi útja alkalmával.

— Ne mondja meg, hogy nekem lesz, mondta Clubin ur.

III.

Clubin elvisz valamit, de nem hoz vissza semmit.

Clubin ur megrakodván a Durande-dal, fölvéve számos ökröt és néhány utast, pénteken reggel elhagyta Saint-Malot, mint rendesen, hogy visszatérjen Guerneseybe.

Ugyanezen a pénteki napon, mikor a hajó símán haladt, ami megengedi a kapitánynak, hogy néhány pillanatig otthagyja a parancsnoki hidat, Clubin ur bement a fülkéjébe, bezárkózott, elővett egy bőrtáskát, a táguló részébe ruhákat tett, a szilárd részébe pedig kétszersültet, néhány doboz konzervet, néhány font rudalaku kakaót, egy órát és egy tengerész-látesövet, becsatolta a bőröndöt és a fülein keresztülhuzott egy kötelet, melynél fogva huzni lehetett. Azután lement a hajófenékre a kötélkamrába és onnan egy horoggal ellátott, esomózott kötéllal látták visszatérni, amelyet a tengeren a hajótatarozók használnak, a szárazföldön pedig a betörők. A kötéllal megkönnyíti a behatolást.

Guerneseybe érve, Clubin elment Tortevalba. Ott töltött harminchat órát. Magával vitte a bőröndöt és a mászókötelet, de nem hozta vissza.

Ebben a korban a spanyol csempészek Guernesey-ig eljutottak. Havannai szivarokat és xeresi bort hoztak, melyet az angolok sherrynek neveznek.

Mondjuk meg egyszer és mindenkorra, hogy az a Guernesey, melyről ebben a könyvben szó esik, a régi Guernesey, mely már nem léte-

zik és melyet ma már lehetetlen volna fölta-
lálni másutt, mint a mezőkön. Ott még él, de
a városokban már meghalt. A megjegyzést,
melyet Guerneseyre tettünk, Jerseyre is meg
kell tennünk, Saint-Hélier Dieppe-pel ér föl,
Saint-Pierre-Port pedig Lorient-nal. Hála a
haladásnak, hála e bátor, kis szigetlakó nép
csodálatos kezdeményező szellemének, negy-
ven év óta minden megváltozott a La Manche-
szigetvilágon. Ahol homály volt, világosság tá-
támadt. Ezek után folytassuk.

Ezekben az időkben, melyek távolságuk miatt
már történelmi idők, a csempészet nagyon
élénk volt a La Manche-on. A csempészhajók
különösen Guernesey nyugati partját árasztot-
ták el. A nagyon járatos emberek, akik a leg-
kisebb részletig tudnak mindent, ami idestova
félszázad előtt történt, sok ilyen hajónak még
a nevét is idézik; csaknem valamennyi asturiai
vagy guipuzcoai volt. Annyi bizonyos, alig mult
el hét anélkül, hogy egy-kettő ne jött volna
akár a Szentek öblébe, akár a Plainmontra.
Majdnem szabályszerű forgalmuk volt. Egy
tengerparti üreg Serk szigetén még ma is a
Bolt nevet viseli, mert ebbe a barlangba jár-
tak az emberek a csempészek portékáit meg-
vásárolni. E kereskedelemben külön csempész-
nyelvet beszéltek a La Manche-on, mely már
feledésbe ment és mely olyan volt a spanyol-
hoz képest, mint a levantei az olaszhoz.

Az angol és francia partvidéken a csempé-
szet titkos egyetértésben volt a szabad és szaba-
dalmazott kereskedelemmel. Bejáratos volt a
legmagasabb pénzügyi körökben is, igaz, hogy
csak a hátsó ajtón; titkos befolyása volt a ke-

reskedelmi forgalomra és az ipar egész érrend-szerére. Kivül kereskedő, belül csempész; sok vagyonnak ez a története. Séguin ezt mondta Bourgainnek, Bourgain ezt mondta Séguinnek. Nem vállalunk felelősséget szavaikért; talán csak rágalmazták egymást. Akárhogy is volt, a csempészet, amelyre a törvény hajtóvadászatot tartott, beházasodott a pénzügyekbe. Ösz-szeköttetésben állt a „jobb körökkel“. Az a bar-lang, amelybe Mandrin lökdöste egykor Charo-lais grófját, tisztos volt kívülről, a társaság számára kifogástalan volt a homlokzata; orom-fal a sikátor felé.

Sok — szükségképen rejtett — összejátszás keletkezett ebből. Ezek a titkok áthatolhatat-lan homályt követeltek. A csempész sok min-denfélét tudott, amit el kellett hallgatnia; sért-hetetlen és merev szótartás volt a törvénye. A csempész legelső tulajdonsága a megbizható-ság volt. Titoktartás nélkül nincs csempészet. Vannak csempészeti titkok, mint ahogy van-nak vallási titkok.

A titkot rendületlenül megőrizték. A csem-pész megesküdött, hogy mindenről hallgat és megtartotta a szavát. Senkiben sem lehetett jobban megbizni, mint a csempészben. Az oyar-zuni bíró elfogott egy napon egy ports-secs-i csempészt és vallatás közben erőszakolni akarta, hogy nevezze meg a titkos üzlettársát. A csempész nem árulta el. Ez a titkos társ — a bíró volt. A két cinkos, a bíró és a csempész, közül az egyik kénytelen volt mindenki szemel-áttára engedelmeskedni a törvénynek és el-rendelni a kivallatást, amelynek a másik el-lentállt, hogy megtarthassa esküjét.

A Plainmontra járatos két leghirhedtebb csempész Blasco és Blasquito volt. Tocayo-k voltak. Spanyol és katolikus rokonság ez, amely abból áll, hogy közös védszentjük van a paradicsomban; beláthatjuk, nem kevésbé méltó dolog ez, mintha közös apjuk van a földön.

Semmi sem volt könnyebb és semmi sem volt nehezebb, mint beszélni ezekkel az emberekkel, amikor már valahogyan értesültünk a csempészet titkos utjairól. Aki nem volt elfogult az éjszaka iránt, annak elegendő volt a Plainmontra mennie és szembefordulni a rejtelmes kérdőjellel, amely ott emelkedett.

IV.

Plainmont.

Plainmont, Torteval közelében, egyike volt Guernesey három sarkának. A fok legvégén fűvel benőtt magas hegygerinc uralkodott a tengeren.

A hegytető puszta volt.

Annál elhagyottabb, mert egy ház volt rajta látható.

Ez a ház növeli a magány borzalmát.

Azt beszélik, kísértetek jártak benne.

Jártak vagy sem, a külseje elég különös volt.

A gránitból épült emeletes ház a rét közepén állott. Egyáltalán nem látszott romnak. Tökéletesen lakható volt. A falak vastagok, a tető szilárd volt. Egy kő sem hiányzott a falakból, egy cserép sem a tetőről. Téglakémény áll a

tető ormán. A ház háttal áll a tengernek. Az oceán felé fordított oldala csupasz fal. Aki figyelmesen nézi ezt a falat, egy befalazott ablakot vehet észre. Három padlásablakából egy keletre, kettő nyugatra fordul, de mindhármat befalazták. Csak a szárazföld felé fordított oldalán van ajtaja és ablakai. Az ajtót befalazták. A földszinti két ablakot is befalazták. Az első emeleten — ez lepi meg legelőször a közeledőt —, a két ablak nyitott; de a befalazott ablakok nem olyan félelmetesek, mint ezek a nyitottak. A nyílás feketévé teszi őket nappal is. Üvegek nincsenek bennük, sőt keretek sem. A belső homályba nyílnak. Az üres nyílásokat kitépett szemekhez hasonlítják. A ház üres. A tátongó ablakkereszteken keresztül észrevehető a belső pusztulás. Semmi faburkolat a csupasz falon. Az ember azt hiszi, sirboltot lát, melynek ablakain a kísértetek kinézhetnek. Az esőzések a tenger felől kimossák az alapfalakat. Néhány szélrázta csalán simogatja a fal alját. A láthatáron nincs emberi lakás. A ház lakatlan és csöndes. Mégis, ha megállunk és a falhoz tapasztjuk a fülünket, időnként rémült szárnycsattogást hallhatunk homályosan. A befalazott ajtó fölött, a keresztgerendát alkotó kövön ezek a bevéselt betűk állottak: ELM—PBILG és ez a dátum: 1780.

Az egész tenger e ház körül terül el. A fekvése egyszerű, tehát komor. A hely szépsége rejtvénynyé válik. Miért nem lakja semmiféle emberi család ezt a szállást? A hely szép, a ház jó. Honnan származik ez az elhagyatottság? Az értelem kérdéseire az álmodozás kérdései járulnak. A talaj mivelhető, miért ma-

radt parlagon? Nincs gazdája. A kaput befa-
lazták. Mi van ezzel a hellyel? miért menekül
innen az ember? mi történik itt? Ha semmisen
történik, miért nincs itt senki? Ha minden el-
aludt, van itt valaki ébren? A siri szellő, a szél,
a ragadozó madarak, elrejtőzött állatok, ismer-
etlen lények jelennek meg gondolatainkban és
összevegyülnek ezzel a házzal. Miféle vándor-
rok szállása ez? Képzeljük el az eső és a jég-
eső komorságát, amint befelé örvénylik az ab-
lakokon. A viharok patakzása nyomokat ha-
gyott a belső falakon. E nyitott szobákat az
orkán látogatja. Valami bünt követtek el
benne? Ugy tűnik föl, mintha ez a sötétség-
nek kiszolgáltatott ház éjszakánként segítsé-
gért kiáltana. Néma talán? Hangok nem jön-
nek ki belőle? Kivel van dolga ebben a magá-
nyosságban? Sötét órák rejtelve van itt otthon.
Ez a ház félelmes délben, milyen lehet éjfélkor?
Ha ezt a házat nézzük, egy titkot nézünk. Azt
kérdézzük magunktól — mert az álmodozásnak
is van logikája és a lehetőségnek van lejtője
—, mivé lehet ez a ház esti szürkülettől haj-
nali szürkületig? Talán az emberen kívül mér-
hetetlenül szétszóródó életnek van ezen a csu-
cson csomópontja, ahol megáll és amely kény-
szeríti, hogy leszálljon és láthatóvá legyen?
Az eloszlás forgószele van itt? A tapinthatat-
lan sűrűsödik itt annyira össze, hogy alakot
ölt? Rejtélyek. A szent borzalom van e kövek
között. Az árnyék, amely e csupasz falak kö-
zött lakik, több az árnyéknál, az ismeretlen az.
Naplemente után a halászbárkák visszatérnek,
a madarak elcsöndesednek, a kecskepásztor a
sziklák közül elmegy kecskéivel, a kövek héza-

gai utat engednek a magukat biztonságban érző csuszó-mászók első sikamlásainak, a csillagok nézni kezdenek, szellő lebeg, beáll a homály teljessége és a két ablak tátong. Ez teret nyit a képzelődésnek és a jelenségek, lárvák, a kísértetek elmosódó képei, a villanások közt föltűnő arcok, az árnyak és szellemek rejtelmes tolongása teszi, hogy a nép babonája, mely ostoba és mély egyszerre, fölcseréli e ház komor bel-sejét az éjszakával.

A házban „kísértetek járnak“; ez megmond mindent. A hiszékeny lelkeknek van erre magyarázatuk, de a pozitív szellemeknek is van. Azt mondják, semmi sem egyszerűbb, mint ez a ház. Egy régi megfigyelőállomás a forradalom és a császárság háborúi meg a csempészet idejéből. Erre a célra épült. A háboru bevégeződött, az állomás magára maradt. Nem rombolták le a házat, mert még hasznát vehették. Befalazták az ajtót meg a földszinti ablakokat az emberek rondításai ellen és hogy senki se mehessen be; befalazták a tenger felőli ablakokat a déli és a nyugati szelek ellen. Ennyi az egész.

A tudatlanok és a hiszékenyek azonban kitarítottak. Mindenekelőtt a házat nem a forradalmi háboruk idején építették. Az évszám — 1780 — a forradalom előtti időkre mutat. Aztán nem azért épült, hogy állomás legyen; ELM—PBILG betűk vannak rajta, melyek két család kettős kezdőbetűi és arra mutatnak — szokás szerint —, hogy egy új háztartás elhelyezése céljából építették. Tehát valamikor laktak benne. Vajjon most miért lakatlan? Ha befalazták az ajtót és az ablakkereszteket, miért

hagytak nyitva két ablakot? Mind be kellett volna falazni vagy egyet sem. Miért nincsenek üvegek? Minek befalazni az ablakokat az egyik oldalon, ha nem falazzák be a másikon? Megakadályozzák, hogy az eső becsapjon délről, de engedik beverni északról.

A hiszékenyek kétségtelenül tévednek, de a pozitíveknek bizonyára nincs igazuk. A problema fönnáll.

Csak az bizonyos, hogy a házat a csempészekre inkább ártalmasnak tartják, mint hasznosnak.

A borzalom nagyítása megfosztja a tényeket valódi arányaiktól. Semmi kétség, sok éjszakai tünemény, köztük azok, melyekből lassanként az elhagyott ház „kisértetiessége“ származott, magyarázható meg homályos és lapangó jelenségekkel, emberek rövid ott-tanyázásával, akik csakhamar hajóra szálltak, bizonyos gyanus iparúzők óvatosságával vagy vakmerőségével, akik elrejtőztek, hogy gonoszsgot kövessenek el és mutogatták magukat, hogy félelmet keltsenek.

E most már távoli korban sok vakmerőség lehető volt. A rendőrség, főleg kis országokban, nem olyan volt, mint ma.

Tegyük hozzá, ha az elhagyott ház — mint mondják — kényelmes volt a csempészek számára, akkor a találkáiuknál szabad kezük lehetett, éppen azért, mert a házat nem jó szemmel nézték. Mert rossz szemmel nézték, nem jelentették föl. Kisértetek ellen nem igen szoktak a poroszlókhoz vagy a vámörökhöz fordulni. A babonások keresztet vetnek, de nem indítanak pört. Látnak vagy látni vélnek, elszalad-

nak és hallgatnak. Van valami hallgatag egyetértés — nem szándékos, de valóságos — azok között, akik félelmet okoznak és azok között, akik félnek. A megrémültek tévedésükben úgy érzik, hogy megijesztették őket, azt képzelik, hogy titokra bukkantak reá, önmaguk előtt is rejtelmes helyzetüket félnek súlyosabbá tenni és megharagítani a jelenségeket. Ez titoktartóvá teszi őket. E számításon kívül, a hiszékenyek ösztönszerűen hallgatnak; a némaság benne van a megdöbbenésben; a rémültek keveset beszélnek, mintha a borzalom azt mondaná: csitt!

Ha hinni lehet a helyi legendáknak és az emberek elbeszéléseinek, a babona egykor annyira ment, hogy a plainmonti ház falaira néha — szögekkel, melyeknek nyomai még láthatók — körömtelen patkányokat akasztottak föl, szárnyatlan denevéreket, állati hullák esontvázat, a biblia lapjai közt szétlapított varangyot, fűszálakat, furcsa fogadalmi tárgyakat, melyeket oktalan éjszakai vándorok akasztottak oda, akik azt hitték, látnak valamit és akik ez ajándékok által vélnek bocsánatot nyerni és így akarják elhárítani magukról a szellemek, kísértők és sellők haragját. Minden időben voltak, még a legmagasabb helyeken is, akik hittek a lidércekben és a boszorkányszombatokban. Cézár tanácsot kért Saganától, Napoleon Lenormand kisasszonytól. Nyugtalan lelkiismerete annyira vitte, hogy az ördög elnézését is el akarta nyerni. *Hogy Isten megtegye és hogy Sátán el ne rontsa!* ez volt ötödik Károly egyik imája. Más lelkek még istenfélőbbek. Eljutnak addig a meggyőződésig, hogy igaztalanok

vagyunk a gonosz iránt. Egyik gondjuk az, hogy kifogástalanok legyenek a démon előtt. Innen a mérhetetlen, sötét gonosz felé irányított ájtatossági gyakorlatok. Ez épp olyan szenteskedés, mint akármelyik. A démon ellen elkövethető bűn létezik bizonyos beteges képzletekben; a pokol törvényének megsértése kinozza a tudatlanság furcsa kazuistáit; az emberek lelkiismeretesek a sötétség dolgában. Hinni a Brocken és az Armuyr misztériumainak hatásosságában, azt képzelni, hogy vétkezünk a pokol ellen, vétségek agyrémeért a bűnbánat agyréméhez folyamodni, bevallani az igazságot a hazugság szellemének, mea culpát mondani a Bűn atyja előtt, ellenkező értelem-ben gyónni, mindez létezik vagy létezett; a boszorkánypörök iratesomói minden oldalukon bizonyítják. Ennyire megy az emberi álmodozás. Ha az ember megbokrosodik, nem áll meg. Képzelt bűnökről álmodik, képzelt tisztulásról álmodik és a boszorkányok seprőjének árnyékával takarítja ki a lelkiismeretét.

Emlékeznünk kell arra, hogy ez abba a korba nyulik vissza, mikor a guernesey-i parasztok hittek abban, hogy a Jászol misztériumát minden évben, meghatározott napon megismétlik az ökrök és a szamarak; abba a korba, melyben Karácsony éjszakáján senki sem mert volna bemenni egy istállóba, attól félve, hogy térdelve találja az állatokat.

Akárhogy is volt, ha voltak a háznak kalandjai, az az ő dolga; néhány véletlent és kivételes esetet leszámítva senki sem nézett feléje, magára hagyták; senkinek sincs kedve megkockáztatni valami pokoli találkozást.

A rémület kegyéből, mely őrizte és mely mindenkit eltávolított a közeléből, aki valamit megfigyelhetett és elárulhatott volna, éjszaka mindig könnyű volt bejutni a házba kötélhágcsóval vagy egyszerűen az első létrával, melyet valamelyik szomszéd tanyáról hoztak. Aki ruhát és élelmiszert hozott magával, az teljes biztonságban várhatta meg ott, míg alattomban hajóra szállhat. A hagyomány szerint vagy negyven esztendő előtt egy menekülő — egyesek azt állítják politikai szökevény volt, mások szerint kereskedő — jó ideig rejtőzködött a plainmonti elátkozott házban, míg sikerült egy Anglia felé tartó halászhajóra szállnia. Angolországból könnyű Amerikába jutni.

Ugyanez a hagyomány azt is erősíti, hogy az omladékban elhelyezett készletek érintetlenül maradnak; Lucifernek éppugy, mint a csempészeknek érdekében áll, hogy aki odatette, visszatérjen.

A dombhátról, melyen a ház áll, látható a parttól egy mérföldnyire levő Hanois-szikla.

Hirhedt szikla. Elköveti mindazt a gonosz cselekedetet, ami egy szirttől telik. Egyike a tenger legfélelmetesebb orgyilkosainak. Alattomban lesi a hajókat az éjszakában. Nagyon kibővítette a tortevali és a rocquaine-i temetőket.

1862-ben világítótoronyt állítottak erre a sziklára.

A Hanois-szirt most világít azoknak a hajóknak, melyeket azelőtt törbe csalt; a leselkedőnek fáklya van a kezében. Most mint pártfogót és vezetőt keresik a láthatáron ezt a szirtet, melytől azelőtt menekültek, mint a go-

nosztevőtől. A Hanois most biztonságot visz a hataimas éjszakai távolságokba, melyeket azelőtt borzalmassá tett. Olyasféle ez, mint mikor a betyárból csendőr lesz.

Három Hanois-szirt van: a nagy Hanois, a kis Hanois és a Mauve. A kis Hanois-n áll a „Red Light“.

Ezek a szirtek egy hegycsoport csucsai, melyek közül néhány kiemelkedik a vízből, néhány a tenger alatt van. Ez a legmagasabb. Külső védművei vannak, mint egy erődnek; a nyílt tenger felől egy tizenhárom szirtből való sorfal; északon két hullámtörő, a Hautes-Fourquies, az Aiguillons és egy homokzátony a Hérouée; délről három szikla, a Cat-Rock, a Percée és a Roque Herpin, továbbá két zátony, a South-Boue és a Boue le Mouet, ezenkívül Plainmont előtt az aval-i Borsórakás.

Uszva átkelni a Hanois-Plainmont közötti szoroson nehéz, de nem lehetetlen. Emlékeznek arra, hogy Clubin urnak ez is egyik hőstette volt. Az uszó, aki ismeri a feneket, két helyen is megállhat és pihenhet, a Kerek sziklán és távolabb, kissé balra tartva, a Vörös sziklán.

V.

A fészekrablók.

A különös eset, amit el kell mondanunk, ama szombati nap táján történt, melyet Clubin ur Tortevalban töltött. Eleinte keveset beszéltek róla, csak sokkal később terjedt el a hire. Mert — mint már megjegyeztük — sok dolog marad ismeretlen éppen az ijedelem miatt, melyet a szemtanuban keltettek.

A szombatról vasárnapra virradó éjszakán — azt hisszük, pontosan határozzuk meg a napot — három gyermek haladt fölfelé a Plainmont lejtőjén. A gyermekek a falu felé iparkodtak. A tenger felől jöttek. Azok voltak, akiket a tájék nyelvén *madárorzók*-nak neveznek. Olvasd: fészekrablók. Ahol sziklafalak és sziklaoduk emelkednek a tenger felé, mindenütt megjelennek ezek a madárfészket fosztogató gyermekek. Erről már szót ejtettünk egyszer. Emlékszünk, hogy Gilliattot foglalkoztatta ez, ugy a madarak, mint a gyermekek miatt.

A fészekrablók az oceán utcagyerekei, de nem igen félénkek.

Az éjszaka nagyon sötét volt. Sűrű, gomolygó felhők takarták el a zenithet. Reggeli három órát csengett a tortevali kerek és hegyes harang, mely bűvészsüveghez hasonlított.

Miért tértek vissza ilyen későn a gyermekek? Nagyon egyszerű. Sirályfészkekre vadásztak az avari Borsórakáson. Az évszak igen enyhe lévén, a madarak korán kezdték el a párzást. A szállások fölött keringő hímek és nőstények mozgására leselkedvén és elszórakozván a heves üzekedésen, a gyermekek megfélemedtek az időről. A dagály bekerítette őket; nem tudtak idején a kis öbölhöz érni, ahol csónakjukat kikötötték és a Borsórakás egyik csucsán kellett várniok, míg a tenger visszahúzódott. Ez okozta az éjszakai visszatérést. Ezeket a hazatéréseket az anyák lázas nyugtalansága várta, mely megnyugodván, harag alakjában tékozolta el az örömet és könnyekig földuzzadván, fejbekólintással enyészett el. Ők is siettek, elég nyugtalanul. De a sietségükben is szívesen kés-

lekedtek és benne volt a titkos kívánság, hogy ne érkezzenek meg. Pofonokkal vegyes ölelésekre volt kilátásuk.

Csak egyik gyermeknek nem volt mitől félni, mert árva volt. Apátlan-anyaként francia fiú, aki abban a percben igen elégedett volt, hogy nincs anyja. Senki sem törődött vele, tehát nem fogják megverni. A másik kettő tortevalból való guernesey-i volt.

A szikla gerincére fölkapaszkodván, a három fészekrabló arra a fönsikra ért, melyen az elátkozott ház állott.

Félni kezdtek, amin minden arajárónak, főleg minden gyermeknek, át kellett esni ebben az órában és ezen a helyen.

Nagyon szerettek volna menekülni, ahogy lábuk bírta és nagyon szerettek volna megállni, hogy nézzék.

Megálltak.

Nézték a házat.

Egészen fekete és rettentő volt.

Homályos tömb volt az elhagyott fönsik közepén, szabályos és szörnyű kinövés, magas, derékszögű tömeg, valami, ami a sötétség ropant oltárához hasonlított.

A gyermekek első gondolata az volt, hogy elfussanak; a második, hogy közeledjenek. Sohasem látták még ezt a házat ebben az órában. A félelem iránt való kíváncsiság létezik. Egy kis francia fiú volt velük, tehát közeledtek.

Mindenki tudja, hogy a franciák nem hisznek semmiben.

Különben megnyugtató, ha többedmagunkkal vagyunk veszélyben; hármásban félni, ez fölbátorít.

És hozzá vadászok voltak, gyermekek voltak; hárman együtt nem voltak harminc évesek, szimatoltak, kutattak, rejtett dolgokat kémleltek; meg lehet állni ezen az uton? Ha bedugjuk a fejünket ebbe a lyukba, hogyné mennénk fejjel előre abba az oduba? Aki vadászik, elragadtatása viszi előre, aki fölfedező utra indul, fogaskerekek közé került. Aki annyiszor nézett a madarak fészkébe, étvágyat kap kissé a kísértetek fészkébe pillantani. Belesni a pokolba; miért ne?

Vadról-vadra a démonhoz jutunk. A veréb után a manó. Meg fogják tudni, mihez tartásuk magukat a mindenféle félelem dolgában, amit az apák ültettek beléjük. Semmi sem sikamlósabb, mint a mesék nyomait követni. És annyit tudni róluk, mint a nénémasszonyok, ez csábit.

Mindezek a tarka eszmék zavaros és ösztönyszerű állapotban lévén a guernesey-i fészek-rablók agyában, vakmerőséget eredményeztek. A ház felé mentek.

A kis fiu különben, aki ebben a hősiességben támaszpontjuk volt, méltó is volt erre. Határozott fiu volt, ácsinas, már gyermekkorában férfi, az ácsstelepen aludt szalmán egy színben, megkereste a kenyerét, erős hangja volt, szeretett fákra és falakra mászni, semmi előítélettel nem viseltetett az almák iránt, ha elment mellettük, dolgozott hadihajók tatarozásán, a véletlen fia, a szerencse gyermeke, vidám árva. Franciaországban született, nem tudni, hol, kétszeres ok arra, hogy vakmerő legyen, oda sem nézett, ha nagy pénzt adott a szegénynek, nagyon gonosz és nagyon jó, a vörösségig szőke volt és

párisi kifejezéseket használt. Most éppen egy chelint keresett naponta a Pêqueries-ben javítás alatt levő halászbárkák tatarozásával. Ha elfogta a vágy, szabadságot adott magának és elment madárfészket szedni. Ilyen volt a kis francia.

A hely magányában volt valami gyászos. Érezni lehetett a fenyegető sérthetetlenséget. Kegyetlen volt. A kopár és csendes fensík hajlása nagyon kis távolságra eltűnt a mélységben. A tenger hallgatott alant. Semmi szél sem fujt. A fűszálak se mozdultak.

A kis fészekrablók, élükön a francia gyerekekkel, lassu léptekkel haladtak előre és nézték a házat.

Egyikük, amikor később elmesélte az esetet vagy inkább azt, amire emlékezett belőle, hozzátette: „Nem szólt semmit.“

Lélegzetüket visszafojtva közeledtek, mint ahogy egy vadállathoz közeledünk.

Fölkusztak a ház mögött levő meredeken, amely a tengerparton végződik egy kis nehezen járható félszigetben; elég közel értek az épülethez, de csak a déli homlokzatot láthatták, amelyet egészen befalaztak volt; nem mertek balra kerülni, mert az kitette volna őket annak, hogy meglátják a másik homlokzatot a két ablakkal, az pedig borzasztó.

Azonban fölbátorodván, az ácsinas halkan így szólt hozzájuk: — Evezzünk balra. Azon az oldalon szép csak igazán. Látnunk kell a két fekete ablakot.

„Balra eveztek“ és elértek a ház másik oldalára.

A két ablakban világosság volt.

A gyerekek elfutottak.

Mikor már messze voltak, a kis francia visszafordult.

— Lám — mondta — már nincs világosság.

Valóban, nem volt fény az ablakokban. A ház körvonalai élesen váltak el az ég eloszló ólomszínétől, mint valami ellentmondás.

A félelem még nem múlt el, de a kíváncsiság már visszatért. A fészekrablók újból közeledtek.

Hirtelen, mindkét ablakban egyszerre, újra megjelent a világosság.

A két tortevali fickó a nyakába szedte a lábát és menekült. A kis francia ördög sem ment tovább, de nem hátrált meg.

Mozdulatlanul maradt, arccal a ház felé és nézte.

A fény kialudt, aztán újra fölesillant.

A világosság halvány fénysávot vetett a ködtől és éjszakától nedves füre. Némely pillanatban nagy, fekete körvonalak és roppant fejek árnyékai rajzolódtak az épület belső falára.

Különben az épületnek nem lévén sem menyegyzete, sem választófalai, nem lehetett az egyik ablak kivilágítva anélkül, hogy a másik is ne lett volna.

Látván, hogy az ácsinas ottmarad, a két másik fészekrabló is visszajött lépésről-lépésre, egyik a másik után, reszketve és kíváncsian. Az ácsinas halkan megszólalt: — Szellemekek vannak a házban. Láttam egyiknek az orrát. — A két kis tortevali meglapult a francia mögött és az ő oltalma alatt, a válla fölött, lábujjhegyre ágaskodva — úgy tartván őt maguk elé, mint egy pajzsot —, nézték ők is, mert megnyugtatta

őket, hogy maguk és a látomány között érezték a fiut.

Ugy látszott, mintha a ház meg őket nézné. A hatalmas, néma sötétségben két vörös szeme fénylett. Az ablakok voltak. A fény kialudt, megjelent, újra eltűnt, amint már azok a fények szoktak. Ezek a komor megszakítások nyilván a pokolbeli járás-kelestől származnak. A pokol kinyilik és bezárul. A sirbolt szelelőnyílásának van olyan hatása, mint a letakart lámpának.

Hirtelen valami emberi alakhoz hasonló, sűrű feketség emelkedett föl az egyik ablakban, mintha kívülről jönne, aztán elmerült a ház belsejében. Ugy látszott, mintha valaki bement volna.

Az ablakon át bejutni valahova, ez rendes szokása a kísértőknek.

A világosság egy pillanatra élénkebb lett, aztán kialudt és nem jelent meg többé. A ház elsötétült. De akkor zaj hallatszott belőle. Ez a zaj beszédhez hasonlított. Mindig így van. Ha látunk, nem hallunk; ha hallunk, nem látunk.

A tenger éjszakája különösen hallgatag. A homály csendje mélyebb ott, mint másutt. Mint-hogy se szél, se hab nem zug, e mozgó végtelenségben, ahol rendszerint a sasok szárnycsapása sem hallatszik, meghallunk egy röpködő legyet. E siri nyugalom gyászosan domborította ki a házból hallatszó zajt.

— Nézzük meg — mondta a kis francia.

És egyet lépett a ház felé.

A másik kettő annyira félt, hogy elhatározták, hogy követik. Már nem mertek többet egyedül elfutni.

Mikor elhaladtak egy elég nagy rőzsecsomó mellett, amely — ki tudja, miért — bátorította őket ebben a nagy magányosságban, egy bagoly repült ki egy bokorból. Ez megzörgette a galyakat. A baglyok kancsalul, nyugtalanítóan ferdén repülnek. A madár keresztben szállt el a gyerekek előtt, rájuk szegezvén kerek, sötétben világitó szemét.

A csapat remegni kezdett a kis francia háta mögött.

Megszólította a baglyot.

— Veréb, későn jöttél. Nincs idő. Látni akarok.

És tovább ment.

Nagy, szöges cipőik csikorgása nem akadályozta meg, hogy hallják a házból jövő zajt, mely egy párbeszéd nyugodt hangsúlyával és folytonosságával erősödött és halkult.

Egy pillanat múlva hozzátette:

— Különben csak az ostobák hisznek a viszatérő lelkekben.

A veszélyben való szemtelenség egyesíti az elmaradozókat és előre viszi őket.

A két tortevali fickó újra nekiindult és az ácsinashoz alkalmazták lépteiket.

Az elátkozott ház mérhetetlenül megnőtt előttük. E félelem okozta optikai csalódásnak volt alapja. A ház valóban nőtt, mert közeledtek hozzá.

Eközben a házból érkező hangok mindig tisztábbak lettek. A gyermekek hallgatták. A fül is tud nagyítani. Nem volt mormogás, több volt, mint suttogás, kevesebb, mint lárma. Némely pillanatban egy-két tisztán tagolt szót lehetett megkülönböztetni. Ezek az érthetetlen

szavak furcsán hangzottak. A gyermekek megálltak, hallgatóztak, aztán újra megindultak.

— A kísértetek beszélgetnek — dörmögte az ácsinas — de én nem hiszek a kísértetekben.

A kis tortevaliakat nagyon csábitotta, hogy a rőzsecsomó mögé huzódjanak vissza, de már messze voltak tőle és barátjuk, az ács, folytatta utját a ház felé. Remegtek attól, hogy vele maradjanak és nem merték elhagyni.

Rémülten követték lépésről-lépésre.

Az ácsinas feléjük fordult és azt mondta:

— Tudjátok, hogy ez nem igaz. Nincsenek olyanok.

A ház mindig magasabb lett, a hangok mindig határozottabbak.

Közeledtek.

És közeledvén, rájöttek, hogy van valami elfojtott fény a házban. Nagyon bizonytalan világosság volt, mint az imént jelzett, letakart lámpa fénye, mely a boszorkányszombatokat árasztja el világossággal.

Mikor egészen közel jutottak, megálltak.

Egyik tortevali megkockáztatta ezt a megjegyzést:

— Ezek nem hazatérő lelkek, ezek a fehér asszonyok.

— Mi lóg ott az ablakban? — kérdezte a másik.

— Ugy látszik, kötél.

— Inkább kigyó.

— Ez az akasztott ember kötele — mondta a francia tekintéllyel. — Azt használják. De én nem hiszem.

És három ugrással inkább, mint három lépéssel a fal alatt állt. Lázasan vakmerő lett.

A másik kettő reszketve utánozta, melléje

lapultak, hozzásimultak, egyik jobbról, másik balról. A gyermekek a falhoz tapasztották a füleiket. A házban tovább folytatták a beszélgetést.

Ime, mit beszéltek a kisértetek:*

— Tehát megértette?

— Megértettem.

— Megállapodtunk?

— Meg.

— Egy ember fog itt várakozni és elmehet Blasquitoval Angolországba.

— Ha fizet.

— Ha fizet.

— Blasquito fölveszi az embert bárkájára.

— Anélkül, hogy megtudni törekednék, hogy hova való?

— Az nem a mi dolgunk.

A nevét sem kérdezi?

— Az ember nem kérdez nevet, csak megemeli a pénzeszacskót.

— Jó. Az ember ebben a házban fog várni.

— Kell, hogy legyen mit ennie.

— Lesz neki.

— Hol?

— Ebben a zsákban, amit magammal hoztam.

— Nagyon helyes.

— Itt hagyhatom ezt a zsákot?

— A csempészek nem tolvajok.

— És önök, többiek, mikor indulnak?

— Holnap reggel. Ha az ön embere készen lenne, velünk jöhetne.

— Nem készült el.

* A következő párbeszéd baszk nyelven folyt.

Ford.

- Ez az ő dolga.
- Hány napig kell várnia ebben a házban?
- Két, három, négy napig, körülbelül.
- Biztos, hogy Blasquito eljön?
- Biztos.
- Ide? Plainmontra.
- Plainmontra.
- Melyik héten?
- A jövő héten.
- Melyik napon?
- Pénteken, szombaton vagy vasárnapon.
- Nem mulaszthatja el?
- Ő az én „Tocayo“-m.
- Eljön, akármilyen idő lesz?
- Akármilyen. Nem fél. Én Blasco vagyok, ő Blasquito.
- Tehát nem mulaszthatja el, hogy Guerneseybe jöjjön?
- Egyik hónapban én jövök, a másikon ő.
- Értem.
- Mához egy héttől, jövő szombattól, számítva, nem mulik el öt nap és Blasquito megérkezik.
- Hátha a tenger nagyon viharos lesz?
- Egurraldia gaiztoa? *
- Igen?
- Blasquito akkor nem jön gyorsan, de eljön.
- Honnan jön?
- Bilbaoból.
- És hova megy?
- Portlandba.
- Ez jó.

* Baszk nyelven: Rossz idő?

- Vagy Torbayba.
- Az még jobb.
- Nyugodt lehet az embere.
- Blasquito nem árulja el?
- A gyávák árulók. Mi hősök vagyunk. A tenger egyháza a télnek. Az árulás a pokol egyháza.
- Senki sem hallja, amit beszélünk?
- Lehetetlen, hogy bennünket lássanak és halljanak. A rémület teremt itt pusztaságot.
- Tudom.
- Ki merné megkockáztatni, hogy kihallgasson bennünket?
- Ez igaz.
- Különben, ha hallgatnák is, nem értenék. A magunk tolvajnyelvén beszélünk, amit senki sem ismer. Ön érti, tehát közénk való.
- Azért jöttem, hogy rendbehozzam a dolgot.
- Jól tette.
- Most pedig megyek.
- Jó.
- Mit szólna, ha az utas azt kívánná, hogy Blasquito ne Portlandba vagy Torbaybe vigye, hanem máshova?
- Hogy van-e aranya.
- Megtenné-e Blasquito, amit az utas kíván?
- Blasquito megteszi, amit az aranyak akarnak.
- Soká tart-e Torbayba jutni?
- Az a széltől függ.
- Nyolc órát?
- Többet vagy kevesebbet.
- Engedelmeskedik-e Blasquito az utasának?
- Ha a tenger engedelmeskedik Blasquitonak.

- Jól megfizetik.
  - Az arany arany. A szél pedig szél.
  - Ez igaz.
  - Az ember az arannyal azt tesz, amit akar. Isten a széllal azt tesz, amit akar.
  - Az ember, aki Blasquitoval el akar utazni, pénteken itt lesz.
  - Jó.
  - Mikor érkezik Blasquito?
  - Éjszaka. Az ember éjszaka indul, éjszaka érkezik. Van feleségünk, akit tengernek neveznek és egy nővérünk, az éjszaka. Az asszony néha megcsal; a nővér soha.
  - Minden rendben van. Isten velük, emberek.
  - Jó éjszakát. Egy korty pálinkát?
  - Köszönöm.
  - Ez jobb, mint a szirup.
  - Szavát adta!
  - Az én nevem Becsületügy.
  - Isten vele.
  - Ön nemes ember és én lovag vagyok.
- Nyilvánvaló, hogy csak az ördögök beszélhetnek így. A gyermekek nem hallgatták tovább és most már alkalmasnak találták a menekülést; a kis francia, meggyőződve arról, amiről akart, gyorsabban futott, mint a többiek.
- E szombatot követő kedden Clubin ur Saint-Maloba vezette a Durande-ot.
- A *Tamaulipas* még mindig a révben volt.
- Clubin ur két szippantás közt megkérdezte a Jean-fogadó gazdájától:
- Hát mikor indul el ez a *Tamaulipas*?
  - Holnapután csütörtökön — felelte a fogadós.
- Ezen az estén Clubin ur a parti örök asztalánál vacsorázott és szokása ellenére vacsora után

elment. Ez a távozás okozta, hogy nem tart-
hatta meg a Durande hivatalos óráit és majd-
nem elmulasztotta a rakodást. Ez föltűnő volt
ilyen pontos embernél.

Ugy látszik, néhány percig barátjával, a
pénzváltóval beszélgetett.

Noguette két órája harangozott már tűz-
eloltásra, amikor hazatért. A braziliai harang
tiz órakor szól. Tehát éjfél volt.

VI.

A menedékhely.

Volt negyven év előtt Saint-Maloban egy si-
kátor, amelyet Coutanchez-utcának neveztek.
Ez a kis utca ma már nincs meg, mert a város-
szépítés utjába esett.

Két sor egymás felé hajló faházból állott, de
elég hely maradt közöttük egy patak számára,
amelyet utcának neveztek. Az emberek a víz
két partjára szétvetett lábakkal jártak benne,
megkopogtatván a fejükkel vagy a könyökük-
kel jobbról-balról a házakat. Ezeknek a közép-
kori normand viskóknak majdnem emberi ar-
cuk volt. Az omladéktól a boszorkányig nem
nagy a távolság. Kiugró emeleteik, ferdeségük,
ékalaku ereszeik, tüskés vasalásaik utánozták
az ajkat, az állat, az orrot és a szemöldököt. A
padlásablak volt a szem. A ráncos és sömörös
fal volt az arc. Összeérintették a homlokukat,
mintha valami gonosz csinyt beszélnének meg.
Nyaktörő, fejbeverő, fogcsikorgató, a régi civi-
lizáció mind-e szavai ráillettek erre az építés-
módra.

A Coutanchez-utca egyik házát, a legnagyobbat, a leghiresebbet vagy leghirhedtebbet Jacressarde-nak nevezték.

A Jacressarde azoknak a lakása volt, akik sehol sem laktak. Minden városban, különösen a tengeri kikötőkben a lakosság alatt üledék van. Sehonnaiak, akikből maga az igazságszolgáltatás sem tudott vallomást kicsikarni, kalandokból élőködők, kibuvókat hajszolók, csalásokat kavargatók, az életet mindig újra tűzpróbára tevők, minden fajtája a rongyoknak és minden módja azok viselésének, a becselenség száraz gyümölcsei, tönkrement existenciák, egyensúlyukat vesztett lelkiismeretek, a kapaszkodásban elbukottak és a kerítéseken összezuzódottak (mert a nagy szédelgők mindig fölül lebegnek és ott is maradnak), a gonoszság munkásai és munkásnői, fickók és repedszarkuak, tépett lelkiismeretűek és hegyes könyökűek, nyomorban pusztuló szélhámosok, rosszul jutalmazott gonosztevők, a társadalmi párviadal legyőzöttjei, kiéhezettek, akik ragadozókká lettek, a bűn nyereszkezői, koldusok, a szó kettős és siralmas jelentőségében; ebből áll a személyzete. Az elállatiasodott emberi értelem van ott. A lelkek szemétdombja. Ez gyülemlik össze valami zugban, ahol néha keresztülszalad a seprő, melyet rendőri házkutatásnak neveznek. Saint-Maloban a Jacressarde volt ez a zug.

Nem a nagy bűnök találhatók ezekben a fészkekben, nem zsványok, rablógyilkosok, nem főtermékei a tudatlanságnak és a nyomornak. A gyilkost, ha van ott ilyen, valami durva, iszákos képviseli; a tolvaj legföljebb

csirkefogó. A társadalom inkább kiköpte, mint kihányta ezeket. Csavargó, igen; utonálló, nem. De még sem szabad benne bizni. A bohémek ez utolsó rendjének lehetnek gaz szélsőségei. Egykor kivetvén a horgot az Épi-sciébe, mely Páris számára ugyanaz, mint Saint-Malora nézve a Jacressarde, a rendőrség megfogta Lacenairt.

Ezek a fészkek befogadnak mindenkit. A buktás mindent kiegyenlít. Néha a vedlett becsületesség is odahull. Nyilvánvaló, hogy az erény és a becsület véletlenségek. Nem föltétlenül kell tisztelni a palotákat és megvetni a fegyházakat. Meg kell rostálni a köztiszteletet épp úgy, mint az általános rosszalást. Ilyesmiben meglepetések érhetnek. Angyal a bordélyházban, gyöngy a trágyadombon... nem lehetetlen az ily szomorú és káprázatos lelet.

A Jacressarde inkább udvar volt, mint ház és inkább kut, mint udvar. Az utca felé nem voltak emeletei. Alacsony kapuval áttört magas fal, ez volt a homlokzata. Megnyomván a kilincset és betaszítván az ajtót, egy udvarban voltunk.

Az udvar közepén kerek lyukat láthattunk, melyet a talajjal egy szintben kőkarima vett körül. Kut volt. Besüppedt kövezet vette körül a párkányt.

A négyszögletes udvart három oldalon épület vette körül. Az utca felől nem volt semmi, de szemben a kapuval, valamint jobbról és balról lakóház állott.

Ha a sötétség beálltával kockáztattuk meg a belépést, összekeveredő lélegzés zaját hallhattuk és ha eléggé világított a hold és a csillagok,

hogy alakot adjon az elmosódó vonalaknak, ime, mit láthattunk.

Az udvar. A kut. A kapuval szemközt, az udvar körül egy szögletes, patkóalaku szin, nyitott, gerendás mennyezetü, szúrágta folyosó, melyet szabálytalanul elhelyezett kőoszlopok tartottak; középen a kut; a kut körül, szalmából készült almon, körben elhelyezett olvasó módjára, félretaposott cipők talpai meredtek, hüvelykujjak bujtak ki a cipők nyílásain és csupasz sarkak, férfiak, nők és gyermekek lábai. Mindezek a lábak aludtak.

E lábak fölött a szin félhomályába hatoló szem testeket, alakokat különböztetett meg, szunnyadó fejeket, lomha nyujtózkodást, két nem rongyait, a szemétdomb zürzavarát, rettentő emberi fekvőhelyet. Mindenki — hálószóbája volt. Két sous-t kellett fizetni hetenként. A lábak hozzáérttek a kuthoz. Viharos éjszakákon megáztak a lábaik, teli éjszakákon hó esett a testükre.

Miféle teremtések voltak ezek? Az ismeretlenek. Este odamentek, reggel távoztak. A társadalmi rend összebonyolódik ezekkel az álcákkal. Néhányan becsusztak éjszakára és nem fizettek. Legtöbbször egész napon nem ettek. Minden bűn, minden elvetemültség, minden fertő, minden nyomoruság ugyanabba az álomba merült ugyanazon a sáros ágyon. Jó szomszédságban voltak e lelkek álmai. Gyászos találkozó, mely a fáradság, a gyöngeség, a részegség, a harapás kenyér és egy jó gondolat nélkül való egész napi járás-keelés fertőjében kavarja és összevegyíti a lezárt szemek ólom-sulyát, a lelkifurdalást, a sóvárgást, az össze-

söpört szemébe keveredő haját, az arcokat, melyeken a halál tekintete ül, talán a sötétség ajkának csókja. Emberi rothadás erjedt ebben a kádban. Erre a szállásra vetette őket a végzet, az utazás, a tegnap este érkezett hajó, a fogságból való szabadulás, a véletlen, az éjszaka. A sors mindennap ott üritette ki a puttonyát. Betért, aki akart, aludt, aki tudott, beszélt, aki mert. Mert ez a hely a suttogásé volt. Mindenki törekedett elvegyülni. Iparkodtak megfeledezni magukról az álomban, miután nem sikerült elveszniök a homályban. Annyit vettek el a halálból, amennyit tudtak. Minden este újból kezdődő, zür-zavaros haldoklásban zárták le szemeiket. Honnan származtak? A társadalomból, minthogy ők voltak a nyomor, a hullámból, mert ők voltak a tajték.

Nem mindenkinek jutott szalma. Sokan fetrengtek csupaszon a kövezeten; elcsigázva feküdtek le, megbénultan keltek föl. A mellvéd és fődél nélkül tátongó kut harminc láb mély volt. Az eső behullott, a szenny beleszivárgott, az udvar minden csatakja odaszürödött. A vízmerítő veder ott hevert mellette. Aki szomjas volt, ivott belőle. Aki unatkozott, beleugrott. A trágyadombon való álomból átesuszott a másik álomba. 1819-ben egy tizennégyéves gyermeket huztak ki belőle.

Aki nem akart veszélybe jutni ebben a házban, „szakmabelinek“ kellett lennie. Nem szívesen láttak idegeneket.

Megismerték egymást ezek a teremtések? Nem. Megszimatolták.

A szállás urnője fiatal, elég csinos asszony volt, aki szalagos fejkötőt viselt és néha meg-

mosdott a kut vizében; egyik lába fából volt.

Hajnalban az udvar kiürült; a törzsvendégek elszéledtek.

Egy kakas és néhány tyuk kapargált egész nap a trágyadombon. Az udvaron keresztben cölöpökön fekvő gerenda huzódott, mint egy bitófa, ami eléggé otthon volt itt. Esős esték után átázott és sáros selyemruha száradt a gerendán; a falábu asszonyé volt.

A szin fölött, éppugy körülvéve az udvart, mint az, emelet állott és az emelet fölött padlás. A szin mennyezetén keresztül korhadt falépcső vezetett az emeletre; ingó lépcső, amelyen zajosan haladt föl az ingadozó asszony.

A futóvendégek, akik egy héten vagy csak egy éjszakán át maradtak, az udvaron laktak; az állandó lakosok a házban.

Ablakok üveg nélkül, ajtófélfák ajtó nélkül, kémények tüzhely nélkül, ez volt a ház. Közömbösen jártak egyik szobából a másikba egy hosszukás, négyszögletes nyíláson át, mely valaha ajtó volt vagy egy háromszögletes lyukon, amelyet a válaszfal két gerendája között törtek. Lehullott vakolat borította a padlót. Nem lehetett tudni, mi tartja össze a házat. A szél megmozgatta. A kopástól sikos lépcsőkön mindenki úgy ment föl, ahogy tudott. Minden csupa nyílás volt. A tél úgy jutott az omladékba, mint a víz a szivacsba. A rengeteg pók biztosította a hirtelen összeomlás ellen. Semmi butor. A sarkokban heverő két-három szalmazsák nyitott hasában inkább hamu látszott, mint szalma. Itt-ott egy korsó és egy tál, melyek különböző célokra szolgáltak. Enyhe és ocsmány büz.

Az ablakok az udvarra néztek. Olyan volt ez a kilátás, mintha trágyahordó taligára nyílt volna. A tárgyak, amelyek — az embereket nem számítva — ott rothadtak, rozsdásodtak, penészedtek leirhatatlanok... A hulladékok barátokoztak; odazuhantak a faltörmelékek, odahullottak a teremtmények is. Rongyok szóródtak el a hulladékokon.

Az udvaron elszállásolt hullámzó népességén kívül a Jacressardenak három lakója volt, egy szénégető, egy rongyszedő és egy aranycsináló. A szénégető és a rongyszedő két szalmazsákot foglalt el az emeleten; az aranycsináló vegyész a padlásán lakott, amelyet, nem tudni, miért, padlásszobának neveztek. Nem tudták, melyik sarokban alszik az asszony. Az aranycsináló kissé költői hajlamu volt. A tető cserepei alatt lakott olyan szobában, amelynek szűk padlásablaka volt és nagy kőkandallója, egész örvény, amelyben süvöltött a szél. Az ablakokon nem lévén üveg, beszögezték egy hajóroncsról származó abronccsal. Ez a bádog kevés világosságot, de sok hideget bocsátott keresztül. A szénégető időnként egy-egy zsák szénnel fizetett, a rongyszedő egy véka magot adott hetenként a tyukoknak, az aranycsináló nem fizetett semmit. Ehelyett fölégette a házat. Letépte azt a kevés faburkolatot, ami még megvolt és minden pillanatban kihuzott a falból vagy a tetőből egy lécet, hogy megmelegítse az aranyfőző üstöt. A rongyszedő vacska fölött a falon két krétával irt számoszlop volt látható, amelyeket a rongyszedő irt oda hétről-hétre, egyik oszlopba 3-t, a másikba csupa 5-t, aszerint, hogy a mag vékájának három liard vagy öt centimes

volt az ára. A „vegyész“ aranyfőző üstje egy régi bomba töredéke volt, amelyet ő léptetett elő üstté és amelyben alkotórészeket vegyített. Teljesen elmerült az átváltoztatásban. Néha szóba állt az udvaron a mezitlábásokkal, akik kinevették. Azt mondta róluk: *Ezek az emberek tele vannak előítélettel.* Elhatározta, hogy nem hal meg addig, amíg a bölcsek kövével be nem verte a tudomány ablakait. A kemencéje nagyon sok fát emésztett. Így tűnt el a lépcső korlátja is. Az egész ház így ment keresztül a lassu tüzön. A háziasszony azt mondta neki: Csak a héját fogja meghagyni nekem. De lefegyverezte, mert verseket írt számára. Ilyen volt a Jacressarde.

Egy golyvás gyermek — talán törpe — volt a házmester, tizenkét vagy hatvan éves lehetett és seprőt tartott a kezében.

A törzsvendégek a kapun jártak be, a közönség pedig a bolton át.

Mi volt ez a bolt?

A magas utcai homlokfalon a kaputól jobbra négyszögű nyilást törtek, amely egyszerre ablak is, ajtó is volt; ablakszárny és üveg is volt benne. Az egyetlen ablakszárny az egész házban, amelyen sarkak, reteszek és üvegek voltak. Az utcára nyíló ajtó mögött kis szoba volt, amelyet a hálószinből rekesztettek el. Az utcai ajtó fölött ez a szénnel készült fölirat volt olvasható: *Itt ritkaságok kaphatók.* Akkoriban ez igen használatos szó volt. Polcszerűen az ablakhoz erősített három deszkán néhány fületlen faience-fazekat lehetett látni, kínai napernyőt festett hólyagból, itt-ott repedésekkel, amelyet lehetetlen volt kinyitni vagy becsukni,

mlaktalan vas- vagy kötőredékek, három-négy kugyló, néhány csomag régi csont- és rézgomb, egy dohánytartó Marie-Antoinette arcképével és Boisbertrand Algebrájának egyik páratlan kötete. Ez volt a bolt. Ez a választék volt a „ritkaságok“. A boltot hátsó ajtó kötötte össze az udvarral, ahol a kut volt. Egy asztal és egy zsámoly is volt benne. A falábu nő volt az üzlet urnöje.

VII.

Éjszakai vevők, komor eladó.

Clubin nem ment el a Jean-fogadóba kedden egész este és távol maradt még szerdán este is.

Ezen az estén, szürkületkor, két férfi vágott neki a Coutanchez-utcának és megállott a Jacressarde előtt. Egyikük megkopogtatta az ablakot. A boltajtó kinyílt és ők beléptek. A falábu asszony a polgárok tartózkodó mosolyával fogadta őket. Gyertya égett az asztalon.

A férfiak valóban polgárok voltak.

Az, aki kopogott, így szólt: — Jó napot asszonyom. Azért a dologért jöttem.

A falábu asszony másodszor is mosolygott és kiment a hátsó ajtón, mely az udvarra szolgált. Egy pillanattal később ismét kinyílt az ajtó és egy férfi jelent meg a nyílásban. Az ember sapkát és zubbonyt viselt és valami tárgy látszott a zubbonya alatt. Szalmaszálak voltak a ruhája ráncaiban és olyan volt a tekintete, mint akit éppen most fölébresztettek.

Előre jött. Megnézték egymást. A zubbonyos embernek meghökkent és ravasz volt az arca. Megszólalt:

— Ön a puskamüves?

Az, aki kopogott, így felelt:

— Igen. Ön a párisi?

— Ugynevezett Vörösbőr. Igen.

— Mutassa.

— Itt van.

Az ember kihuzott a zsebéből egy abban a korban Európában igen ritka szerszámot, egy forgópisztolyt.

A revolver új volt és ragyogott. A két polgár megvizsgálta. Az, aki ismerősnek látszott a házban és akit a zubbonyos ember „puskamüves“-nek cimezett, működésbe hozta a szerkezetet. Átnyujtotta a tárgyat a másiknak, aki kevésbé városinak látszott és aki háttal fordult a világosságnak.

A puskamüves újra megszólalt:

— Mennyi?

A zubbonyos ember így felelt:

— Amerikából hoztam. Vannak emberek, akik majmokat, papagályokat, állatokat hoznak, mintha a franciák lennének a vadak. Én ezt hoztam. Ez hasznos találmány.

— Mennyi? — ismételte a puskamüves.

— Ez a pisztoly kaszabol.

— Mennyi?

— Paf. Első lövés. Paf. Második lövés. Paf... jégeső, mi? Ez olvégzi a dolgát.

— Mennyi?

— Hat csöve van.

— Nos, mennyi?

— Hat cső, hat arany.

— Akar öt aranyat?

— Lehetetlen. Egy golyó egy arany. Ez az ára.

- Akar üzletet csinálni? Gondolja meg.
- Megmondtam az utolsó árát. Vizsgálja meg, puskamester uram.
- Megvizsgáltam.
- Ugy forog a lövése, mint Talleyrand ur. Be lehetne tenni ezt a forgást a szélkasok szótárába. Ez egy ékszer.
- Láttam.
- Ami a csöveket illeti, spanyol kohóból valók.
- Észrevettem.
- Ez sodrott. Ime, hogyan készítik ezt a sodrást. A kohóban összeszednek egy rongyszedőputtonyra való ócska vasat. Csupa régi vaszközt válogatnak ki, patkószöveget, törött lópatkókat...
- És öreg kaszákat.
- Éppen mondani akartam, fegyverműves uram. Mindez ócskaságokra jó forró borítást vernek és ez nagyszerű vasanyagot szolgáltat...
- Igaz, de repedései, üregei, hibái lehetnek.
- Istuccse. De segítenek rajta kis, kerek rudacskákkal épp úgy, ahogy kikerülnek a bélést azzal, hogy keményre verik. Nehéz pörölyökkel keményítik a vasat, két másik forró borítást tesznek rá; ha már tultüzesítették a vasat, újra lehűtik meleg zsirban és kis ütések közt. Aztán lesimitják és ebből a vasból készítették, teringette! azokat a csöveket ott.
- Önnek tehát ez a mestersége?
- Nekem minden mesterségem.
- A csövek vizsinüek.
- Az a szépsége, puskamester uram. Az antimon-vajtól nyeri.

— Azt mondtuk, hogy öt aranyat fizetünk önnek érte.

— Bátorkodom megjegyezni, uram, hogy hat aranyat volt szerencsém mondani.

A fegyverkovács halkabban folytatta:

— Hallgasson meg, párisi. Használja ki az alkalmat. Adjon tul rajta. Semmit sem ér önnek az olyan fegyver, mint ez. Ez föltünévé teszi az embert.

— Valóban — mondta a párisi —, kissé rikitó. Jobban illik egy polgárhoz.

— Akar öt aranyat.

— Nem, hatot. Csövenként egyet.

— Nos, hat Napoleon-arany.

— Hat Lajos-aranyat akarok.

— Hát ön nem bonapartista? Ön elébe tesz egy Lajos-aranyat egy Nepoleonnak!

A párisi Vörösbőr mosolygott.

— Napoleon többet ér, de Lajos drágább.

— Hat Napoleon.

— Hat Lajos. Számomra ez huszonnégy frank különbséget tesz.

— Akkor nincs üzlet.

— Nem bánom. Megtartom a csecsebecsét.

— Tartsa meg.

— Becsmérlés volna! Legalább nem fogják rólam mondani, hogy tuladtam egy találmánnyon.

— Akkor jóéjszakát.

— Ez tökéletesítése annak a pisztolynak, amit a chesapeake indiánok Nortay-u-Hah-nak neveznek.

— Öt Lajos-aranyban, készpénzben fizetve.

— Nortay-u-Hah, ez annyit tesz: *Rövid-Puska*. Sokan nem tudják ezt.

— Akar öt Lajost és egy écu ráadást?

— Polgárok, én hatot mondtam.

A gyertyának hátat fordító ember, aki eddig nem szólt, e párbeszéd alatt a szerkezetet forgatta. A puskaműves füléhez hajolva, suttogetta:

— Jó ez a szerszám?

— Kitünő.

— Megadom a hat aranyat.

Öt perc múlva, miközben a párisi Vörösbőr zubbonya hóna alatt egy titkos hasitékba rejtette a hat aranyat, amit kapott, a puskaműves és a vevő, nadrágzsebében a forgópisztollyal, elhagyták a Coutanchez-utcát.

VIII.

A vörös golyó és a fekete golyó összeütközése.

Másnap, csütörtökön, kis távolságra Saint-Malotól, a Décollé-fok közelében, olyan helyen, ahol a sziklapart magas és a tenger mély, szomorú esemény történt.

Egy lándzsavas alaku sziklanyelv, melyet szűk földszáv kötött össze a szárazfölddel, mélyen benyulik a tengerbe és ott nagy, hegyes szirtben végződik; semmi sem gyakoribb a tenger architektúrájában. Hogy a part felől elérhessük a szirt fonsikját, lejtős sikon kell végigmenni, melynek felsőrésze néha elég zord.

Egy ilyenfajta fensikon történt, hogy délután négy óra körül egy ember állt rajta bő, szolgálati köpenyben, mely alatt valószínűleg fegyvert viselt, amit könnyű volt fölismerni a köpeny merev redőiről. Az orom, melyen ez az ember állt, elég hatalmas fensikot alkotott,

roppant utcakövekhez hasonló nagy kőcsoportokkal teleszórva, melyek között szűk átjárók voltak. Ezt a fensikot, melyen rövid, sűrű fű nőtt, a tenger partjától szabad tér választotta el, mely függőleges meredekben végződött. A sziklafal, mintegy hatvan lábnyira emelkedve a tenger színe fölé, olyan volt, mintha függőönnel mérték volna ki. A bal sarka azonban omladozott és a gránitszikláknál sajátos, természetes lépcsőzetet kínált, melyeknek nem valami kényelmes fokai néha óriások lépéseit vagy bohócok ugrásait kívánják meg. E sziklagörgeteg függőlegesen szállt alá a tengerig és ott elmerült. Nyaktörő hely volt. Különben szeszélyből le lehetett arra menni és hajóra szállni a sziklafal alján.

Szellő fujt. A köpenyébe burkolózó ember szilárdan állt, balkezébe fektette a jobb könyökét, egyik szemét behunyta és a másikhoz messzelátót illesztett. Ugy látszott, komoly megfigyelésbe merült. A lejtő széléhez közeledett és ott mozdulatlanul megállt, tekintetét rendületlenül a láhatárra függesztve. A dagály teljes volt. A hullámok csapdosták alatta a sziklafalat.

Amire az ember figyelt, egy távolodó hajó volt, amely valóban különös játékot üzött.

Ez a hajó, mely alig egy óra előtt hagyta el Saint-Malo kikötőjét, megállt a Banquetiersziklák mögött. Háromárbocos volt. Nem vetett horgonyt, mert talán a fenék nem volt erre alkalmas és mert a horgony a hajó eleje alá szorult volna, csak arra szorítkozott, hogy félárbocra bocsátotta a vitorlákat.

Az ember — parti őr volt, mint az egyen-

ruhája mutatta — a háromárbcos minden mozdulatát megfigyelte és ugylátszott, megjegyezte magának. A hajó fölsodorta az előárbcot alsó vitorláját és a középárbcot nagyvitorlájával fogta föl a szelet; bevonta a tatvitorlát és szélirányba állította a háromszögű felső vitorlát; ily módon egyik vitorlát a másikkal ellensúlyozván, keveset haladt és nem tért el az iránytól jobban, mint félmérföldnyire óránként.

Még világos nappal volt, főleg a nyílt tengeren és a sziklapart magaslatán. A part alsó része már homályba merült.

A parti ór, gondolataiba merülve és lelkiismeretesen kémlelve a messzeséget, nem gondolt arra, hogy megvizsgálja a sziklát maga körül és maga alatt. Hátat fordított az alig járható lépcsőfélének, mely a fensikot összekötötte a tengerrel. Nem vette észre, hogy valami ott mozog. Ezen a lépcsőn, nyilván a parti ór megérkezése előtt, valaki, egy férfi, rejtőzött el egy kiszögellés mögött. Időközönként egy fej hajolt ki a szikla alól a homályban, fölnézett és figyelte a figyelőt. Ez a széleskarimájú, amerikai kalappal fődött fej azé az emberé, a quakeré volt, aki mintegy tiz nap előtt a Petit-Bey sziklái közt Zuela kapitánnyal beszélgetett.

Hirtelen úgy látszott, hogy a parti ór figyelme megkettőződik. Kabátujjával gyorsan megtörülte a messzelátó üvegjét és erélyesen a háromárbcosra irányította.

Egy fekete pont vált el a hajótól.

Ez a fekete pont, mely hangyához hasonlított a tengeren, ladik volt.

A csónak, úgy látszott, a szárazföldet akarja elérni. Néhány matróz hajtotta erőteljes evezéssel.

Mindinkább eltért és a Décollé-fok felé tartott.

A parti őr figyelme elérte a legfeszültebb fokát. A csónak egy mozdulatát sem tévesztette szem elől. Még jobban a meredek széléhez közeledett.

Ebben a pillanatban egy magas termetű férfi, a quaker, termett a parti őr mögött a lépcső tetején.

Csak négy lépés választotta el a part-örtől; előretette az egyik lábát és megállt; megint lépett egyet és megint megállt; nem tett más mozdulatot, csak ment, testének többi része szobor volt; lába zajtalanul illeszkedett a före; megtette a harmadik lépést és megállt; csaknem elérte a parti őrt, aki még mindig mozdulatlanul állt, kezében a messzelátóval. Az ember lassan emelte összeszorított kezeit a kulcsfontja magasságáig, aztán hirtelen, mintha valaki meghuzta volna a ravaszt, öklei lecsapódtak a part-őr két vállára. A csapás rettentő volt. A parti őrnek egy jajszóra sem volt ideje. Lezuhant, fejjel előre a sziklafalról a tengerbe. Egy villámlás idejéig látszott a két talpa. Mint a kő esett a vízbe, mely összezáruult fölötte.

Két vagy három nagy gyűrű képződött a sötét vizen.

Csak a messzelátó maradt ott, mely kiesett a part-őr kezéből a före.

A quaker kihajolt a szakadék szélén és nézte, mint oszlanak el a gyűrűk a habokban,

várt néhány percig, aztán kiegyenesedett és a fogai közt dudolta:

Rendőr uram halott,
Elveszté életét.

Még egyszer kihajolt. Semmi sem jelent meg újra. Csak azon a tájon, ahol a parti-őr elment, képződött a víz színén valami barna sűrűség, mely terjedt a ringó hullámokban. A parti-őr nyilván összetörte a koponyáját valami tengeralatti sziklán. A vére szállt föl és attól támadt a folt a tajtékon. A quaker ezt a foltot szemlélve, újra kezdte:

Negyedórával halála előtt
Még . . .

Nem fejezte be.

Nagyon szelid hangot hallott a háta mögött, mely ezt mondta:

— No lám, Rantaine. Jó napot. Ön megölt egy embert.

Megfordult és tizenöt lépésre mögötte, két szikla között egy kis embert látott, akinek forgópisztoly volt a kezében.

Igy felelt:

— Amint látja. Jónapot Clubin ur.

A kis ember megrezzent.

— Reám ismer?

— Ön valóban megismert — folytatta Rantaine.

Ezalatt hallatszott az evezőcsapás a tengeren. A csónak közeledett, melyet a parti-őr figyelt.

— Ez gyorsan ment.

— Miben lehetek szolgálatára? — kérdezte Rantaine.

— Nem nagy dolog. Nemsokára tiz éve lesz, hogy nem láttam. Jó üzleteket csinálhatott. Hogy van?

— Jól — mondta Rantaine. — És ön?

— Nagyon jól — felelte Clubin ur.

Rantaine egy lépést tett Clubin ur felé.

Száraz, kis csettenés ütötte meg a fülét. Clubin ur huzta föl a pisztolyt.

— Rantaine, tizenöt lépésnyire vagyunk egymástól. Nagyon helyes távolság. Maradjon ott, ahol van.

— Ah ugy — szólt Rantaine — mit akar tőlem?

— Beszélgetni akarok önnel.

Rantaine nem mozdult többet. Clubin ur ujra kezdte:

— Ön meggyilkolt egy part-ört.

Rantaine megemelte a kalapja szélét és így felelt:

— Már egyszer megtisztelt azzal, hogy ezt mondta.

— De nem ilyen határozott kifejezésekkel. Azt mondtam: egy embert; most azt mondom: egy part-ört. Ennek a parti örnek hatszáz-tizenkilenc volt a száma. Családapa volt. Feleséget és öt gyermeket hagyott hátra.

— Az lehet — szólt Rantaine.

Alig észrevehető szünet állt be.

— Válogatott emberek ezek a parti örök — mondta Clubin — csaknem mind régi tengerész.

— Észrevettem, hogy általában feleség és öt gyermek marad utánuk — felelt Rantaine.

Clubin ur folytatta:

— Találja ki, mennyit fizettem ezért a forgópisztolyért?

— Szép darab — felelt Rantaine.

- Mennyire becsüli?
- Nagyrabecsülöm.
- Száznegyvennégy frankot adtam érte.
- A Coutanchez-utcai fegyverboltban vehette.

Clubin újra kezdte:

- Nem kiáltott. A zuhanás elfojtja a hangot.
- Clubin ur, szél lesz az éjszaka.
- Egyedül tudom ezt a titkot.
- Mindig a Jean-fogadóban lakik? — kérdezte Rantaine.

— Igen. Nem rossz dolga van ott az embernek.

— Emlékszem, hogy jó savanyukáposztát lehetett ott enni.

— Ön tulságosan erős lehet, Rantaine. Micsoda vállai vannak! Nem szeretnék egy tasztást öntől. Mikor én a világra jöttem, olyan hitvány voltam, hogy nem tudták, sikerül-e fölnevelni.

— Szerencsére sikerült.

— Megtartottam a szokásaimat, mindig a régi Jean-fogadóban lakom.

— Tudja-e, Clubin ur, miről ismertem föl? Arról, hogy ön fölismert engem. Azt mondtam: ez csak Clubintól telik.

És egy lépést tett előre.

— Menjen vissza oda, ahol volt, Rantaine.

Rantaine hátrált és ezt dörögte magában:

— Az ember gyermek lesz ezek előtt a gépek előtt.

Clubin ur folytatta:

— A helyzet: jobbra tőlünk, a Saint-Énogatparton, háromszáz lépésre innen, egy másik partór áll, a hatszáztizennyolcas szám, aki még él; balra, a Saint-Lunaire-parton, egy vámállo-

más van hét fölfegyverzett emberrel, akik öt perc alatt itt lehetnek. A szirtet körülzárnák. A földnyelvet őriznék. Lehetetlen megszökni. Egy hulla van a sziklafal lábánál.

Rantaine görbe pillantást vetett a forgópisztolyra.

— Ön mondta, Rantaine, ez csinos darab. Talán csak löporral van megtöltve. De mit tesz az? Elég egy lövés, hogy idefusson a fegyveres erő. És én hatot lóhetek.

A váltakozó evezőcsapások igen tisztán hallhatók lettek. A ladik nem volt messze.

A nagy ember különösen nézte a kis embert. Clubin ur mindig nyugodtabb és szelidebb hangon beszélt.

— Rantaine, ha az idetartó csónak emberei megtudják, mit művelt ön az imént itt, karhatalmat szolgáltatnak és segítenek önt elfogni. Ön tizezer frankot fizet az utért Zuela kapitánynak. Közbevetően, a plainmonti csempészek olcsóbban megtették volna, de csak Angliába szállították volna és különben is, nem kockáztathatta meg, hogy a guerneseyiek közé menjen, akiknek szerencsájuk van önt ismerni. Visszatérek a helyzetre. Ha tüzelek, önt letartóztatják. Ön tizezer frankot fizet Zuelának a szöktetésért. Ötezer frankot adott előre. Zuela megtartja az ötezer frankot és elmegy. Ime, Rantaine, ön fölsült. Ez a kalap, ez a mulatságos öltözet és ezek a harisnyák megváltoztatták önt. Megfeledkezett a szemüvegről. Jól tette, hogy levágatta az oldalszakállát.

Rantaine mosolygott, ami nagyon hasonlított a fogcsikorgatáshoz. Clubin folytatta:

— Rantaine, önnek amerikai nadrágja van

kettős zsebbel: Egyikben az órája van. Tartsa meg.

— Köszönöm, Clubin ur.

— A másikban van egy kovácsolt vasdoboz, mely rugóval nyilik és záródik. Egy ódon matróz-dohánytartó. Huzza ki a zsebéből és dobja ide.

— De hisz' ez lopás!

— Tessék kiáltani az őrségért.

És Clubin mereven nézte Rantainet.

— Tessék, mess Clubin... — szólt Rantaine egyet lépve és kinyujtván a tenyerét.

A mess hizelgés volt.

— Maradjon ott, ahol van, Rantaine.

— Mess Clubin, egyezzünk ki. Fölaajánlom a felét.

Clubin keresztbefonta a karjait, melyek közül kiállt a pisztoly csöve.

— Rantaine, kinek tart engem? Én tisztességes ember vagyok.

És rövid csönd után hozzátette:

— Nekem az egész kell.

Rantaine a fogai között dörögte:

— Telhetetlen.

Eközben Clubin szeme kigyulladt, a hangja tiszta lett és metszett, mint az acél. Így kiáltott:

— Látom, hogy téved. Ön a Lopás, én vagyok a Jóvátétel. Hallgasson meg, Rantaine. Tíz év előtt éjszaka hagyta el Guerneseyt, kivéve egy társaság pénztárából ötvenezer frankot, mely az öné volt és elfelejtván benne hagyni ötvenezer frankot, mely a másé volt. Ez az ötvenezer frank, amit ellopott társától, a kitünő és derék mess Lethierrytől, kamatoskamatjával tíz év alatt nyolcvanegyezerhatvanhat frankot és hatvanhat centimes-öt

tenne ki. Ön tegnap betért egy pénzváltóhoz. Megmondom a nevét. Rebuchet, a Saint-Vincent-utcában. Leszámlált előtte hatvanhatezer frankot a francia bank utalványaiban, melyek ellenében ő három darab ezerfontos angol bankjegyet adott önnek, azonkívül a maradványt. Ön a vasdobozba tette ezeket a bankjegyeket, a dobozt pedig a jobb nadrágzsebébe. Ez a háromezer font sterling hetvenötezer frankot tesz csak ki. De mess Lethierry nevében megelégszem vele. Holnap Guerneseybe utazom és el fogom vinni neki. Rantaine, az a háromárbofos ott a *Tamaulipas*. Ön berakatta ma éjszaka a málháját a hajószemélyzet zsákjaival és podgyászával együtt. Ön el akarja hagyni Franciaországot. Igaza van. Ön Arequipaba megy. A ladik önt keresi. Ön itt várja. Megérkezik. Hallani az evezést. Tőlem függ, hogy utjára bocsássam-e vagy itt tartsam. De elég a szóból. Dobja ide a vas dohányszelencét.

Rantaine a zsebébe nyult, kihuzott egy kis dobozt és Clubin elé vetette. A vas dohányszelence volt, mely Clubin lábaihoz gurult.

Clubin lehajolt, anélkül, hogy a fejét elfordította volna és bal kezével fölemelte a szelencét, folyton Rantainere irányítva a két szemét és a pisztoly hat csövét.

Aztán fölkiáltott:

— Barátom, forduljon meg.

Rantaine hátat fordított.

Clubin ur hóna alá vette a forgópisztolyt és megnyomta a doboz rugóját. A szelence kinyílt.

Négy bankjegy volt benne, három ezres és egy tizfontos.

Szétnyitotta a három ezerfontos bankjegyet,

visszatette a dobozba, becsukta és a zsebébe tette.

Aztán fölemelt a földről egy kavicsot, belecsomagolta a tizfontos bankjegybe és megszólalt:

— Forduljon vissza.

Rantaine visszafordult.

Clubin ur folytatta:

— Megmondtam, hogy megelégszem három-ezer fonttal. Ime, tiz fontot visszaadok.

És Rantaine felé dobta a kavicssal neheztett bankjegyet.

Rantaine egy rugással a tengerbe lökte a bankjegyet és a kavicsot.

— Amint tetszik — mondta Clubin. — Ön gazdag lehet, úgy látom. Ez megnyugtat.

Az evezőcsapások zaja, melyek e beszélgetés alatt folyton közeledett, hirtelen megszűnt, jelezve, hogy a ladik megérkezett a sziklafal lábához.

— A hintó előállott. Indulhat, Rantaine.

Rantaine a lépcsőzet felé fordult és ott eltűnt.

Clubin óvatosan a meredek széléhez közeledett és fejét előrenyujtva nézte, amint alászállt.

A csónak a sziklalépcső utolsó fokánál állott, azon a helyen, ahol a parti ör lezuhant.

Mig a bukdácsoló Rantainet nézte, Clubin magában ezt dörmögte:

— Derék hatszáztizenkilences! Azt hitte, egyedül van. Rantaine úgy gondolta, hogy ketten vannak. Csak én tudtam, hogy hárman vagyunk.

Észrevette lábainál a füben a messzelátót, amit a parti ör kiejtett a kezéből. Fölemelte.

Az evezők zaja újra fölhangzott. Rantaine a csónakba ugrott és az távolodott.

Mikor Rantaine a csónakba jutott és az első evezőcsapások után a sziklafal távolodni kezdett mögötte, hirtelen fölegyenesedett, arca szörnyű lett és öklével lefelé intve kiáltotta: — Hah! az ördög maga is gazember!

Néhány pillanattal később Clubin a szikla csucsán, a messzelátót a csónakra irányozva, tisztán hallotta, amint egy éles hang a tenger zugásában ezeket a szavakat tagolja:

— Clubin ur, ön tisztességes ember, de azért helyesnek fogja találni, hogy irjak Lethierrynek és közöljem vele a dolgot; ebben a csónakban van egy guernesey-i matróz a *Tamaulipas* személyzetéből, kit Ahier Tostevinnek hívnak, aki Zuela legközelebbi útjával vissza fog térni Saint-Maloba és tanuskodni fog arról, hogy átadtam önnek mess Lethierry számára három-ezer font sterlinget kitevő összeget.

Rantaine hangja volt.

Clubin szerette jól végezni a dolgát. Mozdulatlanul, mint előbb a parti őr, ugyanazon a helyen, messzelátóval a szemén, pillanatra sem vesztette szem elől a csónakot. Láta összezugorodni, a hullámok közt eltűnni és megjeleni, közeledni a hajó oldalához és fölismerte Rantaine magas alakját a *Tamaulipas* fődélzetén.

Amint a csónakot fölhúzták és elhelyezték tartóin, a *Tamaulipas* elindult. A szél a szárazföldről fújt, megduzzasztotta a vitorlákat; Clubin távcsöve erre a mindinkább összefolyó árnyképre szegeződött és félóra múlva a *Tamaulipas* már csak fekete szarv volt, mely mindinkább kisebbedett a halvány, szürkülő égen.

IX.

Hasznos utmutatás azoknak, akik tengerentuli leveleket várnak vagy azoktól félnek.

Ezen az estén Clubin ur későn tért haza.

A késés egyik oka az volt, hogy hazatérés előtt elment a Dinan-kapuhoz, ahol korcsmák voltak. Egyikben, melyben nem ismerték, egy palack pálinkát vásárolt, melyet kabátja bő zsebébe dugott, mintha el akarta volna rejteni; aztán — minthogy a Durande-nak másnap reggel kellett elindulnia — körüljárta a földézetet, hogy meggyőződjék, rendben van-e minden.

Mire betért a Jean-fogadóba, nem volt már más a teremben, csak Gertrais-Gaboureau ur, az öreg hosszujáratu kapitány, aki söröskorsója mellett ült és pipázott.

Gertrais-Gaboureau ur egy korty és egy szipantás között üdvözölte Clubin urat.

— Good bye, Clubin kapitány.

— Jó estét, Gertrais kapitány.

— Nos, a *Tamaulipas* elment?

— Ah! — mondta Clubin — észre sem vettem.

Gertvais-Gaboureau kapitány köpött egyet és azt mondta:

— Zuela elszelelt.

— Mikor?

— Az este.

— Hova megy?

— Az ördögbe.

— Bizonyára; de hova?

— Arequipába.

— Semmit sem tudtam róla — szólt Clubin.

És hozzátette:

— Lefekszem.

Meggyújtotta a gyertyáját, az ajtó felé indult és visszatért.

— Volt ön már Arequipában, Gertrais kapitány?

— Igen. Évek előtt.

— Hol lehet pihenni?

— Mindenütt. De ez a *Tamaulipas* seholsem fog pihenni.

Gertrais-Gaborueau ur egy tányér szélére üritette pipája hamuját és folytatta:

— Ön ismeri a *Trójai ló* és a szép, háromárbocos *Trentemouzin* hajókat, melyek Cardiffbe mentek. Nem helyeseltem az indulást az idő miatt. Szép állapotban kerültek vissza. A *Trójai ló*-nak terpentín volt a rakománya; vizet kapott és a vízzel együtt kiszivattyuzta egész rakományát. A háromárbocosnak különösen a felső része szenvedett; a tőke, a hajóorr, a bal horgonytartó, minden összetörött. A nagy háromszögű vitorla rudja letört. Az előárbocnak semmi baja; de komolyan megrázkódott. A hajóorr egész vasalása hiányzott és — hihetetlen — a megkopasztáson kívül csak éppen kissé megharapta a hullám. A hajó borításán balról jó három négyszöglábnyi lyuk volt. Lám, mi mindent nem hallani a világban.

Clubin letette a gyertyát az asztalra és hozzákezdett, hogy egy sor gombostűt szurjon a kabátja hajtókájába. Aztán ujrakezdte:

— Nem azt mondta, Gertrais kapitány, hogy a *Tamaulipas* nem pihen meg sehol?

— Nem. Egyenesen Chilibe megy.

— Ez esetben nem tud utközben hirt adni magáról.

— Engedelmet, Clubin kapitány. Mindenek-

előtt átadhatja üzeneteit akármelyik hajónak, mellyel találkozik és mely Európába vitorlázik.

— Ez igaz.

— Aztán meg ott vannak a tengeri levélszekrények.

— Mi az a tengeri levélszekrény?

— Ön nem ismeri, Clubin kapitány?

— Nem.

— Mikor átkelünk a Magellan-szoroson.

— Nos?

— Mindenütt hó, mindig vihar, ocsmány, gonosz szelek.

— Aztán?

— Mikor megkerültük a Monmouth-fokot.

— Igen. Aztán?

— Aztán megkerüljük a Valentin-fokot.

— És aztán?

— Aztán körüljárjuk az Isidore-fokot.

— És aztán?

— Azután megkerüljük az Anna-fokot.

— Jó, de mi az a tengeri levélszekrény?

— Ott vagyunk már. Hegység jobbról, hegység balról. Mindenütt pinguinek, viharmadarak. Rettentő környezet. Tyűh! ezer szent, ezer forgó! micsoda lim-lom és hogyan csapkod. A szélnek nincs arra szüksége, hogy a segítségére siessenek. Ott kell csak ügyelni a sima falakra! Ott kell igazán csökkenteni a vitorlákat! Ott aztán helyettesíteni kell a nagy vitorlát a háromszögletessel és a háromszögletest a legapróbbal! Szélroham szélroham után. És aztán néha négy, öt, hat napig üresen állnak a vitorlák, gyakran pedig olyan játék folyik, hogy a vadonatujakból is csak tépés marad. Micsoda tánc! A szél úgy megugraszt egy

háromárbcost, mint egy bolhát. A *True blue* angol brick-en láttam, mikor a nagyárbocon foglalatoskodó matrózfiut elragadta Istennek mind az ötszázezermilliom mennyköve és a nagyárbcot is vele. A levegőben járnak ott, mint a lepkék, vagy mi. Láttam, mikor a *Revenue* — egy csinos goëlette — tisztjét úgy lerántotta a vitorlarudról, hogy szörnyethalt. Nekem összetörött az oldalgerendám és kásává zuzódott a párkányom. Összerágott vitorlakkal kerül ki onnan az ember. A fregatokba úgy megy be a viz, mint a kosárba. És az az ördögien rossz part! Milyen mogorva! Zeg-zugos sziklák. Az Éhség-öbölhöz közeledünk. Ott még a rossznál is rosszabb. Vadabb hullámokat nem láttam életemben. Pokoli tenger. Hirtelen ezt a két vörösbetűs szót vesszük észre: *Post-Office*.

— Mit akar mondani, Gertrais kapitány?

— Azt akarom mondani, Clubin kapitány, hogy amint megkerültük az Anna-fokot, egy száz láb magas kő tetején megpillantunk egy nagy botot. Karó az, melynek egy hordó lóg a nyakában. Ez a hordó a levélszekrény. Az angolok irhatták föléje *Post-Office*. Mibe nem avatkoznak! Az oceán postája az, nem a tiszteletreméltó gentlemanhez, Anglia királyához tartozik. A levélszekrény közös. Valamennyi lobogóhoz egyformán tartozik. *Post-Office!* hát nem furcsa? olyan ez, mint egy csésze tea, mellyel az ördög kínál meg hirtelen. Ime, hogyan intéződik el a forgalom. Minden hajó, mely elhalad mellette, csónakot küld a karóhoz az üzeneteivel. Amelyik hajó az Atlanti tengerről jön, innen küldi a leveleit Európába,

amelyik a Csendes Oceán felől jön, innen küldi a leveleket Amerikába. A csónak parancsnoka beleteszi a hordóba a küldeményét és kiveszi a csomagot, amit benne talál. Ön fölveszi a leveleket, a hajó pedig, mely ön után jön, fölveszi az önét. Minthogy ellenkező irányban haladunk, ön abból a világrészből jön, ahova én megyek. Én elviszem az ön leveleit, ön elviszi az enyéimet. A hordót lánc köti a karóhoz. És esik! És havazik! És jég esik! Pocsék tenger! A sátán kerülget mindenfelé. Arra megy a *Tamaulipas*. A hordónak sarkon forgó, jó födele van, de sem retesz, sem lakat nincs rajta. Láthatja, az ember irhat a barátainak. A levelek megjönnek.

— Nagyon furcsa — dörmögte elgondolkozva Clubin.

Gertrai-Gaboureau kapitány visszafordult a korszójához.

— Föltéve, hogy ez az akasztófavirág Zuela ir nekem és zagyvaságait a Magellán hordójába veti, négy hónap múlva megkapom az ákombákomát ennek a semmirekellőnek. — Nos, Clubin kapitány, elindul holnap?

Clubin, aki valami alvajáró állapotba került, nem hallotta. Gertrai kapitány megismételte a kérdést.

Clubin fölrezzent.

— Bizonyára, Gertrai kapitány. Ez az én napom. Holnap reggel el kell indulnom.

— Ha az ön helyében volnék, nem indulnék el. Clubin kapitány, a kutya bőrének ázott szőrszaga van. A tengeri madarak már két éjszakán ott keringenek a világítótorony lámpája körül. Rossz jel. Van egy viharjelzőm,

mely megteszi a magáét. A hold második nyolcadában vagyunk; most a legnagyobb a nedvesség. Imént láttam, hogy a zsurlók összehúzták a leveleiket és a réten a lóherének nagyon egyenesek voltak a szárai. A földi gilisztaék előbujnak, a legyek csipnek, a méhek nem távoznak el a kastól, a verebek tanácskoznak. Meghallani messzi harangok hangját. Az este hallottam a saint-lunairei angelust. Meg aztán a nap is csunyán áldozott le. Nagy köd lesz holnap. Nem tanácsolom, hogy elinduljon. Jobban félek a ködtől, mint az orkántól. A köd alattomos.

HATODIK KÖNYV:
**A RÉSZEG KORMÁNYOS
ÉS A JÓZAN KAPITÁNY.**

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

A Douvre-sziklák.

Guerneseytől körülbelül öt mérföldnyire délre, a Plainmont-csúccsal szemközt, a La Manche-szigetek és Saint-Malo között van egy szirtcsoport, melyet Douvre-sziklának neveznek. Gyászos hely.

A Douvre, *Dover*, elnevezést sok sziklára és szirtre alkalmazzák. Nevezetesen a Côtés-du-Nord közelében van egy Douvre-szikla, melyen épp most építenek világítótornyot, nagyon veszélyes szirt, de nem kell összetéveszteni amazokkal.

A Douvre-sziklához legközelebb eső pontja Franciaországnak a Bréchant-fok. A francia parttól kissé távolabb esnek a Douvre-sziklák, mint az első normand szigettől. E szirt távol-tága Jerseytől körülbelül akkora, mint Jersey legnagyobb átlója. Ha Jersey szigete megfordulna a Corbière körül, mint valami sarkon, a Sainte-Catherine-fok csaknem megérintené a Douvre-szirteket. A távolság mégis több mint négy mérföld.

A civilizáció e tengerében a legvadabb sziklák is ritkán elhagyottak. Csempészekkel találkoztunk Hagot-n, vámőrökkel Binic-en, keltákkal Breat-n, osztrigatenyésztőkkel Cancale-on,

nyulvadászokkal Césambre-on, Cézár szigetén, rákászokkal Breg-Houn, halászokkal Minquiers és Écré-Houn. A Douvre-sziklán senkivel.

A tengeri madarak vannak rajta otthon.

Félelmes a vele való találkozás. A Casquet, ahol állítólag tönkre ment a *Blanche Nef*, a calvadosi zátony, a Wight szigeti szirtek, a Ronesse, mely oly veszedelmessé teszi a beaulieui partot, a préeli fenék, mely a Merquel bejáratát összeszorítja és mely miatt husz öles térközökben vörösre festett vészjelzősört kellett alkalmazni, Étables és Plouha áruló nyulványai, a két gránit-druida Guernesey déli részén, az öreg Anderlo és a kis Anderlo, a Corbière, a Hanois, Ras szigete, mely iránt ez a közmondás kelt borzalmat: — *Ha valaha a Ras mellett elhaladsz, reszketni fogsz, ha meg nem halsz.* — A Mortes Femmes, a Boue és a Frouquie-szoros, a Déroute Guernesey és Jersey között, a Hardent Minquiers és Chausey között, a Mauvais Cheval, Boulay-Bay és Barneville között, mind nem olyan rosszhirűek. Inkább találtak volna mindezekkel a szirtekkel egymásután, mint a Douvre-sziklával egyetlenegyszer.

Ezen az egész veszedelmes La Manche-tengeren, mely a nyugat Egei-tengere, csak a Guernesey és Serk között levő Pater-Nosterszirt kelt a Douvrehez hasonló rémületet.

És mégis, a Pater-Nosterről lehet jelet adni, végszükségben oda még segítség érkezik. Északra látszik a Dicard- — vagy d'Icare- — fok, délről a Gros-Nez. A Douvre-szirtről nem látszik semmi.

A szél, a víz, a felhő, a végtelenség, a lakat-

lanság. A Douvre-sziklák felé csak tévedésből jut valaki. A gránit durva és szörnyü alakot ölt. Mindenütt meredek. Az örvény komor barátságatlansága.

A tenger-sík. A víz itt igen mély. Az olyan tökéletesen elszigetelt szírt, mint a Douvre-szikla, magához vonzza és oltalmat ad olyan állatoknak, melyek szeretnek az embertől távol élni. Bizonyos hatalmas, tengeralatti korall-állatok. Egy elmerült labirintus. Olyan mélységben, melyet a buvárok nehezen érnek el, barlangok, odúk, üregek, sötét utkeresztezések vannak. Szörnyetegfajták hemzsegnek bennük. Egymást falják föl. A rákok megeszik a halakat, de őket is megeszi más. Ijesztő, élő alakok bolyognak ebben a homályban, melyek arra teremődtek, hogy ne lássa őket emberi szem. Tátott szájak, csápok, tapogatók, uszonyok, uszószárnnyak, nyitott állkapcsok, pikkelyek, karmok, csipők homályos körvonalai usznak, remegnek itt, növekednek, széthullanak és elenyésznek a siri átlátszóságban. Borzalmas uszó raj kóvályog itt, cselekedvén, amit tennie kell. A hydrák méhkasa ez.

A szörnyü ott eszmény.

Képzeltetek el, ha tudtok, hemzsegő tengeri állatokat.

Látni a tenger belsejét, annyi, mint látni az Ismeretlen képzeletét. Látni a rémületes oldalt. Az örvény hasonló az éjszakához. Ott is van álom, legalább látszólag, a teremtés lelki ismeretének álma. Ott teljes biztonságban tökéletessé válnak a felelőtlen bűnei. Ott, a szörnyü békeességben, az élet vázlatai, csaknem kísérte-

tek, kész démonok foglalják el vadul a homályt.

Negyven év előtt két különös alakú szikla messziről jelezte a Douvre-sziklákat az ocean utasainak. Két függőleges, hegyes és meggörbült oszlop volt, melyeknek csucsa majdnem érintkezett. Mintha két elmerült elefánt agyara emelkedett volna ki a tengerből. Csakhogy olyan magas agyarak voltak, mint a tornyok és akkora elefánté, mint egy hegység. A szörnyetegek városának e két természetes tornya csak szűk átjárót hagyott szabadon, melyben csapkodott a hullám. Ez a kanyargó átjáró, melynek több könyöke volt, hasonlított egy utcarészlethez két fal között. Ezt az ikersziklát a két Douvresnek nevezték. Egyik a nagy Douvre, a másik a kis Douvre; egyik hatvan, másik negyven láb magas volt. A hullámok mozgása megfűrészelte a tornyok alapját és a napéjegylenőség erőszakos rohama 1859 október 26-án ledöntötte egyiket. A kisebbik, amelyik megmaradt, csonka és kopott.

A Douvres-csoport egyik legfurcsább szikláját az Embernek nevezik. Ez még ma is áll. A múlt században a szikla tetején egy emberi hullát találtak. A holttest mellett egy csomó üres kagylóhéj hevert. Az ember hajótörést szenvedett a sziklán, oda menekült, ott élt egy ideig kagylókból és ott meghalt. Innen a szikla neve: az Ember.

Az elhagyott víz gyászos. Tolongás az és csönd egyszerre. Ami ott történik, az már nem tartozik az emberi nemre. Ismeretlen hasznossága van. Ilyen a Douvres-szirtek elszigeteltsége is. Köröskörül, ameddig a szem ellát, hatalmas fölzuduló ár.

II.

A nem remélt pálinka.

Pénteken reggel, a *Tamaulipas* indulása után való napon, a Durande utra kelt Guernesey felé.

Kilenc órakor hagyta el Saint-Malot.

Az idő tiszta volt, semmi köd; úgy látszott, az öreg Gertrais-Gaboureau kapitány csak fecsegett.

Clubin ur töprengései miatt majdnem elmulasztotta a rakodást. Nem vett föl, csak néhány köteg párisi árucikket Saint-Pierre-Port boltjai számára és három ládát a guernesey-i kórház részére, egyikben sárba szappan volt, másikban gyertya, a harmadikban francia talpbőr és válogatott kordován. Előző rakományából visszavitt egy láda cukrot és három láda teát, amiket a francia vámon nem akartak átengedni. Kevés állatot szállított Clubin ur, mindössze néhány ökröt. Ezeket az ökröket elég hanyagul helyezték el a hajóteknőben.

Hat utas volt a födélzeten: egy guernesey-i, két maloi marhakereskedő, egy „turista“, mint már akkor is nevezték, nyilván kereskedelmi turista és egy amerikai, aki azért utazott, hogy bibliát osztogasson szét.

A Durande-nak — Clubint, a kapitányt nem számítva — hét főből állott a személyzete, egy kormányos, egy szenesmatróz, egy ács, egy szakács — szükségből matróz —, két fűtő és egy hajóinas. Az egyik fűtő egyben gépész is volt. Ennek a gépészfűtőnek, egy igen derék és igen értelmes hollandiai négernek, aki a surinami cukorültetvényekről szökött meg,

Imbrancam volt a neve. A néger Imbrancam értette és nagyszerűen kiszolgálta a gépet. Eleinte — egészen feketén mozogván a kemencéje mellett — nem kis mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ördögi külsőt adjon a Durandé-nak.

A születésére nézve jersey-i, származására nézve cotentini kormányosnak Tangrouille volt a neve. Tangrouille főnemesi családból származott.

Ez betű szerint igaz. A La Manche-szigetek éppugy, mint Anglia, a rangok országa. Ott még vannak kasztok. A kasztoknak vannak eszméik, melyek védik őket. Ezek az eszmék mindenütt ugyanazok, Indiában éppugy, mint Németországban. A nemességet a kard szerzi és a munka veszti el. A tétlenség tartja fönn. Semmit sem tenni, ez a nemesi élet; aki nem dolgozik, azt tisztelik. A foglalkozás hanyatlást jelent. Franciaországban egykor csak az üveggyártókkal tettek kivételt. Minthogy a palackok kiűritése kissé a nemesember dicsőségéhez tartozott, a palackok készítését sem találták becstelenségnek. A La Manche szigetvilágban éppugy, mint Nagybritanniában, aki nemes akart maradni, gazdagnak kellett maradnia. Egy workman (munkás) nem lehet gentleman. Ha az volt is, nem lehet az többé. Ha a matróz zászlósuraktól származik is, csak egy matróz. Harminc év előtt egy hiteles Gorges, akinek joga volt a Gorges-uradalomhoz, melyet Fülöp Ágost elkoboztatott, mezitláb gyűjtötte Aurignyben a tengeri füvet. Egy Carteret targoncás volt Serk szigetén. Egy de Veulle kisasszony, ükunokahuga de Veulle helytartónak. életében Jersey első tisztviselőjének, cseléd volt e sorok

írójánál. Él Jerseyben egy posztókereskedő és Guerneseyben egy kötélverő, mindkettőt Gruchynak nevezik, akik azt állítják, hogy az ő nevük Grouchy és unokaöccsei a waterlooi marsalnak. A coutancesi érsekség régi javadalmi könyvei említést tesznek Tangroville-uradalomról, ami nyilvánvaló rokonságot mutat Tancarville névvel az alsó Szajna mellett, mely pedig Montmorency-birtok. A tizenötödik században Johan de Héroudeville, a Tangroville uraság ijjásza és szolgája, hordozta ura mögött „vértjét és más szerszámaikat“. 1371 májusában, Bertrand de Guesclin próbalovaglásán, Pontorsonban, „Tangroville ur megtette kötelességét, mint leendő lovag“. A normand szigeteken, ha a nyomor is hozzájárul, hamar kiküszöbölik az embert a nemességből. A kiéjtés megváltoztatása is elegendő. *Tangroville*-ből *Tangrouille* lett, ez mindent megmond.

Ez történt a Durande kormányosával is.

Saint-Pierre-Portban, a rakparton van egy Ingrouille nevű vaskereskedő, akinek igazi neve valószínűen Ingroville. Nagy Lajos alatt az Ingroville-ek három falu urai voltak a valognesi választókerületben. Bizonyos Trigan abbé írta *Normandia egyházi történetét*; a krónikás Trigan a Digoville-uradalom lelkésze volt. Ha Digoville ura lebukott volna a polgári rendbe, *Digouille* nevet vett volna föl.

Tangrouilleben, aki valószínűen Tancarville, de lehet, hogy Montmorency volt, élt a nemesek antik tulajdonsága, — nagy hiba egy kormányosnál — hogy részeges volt.

Clubin ur elhatározta, hogy vigyázni fog reá. Felelős volt érte mess Lethierrynek.

Tangrouille kormányos sohasem hagyta el a hajót és a födélyeten aludt.

Az indulás előestélyén, mikor Clubin ur, elég késő este, megszemlélte a hajót, Tangrouille a függőágyán feküdt és aludt.

Éjszaka Tangrouille fölébredt. Rendes szokása volt ez éjszakánként. Minden iszákosnak van rejtekhelye, aki nem a maga gazdája. Tangrouillenek is volt ilyen, melyet csapszéknek nevezett. Tangrouille titkos csapszéke a hajófenékben volt. Azért helyezte oda, hogy valószínűtlenné tegye. Biztosnak hitte magát abban, hogy a rejtekhelyet senki nem ismeri, csak ő maga. Clubin kapitány, minthogy józan volt, szigorú volt. Azt a kevés rumot és gint, amit a kapitány éber figyelme elől elrejtethetett, tartalékba tette a hajófenék rejtelmes zugába egy halom mérőrud alá és csaknem minden éjszaka szerelmes találkákra járt ehhez a csapszékhez. A fölügyelet szigorú volt, az orgia szegényes és Tangrouille éjszakai kicsapongásai rendszeren két-három lopva lenyelt kortyra szoritkoztak. Néha meg üres volt a csapszék. Ezen az éjszakán Tangrouille váratlanul egy palack pálinkát talált ott. Öröme nagy volt, de elképedése még nagyobb. Melyik égből potytyant ide ez a palack? Nem tudott visszaemlékezni, mikor és hogyan hozta ezt a hajóra. Habozás nélkül kiitta. Kissé észszerűen, mert félt, hogy fölfedezik a pálinkát és elveszik. A palackot a tengerbe dobta. Másnap, mikor megfogta a kormányrudat, Tangrouille kissé ingadozott.

Mégis, majdnem úgy kormányzott, mint rendszeren.

Clubin pedig, tudjuk, visszatért aludni a Jean-fogadóba.

Clubin mindig az inge alatt hordott egy bőrtüszőt, melyben minden eshetőségre mintegy husz guineát őrzött és melyet csak éjszaka vetett le. A tüsző belsejébe zsiros, elmoshatatlan másolótintával, maga írta be a nevét, *clubin ur.*

Mikor fölkel, indulás előtt, betette ebbe a tüszőbe a vasdobozt a hetvennégyezer frank bankjeggyel, aztán szokása szerint testére csatolta az övet.

III.

Félbeszakított beszélgetés.

Az indulás vidám volt. Amint az utasok elhelyezték podgyászukat és köpenyeiket a padokon és padok alatt, tulestek a hajó megszemlélésén, amit soha sem mulasztanak el és ami szinte kötelezőnek látszik, annyira szokásos. Két utas, a turista és a párisi, még soha sem látott gőzhajót és a kerék első fordulatától a tajtékot bámulta. Aztán megcsodálták a füstöt. Darabról-darabra, csaknem szilánkról-szilánkra megvizsgálták a fődélzetet és a fődélközön minden tengerészeti eszközt, gyűrűket, horgokat, kapcsokat, cövekeket, melyek pontosságuk és fölszerelésük miatt olyanok, mint óriási ékszerek; vasékszerek, melyeket rozsdával aranyoz be a vihar. Körüljárták a fődélzethez kötözött kis jelzőágyut, „láncon van, mint a házőrző kutya“, jegyezte meg a turista, „kátrányos vászonzubbonyt visel, hogy meg ne hüljön“, tette hozzá a párisi. Távolodván a szárazföldtől, kicserélték szokásos észrevételei-

ket Saint-Malo látképéről; egyik utas kinyilatkoztatta azt az elvet, hogy a tengeren a távolság csal és hogy a part egyik helye sem hasonlít annyira Ostendehez, mint Dunkerque. Amit Dunkerqueről mondott, kiegészítették azzal a megjegyzéssel, hogy a két vörösre mázolt hajója közül egyiknek *Ruytingen*, másiknak *Mardyck* a neve.

Saint-Malo elvékonyodott a távolban, aztán eltűnt.

A tengeren végtelen nyugalom ült. A hajó sodra az oceánba habbal rojtozott hosszú utat szántott, mely majdnem megszakítás nélkül nyult el a szemhatárig.

Guernesey a közepén van annak az egyenes vonalnak, melyet a franciaországi Saint-Malo és az angol Exeter között lehetne húzni. A tengeren az egyenes vonal nem mindig a helyes vonal. A gőzhajók, bizonyos pontig, mégis követhetik az egyenes vonalat, mely a vitorlásoknak alkalmatlan.

A széllal bonyolódott tenger az erők összetétele. A hajó a gépek összetétele. Az erők végtelen gépek, a gépek korlátozott erők. E két erő között — egyik kimerithetetlen, másik értelmes — beáll az a harc, melyet hajózásnak neveznek.

Egy gépezetben lévő akarát ellensúlyozza a végtelent. Magában a végtelenben is van mechanizmus. Az elemek tudják, mit cselekszenek és hova mennek. Semmiféle erő sem vak. Az embernek meg kell lesni az erőket és igyekeznie kell fölfedezni irányukat.

Amíg ezt a törvényszerűséget megtalálják, a harc folytatódik és a gőzhajózásnak ebben a küzdelmében szüntelen győzelem van, melyet

az emberi szellem arat a napnak minden órájában a tenger minden pontján. A gőzhajózásban az a csodálatos, hogy fegyelmezi a hajót. Csökkenti a szél iránt való engedelmességét és növeli az emberhez való engedelmességét.

Soha jobban nem dolgozott a Durande a tengeren, mint ezen a napon. Csodálatosan viselkedett.

Tizenegy óra felé, hűvös észak—északnyugati szellő nyomása alatt a Durande a Minquiers-sziklák magasságában találta magát, kevés gőzzel haladt nyugat felé, jobb oldalon szélnek feszítvén a vitorlákat. Az idő állandóan tiszta és szép volt. A halászok azonban hazatértek.

Lassanként, mintha mindegyik kikötőbe törekedett volna, a tenger megtisztult a hajóktól.

Nem lehetett megmondani, hogy a Durandé teljesen a megszokott utat követi-e. A személyzet nem törődött vele, mert föltétlenül bízott a kapitányban; de mindenesetre — talán a kormányos hibájából — volt egy kis eltérés. Ugy látszott, hogy a Durande inkább Jersey felé halad, mint Guernesey felé. Kevéssel tizenegy óra után a kapitány kiigazította az irányt és egyenesen Guernesey felé tartott. Csak kis időveszteség volt. De a rövid napokon a kis időveszteségnek megvannak a kellemetlenségei. Szép, februári nap volt.

Tangrouille olyan állapotban volt, hogy a lába nem volt elég biztos és a karja nem elég szilárd. Ez tette, hogy a derék kormányos gyakran csinált kanyargásokat, ami meglasztotta a haladást.

A szél majdnem elült.

A guernesey-i utas messzelátót tartott a kezében és időközönként egy kis, szürkés köd-

foszlányra irányította, melyet lassan görgetett a szél a nyugati láthatáron és mely egy kis, porbamártott vattához hasonlított.

Clubin kapitány arcán a rendes, szigorú, puritán kifejezés látszott. Mintha megkettőztette volna a figyelmét.

Minden békés, csaknem mosolygó volt a Durande fődélzetén. Az utasok beszélgettek. Aki valamelyik átjáróban behunyta a szemét, megítélhette a tenger állapotát a társalgás tremolójából. Az utasok teljes szellemi szabadsága megfelel a víz tökéletes nyugalmanak.

Lehetetlen, hogy például ez a beszélgetés másutt történhetett volna, mint nagyon nyugodt tengeren:

— Uram, nézze ezt a szép, zöld és piros legyet.

— Eltévedt a tengeren és most megpihen a hajón.

— A légy nem igen fárad el.

— Igaz, hisz' oly könnyű. A szél elviszi.

— Uram, megmértek egy uncia legyet, aztán megszámlálták: hatezerkétszázhatvannyolc darab volt.

A messzelátós guernesey-i megszólította a maloi marhakereskedőket és ilyesféle beszélgetés fejlődött köztük:

— Az aubraci ökör törzse kerek és zömök, a lába rövid, a szőre rőt. Munkában lassu a lába kurtasága miatt.

— Ebben a tekintetben a salersi többet ér, mint az aubraci.

— Uram, két szép ökröt láttam életemben. Az elsőnek alacsony lába volt, erős eleje, teli fara, széles csipője, helyes hosszúsága a nyakától a faráig, arányos magassága a válláig,

sokfélekép használható, bőre könnyen lefejt-
hető. A második az okos hizlalás minden jelét
mutatta. Zömök test, erős nyak, könnyü lábak,
fehér-vörös szőrözet, ferde far.

— Ez a cotentinei fajta.

— Igen, de valami része van benne az
angusi vagy suffolki bikáknak.

— Uram, akár hiszi, akár nem, délen szamar-
versenyeket tartanak.

— Szamarakkal?

— Szamarakkal. Szerencsém volt hozzá. És
a csufok szépek.

— Tehát úgy, mint az öszvéreknél. A leg-
csufabbak a legjobbak.

— Ugy van. A poitoui kanca. Nagy has,
nagy lábak.

— A legjobb ismert öszvér egy négy karón
álló hordó.

— Állatok szépsége nem olyan, mint az
emberé.

— És főleg az asszonyé.

— Ez igaz.

— Én ahhoz ragaszkodom, hogy bájos legyen
a nő.

— Én szeretem, ha jól öltözködik.

— Igen, tisztán, takarosán, kifogástalanul,
jól kicsipve.

— Üde arccal. Egy fiatal leánynak mindig
olyannak kell lenni, mintha az ékszerésztől ke-
rült volna ki.

— Visszatérek az ökreimre. A thouarsi vásá-
ron láttam azokat az ökröket.

— A thouarsi vásár, ismerem. A rochellei
Bonneau és Bahu, a maransi gabonakereskedők
ott lehettek azon a vásáron, nem tudom, hal-
lott-e róluk beszélni?

A turista és a párisi a bibliás amerikaival beszélgetett.

— Uram — mondta a turista — a civilizált világ hajótere: Franciaországé hétszázötvenhat-ezer tonna, Németországé egy millió, az Egyesült-Államoké öt millió, Angolországé öt millió ötszázezer tonna. Vegyük még hozzá az apró lobogókat. Összesen száznegyvenötezer hajó tizenkét millió kilencszáznegyezer tonna tartalommal uszik szerteszét a földgömb vizein.

Az amerikai félbeszakította:

— Uram, az Egyesült-Államoknak van öt-millió ötszázezer tonnája.

— Elfogadom — mondta a turista — ön amerikai?

— Igen, uram.

— Mégis elfogadom.

Csönd lett; az amerikai misszionárius azon tünődött, alkalom-e ez arra, hogy följánljon egy bibliát.

— Uram — folytatta a turista —, igaz-e, hogy önök Amerikában annyira kedvelik a gunyneveket, hogy nevetségessé teszik valamennyi kiváló emberüket és hogy önök a híres missouri-i Thomas Benton bankárt *a vén karó*-nak nevezik?

— Épp úgy, ahogy Zacharie Taylort *a vén Zach*-nak nevezzük.

— És Harrison tábornokot *az agg Tip*-nek, nemde, Jackson tábornokot pedig *az öreg Hickory*-nak?

— Mivel Jackson olyan kemény, mint a hickory-fa és minthogy Harrison verte meg Tippecanoenál a vörösbőrüeket.

— Byzantinus divatot követnek.

— Nálunk ez a divat. Van Buren-t *a kis boszorkánynak* hívjuk, Seward-et, aki behozta a kis bankjegy-szelvényeket *Kis Billy*-nek, Douglast, Illinois demokrata szenátorát, aki négy láb magas és kiváló ékesszóló *Kis Óriás*-nak nevezzük. Elmehet Texistól Maine-ig, nem találkozik senkivel, aki ezt a nevet kimondaná: Cass, mindenki azt mondja: *a nagy michigani*; sem ezt a nevet: Clay, azt mondják helyette: *a forradásos molnárgyerek*. Clay egy molnárnak a fia.

— Én szivesebben mondanám Clay vagy Cass, jegyezte meg a párisi, ez rövidebb.

— Eltérne a közszokástól. Mi Corwin-t, a kincstári hivatal titkárát *targoncás fiúnak* nevezzük. Daniel Webster *a fekete Dan*. Ami Winfield Scott-ot illeti, minthogy első gondolata az angoloknak Chippewaynál való leveérése után az volt, hogy asztalhoz üljön, őt úgy nevezzük: *Hamar egy tányér levest*.

A messziről észrevett ködfoszlány növekedett. Most mintegy tizenöt foknyi területet foglalt el az égen. Olyan volt, mint egy felhő, mely szél hiányában a víz színén vonszolja magát. A szellő majdnem teljesen megszűnt. A víz sima volt. Noha nem volt még dél sem, a nap halványodott. Világított, de nem melegített.

— Azt hiszem, megváltozik az idő. — mondta a turista.

— Talán eső lesz — szólt a párisi.

— Vagy köd, — folytatta az amerikai.

— Uraim — beszélt tovább a turista — Olaszországban Molfettában esik a legkevesebb eső és Tolmezzóban a legtöbb.

Délben, a szigetek szokása szerint, ebédre haragoztak. Aki akart, ebédelte. Némely utas magával hordta a podgyászát és vigan étkezett a földézetten. Clubin nem ebédelte.

Evésközben tovább folyt a beszélgetés.

A guernesey-i megszimatozván a bibliákat, az amerikaihoz közeledett. Az megkérdezte:

— Ismeri ezt a tengert?

— Hogyne, idevaló vagyok.

— Én is — mondta az egyik maloi.

A guernesey-i egy köszöntéssel hozzácsatlakozott és folytatta:

— Most még messze vagyunk, de nem szeretném, ha köd lenne, mikor a Minquiers-sziklák körül leszünk.

Az amerikai a maloihoz fordult:

— A szigetlakók jobban a tengerhez tartoznak, mint a partvidékiek.

— Igaz, mi pártlakók csak félfürdőt veszünk.

— Mik azok a Minquiers-szirtek? — folytatta az amerikai.

A saint-maloi felelt:

— Nagyon gonosz kavicsok.

— Még a Grelet-k is itt vannak — szólt a guernesey-i.

— Istenugyse — mondta a maloi.

— És a Chouas — tette hozzá a guernesey-i.

A maloi fölkaecagott.

— Ha ugy vesszük — mondta — a Sauvages is itt van.

— És a Moines — jegyezte meg a guernesey-i.

— Meg a Canard — kiáltotta a saint-maloi.

— Uram — szólt udvariasan a guernesey-i — ön mindenre megfelel.

— Vásott maloi vagyok.

És kacsintott a szemével.

A turista fölvetette a kérdést:

— Végig kell mennünk mindezekon a szirteken?

— Semmiképen. Dél-délkeletre hagytuk. Mögöttünk vannak.

A guernesey-i folytatta:

— Olyan nagy sziklák, hogy a Grelets-nek ötvenhét csucsa van.

— A Minquiersnek pedig negyvennyolc — mondta a maloi.

A párbeszéd itt a maloi és a guernesey-i között folytatódott.

— Azt hiszem, saint-maloi uram, hogy ön három sziklát nem számított bele.

— Valamennyit számítottam.

— A Déréet is a Maitre-szigeten?

— Igen.

— És a Maisonst?

— Mely hét sziklából áll a Minquiers közepén? Azt is.

— Látom, hogy ismeri a köveket.

— Aki nem ismeri a köveket, nem Saint-Maloból való.

— Öröm hallgatni a franciák okoskodását.

A maloi meghajlott és azt mondta:

— A Sauvages három szikla.

— A Moines kettő.

— A Canard egy.

— A Canard valóban magányos.

— A Suarde négy szirtből áll.

— Mit nevez Suarde-nak? — kérdezte a guernesey-i.

— Mi azt nevezzük Suarde-nak, amit önök Chouas-nak mondanak.

— Nem volna jó elmenni a Chouas és a Carnard között.

— Azt csak a madarak tehetik.

— Meg a halak.

— Nem igen. Rossz időben odaverődnek a sziklafalhoz.

— Van fövény a Minquiernél.

— A Maisons körül.

— Ez a nyolc szikla Jerseyből látható.

— Az Azette-partról, igaz. De nem nyolc, hanem hét.

— Apály idején sétálni lehet a Minquiers-szirtek között.

— Bizonyára. Akkor nem borítja semmi.

— És a Dirouilles?

— A Dirouilles-nek semmi köze a Minquiers-hez.

— Azt akartam mondani, hogy milyen veszedelmes.

— Az a Granville-i partnál van.

— Látszik, hogy önök, saint-maloiak éppugy szeretnek ezen a tengeren hajózni, mint mi.

— Ugy van — felelte a maloi — azzal a különbséggel, hogy mi azt mondjuk: szoktunk, önök azt mondják: szeretünk.

— Önök jó tengerészek.

— Én marhakereskedő vagyok.

— Hát ki volt már Saint-Maloból tengerész?

— Surcouf.

— Hát még?

— Duguay-Trouin.

Itt a párisi kereskedelmi utazó közbeszólt:

— Duguay-Trouin? Elfogták az angolok. Épp oly szeretetreméltó volt, mint bátor. Meg tudta

magát kedveltetni egy fiatal angol nővel. Az törte szét a bilincseit.

E pillanatban mennydörgő hang kiáltotta:
— Te részeg vagy!

IV.

Melyben Clubin kapitány minden képessége kibontakozik.

Mindenki hátrafordult.

A kapitány szólította meg a kormányost.

Clubin ur nem tegezett senkit. Ahhoz, hogy így szóljon Tangrouille kormányoshoz, nagyon haragosnak kellett lennie vagy nagyon annak akart látszani.

A hirtelen harag kitörése fölment a felelősség alól és néha másra háritja át.

A kapitány a parancsnoki hidon állt a két dob között és mereven nézte a kormányost. A fogai közt ismételte: Részeges! A derék Tangrouille leszegezte a fejét.

A köd növekedett. Most már majdnem a felét elfoglalta a láthatárnak. Minden irányból egyszerre tört előre; a ködben van valami hasonlóság az olajcsepphez. A köd észrevehetetlenül terjedt. A szél tolt a sietség és zaj nélkül. Lassanként birtokába vette az oceánt. Északnyugatról jött és éppen a hajó orra előtt volt. Olyan volt, mint egy hatalmas, bizonytalan és mozgó sziklafal. Ugy meredt ki a tengerből, mint a fal. Pontosan megkülönböztethető volt a hely, ahol a mérhetetlen víz a köd alá került és eltűnt.

A ködnek ez a kezdete még mintegy félmérföldnyire volt. Ha a szél megfordul, még kikerülhetik a ködbe merülést; de azonnal meg

kellett volna változnia. A félmérföldnyi távolság szemlátomást csökkent; a Durande haladt és a köd is haladt. Jött a hajó felé és a hajó ment a köd felé.

Clubin nagyobb gőznyomást parancsolt és kanyarodást kelet felé.

Igy egy ideig part mentében haladtak a köd mellett, de mindig előbbre jutottak. De még mindig napfényben volt a hajó.

Az idő mult ezekkel a mozdulatokkal, melyek nehezen sikerülhettek. Az éjszaka gyorsan leszáll februárban.

A guernesey-i nézte ezt a ködöt. Azt mondta a maloinak:

— Szemtelen köd.

— Igazi piszok a tengeren — jegyezte meg az egyik maloi.

A másik hozzátette:

— Ime, mi akadályozza meg az ember átke-
lését.

A guernesey-i Clubinhez közeledett.

— Clubin kapitány, attól tartok, hogy elnyel a köd.

Clubin azt felelte:

— Ott akartam maradni Saint-Maloban, de azt tanácsolták, hogy induljak.

— Kik tanácsolták?

— Az öregek.

— Valóban — folytatta a guernesey-i — igaza volt, hogy elindult. Ki tudja, nem lesz-e holnap vihar? Ebben az évszakban a legrosszabbra is készen kell lenni.

Néhány perc múlva a Durande bejutott a ködzátonyba.

Különös pillanat volt. Azok, akik hátul vol-

tak, egyszerre nem látták azokat, akik elől álltak. Lágy, szürke válaszfal rekesztette ketté a hajót.

Aztán az egész hajó elmerült a ködben. A nap csak olyan iett, mint egy nagy hold. Hirtelen mindenki borzongott. Az utasok vállukra vetették köpenyeiket, a matrózok felső zubbonyaikat. A majdnem redőtlen tengeren a nyugalom hideg fenyegetése ült. Ugy látszott, mintha valami titkos jelentősége volna ennek a tulságos nyugalomnak. Minden sápadt volt és halovány. A fekete kémény és a fekete füst küzdöttek az ólomszín ellen, mely leburkolta a hajót.

A keletre való elkanyarodás most már céltalan volt. A kapitány visszafordult Guernesey felé és fokozta a gőzt.

A guernesey-i utas, aki a kazánház körül bolyongott, hallotta, amint a néger Imbrancam fütőtársával beszólt. Az utas fülelt. A néger azt mondta:

— Reggel, a napfényben lassan mentünk; most, a ködben, gyorsan haladunk.

A guernesey-i visszament Clubin ur felé.

— Clubin kapitány, nem a mi gondunk, de mégis, nem tulsok a gőz?

— Mit akar, uram, be kell hoznunk az időt, amit a részeges kormányos miatt vesztettünk.

— Az igaz, Clubin kapitány.

És Clubin hozzátette:

— Sietek a megérkezéssel. Elég ez a köd is, az éjszaka már sok lesz.

A guernesey-i visszatért a maloiakhoz és azt mondta:

— Kitünő kapitányunk van.

Időközönként nagy ködhullámok érkeztek sulyosan és eltakarták a napot. Aztán újra megjelent még sápadtabban, mintha beteg lett volna. Az a kevés, ami az égből látszott, hasonló volt egy ócska szinpadi diszlet piszkos, olajfoltos felső csikjaihoz.

A Durande egy naszád szomszédságában haladt el, mely óvatosságból horgonyt vetett. A *Shealtiel* volt Guerneseyből. A naszád gazdája észrevette a Durande sebességét. És úgy tünt föl előtte, mintha nem a pontos irányban menne. Mintha nagyon is nyugatra tartana. A ködben nagy gőzzel haladó hajó meglepte.

Két óra felé a köd olyan sűrű lett, hogy a kapitány elhagyta a hidat és közeledett a kormányoshoz. A nap eltűnt, mindenütt köd volt. Bizonyos fehér homályban volt a Durande. Eloszló halványságban hajóztak. Nem látták többé az eget és nem látták többé a tengert.

A szél is megszűnt.

A terpentines kanna, mely karikán függött a dobok hidja alatt, meg sem ingott.

Az utasok elcsöndesedtek.

Mindamellett a párisi a fogai között dudolta Béranger dalát: *Egy napon a jó Isten fölébredvén.*

Egyik maloi megszólította.

— Uraságod Párisból jön?

— Igen, uram. *Kidugta fejét az ablakon.*

— Mit csinálnak Párisban?

— *Talán elveszett a planétájuk.* — Uram, Párisban minden keresztbe megy.

— Tehát a szárazon is úgy van, mint a tengeren.

— Az igaz, hogy silány köd van ott.

— Ami bajt okozhat.

A párisi fölkiáltott:

— De minek az a baj! miért az a szerencsétlenség? Mire kell az a szerencsétlenség? Olyan az, mint az Odéon égése. Családok jutnak nyomorba. Igazságos ez? Nézze, uram, nem ismerem az ön hitvallását, de én nem vagyok elégedett.

— Én sem — felelte a maloi.

— Minden, ami a földön történik, olyan, mint ami megbomlott. Azt gondolom, hogy a jó Isten nincs itthon.

A maloi a feje bubját vakarta, mint aki valamit megérteni törekszik. A párisi folytatta:

— A jó Isten távol van. Rendeletet kellene kiadni, mely kényszeritené az Istent, hogy a székhelyén tartózkodjék. A nyaralóban van és nem törődik velünk. De fonákul is megy minden. Nyilvánvaló, kedves uram, hogy nem a jó Isten kormányoz, hogy szabadságon van és a helyettese, valami szemináriumi angyal, valami verébszárnyu hülye vezeti az ügyeket.

Clubin kapitány, ki a beszélgetőkhöz közeledett, a párisi vállára tette a kezét.

— Csitt! — mondta. — Tengeren vagyunk.

Senki sem szólt többet.

Öt perc múlva a guernesey-i, aki mindent hallott, a maloi fülébe sugta:

— És vallásos kapitány!

Nem esett, de mindenki úgy érezte, hogy megázott. Nem tudtak számot adni a megtett utról, csak a szorongás növekedéséről. Mintha a szomoruságba léptek volna be. A köd csöndet teremt az oceánon; lecsillapítja a hullámokat

és elfojtja a szelet. Ebben a csöndben a Durande hörgése nyugtalanító és panaszos volt.

Nem találtak több hajóval. Ha messze, akár a guernesey-i, akár a saint-malo-i parton hajó volt a tengeren a ködön túl, nem láthatta a Durande-ot, mely elmerült a ködben és hosszú füstje, melyhez semmi sem tartozott, úgy tűnhetett föl előtte, mint valami fekete üstökös a fehér égen.

Clubin hirtelen fölkiáltott:

— Kutyateremtette! rossz irányba tartsz. Romlásba viszel. Megérdemelnéd, hogy vasra verjenek. Eredj, részeges!

És ő fogta meg a kormányrudat.

A megalázott kormányos a hajó élére ment.

A guernesey-i azt mondta:

— Most megmenekültünk.

A futás sebesen folytatódott.

Három óra felé a köd alja emelkedni kezdett és újra látszott a tenger.

— Ezt nem szeretem — mondta a guernesey-i.

A köd valóban nem szállhat föl, csak a nap vagy a szél által. Ha a nap emeli föl, jó, ha a szél, kevésbé jó. De a nap számára már késő volt. Februárban, három órakor már gyöngé a nap. Ujra kezdődő szél a napnak ebben a kritikusan órájában nem nagyon kívánatos. Ez gyakran vihart jelent.

Különben, ha szél volt, alig érezték.

Clubin, szemeivel az iránytűn, a rudat tartotta, kormányozott és fogai között ilyesféle szavakat dörmögött, melyek eljutottak az utasokig:

— Nincs veszteni való idő. Ez a részeg késeltetett bennünket.

Az arca különben nem fejezett ki semmit.

A tenger nem aludt a ködtakaró alatt. Néhány hullámot láttak. Jeges fényesség uszott a víz színén. Ezek a fényfoltok a hullámokon gondolkodóba ejtik a tengerészeket. A lyukakat jelzik, melyeket a felső szél teremt a köd tetején. A köd fölemelkedett és még sűrűbben sülyedt le. Néha tökéletesen áthatlan volt. A hajó valóságos ködtorlaszba került. Időközönként ez a félelmetes gyűrű megnyílt, mint a harapófogó, megmutatta kissé a láthatárt és újra összezárult.

A guernesey-i messzelátójával a kezében, mint őrszem állt a hajó elején.

Világosság támadt, aztán elmúlt.

A guernesey-i rémulten visszafordult.

— Clubin kapitány!

— Mi az?

— Egyenesen a Hanois-sziklákra megyünk.

— Csalódik — szólt hidegen.

A guernesey-i makacskodott:

— Biztosan tudom.

— Lehetetlen.

— Láttam a sziklát a láthatáron.

— Hol?

— Ott!

— Az messze van. Lehetetlen.

És Clubin megtartotta az utas által mutatott irányt.

A guernesey-i újra megragadta a messzelátóját.

Egy pillanat múlva hátraszaladt.

— Kapitány!

— Nos?

— Tartson oldalt.

— Miért?

— Bizonyos vagyok abban, hogy igen magas sziklát láttam igen közel. Ez a nagy Hanois.

— Ön csak sűrűbb ködöt látott.

— Az a nagy Hanois volt. Tartson oldalt, az ég nevére!

Clubin meglóditotta a kormányrudat.

V.

Clubin a megbámultatás tetőpontjára ér.

Ropogás hallatszott. A hajó oldalának szétzúzódása nyílt tengeren, vizalatti szirten, a leg-siribb hang, amiről csak álmodni lehet. A Durande hirtelen megállt.

A rázkódástól több utas elbukott és a födélzeten hempergett.

A guernesey-i égre emelte kezeit.

— A Hanois! mikor megmondtam!

Hosszu kiáltás tört ki a hajón.

— Elvesztünk.

Clubin rövid, száraz szava urrá let a kiáltózáson.

— Senki sem vezett el. És csönd legyen!

Imbrancam övig meztelen, fekete törzse vált ki a kazánház négyszögéből.

A néger nyugodtan mondta:

— Kapitány, a víz betört. A gép kialszik.

A pillanat megdöbbenő volt.

Az összeütközés az öngyilkossághoz hasonlított. Ha szándékosan tették volna, nem lett volna rettentőbb. A Durande úgy nekirohant, mintha megtámadta volna a sziklát. Hegyes szikla hatolt a hajóba, mint egy szög. Több mint egy négyszögöl deszka pattant szét, a

hajóorr betört, az él szétzuzódott, az eleje behorpadt. A megnyílt hajóteknő szörnyű bugyborékolással nyelte a tengert. A hajótörés zudult be a sebhelyen. Az összeütközés olyan erőszakos volt, hogy hátul összetört a kormány védőberendezése. A hajó léket kapott és körülötte nem látszott semmi, csak a sűrű, tömör, most már csaknem fekete köd. Leszállt az éjszaka.

A Durande az elejével merült. Mint a ló, melynek beleibe döfte a bika a szarvát.

Hulla volt.

A fél-dagály órája érezhető lett a tengeren. Tangrouille kijózanodott; hajótörésnél senki sem részeg; leszállt a fedélközbe, visszajött és azt mondta:

— Kapitány, a hajóüreg megtelik. A víz tíz perc múlva a lejáratiig ér.

Az utasok kétségbeesetten futkostak a födélzeten, tördelték a kezeiket, kihajoltak, nézték a gépet és megtették a rémület sugálta valamennyi hiábavaló mozdulatot. A turista elájult.

Clubin intett a kezével, mindenki elhallgatott. Megkérdezte Imbrancamot:

— Mennyi ideig tud még a gép dolgozni?

— Öt vagy hat percig.

Aztán a guernesey-i utashoz fordult:

— Én a kormányrudnál álltam, míg ön a sziklát figyelte. Melyik szikláján vagyunk a Hanois szirtnek?

— A Mauve-on. Az imént a világosságban tisztán fölismertem a Mauve-ot.

Minthogy a Mauve-on vagyunk — beszélt tovább Clubin —, jobbról van a kis Hanois,

balról a nagy Hanois. Egy mérföldnyire vagyunk a szárazföldtől.

A személyzet és az utasok szemeiket a kapitányra függesztve és remegve az aggodalomtól meg a figyelemtől, hallgattak.

Megkönnyíteni a hajót céltalan és különben is lehetetlen lett volna. Hogy tengerbe ürítsék a rakományt, ki kellett volna nyitni az oldalajtókat és ezzel még megkönnyítették volna a víz behatolását. Horgonyt vetni fölösleges volt; oda voltak szögezve. Különben a fenék sem volt alkalmas a horgonyvetésre. Minthogy a gép nem sérült meg és a hajó rendelkezésére állott, amíg a tűz ki nem alszik, tehát még néhány percig erőszakolhatták a gőzt és a kerekeket hátrálásra, hogy megszabaduljanak a szirttől. Ez esetben azonnal elmerültek volna. A szikla bizonyos mértékben betömte a rést és lassította a víz betódulását. Akadály volt. Lehetetlen lett volna a víz útját elzárni, ha a nyílás szabad lett volna. Aki kihuzza a tört a sziven ütött sebből, azonnal megöli a sebesültet. Elszabadulni a sziklától annyi volt, mint alámerülni.

Az ökrök, melyeket már elért a víz, elkezdtek bögni.

Clubin vezényelt:

— A ladikot a vízre.

Imbrancam és Tangrouille odarohantak és eloldozták a láncokat. A személyzet többi része megkövülten nézte.

— Munkára mindenki — kiáltotta Clubin.

Ezuttal mindenki engedelmeskedett.

Clubin azon a régi nyelven, melyet a mai tengerész meg nem ért, hidegvérüen folytatta a vezénylést:

— Fölfordítani. — Kössetek hozzá még egy

istrángot, ha a hengert bebéklyóztátok. — Elég a forgatásból. — Előrevinni. — Ne hagyjátok összekeveredni a csigákat a kötelekkel. — Eresszétek le. — Toljátok gyorsan a két végét. — Együtt. — Vigyázzatok, hogy meg ne sérüljön. — Nagyon surlódik. — Fogjátok meg a daru kötele végét. — Vigyázni.

A ladik vizen volt.

Ugyanabban a pillanatban a Durande kerekei megálltak, a füst megszűnt, a tüzhely elmerült.

Az utasok, lecsuszván a hágesóról, melybe még a művelet alatt kapaszkodtak, inkább belezuhantak, mint beleszálltak a ladikba. Imbrancam fölemelte az eszméletlen turistát, elhelyezte a csónakban és visszatért a hajóra.

A matrózok az utasok után tódultak. A hajósinas a lábuk alá gurult; rágáztak a gyermekre.

Imbrancam elállta az utat.

— Senki a gverek előtt — mondta.

Fekete karjaival utat tört a matrózok között, fölkapta a hajósinast és átnyujtotta a guernesey-i utasnak, aki a csónakban fölállva átvette tőle.

Megmentvén az inast, Imbrancam félreállt és azt mondta a többinek:

— Mehettek.

Eközben Clubin a fülkéjébe ment és összecsomagolta a hajó okmányait és műszereit. Kivette az iránytűt tokjából. Átadta az iratokat és műszereket Imbrancamnak, az iránytűt Tangrouillenak és így szólt:

— Szálljatok a csónakba.

Beszálltak. A személyzet már előbb beszállt. A ladik megtelt. A hab a széléig ért.

— Most pedig — kiáltotta Clubin — induljatok.

Kiáltás hangzott a ladikból:

— És ön, kapitány?

— Én maradok.

A hajótörötteknek kevés idejük van tanácskozásra és még kevesebb az elérzékenyülésre. Mégis, akik a csónakban voltak, tehát némileg biztonságban, megindultságot éreztek, de nem a saját maguk sorsa fölött.

— Jöjjön velünk, kapitány.

— Maradok.

A guernesey-i, aki otthon volt a tengeren, így felelt:

— Kapitány, hallgasson meg. Ön a Hanois-szirteken jutott zátonyra. Uszva csak egy mérföldet kell megtenni, hogy a Plainmontra jusunk. De csónakban csak a Rocquaine-nél lehet partraszállni és az két mérföld. Köd van és szirtek az utban. Ez a ladik két óránál hamarabb nem jut el a Rocquainehez. Sötét éjszaka lesz. A dagály nő, a szél erősödik. Vihar közeledik. Semmit sem kívánunk jobban, mint visszajönni önért; de ha a vihar kitör, nem tehetjük. Elveszett, ha itt marad. Jöjjön velünk.

A párisi közbeszólt:

A ladik tele van, nagyon tele van, az igaz és egy emberrel több már sok lenne. De tizenhárman vagyunk és ez baj a bárkára; inkább egy emberrel terheljük túl, mint egy számmal. Jöjjön, kapitány.

Tangrouille hozzátette:

— Minden az én hibámból történt, nem az önéből. Nem igazságos, hogy ön maradjon itt.

— Maradok — mondta Clubin. — A hajót

éjszaka szétdarabolja a vihar. Nem hagyom el. Ha a hajó elveszett, a kapitány halott. Azt fogják rólam mondani: Megtette a kötelességét az utolsó pillanatig. Tangrouille, megbocsátok önnek.

És keresztbefonva karjait, így kiáltott:

— Figyelni a vezényszóra. Eloldani a kötelet. Indulni.

A ladik megingott. Imbrancam ragadta meg a kormányt. Minden kéz, mely nem evezett, a kapitány felé emelkedett. Minden száj azt kiáltotta: Hurrá Clubin kapitány!

— Ime, mily bámulatra méltó férfiú — mondta az amerikai.

— Uram — felelte a guernesey-i — ez a legbecsületesebb ember az egész tengeren.

Tangrouille sirt.

— Ha lett volna bátorságom — dörmögte félhangosan — ottmaradtam volna vele.

A ladik behatolt a ködbe és eltűnt.

Nem látszott többé semmi.

Az evezők hangja elhalkult és megszűnt.

Clubin egyedül maradt.

VI.

Az örvény megvilágított belseje.

Mikor ez az ember a szirten találta magát, a felhő alatt, a víz közepén, távol minden élővel való érintkezéstől, távol minden emberi zajtól, egyedül az emelkedő tenger és a leszálló éjszaka között, mélységes gyönyört érzett.

Sikerült.

Elérte álmát. A sors kifizette hosszulejáratu váltóját.

Az elhagyottság megszabadulás volt számára. A Hanois-n volt, egy mérföldnyire a földtől és hetvennégyezer frankja volt. Soha még hajótörést okosabban végbe nem vittek. Semmi hiba nem esett, igaz, hogy mindent előre látott. Clubinnek ifjusága óta volt egy eszméje: föltenni a becsületességet mint betétet az élet roulettejére, megbízható embernek tekintetni, várni a szerencsére, kockára vetni mindent, megtalálni a dolog nyitját, eltalálni a helyes pillanatot; nem tapogatózni, hanem megragadni; ütni egyet, de csak egyet, jó fogást csinálni és faképnél hagyni az ostobákat. Értett hozzá, hogy egyszerre sikerüljön neki az, amit ostoba gazfickók huszszor egymásután elhibáznak és míg azok akasztófára jutottak, ő vagyonhoz jutott. A Rantaine-nel való találkozás fénysugár volt számára. Rögtön késsen volt a tervével. Torkon ragadni Rantainet; az esetleges elárultatást érvénytelenné tenni azzal, hogy eltűnik; halottnak tekintetni az eltűnés legjobb módja; e célból el kell pusztítani a Durande-ot. Szükséges volt ez a hajótörés. A jó vásáron fölül jó hirnevet hagyhatott hátra, ami egész létének főműve volt. Aki látta volna Clubint ebben a hajótörésben, azt hitte volna, egy boldog démont lát.

Egész életében erre a pillanatra várt.

Egész lénye ezt a szót fejezte ki: Végre! Megdöböntő derü sápadozott ezen a sötét homlokon. Fénytelen szeme, melyben mintha válszfall állott volna, mély és rettentő lett. A lélek belső tüzvésze sugárzott belőle. A lelkiismeretnek, mint a külső természetnek, megvan a maga villamos feszültsége. Az eszme meteor; a siker pillanatában megnyílnak az összegyülemlt

elmélkedések, melyek előkészítették és kibuggyan a belőlük egy szikra; magunkban hordani a gonoszság melegházát és érezni, hogy zsákmány van benne: ennek a boldogságnak is van sugárzása; egy diadalmaskodó rossz gondolat megvilágít egy arcot. Bizonyos sikerült számítások, bizonyos elért célok, bizonyos vad boldogságok sugárzó és gyászos derüt gyujtanak ki és oltanak el az ember szemében. Az öröm vihara, a fenyegető hajnal teszi. A homályá és felhővé lett lelkiismeretből származik.

Valami derengett a szemében.

Ez a derengés nem hasonlított semmihez, amit a földön vagy az égen világítani látunk.

A Clubinben élő, összesajtolt gazfickó kirobant.

Clubin nézte a mérhetetlen sötétséget és nem tudott visszatartani egy halk és baljóslatu kacagást.

Tehát szabad volt! Tehát gazdag volt!

Az ismeretlen végre kibontakozott. Ő megoldotta a problémáját.

Clubinnek volt ideje. A dagály nőtt, tehát támogatta a Durande-ot, sőt végül föl is emelte. A hajó szilárdan tapadt a sziklához; nem fenyegette az elmerülés. Különben is időt kellett hagyni a csónaknak, míg eltávolodik — s talán elpusztul; Clubin remélte.

A sérült Durande-on állva keresztbefonta karjait és izlette az elhagyatottságot a sötét-ségben.

Harminc évig nehezedett a képmutatás erre az emberre. A gonoszság volt ő és összefogott a becsületességgel. Gyűlölte az erényt a házaságukban csalódottak gyűlöletével. Mindig

megvolt benne a gonosztevők előrelátása; mióta férfikorba jutott, a látszatot, ezt a merev páncélt viselte. Belülről szörnyeteg volt; emberi bőrben élt egy haramia szívével. Édeskés kalóz volt. A becsületesség foglya volt; bezárkózott az ártatlanságba, ebbe a mumia-tokba; angyalszárnyak voltak a hátán, melyek lesujtották a semmirekellőt. Görnyedt a köztisztelet alatt. Tisztességes embernek látszani nehéz sor. Rosszat gondolni és jót beszélni, milyen munka ezt egyensúlyban tartani! A bűn kísértete volt és az egyenesség rémképe lett. Ez az ellentmondás volt a végzete. Hidegvérűnek kellett lennie, vigyáznia kellett a látszatra; a külszin alatt tajtékozott és fogcsikorgatás helyett mosolygott. Az erény fojtogatta. Azzal töltötte az életét, hogy vágyott megmarni ezt a szájára nehezedő kezét.

És míg harapni akarta, kénytelen volt csókolni.

Hazudni annyi, mint valamit elszenvedni. A képmutató szenved; győzelemre számít és kinkat kell elviselnie. Egy gonosztett határozatlan előrelátása, melyhez a szigorúság adagjai járulnak, a kitűnő hirnévvel fűszerezett gyalázatosság, szüntelenül rászedni, soha önmagunknak nem lenni, illuziót kelteni, ez fárasztó. Minden sötétségből, mely az agyunkban szétzuzódik, nyiltszívűséget alakítani, arra vágyódni, hogy szétmarcangoljuk a tisztelőinket és simogatni, önmagunkat visszatartani, elnyomni, mindig éberem örködni, szüntelenül magunkat kémlelni, jó arcot mutatni rejtett bűnünk fölött, szépségnek kiadni éktelenségünket, tökéletességet csinálni a gonoszságunkból, törrel csiklandozni, megcukrozni a mérget,

ügyelni mozdulataink kerekdedségére és hangunk zenéjére és ne legyen a mienk a tekintünk sem, nincs ennél nehezebb és nincs ennél fájdalmasabb. A képmutató homályosan gyűlölni kezdi a képmutatást. Örökösen saját csalásunkat inni, émelyítő. Az édességtől, amit a ravaszság ad a gonosztettnek, idegenkedik a gonosztevő, aki folytonosan ezt a keveréket kénytelen szájában érezni és vannak pillanatok, mikor a képmutató azon a ponton áll, hogy kihányja a gondolatait. Ezt a nyálat lenyelni szörnyü. Tegyük hozzá a mély gögöt. Vannak különös pillanatok, mikor a képmutató nagyrabcsüli magát. Mértéktelen én él a gazemberben. A giliszta éppen úgy tud csuszni és fölemelkedni, mint a sárkány. Az áruló nem más, mint a korlátok közé szorított zsarnok, aki nem hajthatja végre akaratát másként, csak ha megelégszik a második szereppel. Ezért alkalmas a kicsinyesség szörnyüségre. A képmutató törpe titán.

Clubin jóhiszemüen elnyomottnak képzelte magát. Mi joga nem született ő gazdagnak? Semmit sem kívánt volna jobban, mint hogy apjától és anyjától százezer font járadéka legyen. Miért nem volt? Ez nem az ő hibája volt. Miért kényszerítették — nem adván meg neki az élet minden örömét — dolgozni, ugyszólván csalni, árulóvá lenni, rombolni? Miért kényszerítették ily módon arra a gyötrelmre, hogy hizelegjen, kapaszkodják, hajlongjon, hogy szeretetre- és tiszteletreméltónak adja ki magát és hogy éjjel-nappal más arcot viseljen, mint az övét? Az alkalmazkodás leigázott erőszak. Gyűlöljük azt, aki előtt hazudunk. Végre ütött az óra. Clubin megbosszulta magát.

Kin? Mindenén és mindenkin.

Lethierry csak jót tett vele; annál nagyobb a sérelem; megbosszulta magát Lethierryn.

Megbosszulta magát mindazokon, akik előtt türtőztette magát. Elégtételt vett magának. Mindenki, aki jó véleménnyel volt fölöle, ellensége volt. Foglya volt annak az embernek.

Clubin szabad lett. A szabadulás megtörtént. Kivül volt az embereken. Amit a halálának tartottak, az számára az élet volt; most fogja kezdeni. Az igazi Clubin levetkőzte a hamisat. Egy csapással mindent föloldott. Egy rugással a messzeségbe küldte Rantainet, romlásba Lethierryt, a sötétségbe az emberi igazságszolgáltatást, tévedésbe ejtette a közvéleményt, az egész emberiségen kívül helyezte önmagát, Clubint. Tultette magát a világon.

Ami Istent illeti, ez az öt betű nem sokat foglalkoztatta.

Vallásosnak tartották. Nos, aztán?

Vannak üregek a képmutatóban vagy jobban mondva az egész képmutató egy üreg.

Mikor Clubin egyedül maradt, kinyílt a barlang. A gyönyörűségek pillanata volt; kiszelöltette a lelkét.

Tele tüdővel lélegzette be a bünt.

A gonoszság feneke láthatóvá lett az arcán. Clubin kifeslett. E pillanatban Rantaine tekintete az övé mellett egy ujszülött gyermek tekintetének látszott volna.

Letépni az álarcot, milyen szabadulás! A lelke örült ocsmányul meztelennek látván magát és szabadon fürödvén a gonoszság nemtelen árjában. A soká tartó emberi tisztelet kényszere a szemérmertlenségben való bősziült gyö-

nyörködéssel végződött. Az ember ledér lesz a gasságban. A kevéssé ismert, szörnyü erkölcsi mélységekben megvan a bűn trágárságának iszonyu és kellemes fitogtatása. A hamis jóhírűség unalma étvágyat gerjeszt a becstelenségre. Annyira megvetjük az embereket, hogy azt kívánjuk, vessenek meg bennünket. A megbecsültetés unalmas. Megesodáljuk a bukottak szabad kezét. Sóvárogva nézzük a gyalázatos-ságot, ha örömünk telik a becstelenségben. Az erőszakkal lesütött szemeknek gyakran vannak ilyen álnok villanásai. Senki sincs közelebb Messalinához, mint Marie Alacoque. Lásd Cadièret és a louviersi apácát. Clubin is fátyol alatt élt. Az elvetemültség mindig a törekvései közé tartozott. Irigyelte a rimát és a megtürt gyalázat bronzhomlokát; rimábbnak érezte magát, mint amaz és undorodott attól, hogy szüznek tartásák. A cinizmus Tantalusa volt. Végre ezen a szirten szabad lehetett; az lett. Öszintén becstelennek érezni magát, mily gyönyör! A pokol minden elragadtatását érezte Clubin ebben a percben; az alkalmazkodás hátralékos részét elengedték neki; a képmutatás előleg; Sátán megtérítette. Clubin megmámorosodott attól, hogy elvetemült lehetett, hogy az emberek eltűntek és nem volt ott más, csak az ég. Azt mondta magában: Hitvány vagyok! és elégedett volt.

Soha még ilyesmi nem történt emberi lélekben.

Semmiféle megnyiló kráter nem hasonlítható a képmutató kitöréséhez.

Elbájolta, hogy nem volt ott senki, de nem haragudott volna, ha lett volna ott valaki. Örömmel lett volna szörnyü tanuk előtt is.

Boldog lett volna, ha az emberi nem arcába kiálthatja: Hülye vagy!

Az emberek távolléte biztossá tette diadalát, de csökkentette is.

Csak ő maga volt szemlélője dicsőségének.

A pellengéren állni, ebben is van varázs. Mindenki látja, hogy gyalázatosak vagyunk.

Kényszeríteni a tömeget, hogy nézzen bennünket, ez hatalmi tény. A gályarab, aki a piaci emelvényen áll vasörvvel a nyakán, zsarnoka minden nemnek, melyeket kényszerít maga felé fordulni. A vérpadban van valami a szobortalapzatból. Az általános érdeklődés középpontjában állni, mily szép diadal! Kényszeríteni a közfigyelmet, ez egyik fajtája a fölsőbbségnek. Akiknek a gazság az ideálja, azoknak a gyalázat dicsfény. Uralkodnak általa. Valami fölé kerülnek. Korlátlanul fitogtatják magukat rajta. A bitófa, amit az egész világ lát, nincs minden hasonlóság nélkül a trónhoz.

Aki kimagaslik, azt nézik.

A rossz uralkodásban megvannak a pellen-gér örömei. A Rómát fölgyújtó Nero, a rajnai tartományt árulóul elfoglaló XIV. Lajos, a Napoleont lassan megölő György régens, Miklós, aki a civilizációval szemben orvul meggyilkolta Lengyelországot, érezhettek valamit a kéjből, melyről Clubin álmodott. A megvetés mérhetetlensége a megvetettre úgy hat, mint a nagyság.

A leleplezés kudarc, de ha magunk vetjük le az álarcot, az dicsőség. Mámor, vakmerő és elégtűlt szemérmertlenség, eszeveszett meztelenség, mely mindent megtámad maga körül. A legfőbb boldogság.

Ezek az eszmék ellentmondóknak látszanak a képmutatókban, de éppen nem azok. Minden gyalázatoság következetes. Az öröm üröm. Escobar szomszédja marquis de Sade-nak. Bizonyosága: Léotade. Minthogy a képmutató a tökéletes gonoszság, megvan benne a perverzitás két ellentétes sarka. Egyik oldalán pap, a másikon örömeány. Kettős démoni neme van. A képmutató a gázság mgdöbbentő hermafroditája. Önmagát termékenyíti meg. Önmagát nemzi és önmagát alakítja át. Ha kedvesnek akarjátok, nézzétek; ha szörnyünek akarjátok, fordítsátok meg.

Clubinben e zavaros eszmék homálya élt. Keveset tudott róluk, de nagyon örült nekik.

A pokol elszálló szikrái, melyeket az éjszakában látunk, ilyen volt e lélek gondolatainak maradványa.

Igy állt egy ideig elgondolkodva Clubin; olyan arccal nézte a tisztességét, mint a kigyó a levetett bőrét.

Mindenki hitt ebben a tisztességben, kissé ő maga is.

Másodszor is kacagásban tört ki.

Halottnak fogják hinni és ő gazdag lett. Elveszettnek tartják és ő megmenekült. Mily pompásan megtréfálta a közbutaságot.

És ebbe az általános ostobaságba beleértette Rantainet. Clubin határtalan megvetéssel gondolt Rantainera. A menyét megvetése a tigris iránt. A menekülés, amit Rantaine elhibázott, neki sikerült. Rantaine elképedve, Clubin diadalmasan tünt el. Ő foglalta el Rantaine helyét gonosztettének ágyában, de Clubin volt a szerencsésebb.

A jövőt illetően nem volt határozott terve.

Nála volt a vasdobozban övébe zárva a három bankjegy; ez a tudat elég volt neki. Megváltoztatja a nevét. Vannak országok, ahol hatvan-ezer frank megér hatszázezret. Nem lesz rossz megoldás elvonulni valami zugba tisztességesen élni a tolvaj Rantainetől visszavett pénzzel. Spekulálni, résztvenni a nagykereskedésben, gyarapítani a tőkét, komolyan milliommossá válni, ez sem lenne rossz.

Például Costa-Ricában, minthogy ott kezdődött a nagy kávékereskedés, hordószámra lehet aranyat nyerni. Majd meglátjuk.

Egyelőre nem érdekelte. Volt ideje ezen gondolkodni. E pillanatban a nehezen túl volt. Kifosztani Rantainet, eltűnni a Durande-dal, ez volt a fődolog. Végrehajtotta. A többi egyszerű. Ezentul semmi akadályra nem bukkanhat. Nincs mitől félni. Véletlen nem érheti. Uszva fogja elérni a partot, éjszaka közelíti meg a Plainmontot, megmássza a sziklafalat, egyenesen az elátkozott házba megy, könnyen bejut a csomóskötél segítségével, amit előre eldugott egy sziklaoduba, a házban találja táskáját száraz ruhával és élelmiszerrel, ott — tudta — megvárhatja, míg nyolc napon belül a spanyol csempészek, valószínűen Blasquito, érintik Plainmontot és néhány guineáért elszállítják, nem Torbayba — mint Blasconak mondta, hogy megtévessze a gyanakvását és rászedje —, hanem Pasagesba vagy Bilbaóba. Onnan Vera-Cruzba, vagy Uj-Orleánsba megy. Különben itt volt a pillanat, hogy a tengerbe vesse magát; a csónak messze volt, egy órai uszás semmi sem volt Clubinnek, csak egy mérföld választja el a parttól, minthogy a Hanois-szirten van.

Ide érkezvén Clubin gondolataiban, nyilás támadt a ködben. És megjelent a félelmetes Douvre-szikla.

VII.

A váratlan közbelép.

Clubin zavartan nézte.

Bizony, a rémitő, magányos szikla volt.

Lehetetlen félreismerni ezt az éktelen körvonalat. A két Douvre emelkedett előtte iszonyuan, látni engedve közöttük az átjárót, mint a kelepécét.

Egészen közel voltak. A köd, mint cinkostársuk, eltakarta őket.

Clubin eltévedt a ködben. Minden elővigyázatossága ellenére megtörtént vele az, ami a két nagy hajóssal, Gonzalezzel, aki fölfedezte a Fehér-fokot és Fernandez-zel, aki fölfedezte a Zöld-fokot. A köd vezette tévutra. Kitünőnek találta tervének keresztülviteléhez, de veszélyeket rejtett magában. Clubin nyugatra tért, de tévedett. A guernesey-i utas, mikor fölismerni vélte a Hanois-t, eldöntötte a végső kormányozdulatot. Clubin azt hitte, a Hanois-ra veti magát.

A Durande-ot, egyik vizalatti sziklán megrekedvén, csak néhány csomónyi távolság választotta el a Douvre-ikrektől.

Kétszáz ölnyire messzebb, tömör gránitkocka látszott. E szikla meredek oldalain néhány sáv és néhány domborulat volt észrevehető, melyen föl lehetett kapaszkodni. Az egymáshoz derékszögben álló merőleges falak sejtették, hogy sik van az ormon.

Az Ember volt.

Az Ember-szikla még magasabb volt, mint a Douvre felső síkja, tulemelkedett kettős, elérhetetlen csucsukon. Ez a lapos, a szélek felé hajló tető szabályos volt, mintha faragták volna. Almodni sem lehetett volna elhagyottabbat és gyászosabbat. A végtelen tenger hullámai gyürődtek össze lapos oldalain a roppant, fekete törzsnek, a tenger és az éjszaka kísérteteinek e talapzatán.

Az egész látvány állt. Alig mozdult szellő a levegőben, alig egy redő a vizen. A víz néma fölületén sejteni lehetett a mélységbe fulladt rengeteg életet.

Clubin gyakran látta távolról a Douvre-sziklát.

Meggyőződött arról, hogy csakugyan az.
Nem kételkedhetett.

Hirtelen és iszonyu csere. A Douvre a Hanois helyett. Egy mérföld helyett öt mérföldnyi tenger. Öt mérföldnyi tenger! A lehetlenség. A Douvre-szirt a magányos hajótörött számára a látható és megtapintható utolsó pillanat. Lehetetlen elérni a földet.

Clubin borzongott. Maga vetette magát a sötétség torkába. Nincs más menedék, csak az Ember-szikla. Valószínű volt, hogy a vihar egész éjjel fog tartani és hogy a Durande tulerhelt csónakja fölborul. A hajótörésről semmi tudósítás nem érkezik a partra. Még azt sem fogják megtudni, hogy Clubint a Douvre-sziklán hagyták. Nincs más kilátás, mint meghalni a hidegtől és az éhségtől. Hetvenötezer frankjáért még egy harapás kenyeret sem kap. Minden, amit összekovácsolt, kelepcébe

jutott. Szorgalmasan építette ezt a szerencsétlenséget. Nincs segítség. Nem lehet menekülni. A diadalból örvény lett. A szabadulásból fogóság. A virágzó, hosszú jövődéből haldoklás. Egy szempillantás, egy villanásnyi idő alatt az egész épület rombadólt. A paradicsom, melyről ez a démon álmodott, visszanyerte igazi alakját, a sirt.

Ezalatt szél támadt. Az összerázott, kilyukasztott, széttépett köd nagy, alakatlan darabokban szerteszét uszott a láthatáron. Az egész tenger újra megjelent.

Az ökrök, melyeket mindig jobban elborított a víz, folytonosan bögték a hajó belsejében.

Az éjszaka közeledett; valószínűen a vihar is.

A Durande megtelvén vízzel, jobbról balra dőlt, aztán balról jobbra és forogni kezdett a szirt körül, mint tengelyen.

Előre sejthető volt a pillanat, mikor egy hullám elragadja és elgörgeti a víz színén.

Most kevésbé sötét volt, mint a hajótörés pillanatában. Noha későbbre járt az idő, tisztábban lehetett látni. Az eltávozott köd magával vitte a homály egy részét. Nyugaton nem volt felhő. A szürkületi nagy, fehér ég világította meg a tengert.

A Durande úgy feneklett meg, hogy orrától a tat felé lejtett. Clubin a hajó farára ment, mely még kiállt a vízből. A láthatárra függesztette meredt szemét.

A képmutató sajátsága, hogy megrögzött reménykedő. A hipokrita mindig vár. A képmutatás nem más, mint borzasztó reménység és

ennek az egész hazugságnak alapja ez a bünné lett erény.

Különösen hangzik: bizakodás van a képmutatásban. A képmutató az ismeretlennek ki tudja, miféle közönyében bizik, mely megengedi a gázságot.

Clubin a végtelent nézte.

A helyzet reménytelen volt, de ez a komor lélek nem.

Azt mondta magában, hogy a tartós köd után, a hajók, melyek kikötöttek, vagy horgonyt vetve vártak, míg elmulik, folytatni fogják utjukat és talán elmegy valamelyik a közelben.

És valóban, vitorla bukkant föl.

Keletről jött és nyugat felé tartott.

Közeledvén, meglátszott a hajó szerkezete. Csak egy árboca volt és olyan kötélzete, mint egy goëlett-nek. Az eleje csaknem vízszintes. Egy coutre volt.

Félóra alatt elég közel jut a Douvre-szirthez.

Clubin azt mondta magában: Megmenekültem.

Az olyan percben, amilyenben ő volt, az ember legelőször az életére gondol.

Az a hajó talán külföldi. Ki tudja, nem a Plainmont felé tartó csempészek hajója-e? Ki tudja, nem éppen Blasquito jön-e? Ez esetben nemcsak az élete menekül meg, hanem a vagyona is és akkor a Douvre-szirttel való összeütközés, siettetvén a befejezést, fölöslegessé téve a kisérteties házban való várakozást, nyílt tengeren megoldván a kalandot, szerencsés körülmény lesz.

A siker bizonyossága elragadtatással tért vissza ebbe a sötét lélekbe.

Különös dolog az a könnyűség, mellyel a gazfickók elhiszik, hogy a siker megilleti őket.

Csak egy dolgot kellett megtenni.

A sziklához szorult Durande körvonalai beleolvadtak a szikla csipkéibe, határozatlan és elmosódott vonalai a még megmaradt, csekély világosságban nem venhették magukra az elhaladó hajó figyelmét.

De ha egy emberi alak rajzolódik a fehér, alkonyati égre az Ember fensikján és vészjeleket ad, bizonyára észreveszik. Kiküldenek egy csónakot, hogy fölvegye a hajótöröttet.

Az Ember-szikla csak kétszáz ölnyire volt. Uszva elérni egyszerű, megmászni könnyű.

Egy percet sem veszíthetett.

A Durande a sziklán ült elejével, tehát a tatjáról vagy a hidról kellett a vízbe ugrania.

Bemerített egy csáklyát és rájött, hogy szikla van a hajó tatja alatt is. A parányi csigák, ázalagok, csillagállatok, melyeket a fagygyura tapadva fölhozott, sértetlenek voltak, ami azt jelentette, hogy a sziklának ott igen mély horpadásai vannak, melyekben a víz mindig nyugodt, bármennyire hánykolódik is a felszín.

Levetkőzött és a hidon hagyta ruháit. Ruhát fog találni a hajón, mely megmenti.

Mikor meztelen volt, kezébe vette a tüszőt, fölcsatolta, megtapogatta a vasdobozt, gyors pillantással szemügyre vette az irányt, melyet a szirteken és hullámokon keresztül követnie kellett, hogy elérhesse az Ember-sziklát, aztán, fejfelé előre, a vízbe ugrott.

Mint hogy magasról ugrott le, mélyre merült.

Mélyen a víz alá süllyedt, elérte a feneket, megérintette, pillanatig a tengeralatti sziklához lapult, aztán rugott egyet, hogy a fölszínre kerüljön.

E pillanatban érezte, hogy megragadják a lábát.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HETEDIK KÖNYV:
**OKTALANSÁG KÉRDÉSEKET
INTÉZNI EGY KÖNYVHÖZ.**

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

A gyöngy a mélység fenekén.

Néhány perccel Landoys urral való rövid párbeszéde után Gilliatt Saint-Sampsonban volt.

Gilliatt szinte aggódott nyugtalanságában. Mi történhetett?

Saint-Sampson zugott, mint a megbolygatott méhkas. Mindenki a kapuk előtt állt. Az asszonyok kiáltoztak. Voltak emberek, akik valamit elbeszélni látszottak és a kezeikkel integettek; csoportok alakultak körülöttük. Ez a szó halatlanszott: milyen szerencsétlenség! Sok arc mosolygott.

Gilliatt nem kérdezett senkit. Nem volt természetese a kérdezősködés. Különböznél izgatottabb volt, semhogy közömbös emberekkel beszélhetett volna. Nem bízott az elbeszélésekben, jobban szeretett volna mindent egyszerre meg tudni; egyenesen a Bravéeshez ment.

Izgatottsága akkora volt, hogy még a házba belépni sem félt.

A partra néző, földszinti terem ajtaja tárva nyitva állt. Nők és férfiak hemzsegték a küszöbön. Mindenki bement, ő is bement.

Belépve, az ajtó mellett találta Landoys urat, aki halkán így szólt hozzá:

— Már bizonyára tudja az eseményt?

— Nem.

— Nem akartam az utról odakiáltani önnek, mint valami vészmadár.

— Mi történt?

— A Durande tönkrement.

Egész tömeg volt a szobában.

A csoportok halkán beszéltek, mint a beteg szobájában.

A jelenlevők, akik szomszédok, járókelők, kíváncsiak voltak, csoportba verődtek az ajtó körül és bizonyos félnépséggel üresen hagyták a terem mélyét, ahol a siró Déruchette oldalán mess Lethierry állt.

A falhoz támaszkodott. Matrósapkája lecsuszott a szemöldökéig. Egy fehér hajfürt lógott le az arcába. Nem beszélt semmit. Karja nem mozdult, szája, mintha nem lélegzett volna. Mintha egy tárgyat támasztottak volna a falhoz.

Aki látta, olyan embert érzett benne, akiben összeomlott az élet. A Durande nem lévén többé, Lethierrynek nem volt célja tovább létezni. A tengeren volt a lelke és ez a lélek elsülyedt. Mivé legyen most? Minden este lefeküdni, minden reggel fölkelni. Nem várni többé a Durande-ot, nem látni indulását, nem látni érkezését. Minek ez a céltalan maradéka a létnek? Enni, inni és aztán? Ennek az embernek minden munkáját mestermű koronázta meg és minden önfeláldozását a haladás. A haladás megszűnt, a mestermű halott. Minek élni még néhány üres esztendőt? Semmi dolga ezentul. Ebben a korban már nem kezdi elülről az ember; különben is tönkrement. Szegevény, jó, öreg ember!

Déruchette, aki mellette sirdogált egy széken, két kezében tartotta mess Lethierry egyik öklét. A két kéz összekulcsolódott, az ököl összezsugorodott. Bennük volt a két levertség között való különbség. Az összekulcsolt kezekben még volt valami reménység; az összezsugorodott ökölben semmi.

Mess Lethierry hagyott magával tenni mindent. Ernyedt volt. Nem volt benne több élet, mint egy villámcsapás után.

Vannak események az örvény fenekén, melyek lehúznak az élők közül. Az emberek, akik szobánkban jönnek-mennek, homályosak és bizonytalanok; lökdösnek bennünket anélkül, hogy hozzánk érnének. Megközelíthetetlenek vagyunk számukra és ők elérhetetlenek nekünk. A boldogság és a kétségbeesés nem egyforma beszívható környezet; kétségbeesésünkben nagyon messziről nézzük a mások életét, alig tudunk létezésükről; saját létünk iránt is elvesztjük érzékünket, hiába vagyunk husból és csontból, nem érezzük magunkat valóságoknak; magunk számára sem vagyunk egyebek, mint álmok.

Mess Lethierry tekintete is ezt az állapotot mutatta.

A csoportok suttogtak. Elmondták egymásnak, amit tudtak. Ime az ujdonságok:

A Durande tegnap este a köd miatt elpusztult a Douvre-sziklán, körülbelül egy órával naplemente után. A kapitány kivételével, aki nem akarta elhagyni hajóját, mindenki megmenekült a csónakon. Délnyugati szélroham, mely a ködöt követte, másodszor is hajótöréssel fenyegetve őket, elragadta a csónakot Guernesey alatt. Éjszaka az a szerencse érte őket,

hogy találkoztak a *Cashmere*-rel, mely fölvette és elvitte őket Saint-Pierre-Portba. Mindennek Tangrouille kormányos volt az oka, aki fogságban van. Clubin nagy lélek volt.

A kormányosok, akik nagy számban voltak a tömegben, különös módon ejtették ki ezt a szót: *Douvre-szirt*. — Rossz szállás — mondta egyikük.

Az asztalon egy iránytü, egy köteg okirat és jegyzőkönyvek heverték; kétségtelenül a Durande iránytüje és hajóokmányai voltak, melyeket Clubin a csónak elindulásának pillanatában átadott Imbrancannak és Tangrouillenek; nagyszerű önmegtágadása ennek az embernek, megmenti a papirokat, mikor ő maga halálba megy; kicsi vonás, tele nagysággal; fenséges önmagáról való megfélekedés.

Egyhanguan csodálták Clubint és végül, mindezeken után, egyhanguan hittek abban, hogy megmenekült. A *Shealtiel* néhány órával a *Cashmere* után érkezett meg; ez hozta az utolsó tudósításokat. Huszonnégy órát töltött ugyanazon a vizen, ahol a Durande. Türelmesen várt a köd elmúltára és vesztegelt a vihar alatt. A *Shealtiel* gazdája jelen volt a szobában.

Abban a pillanatban, mikor Gilliatt belépett, a gazda éppen kezdte mess Lethierrynek elbeszélni, amit látott. Az elbeszélés valóságos jelentés volt. Reggel felé, mikor a vihar megszűnt és a széllel lehetett birkózni, a *Shealtiel* gazdája böfést hallott a nyílt tengerről. Meglepte ez a mezei hang a hullámok között; abba az irányba fordult, amerről hallotta. Észrevette a Durande-ot a *Douvre-szirtek* között. A tenger már eléggé lecsillapodott, úgy hogy megközelíthette. Átkiáltott a roncásra. Csak a fulladozó ökrök

bőgése felelt. A *Shealtiel* gazdája bizonyos volt afelől, hogy senki sem volt a Durande fedélzetén. A roncs még tökéletesen tartható volt és akármilyen erőszakos volt is a vihar, Clubin ott tölthette az éjszakát. Nem olyan ember volt, aki könnyen tágitott. Nem volt ott, tehát megmenekült. Több granvillei és saint-maloji hajónak kellett tegnap este — megszabadulván a ködtől — kétségtelenül elég közel elmenni a Douvres-szirtek mellett. Valamelyik nyilván fölvette Clubin kapitányt. Emlékeznünk kell arra, hogy a Durande csónakja tele volt, mikor elhagyta a zátonyra jutott hajót, hogy sok veszélyben forgott, hogy egy emberrel több tülterhelte és elmeríthette volna és hogy főleg ez birta Clubin kapitányt arra az elhatározásra, hogy a hajóroncson maradjon, de kötelességét teljesítvén, ha mentőhajó mutatkozott, Clubin bizonyára fölhasználta. Az ember hős, de nem együgyű. Öngyilkosság annál lehetetlenebb, mert Clubin feddhetetlen volt. A bűnös Tangrouille, nem Clubin. Mindezek döntő érvek voltak; a *Shealtiel* gazdájának láthatóan igaza volt és mindenki minden pillanatban várta, hogy Clubin megjelenik. Arra gondoltak, hogy diadalmenetben körülhordozzák.

Két dolog következett a hajógazda elbeszéléséből: Clubin megmenekült, a Durande elveszett.

A Durande katasztrófája helyrehozhatatlan volt. A *Shealtiel* gazdája jelen volt a hajótörés utolsó fázisánál. Az igen hegyes szikla, melyre a Durande mintegy fölszuródott, egész éjszaka jól tartott, ellentállt a vihar csapásainak, mintha magának akarta volna megtartani a roncsot; de reggel, abban a pillanatban, mikor a *Sheal-*

tiel, megállapítván, hogy senki megmenteni való nincs rajta, távolodni készült a Durandétól, ütés érte a vihar dühöngésének utolsó csapásai közül. Ez a hullám őrzöngve fölemelte a Durandé-ot, letépte a szirtről és a kilótt nyíl sebességével, egyenesen belökte a két Douvreszikla közé. „Ördögi“ recsegést hallottak, mondta a hajógazda. A Durandé-ot bizonyos magasságban vitte az ár és párkányaival beszorult a két szikla közé. Ujból odaszegeződött, de szilárdabban, mint a tengeralatti szirten. Ott maradt, siralmasan fölfüggesztve és kiszolgáltatva minden szélnek és az egész tengernek.

A *Shealtiel* személyzetének előadása szerint háromnegyedrészében már összetört. Bizonyára elmerült volna már éjszaka, ha a szirt nem tartotta és támasztotta volna. A *Shealtiel* gazdája távcsövön tanulmányozta a roncsot. Tengerészeti pontossággal mondta el a pusztulás részleteit; a jobboldal behorpadt, az árbocok letörték, a vitorlák vászna hiányzott, csaknem valamennyi lánc elszakadt, egy lezuhanó vitorlarud bezúta a rácsokat, a raktár-fülke teje beszakadt, a csónak állványa összetört, a kormány gerendája eltört, a kötélzet elszakadozott, a zászlórudak letarolvák. Őrzöngő pusztítása a viharnek. Az előárbochoz erősített emelődaruból semmi sem maradt, tökéletes tisztaság, elvitték az ördögök, fölhuzójával, emelőjével, vasesigájával, láncjaival együtt. A Durandé eresztékei meglazultak és a víz kezdi szétszedni. Néhány nap múlva nem marad belőle semmi.

De a gépet alig érintette ez a pusztítás; nevezetes dolog, mely kitünő voltát bizonyítja. A

Shealtiel gazdája úgy vélte, kijelentheti, hogy az „emelyü“ nem sérült meg komolyabban. A hajó árbocai engedtek, de a gép kemencéje ellenállott. Csak a parancsnoki hid vasellenzői törtek el; a dobok szenvedtek, a tokok összezuzódtak, de a kerekekről, látszólag, egyetlen lapát sem hiányzott. A gép sértetlen volt. A *Shealtiel* gazdájának ez volt a meggyőződése. A csoportba vegyült Imbrancam fűtő osztozott ebben a meggyőződésben. Ez a néger, értelme- sebb, mint sok fehér, bámulója volt a gépnek. Fölemelte karjait és szétnyitotta tiz fekete ujját Lethierry felé, mintha azt mondaná: Gazdám, a gépezet életben van.

Clubin menekülése látszólag megbizonyosod- ván, a hajó teknője pedig föláldoztatván, a gép lett a beszélgetés tárgya. Úgy érdeklődtek iránta, mint egy személy iránt. Csodálták jó magaviseletét. — Ime, egy szilárd komaasz- szony, mondta egy francia matróz. — Mi haszna? — kiáltotta egy guernesey-i halász. — Kell benne valami gonoszságnak lenni, folytatta a *Shealtiel* gazdája, hogy két-három horzsolás- sal megszabadult.

Lassanként ez a gép foglalt el mindenkit. Vélemények támadtak mellette és ellene. Voltak barátai és ellenségei. Nem egy, akinek jó, öreg vitorlás bárkája volt és aki azt remélte, hogy magához kaparíthatja a Durande üzletfeleit, nem haragudott azért, hogy a Douvre-szirt megbüntette az új találmányt. A suttogásból lárma lett. Majdnem zajosan vitáztak. Mégis, tartózkodó zajongás volt és időközönként hirte- len elhalkult mess Lethierry siri hallgatásának nyomása alatt.

A beszélgetésnek ez volt a tartalma:

A gép volt a lényeg. Ujraépíteni a hajót lehetséges volt, a gépet újraépíteni nem. A gép egyetlen volt. Ahhoz, hogy hasonlót készítsenek, hiányzott a pénz és még inkább hiányzott az, aki elkészítse. Emlékeztek arra, hogy a gép szerkesztője meghalt. Negyvenezer frank volt az ára. Senki sem fog ezentul ily véletlennek kiszolgáltatni ekkora tőkét; annál kevésbé, hiszen most megítélhették, a gőzhajók épp úgy elpusztulnak, mint a többiek; a Durande mostani balesete tönkretette minden előbbi sikerét. Mégis fájdalmas volt elgondolni, hogy ez a gépezet még ép és jó állapotban van, de öt vagy hat nap alatt darabokra széthull, mint a hajó. Mig az megvan, addig nincs is hajótörés. Csak a gép elvesztése pótolhatatlan. Megmenteni a gépet, annyi, mint helyrehozni a szerencsétlenséget.

Megmenteni a gépet, könnyü ezt mondani. De ki vállalkozik reá? keresztülvihető-e? Vállalkozni és végrehajtani kétféle dolog, bizonyossága, hogy könnyü valamit kigondolni és nehéz végrehajtani. De ha valaha álom megvalósíthatatlan és esztelen volt, a Douvre-sziklán megfeneklett gépet kiszabadítani az volt. Oda küldeni ezekre a sziklákra egy hajót és személyzetét lehetetlen volt; gondolni sem lehetett rá. A hullámozó tenger évadja volt; az első viharnál a tengeralatti szirtek elfürészelik a horgonyláncokat és a hajó összetörik a szirten. Annyi lenne ez, mint egy második hajótörést küldeni az első segítségére. A felső sik horpadásában, ahova a legendás hajótörött menekült és éhenhalt, egy embernek is alig volt

helye. Mégis, ha meg akarta menteni ezt a gépet, valakinek oda kellett mennie a Douvreszicklához és egyedül kellett odamennie, egyedül ezen a tengeren, egyedül a pusztaságban, egyedül öt mérföldnyire a parttól, egyedül az iszonyatban, egyedül heteken át, egyedül szemben a bizonyossággal és bizonytalansággal, anélkül, hogy gondoskodnának róla a nélkülözés aggodalmaiban, segítség nélkül végveszély esetén, nélkülözve minden emberi nyomot, kivéve a régi hajótöröttét, aki ott nyomorultan meghalt, egyedül e halott társaságában. És különben is, hogyan fog hozzá a gép megmentéséhez? Szükséges volt, hogy ne csak matróz legyen, hanem kovács is. És mennyi megpróbáltatás! Aki ezt megkísérli, több, mint hős. Örült. Mert bizonyos aránytalan vállalkozásokban, melyekhez az emberfölötti szükséges, az eszeveszettség fölötte van a bátorságnak. És valóban, mindezek után ócska vasakért föláldozni magát valakinek, nem lenne eszelősség? Nem, senki sem fog a Douvreszicklához menni. Le kell mondani a gépről is, mint a többiről. A szabadító, aki ehhez kellene, nem fog jelentkezni. Hol van ilyen ember?

Ez volt, kissé másképen elmondva, a tömeg suttogó fecsegésének alapja.

A *Shealtiel* gazdája, aki régi kormányos volt, valamennyiök gondolatát összefoglalta ebben a hangos fölkiáltásban:

— Nem! vége. Olyan ember nem létezik, aki odamegy és elhozza a gépet.

— Minthogy én nem megyek oda — tette hozzá Imbrancam — ez annyit tesz, hogy nem lehet odamenni.

A *Shealtiel* gazdája hevesen rázta a balkezét, ami a lehetetlenségről való meggyőződést fejezte ki és folytatta:

— Ha léteznék...

Déruchette odafordította a fejét:

— Hozzámennék — mondta.

Csönd lett.

Nagyon sápadt férfi lépett ki a tömegeből és így szólt:

— Hozzámenne feleségül, miss Déruchette? Gilliatt volt.

Mindenki fölemelte a tekintetét. Mess Lethierry kiegyenesedett. Különös fény égett a szemöldöke alatt.

Megmarkolta matrózsapkáját, földrevetette, aztán ünnepélyesen maga elé nézett, anélkül, hogy valakit látott volna a jelenlevők közül és azt mondta:

— Déruchette hozzámegy. Becsületszavamat adom reá a jó Istennek.

II.

Sok csodálkozás a nyugati parton.

A következő napon, este tiz órától holdvilágos volt az éjszaka. Mégis, akármilyen alkalmasnak látszott is az éjszaka, a szél és a tenger, egyetlen halász sem szándékozott elindulni sem Hugue la Perre-ből, sem Bourdeaux-ból, sem Houmet Benet-ből, sem Platon-ból, sem Port Grat-ból, sem a Vason-öbölből, sem Pernelle Bay-ból, sem Pezeris-ből, sem Tielles-ből, sem a Szentek-öbléből, sem a Petit Bô-ből, Guernesey egyetlen kikötőjéből sem. Az oka

nagyon egyszerű volt: a kakas délben kukorékol.

Ha a kakas szokatlan órában kukorékol, a halászat nem sikerül.

Mégis, mikor leszállt az éj, meglepetés ért egy Omptolle-ba betérő halászt. A Houmet Paradis magasságában, a két Brayes-en és a két Grunes-en túl a plattes fougéresi, fölfordított tölcseért ábrázoló vészjelzőcövektől jobbra és a saint-sampsoni, emberi alakot mutató, figyelmeztető karótól balra egy harmadik oszlopot vélt észrevenni. Micsoda cövek az? Mikor tették oda? Miféle fenéket jelez? A karó maga felelt meg rögtön ezekre a kérdésekre; megmozdult; árboc volt. A halász csodálkozása nem lett kisebb. Ha a vészjelző kérdésekre ingerelte, az árboc még inkább. Halász nem lehetett. Mikor mindenki hazatér, valaki elindul. Ki? Miért?

Tíz perccel később a lassan haladó árboc bizonyos távolságra érkezett az omptolle-i halásztól. Nem ismerte föl a bárkát. Évezést hallott. Csak két evező zaja hallatszott. Valószínűen magányos ember volt a hajón. A szél északról fújt; az ember nyilván azért evezett, hogy a Fontenelle-foknál elérje a szelet. Ott bizonyára fölhuzza a vitorlákat. Tehát arra számított, hogy megkerüli az Ancresset és a Crevel-hegyet. Mit jelenthet ez?

Az árboc elhaladt, a halász hazatért.

Ugyanezen az éjszakán, Guernesey nyugati partján, elszórt és elszigetelt alkalmi megfigyelők különböző órákban és különböző helyeken megfigyeléseket tettek.

Amint az omptolle-i halász kikötötte a bárkáját; félmérfölddel tovább, a előtűres-i el-

hagyott uton, a cromlech közelében, a 6. és 7. üteg környékén egy hinárfuvaros, lovait ostromozva, vitorlát látott fölhozni elég messze a tengeren, nem nagyon forgalmas helyen, a Roque-Nord és a Homokzátony tájékán. Eleinte nem sokat törődött vele, mert kocsival volt, nem hajóval.

Félóra telhetett el azóta, hogy a targoncás észrevette a vitorlát, mikor a város felől, munkából jövet, egy kőműves a Pelée-pocsolya szélén járva, majdnem szemközt egy bárkát látott nagyon vakmerően haladni a Quenon-szikla, a Rousse de Mer és a Grippe de Rousse között. Az éjszaka sötét volt, de a tenger világos, gyakran előforduló jelenség és jól meg lehetett különböztetni a jövő-menőket. Nem volt több bárka a tengeren, csak ez az egy.

Kissé alább, kissé később, egy rákász, aki bárkáit helyezte el azon a homokparton, mely a Port Soif-t elválasztja a Port Enfer-től, nem értette, mit művel egy hajó, mely a Boue Corneille és a Moulrette között siklott el. Jó kormányos lehetett és nagyon sürgősen kellett valahova megérkeznie, aki megkockáztatta ezt az utat.

Mikor nyolc órát harangoztak Catel-ben, a cobo bay-i korcsmáros némi csodálkozással vett észre egy vitorlát a Boue du Jardin és a Grunettes mögött, nagyon közel a Suzanne-hoz és a nyugati Grunes-hez.

Nem messze Cobo Bay-től, a Vason-öböl magányos Houmet-szicláján két szerelmes azzal foglalkozott, hogy elváljon egymástól és viszatartsa egymást; abban a pillanatban, mikor a leány azt mondta a fiúnak: — Ha elmegyek,

nem azért van, mert nem szeretlek, hanem mivel dolgom van, — bucsucsókjaikat megzavarta egy elég nagy bárka, mely nagyon közel ment el mellettük és a Messellettes felé tartott.

Le Peyre des Norgiots ur, a Pipet-ház lakója, este kilenc óra felé megvizsgált egy lyukat, amit a gyülmölestolvajok csináltak a kertje sövényébe; míg a kárt megállapította, nem tudta megállni, hogy észre ne vegyen egy bárkát, mely ebben az éjjeli órában vakmerően megkerülte a Crocq-fokot.

Vihar után való napon, mikor még maradt valami nyugtalanság a tengerben, ez az utírány nem volt valami bátorságos. Oktalanság volt ezt választani, ha csak az ember nem tudta betéve az átjárókat.

Féltizkor Équerrierben egy halász, fölszedve hálóját, kis ideig nézett valamit Colombelle és Souffleresse között, ami hajó lehetett. Az a hajó nagyon is kockára tette magát. Nagyon veszedelmes, hirtelen szélrohamok vannak ott. A Souffleresse-sziklát azért nevezik így, mert hirtelen ráfuj a bárkákra.

Abban a pillanatban, mikor a hold fölkel, a dagály teljes volt és a tenger elfoglalta a Li-Hou kis szorosát, a Li-Hou magányos öre nagyon megrémült; valami hosszu, fekete alak vonult el közte és a hold között. Ez a magas és keskeny fekete alak olyan volt, mint az egyenesen álló és járkáló szemfedő. Lassan siklott a fal mögött, melyet sziklapart alkotott. A li-hou-i ör fölismerni vélte a Fekete Asszonyt.

A Fehér Asszony a Tau de Pez d'Amout-on lakik, a Szürke Asszony a Tau de Pez d'Aval-on, a Vörös Asszony a Silleuse-ön, a

Banc-Marquis-tól északra és a Fekete Asszony a Li-Houmet-től nyugatra a Grand-Étacré-n. Holdvilágos éjszakákon ezek a hölgyek elmennek hazulról és néha találkoznak.

Szigoruan véve ez a fekete alak vitorla lehetett. A hosszú sor szikla, melyen haladni látszott, valóban eltakarhatta a bárka teknőjét, mely mögötte uszott és csak a vitorla volt látható. De az őr azt kérdezte magától, melyik bárka merné kockáztatni magát ebben az órában Li-Hou, a Pécheresse, az Anguillières és Lérée-Point között? És mi célból tenné? Sokkal valószínűbbnek találta, hogy a Fekete Asszony volt.

Mikor a hold túlhaladt Saint-Pierre du Bois tornyán, a Château Rocquain óre félig fölhuzva a fölvonólépcsőt, a Haute Canée-nál messzebb, de a Sambule-nál közelebb egy vitorlás bárkát látott leereszkedni északról délnek.

Guernesey déli partján, a Plainmont mögött, egy örvénnyel és sziklatömbökkel teli öböl mélyén, különös révpart mered a hullámokra, melyet egy 1855 óta a szigeten tartózkodó francia, talán ugyanaz, aki e sorokat írja, *Negyedik emeleti partnak* keresztelt el, mely nevet ma már általánosan elfogadtak. Ez a part, melyet akkor Moie-nak neveztek, félig természetes, félig lemetszett sziklafensik, mely negyven lábnyira emelkedik a víz színe fölé és a hullámokkal két nagy, párhuzamos lejtőn érintkezik. A kézierővel, láncok és csigák segítségével fölhuzott bárkák kiemelkednek a tengerből és fölcusznak ezen a két lejtőn, mint két sinen. Az emberek számára lépcső szolgál. Ezt

a kikötőt akkoriban sűrűn látogatták a csempészek. Minthogy nemigen volt használható, nekik kényelmes volt.

Tizenegy óra felé csempészek voltak podgyászukkal együtt a Moie tetején, talán ugyanazok, akikre Clubin számított. Aki lopózik, figyel; ők is kémlelődtek. Meglepte őket egy vitorla, mely hirtelen megjelent a Plainmont csucsának fekete körvonala mögött. A hold világított. A csempészek figyeltek erre a vitorlára, attól tartván, hogy valami parti őr megy lesbeállani a nagy Hanois mögé. De a vitorla elhagyta a Hanois-szirteket, elhagyta a Boue Blondelt és eltűnt a láthatáron az ólomszinü párában.

— Hova az ördögbe mehet ez a bárka? — mondták magukban a csempészek.

Ugyanazon este, kevéssel naplemente után, valaki kopogott az Utcasarok ajtaján. Fialtal fiu volt, barna ruhában, sárga harisnyában, ami elárulta, hogy kis irnok a paróchián. Az Utcasarkon be volt zárva ajtó, ablak. Egy öreg halászasszony bolyongott a parton lámpással a kezében, megszólította a fiut és az Utcasarok előtt ilyen módon váltották a szót:

— Mit keresel, fiam?

— Az embert innen.

— Biz' nincs itt.

— Hol van?

— Biz' én nem tudom.

— Holnap itt lesz?

— Biz' én nem tudom.

— Talán elutazott?

— Biz' én nem tudom.

— Mert látja, asszonyom, az új rektor a

paróchiáról, tisztelendő Ebenezer Caudray, látogatást akar tenni nála.

— Biz' én nem tudom.

— A tisztelendő azért küldött a Utcasarokra, hogy megtudjam, itthon lesz-e az ember holnap reggel.

— Biz' én nem tudom.

III.

Ne kísértsd a bibliát.

A következő huszonnégy órában mess Lethierry nem aludt, nem evett, nem ivott, megcsókolta Déruchette homlokát, tudakozódott, nem jött-e hír Clubinről, aláírt egy nyilatkozatot, mely szerint nem emelt panaszt és szabadon bocsátotta Tangrouillet.

Egész napon a Durande irodájában maradt félig az asztalra támaszkodva és sem ülve, sem állva, szeliden felelt, ha szóltak hozzá. Különben a kíváncsiság kielégítettén, a magány visszatért a Bravéesbe. Sok a kémlelésre való vágy abban a buzgóságban, mellyel az emberek szánakoznak. Az ajtó bezáródott, egyedülhagyták Lethieryt Déruchette-tel. A fény, mely Lethierry szemein keresztülvillant, kialudt; a szerencsétlenség óta benne élő gyászos tekintet visszatért.

A nyugtalan Déruchette, Grace és Döuce tanácsára szó nélkül ült mellette az asztalnál egy pár harisnyával, amit már akkor is kötött, mikor a rossz hír megérkezett.

Lethierry keserűen mosolygott és azt mondta:

— Ostobának tartanak tehát.

Negyedórai hallgatás után hozzátette:

— Jó, ha az ember boldog tud lenni azokkal a rögeszmékkel.

Déruchette eltüntette a harisnyákat és fölhasználta az alkalmat, hogy az iránytűt és a hajópapirokat is eltüntesse, melyeket mess Lethierry nagyon nézett.

Délután, uzsonnatájban, kinyílt az ajtó és két feketébe öltözött férfi lépett be; egyik öreg volt, másik fiatal.

A fiatal talán láttuk is már ez elbeszélés folyamán.

Mindkettőnek komoly arca volt, de különbözőképen komoly; az aggastyánnak — azt lehetne mondani — hivatalos komolyság ült az arcán, a fiatalé természetből volt komoly. A ruha tette az egyiket, a gondolat okozta a másikat.

Ruhájuk mutatta, hogy egyházi férfiak, mindkettő az államvallásból.

Ami a fiatal emberen első tekintetre meglepte a szemlélőt, az volt, hogy a szemében élő mély komolyság, mely nyilván szelleméből következett, nem következett a személyéből. A komolyság befogadja a szenvedélyt és meg-nemesítve magasztossá teszi, de ez a fiatal ember mindenekelőtt csinos volt. Minthogy pap volt, legalább huszonöt éves lehetett; tizen-nyolcnak látszott. Az az összhang és ellentét mutatkozott rajta, hogy a lélek benne a szenvedélyesség számára valónak látszott, a test pedig a szerelem számára. Szőke volt, rózsás, üde, nagyon karesu és nagyon hajlékony az ő komoly ruhájában, olyan volt az arca, mint egy

fiatal leányé és finomak a kezei; modora élénk volt és természetes, noha tartózkodó. Minden bájos, elegáns, csaknem kéjes volt rajta. Tekintetének szépsége helyrehozta ezt a tulságos kecsességet. Őszinte mosolya, mely egy gyermek fogait árulta el, elgondolkodó és vallásos volt. Egy apród kedvessége és egy püspök méltósága ömlött el rajta.

Sűrű szőke haja alatt, mely már kacérnak látszott, annyira aranyos volt, magas, őszinte, jóalakú homlok fehérlett. Egy kettőshajlásu, könnyű redő a két szemöldök között homályosan emlékeztetett a gondolatra, mely mint a madár, kiterjesztett szárnyakkal lebeg e homlok közepén.

Őt látva, érezte az ember, hogy jóindulatu, ártatlan és tiszta teremtés, aki a közönséges emberekkel ellenkező irányban halad, hogy az illúzió bölcsé teszi, a tapasztalás pedig elragadja.

Atlátszó ifjusága látni engedte belső érettiségét. Összehasonlítva a szürkehaju egyházi férfival, akinek társaságában volt, első pillanatban úgy látszott, hogy a fia, a másodikban, hogy az apja.

Az öreg nem volt más, mint Jaquemin Hérode doktor. Jaquemin Hérode doktor a nagy egyházhoz tartozott, mely majdnem pápaság pápa nélkül. Az anglikanizmust ebben a korban olyan törekvések hatották át, melyek azóta megerősödtek és a puseyizmusban sűrűsödtek össze. Jaquemin Hérode doktor ehhez az anglikán árnyalathoz tartozott, mely csaknem a rómainak változata. Gőgös, kifogástalan, szűkeblű és főnhájazó volt. Belső látósugara alig

hatolt ki lelkéből. Szelleme a betű volt. Különben kevély volt. A személye nagy tért foglalt el. Inkább monsignorenak látszott, mint tisztelendőnek. A redingotja reverendaszabású volt. Igazi környezete Róma lett volna. Született pápai prelátus volt. Kifejezetten arra látszott teremtvé lenni, hogy egy pápát ékesítsen és hogy a hordszék mögött lépkedjen az egész pápai udvarral, *in abitto paonazzo*. A véletlen, hogy angolnak született, a teológiai nevelés, mely inkább az ó-testamentum felé fordult, mint az új felé, megfosztotta ettől a nagy jövőtől. Minden pompája ebben foglalható össze: Saint-Pierre-Port lelkésze lett, Guernesey-sziget doyenje és a winchesteri érsek helynöke. Kétségtelenül ez is dicsőség volt.

Ez a dicsőség nem akadályozta meg Jaquemin Hérode urat abban, hogy mindent összevéve, elég jó ember legyen.

Mint teológus elég magasan állt a szakértők becsülésében és csaknem tekintély volt az érseki udvarokban, Anglia e Sorbonnejaiban.

Tudós arca volt, ügyesen és tulságosan hunyorgatott a szemeivel, orrcimpái szőrösek voltak, fogai kilátszottak, felső ajka vékony, az alsó vastag volt, több oklevele, nagy jövedelme, bárói barátai voltak, az érsek bizott benne és mindig a zsebében volt egy biblia.

Mess Lethierry annyira elmerült volt, hogy a két pap belépése mindössze egy észrevehetetlen szemöldökrándítást váltott ki belőle.

Jaquemin Hérode ur előlépett, köszöntötte, néhány óvatosan főnhéjazó szóban emlékeztette mostani előlépésére és elmondta, hogy eljött szokás szerint „bevezetni“ a tekintélyes polgá-

roknál — és különösen mess Lethierrynél — utódját a parochián, Saint-Sampson új lelkészét, tisztelendő Joé Ebenezer Caudray-t ezentul mess Lethierry lelképásztorát.

Déruchette fölemelkedett.

A fiatal pap, Ebenezer tisztelendő, meghajolt.

Mess Lethierry megnézte Ebenezer Caudray urat és a fogai közt dörmögte: rossz matróz.

Grace székeket hozott. A két tisztelendő leült az asztal mellett.

Hérode doktor megkezdett egy speechet. Hallotta, hogy valami történt. A Durande hajótörést szenvedett. Mint pásztor eljött, hogy vigasztalást és tanácsot hozzon. Az a hajótörés szerencsélenség volt, de szerencse is. Kutassunk csak; nem tett-e bennünket nagyon fölfuvalkodottá a siker? A boldogság vizei veszedelmesek. Nem a rossz oldaláról kell fölfogni a balsorsot. Az Ur utjai ismeretlenek. Mess Lethierry tönkrement. Nos? Gazdagnak lenni annyi, mint veszélyben forogni. Vannak hamis barátaink. Azokat a szegénység eltávolítja. Egyedül maradunk. *Solus eris*. Azt mondják, a Durande ezer font sterlinget jövedelmezett évenként. Bölcsnek ez sok. Meneküljünk a kísértéstől, vessük meg az aranyat. Fogadjuk hálával az összeomlást és az elhagyottságot. Az elszigeteltség gyümölcse van tele. Ott elnyerhetjük az Ur kegyelmét. Aia a magányban találta meg a meleg vizeket, mikor atyjának, Sebeonnak szamarait vezette. Ne lázadozzunk a gondviselés kifürkészhetetlen titkai ellen. Jób, a szent ember, nyomorusága után, megnőtt gazdagságban. Ki tudja, a Durande elvesz-

téseért nem kap-e kárpótlást, talán még itt a földön? Jaquemin Hérode doktor tőkáját egy nagyon szép müveletbe fektette, mely most van kivitel alatt Sheffieldben; ha mess Lethierry azzal a tőkével, mely megmaradhatott neki, részt akar venni ebben az ügyben, visszaszeresheti a vagyonát; nagy fegyverszállítás folyik a cár részére, Lengyelország elnyomásához. Háromszázat lehet nyerni száztól.

Mintha a cár szó fölébresztette volna Lethieryt. Félbeszakította Hérode doktort.

— Semmit sem akarok a cártól.

Hérode tisztelendő így felelt:

— Mess Lethierry, a fejedelmek Isten akaratából vannak. Irva vagyon: „Add meg a császárnak, ami a császáré.“ A cár Cézár.

Lethierry félig visszaesve álmodozásába, ezt dörmögte:

— Ki az a Cézár? Nem ismerem.

Jaquemin Hérode tisztelendő folytatta a serkentést. Nem ragaszkodott Sheffieldhez. Aki nem akarja Cézárt, republikánus. A tisztelendő megértette, hogy az ember lehet republikánus is. Ez esetben mess Lethierry forduljon egy köztársaság felé. Mess Lethierry még jobban helyreállithatja a vagyonát az Egyesült-Államokban, mint Angolországban. Ha meg akarja tizszerezni, amiye maradt, nem kell mást tennie, csak vegyen részt a nagy társaságban, mely Texas ültetvényeinek kiaknázására alakult és huszezer néget foglalkoztat.

— Nem akarok rabszolgaságot — mondta Lethierry.

— A rabszolgaság megszentelt intézmény — felelt Hérode tisztelendő. — Meg vagyon irva:

„Ha a gazda megüti az ő rabszolgáját, semmi se érje őt, mert az ő pénze az.“

Grace és Douce elragadtatással hallgatták az ajtóküszöbről a tisztelendő rektor szavait.

A tisztelendő folytatta. Mindent összevéve, mint már mondtuk, jó ember volt; és akármilyen személyi és osztálykülönbségek voltak is mess Lethierry és az ő véleményei között, szívesen nyújtott neki szellemi segítséget, sőt anyagit is, amennyiben ő, Jaquemin Hérode doktor rendelkezett vele.

Ha mess Lethierry oly mértékben tönkrement, hogy nem vehet gyümölcsözően részt valamilyen orosz vagy amerikai spekulációban, miért nem vállal a kormánynál valami jól jövedelmező hivatalt? Vannak ott előkelő helyek és a tisztelendő kész bevezetni oda mess Lethierryt. A vicomte-képviselő hivatala Jerseyben most éppen megüresedett. Mess Lethierry szeretetnek és becsülésnek örvend és Hérode tisztelendő, guernesey-i doyen és érseki helynök mindent el fog követni, hogy elnyerje mess Lethierry számára a jersey-i vicomte-képviselő állását. A vicomte-képviselőség nagyon tekintélyes hivatal; mint őfelsége képviselője résztvesz a törvényszék ülésein, a nyilvános tárgyalásokon és az ítéletek végrehajtásán.

Lethierry Hérode doktorra szögezte tekintetét.

— Nem szeretem az akasztást — mondta.

Hérode doktor, aki addig egyformán hangsúlyozott minden szót, a szigorúság új hangján kezdett beszélni.

— Mess Lethierry, a halálbüntetés isteni rendelkezés. Isten adta a pallost az embernek. Meg van írva: „Szemet szemért, fogat fogért.“

Ebenezer tisztelendő észrevétlenül közelebb huzta székét Jaquemin tisztelendőhöz és hogy senkise hallja, azt mondta neki.

— Amit ez az ember mond, diktálják neki.

— Hogyan? Ki? — kérdezte ugyanolyan hangon Jaquemin Hérode tisztelendő.

Ebenezer halkán felelte.

— A lelkiismerete.

Hérode tisztelendő a zsebébe nyult, kihuzott belőle egy kapesos, tizennyolcadrétü könyvet, letette az asztalra és hangosan mondta:

— A lelkiismeret itt van.

A könyv a biblia volt.

Aztán lecsillapodott Hérode doktor. Az volt a kivánsága, hogy hasznára legyen mess Lethierrynek, akit nagyrabecsül. Mint lelkipásztornak joga és kötelessége a tanácsadás, de mess Lethierry mindazonáltal szabad.

Mess Lethierry, akit újra elfogott a levertség és az elmélyedés, nem is hallotta. Déruchette, aki elgondolkodva ült mellette, nem emelte föl a tekintetét és a különben sem nagyon élénk beszélgetésben azt a kis feszességet okozta, amit egy hallgatag jelenlévő idéz elő. A szótlán szemlélőnek meghatározhatatlan sulya van. De ugy látszott, Hérode doktor nem érzi.

Minthogy Lethierry nem felelt többet, Hérode doktor megoldotta a féket. A tanács az embertől jön, de a sugallat Istentől származik. A pap tanácsában ihlet van. Jó megfogadni a tanácsokat és veszedelmes azokat elutasítani. Sochoth-t tizenegy ördög ragadta meg, mivel megvetette Nathanael buzdításait. Tiburianus bélpoklos lett, mivel kiutasította András apos-

tolt. Bármilyen mágus volt is Barjesus, megvakult, mert kinevette szent Pál szavait. Elxai és nővérei, Márta és Marthéna, a pokolban vannak attól az órától kezdve, mikor lekicsinyelték Valencianus figyelmeztetéseit, ki napnál világosabban bebizonyította előttük, hogy az ő harminenyolc mérföld magas Jézus Krisztusuk démon volt. Oolibama, kit Juditnak is neveznek, engedett a tanácsoknak. Ruben és Pheniel meghallgatták a fölülről jövő intelmeket; pusztá nevük is ezt mutatja; Ruben annyit tesz, mint *a látomány fia*, Pheniel azt jelenti *Isten arca*.

Mess Lethierry öklével az asztalra ütött.

— Hitemre! — kiáltotta — az én hibám.

— Mit mond? — kérdezte Jaquemin Hérode ur.

— Azt mondom, hogy az én hibám.

— Az ön hibája? Mi?

— Én akartam, hogy a Durande pénteken térjen vissza.

Jaquemin Hérode ur Ebenezer Caudray ur fülébe sugta: — Ez az ember babonás.

Fölemelte szavát és oktató hangon kezdett beszélni:

— Mess Lethierry, gyerekes dolog a péntekben hinni. Nem kell hitelt adni a meséknek. A péntek éppen olyan nap, mint a többi. Nagyon gyakran szerencsés nap. Melendez pénteki napon alapította Saint-Augustin városát; pénteken történt, hogy VII. Henrik megbízást adott John Cabot-nak*; a *Mayflower* zarándokai pénteken érkeztek Providence-Town-ba. Washing-

* Ujfoundland és Canada fölfedezője. 1497. Ford.

ton 1732 február 22-én, pénteki napon született. Columbus Kristóf 1492 október 12-én, pénteken fedezte föl Amerikát.

Igy szólván, fölemelkedett.

Ebenezer, akit ő hozott magával, szintén fölemelkedett.

Grace és Douce, kitalálván, hogy a tisztelendők bucsufognak venni, kitárták az ajtó mindkét szárnyát.

Mess Lethierry nem látott és nem hallott semmit.

Jaquemin Hérode ur odasugta Ebenezer Caudry urnak:

— Nem is köszönt bennünket. Ez már nem bánat, ez butaság. Azt kell hinnem, hogy örült.

Ezalatt fölvette kis bibliáját az asztról és úgy tartotta kinyujtott kezében, mint egy madarat, melyet féltünk, hogy elrepül. Ez a testtartás bizonyos várakozást keltett a jelenlévőkben. Grace és Douce előrenyujtották a fejeiket.

A hangja mindent megtett, ami tőle telt, hogy fönséges legyen.

— Mess Lethierry, ne váljunk el anélkül, hogy egy lapot elolvassunk a szent könyvből. Az élet minden helyzetét megvilágosítja a könyvek; a világiaké a virgiliusi végzet, a hívóké a biblia intelmei. Akármelyik könyv, melyet találomra kinyitunk, tanácsot ad; a találomra fölnyitott biblia kinyilatkoztatást tesz. Mindenekfölött a megnyomorodottnak jó. A szentírásból elhibázhatatlanul enyhülést merithetnek fájdalmukra. A bánatosság előtt tanácsot kell kérni a szent könyvtől anélkül, hogy válogatnánk benne és nyilt szívvvel kell olvasnunk a helyet, melyre bukkanunk.

Amit nem az ember választ, Isten választja. Isten tudja, mire van szükségünk. Az ő láthatatlan uja van a keresetlen sorokon, melyeket olvasunk. Akármelyik lap legyen az, csalahatatlanul világosság sugárzik belőle. Ne keressünk másikat, tarítsuk magunkat ahhoz. Menyneyi szózat az. Végzetünket rejtélyesen megmondja a bizalommal és tisztelettel idézett szöveg. Hallgassuk meg és engedelmeskedjünk. Mess Lethierry, önt fájdalom érte, ez itt a vigasztalás könyve. Ön beteg, ez itt az egészség könyve.

Jaquemin Hérode tisztelendő megnyomta a kapesok rugóját, találomra becsusztatta ujját két lap közé, pillanatra a kinyitott könyvre helyezte a kezét, gondolkodott, aztán tekintélyesen lesütvén szemeit, hangosan olvasni kezdte:

„Kiment vala Izsák az utra, mely a Kutnak nevezett források felé vezet.

„Rebeka, meglátván Izsákot, mondá: Kicsoda ama férfiú, aki élémbe jő?

„Bévivé akkor Izsák az ő sátorába és elvevé feleségül és igen szereté őtet.“

Ebenezer és Déruchette egymást nézték.

Vége az első kötetnek.

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA

A LA MANCHE-SZIGETTENGER.

	Oldal
I. Régi földindulások	7
II. Guernesey	8
III. Guernesey (<i>folytatás</i>).	9
IV. A fü	11
V. A tenger veszélyei	14
VI. A szirtek	16
VII. Az oceánba vegyülő tájék	18
VIII. Saint-Pierre-Port	21
IX. Jersey, Aurigny, Serk	27
X. Történelem, legenda, vallás	29
XI. Régi fészkek, régi szentek	32
XII. Helyi sajtásokok	36
XIII. A civilizáció munkája a tengeren.	38
XIV. Más sajtásokok	40
XV. Ódonságok és lim-lomok. Szokások, tör- vények és erkölcsök	44
XVI. Sajtásokok folytatása	46
XVII. A szélsőségek összeférnek.	49
XVIII. Menedék	54
XIX.	57
XX. Homo edax	58
XXI. A kötörök hatalma.	62
XXII. A szigetlakó nép jósága.	64

A TENGER MUNKÁSAI.

ELSŐ RÉSZ. CLUBIN UR.

Első könyv.

<i>Miből származik a gonosz hirnév.</i>	Oldal
I. Egy szó egy fehér lapon	73
II. Az Utca Sarka	75
III. „Feleségednek, mikor megházasodol“ .	80
IV. Népszerűtlenség.	84
V. Gilliatt többi gyanus tulajdonságai .	94
VI. „A potroh“	98
VII. A kísérteties ház kísérteties lakója .	104
VIII. A „Gild-Holm-'Ur“ kilátó	107

Második könyv.

Mess Lethierry.

I. Hányatott élet, nyugodt lelkiismeret.	113
II. Lethierry izlése.	115
III. A régi, tengeri nyelvjárások	117
IV. Az ember sebezhető abban, amit szeret	120

Harmadik könyv.

Durande és Déruchette.

I. Fecsegés és füst	125
II. Az utópia örök története	128
III. Rantaine.	131
IV. Az utópia történetének folytatása. . .	135
V. Az Ördöghajó	138
VI. Lethierry bevonul a dicsőségbe	143
VII. Közös keresztapa, közös védszent. . .	146

	Oldal
VIII. A <i>Bonny Dundee</i> dal.	148
IX. Aki megjósolta Rantaine gazságát . .	152
X. Elbeszélések hosszú utazásokról . . .	154
XI. Pillantás a lehető férjekre.	157
XII. Kivételek Lethierry jellemében. . . .	159
XIII. A gondtalanság hozzátartozik a kecses- séghez	164

Negyedik könyv.

A duda.

I. A hajnal vagy egy tűzvész első pir- kadása.	169
II. Haladás lépésről-lépésre az ismeret- lenben.	172
III. A <i>Bonny Dundee</i> dal visszhangra talál a dombon.	175
IV. A bácsinak, a gyámnak.	176
V. A jogos sikert mindig gyűlölik. . . .	179
VI. A hajótöröttek szerencséje.	180
VII. A kóborló szerencséje	183

Ötödik könyv.

A forgópisztoly.

I. Beszélgetések a Jean vendégfogadó- ban.	189
II. Clubin észrevesz valakit	197
III. Clubin elvisz valamit.	201
IV. Plainmont!	204
V. A fészekrablók	212
VI. A menedékhely	225
VII. Éjszakai vevők, komor eladó	233
VIII. A vörös golyó és a fekete golyó össze- ütközése.	237
IX. Hasznos utmutatás	249

Hatodik könyv.

A részeg kormányos és a józan kapitány.

	Oldal
I. A Douvre-sziklák	257
II. A nem remélt pálinka	261
III. Félbeszakított beszélgetés.	265
IV. Melyben Clubin kapitány minden képessége kibontakozik	275
V. Clubin a megbámultatás tetőpontjára ér	282
VI. Az örvény megvilágított belseje.	287
VII. A váratlan közbelép	297

Hetedik könyv.

Oktalanság kérdéseket intézni egy könyvhöz.

I. A gyöngy a mélység fenekén	305
II. Sok csodálkozás a nyugati parton	314
III. Ne kísértsd a bibliát	320

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár